

ODSEVANJA

Koroška,
pomlad-
poletje
2016

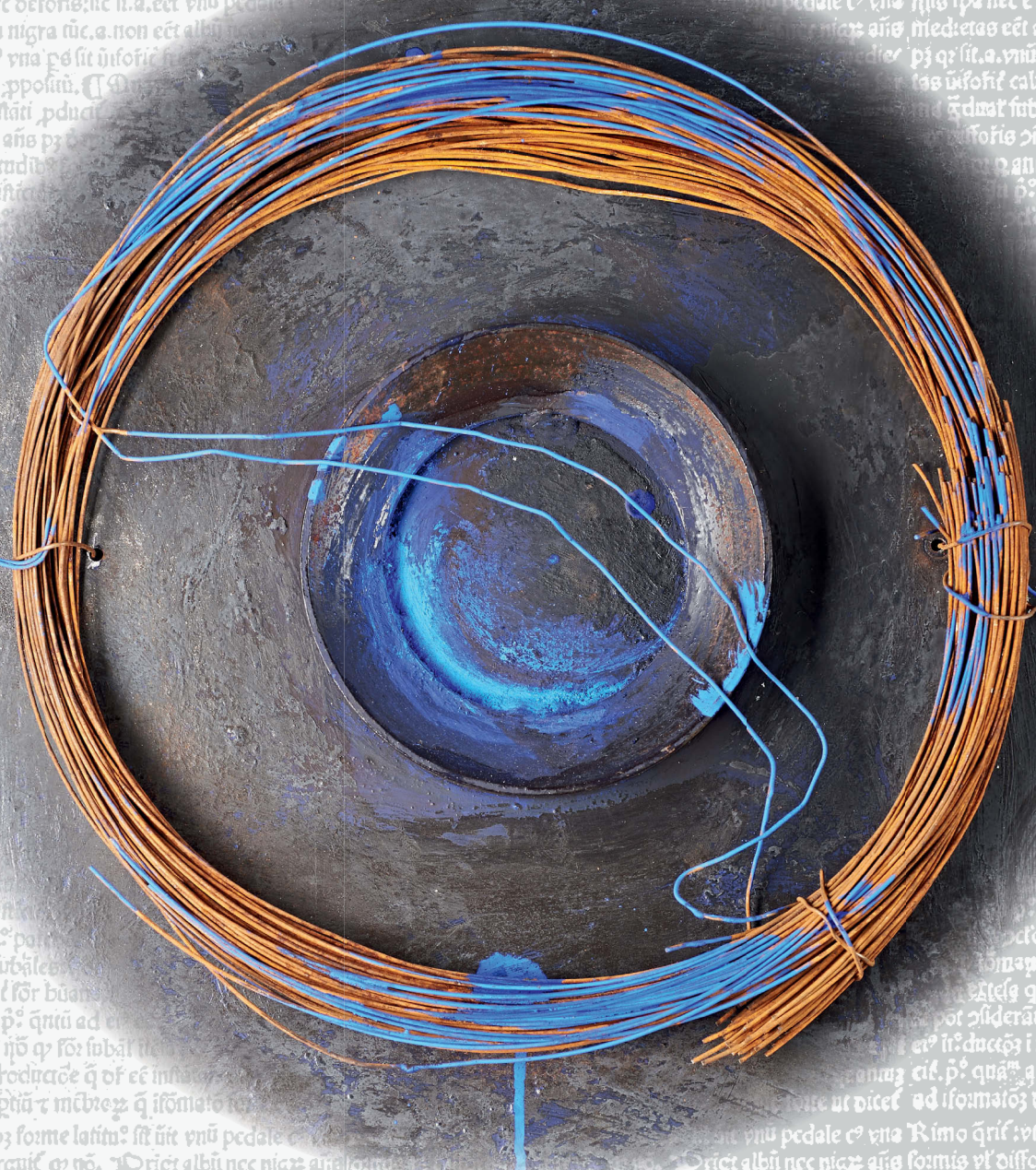
97
98

revija za leposlovje in kulturo

OBZELUJANJE

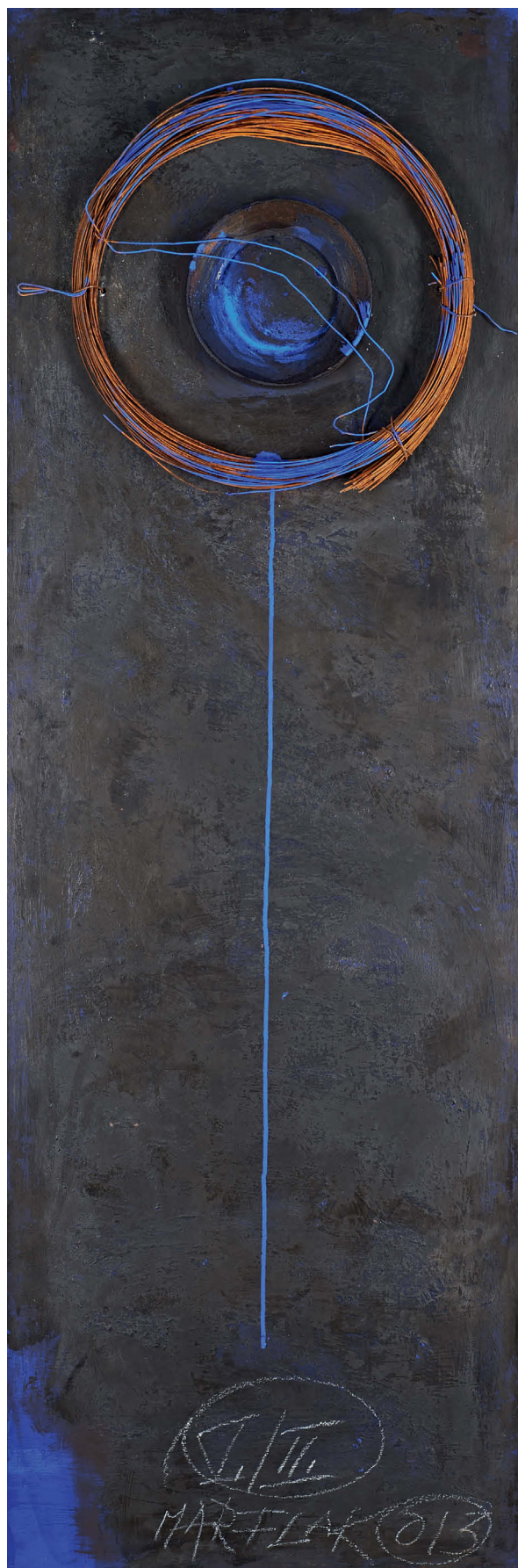
6,5 EUR

99

NA PLATNICAH

Naslovnica:
Štefan Marflak,
iz cikla
Slika-kip-beseda
(detajl), 2013,
kovina, pigment,
vezivo, šelak,
70 x 120 cm

Štefan Marflak, iz cikla Slika-kip-beseda, 2013,
kovina, pigment, vezivo, šelak, 70 x 120 cm

Kazalo

Blaž Prapótnik	SLEDI ČLOVEŠKEGA DOTIKA IN DUHA	4	UVODNIK
Štefan Marflak	PRED TVOJO PODOBO	6	POEZIJA
Matjaž Lesjak	TRENER	21	PROZA
Franc Vezela	OBISK	35	
Andrej Makuc	FENIZIRANI KROFI	39	
Andrej Makuc	Z VLAKOM	40	
Jani Rifel	SKUŠNJAVA	44	
Blaž Lukan	VRVENJE ŽIVLJENJA: pogled na novejšo dramatiko Janeza Žmavca	48	ESEJISTIKA
Bojana Verdinek	Zgodba o delu in »mislih, ki so trudne, kot bi gazil južni sneg«	51	KNJIŽNE OCENE
Niko R. Kolar	Martin Pustatičnik GRAŠKA GORA	53	
Helena Merkač	VOJNA NI MIR - 11. zbirka Gimnazije Slovenj Gradec	55	
Helena Merkač	NA PREPIHU TISOČIH STOPINJ Izbor poezije ravnstkih gimnazijcev ob 70-letnici šole	56	
Franček Lasbaher	SLOVENJEGRAŠKA KNJIGA	57	
Franc Verovnik	JANKO GAČNIK (1895-1967) in album njegovih fotografij iz prve svetovne vojne	79	
Matej Nabernik	VEČ KOT SAMO IGRA	82	
Ivan Godler	YIN IN YANG ali kako sem srečal trenerja Marijana (Pušnika, seveda)	83	
Marko Košan	Z rjasto kopreno natopljene podobe fužinarske preteklosti	85	PRILOGA
Miran Kodrin, Štefan Marflak Andrej Makuc	Anagrami in portreti slovenskih literarnih ustvarjalcev Z mag. ANDREJEM GOLOBOM elektronsko o Kmetovalcu, Cerdonisu, zasebnem	92 102	ANAGRAMI KULTURA
Andreja Hribernik A. Hribernik in Katarina Hergold Germ	MUZEJ V GIBANJU - PERFORMING THE MUSEUM RAZSTAVA ZBIRKA V OBRATU: prenos, transformacija in prelomi	109 110	
Nina Popič	ŠKART (Djordje Balmazović, Dragan Protić): Napačni trenutek	113	
KGLU	SEMINAR: Medijacije umetnosti	115	
Draga Ropič	Literarno-spominski večer za IVANKO HERGOLD	116	
Peter Hergold	TETA ANKICA	119	
Dr. Anja Benko	Narečje naj ostane, narečje nas ohranja in narečje je naše bogastvo (Zinka Zorko)	122	
Marjan Linasi	POT DOMOV. ZGODBE O VRAČANJU	125	

Sledi človeškega dotika in duha

UVODNIK

Odsevanja so zopet zajetna. Pred nami je ena najboljšežnejših dvojnih številok doslej in na to smo v uredništvu ponosni. Tokratna revija je kot vedno polna zanimivih, raznolikih prispevkov in tehtnih vsebin večinoma avtorjev – stalnih sodelavcev: od leposlovja, esejistike, knjižnih ocen, likovne priloge, anagramov, intervjuja do kulture ter portretov literarnih ustvarjalk in zgodovinskih pričevanj. Kot se pač za revijo takšnega formata spodobi. Nekoliko pa se seveda pri obsegu pozna umanjkanje lanske in predlanske jesensko-zimske številke. V času suhih krav so avtorji enako ustvarjalni in produktivni kot v času debelih. In če je kdo pristaš romantične predstave, da mora biti umetnik reven, da v mizeriji in pomanjkanju lažje ustvarja, ker ga to spodbuja, je torej vse v redu.

Pa je res?

Slabi pogoji nikakor ne spodbujajo ustvarjalnosti in na dolgi rok ne omogočajo normalnega dela, kaj šele napredka. To velja za ustvarjalce, umetnike in tudi za našo revijo.

Revija ima dolgoletno tradicijo, saj kot naslednica *Odsevoj* nepretrgoma izhaja od leta 1979 in se s tem uvršča med najstarejše literarne revije na Slovenskem. Res pa *Odsevanja* niso zgolj literarna revija, ampak prinašajo širše kulturne in umetniške vsebine pa tudi zgodovinske prispevke. Največ jih je prispeval Jože Potočnik, ki nadvse rad postavlja primerjavo *staro z novim in novo s starim*.

Pomen in vpliv revije je najmočnejše izražen predvsem na slovenskem Koroškem, saj objavlja dela avtorjev in ustvarjalcev, ki bodisi tukaj živijo bodisi ustvarjajo oziroma soustvarjajo tukajšnjo ustvarjalno in duhovno klimo.

Vseskozi si pri *Odsevanjih* prizadevamo ohranjati uredniške, jezikovne in oblikovne standarde na spodobnem nivoju, ob zasnovani strukturi s stalnimi rubrikami tudi konstanten obseg in raznolikost prispevkov ter občasne ustvarjalne odmike od utečenega. Nekatero dolgoletno rubrike so izzvenele in vpeljali smo nove.

V obdobju zadnjih dveh let smo bili sicer

pri *Odsevanjih* po dobrega četrto stoletja prisiljeni upočasniti tempo izdajanja revije v obsegu dveh dvojnih številok letno, ki smo ga od leta 1988 s prenovljeno številko 31-32 držali do vključno leta 2013. Seveda ne zaradi pomanjkanja literarnih vsebin ali kulturnega oziroma umetniškega materiala, ki polni strani med platnicami revije in – kar je še pomembnejše – dopolnjuje tukajšnji duhovni prostor. Ne, leta suhih krav so skozi ne ravno debelo kožo društva pokazala rebra na finančnem področju.

Gotovo ni naključje, da so me ta dejstva in tudi stanje duha, status publikacije ter okoliščine, v kateri se je znašla, inspirirali, da sem iz naziva *revija Odsevanja* sestavil anagram ADIJO VERA V SANJE ...

A se z ekipo nismo želeli predati malodušju in odnehati, čeravno je urednik Andrej Makuc, ustanovni član in dolgoletni neutrudni ustvarjalec revije, v obsežnem uvodniku k prejšnji številki že omenjal črne scenarije in črne platnice po vzoru nekdanjega koroškega *Mladja*. Navidez brezizhodna situacija je revijo *Odsevanja* na prvi pogled (E JASNO JE VID VARA – še en anagram!) skoraj onemogočila. V resnici jo je zgolj upočasnila, ne pa tudi ustavila pogona. To bi bila, če že ne katastrofa, kot bi se izrazil prvi urednik Niko R. Kolar, pa vsaj precejšnja napaka. Malokdo se zaveda, kako težko je kaj takega zopet pognati, ko se enkrat ustavi. Inercija pa v obeh primerih igra pomembno vlogo. Za vztrajanje se je potrebno zahvaliti tudi koroški trmi ekipe odsevanjcev z ožjim uredniškim odborom na čelu in Andreju Golobu iz *Cerdonisa*. Več o tem in onem lahko preberete v e-intervjuju z njim v tej številki. In ob tem še pomisel, ki se je utrnila uredniku, da kako malo vemo drug o drugem, čeprav sodelujemo že dobro desetletje in več ...

Vsekakor pa gre hvala za naklonjenost in pomoč tudi *Javnemu skladi za ljubiteljske kulturne dejavnosti* in njegovi prvi dami območne izpostave Andreji Gologranc ter *Mestni občini Slovenj Gradec*, ki so ponovno prepoznali vrednost, pomen in poslanstvo revije.

Konec koncev je revija *Odsevanja* (JAVNO SE JI DA VERA) v ponatis prispevala četrtino vsebine zajetne *Slovenjgraške knjige* – obsežno predstavitev te publikacije, našega stalnega sodelavca Frančka Lasbaherja, si lahko preberete v razdelku z recenzijami.

Še vedno tako živo slišim nekdanjega sotvorca revije Toneta Turičnika, ki je glasno poudarjal in s privzdignjenim žarom našteval prvič-drugič-tretjič ... in pustil neizbrisen pečat v zakladnici kulture kraja s pobudami, kot sta ustanovitev revije in kasneje formiranje *Kulturnega društva Odsevanja* v letu 2001. Opravil je ogromno dela, tudi tistega nevidnega, lektorskega, korektorskega, uredniškega ..., kar pa je za visok nivo publikacije ključno.

V pričujoči reviji izstopa v naslovu uvodnika poudarjena sled človeškega dotika. Prvič objavljamo poezijo kot faksimile rokopisa, črno na belem. S tem ohranjamo živost piščevih potez in pridih osebne nagovora, kot bi ga doživeli ob prebiranju osebnega pisma. Seveda tistega klasičnega na papirju, poslanega v kuverti z znamko. In kdaj ste nazadnje ročno napisali zasebno pismo? Ali ga morda prejeli? V smislu sodobne tehnologije je to morda korak nazaj, v humanističnem pomenu pa vsekakor pozitivna pobuda, saj ob kopici elektronskih komunikacijskih pomagal vse manj resnično komuniciramo. Socialna omrežja so v resnici asocialna, a to je že druga tema ...

Pri tokratnem izboru poezije gre za cikel samo enega avtorja, in sicer so to pesmi akademskega slikarja Štefana Marflaka, s čigar likovnimi deli smo tudi opremili revijo, prispeval pa je tudi tokratne portrete ob anagramih slovenskih literarnih ustvarjalcev. V tej, zdaj že stalni, urednikovi literarno-likovni rubriki vsakič sodeluje drug likovni ustvarjalec, ki ilustrira po deset izvrstnih anagramov, ki jih skrivnostni *Mokri Dninar* prispeva za revijo *Odsevanja* (DAJ NO JAVI SE REVA). Miran Kodrin vsakič sestavi tudi slikarjev anagram. Štefan Marflak je tokrat s svojim literanim in likovnim prispevkom najmočnejše zastopan avtor, umetnik. In v duhu analognega smo skušali tudi njegove ilustracije oziroma portrete literatov predstaviti z vsemi podrobnostmi, ki so nastale pri ustvarjanju. Vključno z reliefnimi sledovi bele barve na beli podlagi in z gubami na papirju, ki so

nastale med nanašanjem mokre barve.

Tak pristop je gotovo navdihnilo tudi sodelovanje podpisanega na ustvarjalni delavnici kolektiva *ŠKART*, ki ga sestavljata Dragan Protić - Prota in Đorđe Balmazović - Đole, umetnika iz Srbije, ki sta gostovala v slovenjgraški galeriji likovnih umetnosti v okviru mednarodnega projekta *Muzej v gibanju/Performing the Museum* z likovno delavnico za odrasle z naslovom *Napačni trenutek*. Predvsem je šlo za spodbujanje kreativnosti in različnih pogledov na izhodiščno temo, ki smo jo razvili preko literarnega, likovnega do teatra in celo glasbenega performansa vseh sodelujočih ... Več o tej zanimivi temi v okviru obsežnega projekta si lahko preberete v zadnjem razdelku kultura, in sicer pod tremi naslovi.

Vseh prispevkov in avtorjev vam v uvodu seveda ne bom razkril, ker je čar nove revije tudi v odkrivanju njene vsebine. Kakor je tudi zadovoljstvo prijete v roke klasično tiskano edicijo, ki še diši po barvi, in jo najprej na hitro prelistati, se bežno spoznati z novo vsebino, potem pa se v mirnem kotičku zatopiti v meditativno branje ...

Ljudje smo kljub vsesplošni digitalizaciji in viralnosti še vedno analogna bitja. Po ameriških raziskavah je branje na papirju veliko učinkovitejše od branja z računalniškega monitorja, podobno pa velja za vpisovanje informacij ali reševanje nalog na ekranu. Mlajše generacije bodo imele morda boljši rezultat, ker trenirajo »monitoring« že od malega, in to žal v pretiranih količinah. Ob novih bralnih navadah, če jih sploh še lahko imenujemo bralne, saj gre predvsem za ogledovanje slik, in obenem z drugačno uredniško zasnovo spletnih strani ter novičarskih portalov drastično pada tudi zbranost novodobnih bralcev. Morda je po sredi še kaj drugega. Vzorednica z glasbenimi albumi na vinilnih ploščah, ki so imeli zunanji in notranji oviitek s kopico informacij ..., in glasbo v obliki digitalnih datotek morda ni najboljša, a pokaže v osnovni primerjavi isto ključno razliko. Človeški dotik preko klasične revije, obogatene z analognimi zapisi, rokopisno pisavo ter likovnimi deli, pretvorjen v duhovni stik z avtorjem, je posebna čarovnija, ki vedno znova navduši in očara.

Blaž Prapótnik

UVODNIK

Štefan Marflak

PRED TVOJO PODOBO

LEPOSLOVJE

ko ni več
boga v tebi
ko sanje
odsanjat
ostanejo
ptice v letu
žitno polje
demoni časa
in
lesovi ljubezni

ko te čakam
so tu demoni časa
ko te čakam
kot da se
nič ne premakne
ko te čakam
misel stopne
ko te čakam
je morje
pred nevihtjo
ko te čakam

se ves
 ko sva
 brala praproti gic
 ko sva
 kosovela dsela
 ko sva
 jutru rekla jutro
 ko sva
 luno pozela
 ko so
 otroci odhajeli
 ko je
 ta siva barva
 obrvoja obarvala
 ko so
 ozarja
 se ves

te roke
 polne gorskih studencev
 zelenih obokov zemlje
 sapatnja moja
 hrumenja hudournikov
 nežne mokrote
 te roke

smo
posvečena zemlja
in
tega posvetila
nikoli ne bo zagrnilo
padajoče nebo

stoji mož
z nagubanim obrazom
sivi lasje mu silijo v veter
kmalu bo
prenehal šteti svoje korake

ob dolgi reki
sem iskal modrino
podajal roke
sočnim ustnicam
v dojkah rane
nasel skrritega smetulja

med listjem
 trojih rok
 med vejami
 trojih las
 v okovih troje lepote
 med sumenjem tskoljk
 sem sanjal
 najina
 sinji dan

odšla sva
 v megleno morsko jutro
 videli so naju odhajati
 pa vendar
 ostajava
 v morju in vetru
 brez podob
 brez spominov
 brez sanj

s široko odprtimi očmi
 sem zobel
 troje
 česnjave poljube

Ala so se ožila
 usta omedela
 in
 planil sem na pot
 na to široko ~~potobo~~ poolobo ranj

kakor me troji ime
 tako nenadoma mimoidi
 se združenem
 zatopetam
 in ta mimohod
 ta trenutek trojega imena
 odnesem s seboj
 vsa svoja hotenja
 iskanja

Ka pot s praznimi teolji
 to ogledalo
 v sanjah zbujenega
 s pepelom v očeh
 z ognjem v lasih
 in rokami okrog tebe

obšel sem
 po poti navzgor
 v nogah sem imel zemljo
 v lasih vojno
 vonj v prsih
 ptico med ustnicami
 se sročam
 se vidim
 in grem dalje
 mimo starih
 v sedem
 v dvanaajst
 v eno

gola
 slastna
 medena stegna
 nabreklost
 kričeca misel
 šepetajoče roke
 troje peruti
 skrite v mojih prsih
 po večnem objemu boapenim
 po tistem šumenju trojega polja
 po čudežu trojih ustnic

srekaj se
 prstaj
 skoraj
 poljubi vsak detček svojih ustnic
 in pojdi
 ter oznani da se ljubiš

brepenenje si opustil
 sprejel njeno podobo
 njeno senco
 njo
 samoto si pustil
 krogel nisi maral
 ploške ravnel
 pa bi rad sanjal
 se sprehajal
 ozvil se proti nebu
 sprejmi
 ravni
 sesaj
 izpljuni se že vendar
 kristus si rajčan

komu naj zvone zvonovi
tebi
ki si ostal sam
meni
ki sem ti
njej
ki jos veter objema

LEPOSLOVJE

prisluhni
poljubi se
in sezuj
preden stopiš vase

Štefan Marflak, iz cikla Slika-kip-beseda (detajl), 2013,
kovina, pigment, vezivo, šelak, 70x120 cm

Rivljenje je kot narvica
 razpeta med vzhodom in zahodom
 kot reke
 odhajajoče z olzrnimi kapljami
 v svoji ponovno rojstvo
 v nenehnem krogočku vseh zapisanih
 in angeli so šteli
 ter presteli
 vse vode
 vsa ljudstva tega sveta
 golobje se rbirajo
 ljubezen pa odhaja
 s podirjanimi vodami
 in angeli so šteli
 ter presteli
 vse ki so ostali
 moja bereča botenja po ljubi
 pa so ostala v poševnem miru
 in angeli so šteli
 in presteli
 kar je v meni ostalo

pojdi in
 spi v izpraskanih očeh
 z norimi podolami na cvetno vsebeljo
 budi kd in
 sprejmi ta dar vnebohoda
 vsprejmi s školjko in
 verusko blaznostjo
 pojdi v puščavo
 postani gorče dravo
 srce si z mečem prebodi
 in sanjaj bes
 o mrtvi zenski
 nihajoči med krogle in barvo
 sprejmi svojo goloto
 sončno ptico pokloni spodnjemu ogledalu
 in videl bes
 volec
 večno prekipenjanje
 porabljen spomine
 in sebe na odprtem nebu

to besedo
 polagam
 to besedo
 pišem
 to besedo
 slikam
 to besedo
 samo zate

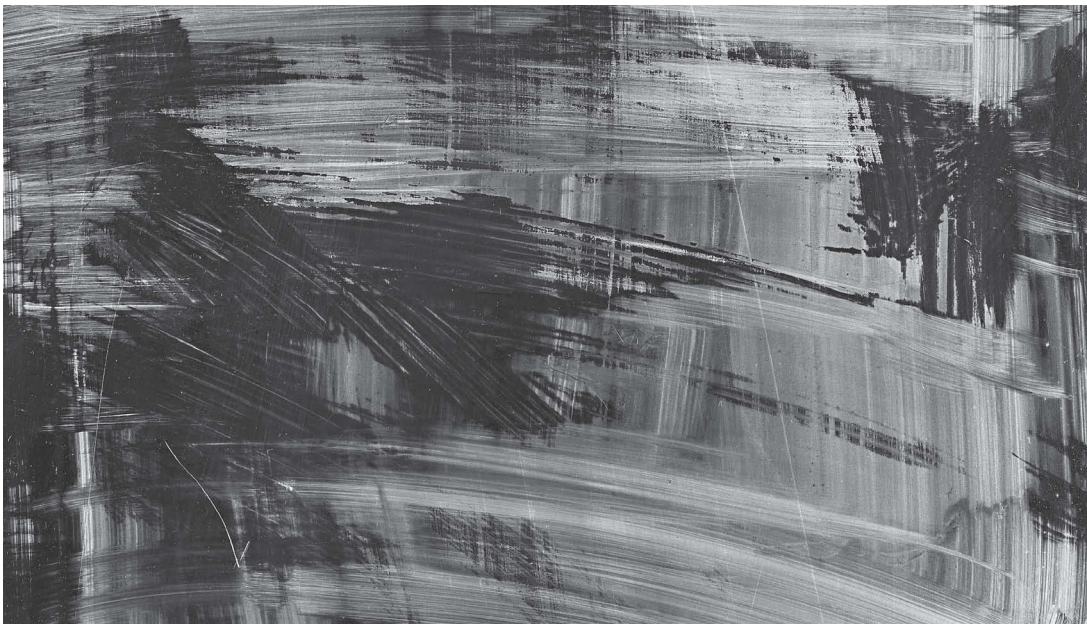
razpeljivost je videti
 golo žensko v gorah
 sprehajati se po njenih lasih
 nositi njene ustnice
 brez rok jo objemati
 jo sanjati in praproti
 pokloniti ji s svoje spodnje perilo
 postati drevo
 jo sprajeti med korenine

ta kamen
ta potok
ob poti

ta gora
ki vrhovi
ta gora

ko sem se ročil
ko sem tiho odšel na pot
do odpirajočega se groba

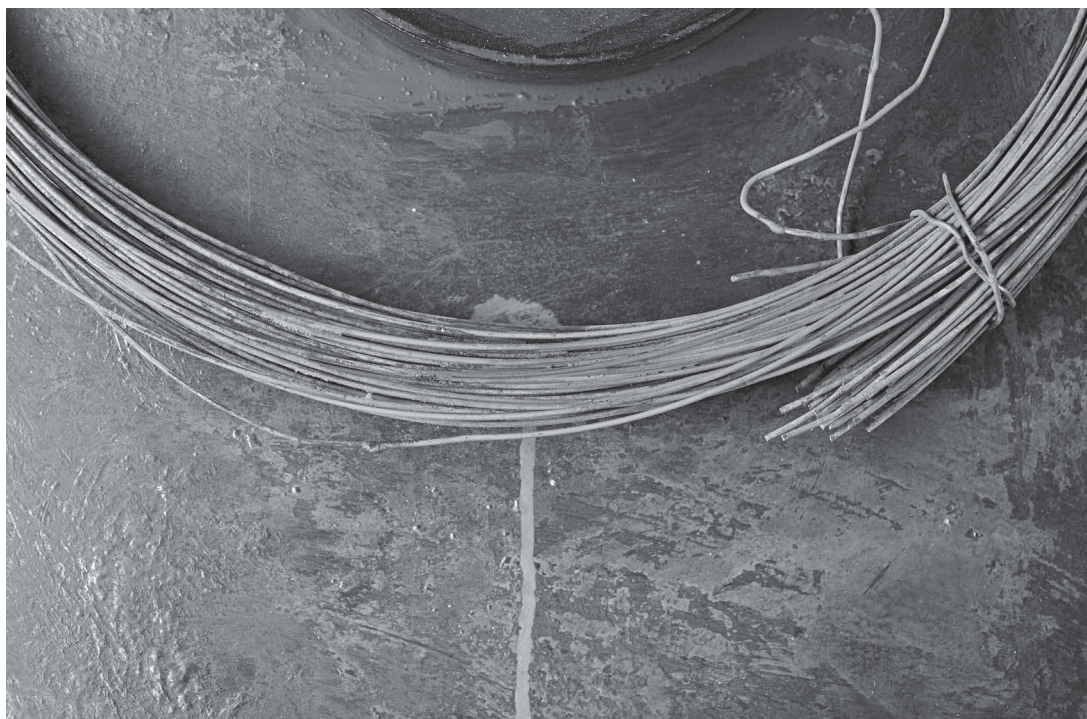
LEPOSLOVJE

Štefan Marflak, iz cikla Slika-kip-beseda (detajl), 2013,
kovina, pigment, vezivo, šelak, 70x120 cm

ta
olehtëca praprot
ta
vrata v kovinsko podobo
ta
proglašena molitev
to
obsece kamenje
ta
prepoznjena kletvo
ta
dejanja ki so se ozila
to
narave oči
to
slepo okale
ti
kovinski pogledi
ta
blagoslovljena kruh
in
misla neobolena kot mlade bruse

pa vendar
 brez tebe
 mi kamnov
 me nek
 me skanib solca
 si
 ki vidi brez si
 poljubija brez ustnic
 slisi brez uses
 si
 ki je sel v pekkel
 ravadi meber

Štefan Marflak, iz cikla *Slika-kip-beseda (detajl)*, 2013,
 kovina, pigment, vezivo, šelak, 70x120 cm

postal boš huretik
 hodil boš
 besen
 prozen
 prolobov revljec
 sanje v ogledalo boš
 cvet v laseh sonca
 lubje in sok
 ožilje kamnov portanov
 umazana voda in dež
 vrdoba boš hodil
 pa vendar nikamor ne pojdes
 nerofeni feniks poln ognja svoji smrti
 nezmoren se enega rojstva
 pohabljeni feniks
 goreči ptice s pepelom v očeh
 in hodil boš
 da
 med ridove pojdes
 med praš in pepel
 po poti ogledal
 po poti med cesto in revlji
 razel boš iskati
 pa ne najdes več
 moza reni
 me strda očeta

Trener

Marec se nikakor ni mogel izzviti zimi. Vlekla ga je nazaj v naročje mraza in nizke svetlobe, megla se je mešala z dimom, ljudje so pokajali, hodili s šali čez usta in gledali v tla, da so se izogibali zimskim pastem. Hinavske kopice starega zbitega snega, jutranje nevidne plošče ledu, opoldne žlavsaste luže, popoldne zgodnja zamračenost. Oblaki so segali do hišnih streh. Žalost in zimski plašči na hrbtih ljudi, pomlad je zamujala, ljudje so se kratko pozdravljali, pogledali poševno v nebo in skomigovali z rame. Zdržati, luna je plezala nekje za oblaki in po ljudski veri pripravljala preobrat. Najvztrajnejši so kupovali šopke teloha na mostu v centru in si krepili upanje v skorajšnje enakonočje. Zima pa je še vedno sedela na okoliških hribih in se z nogami trdo sidrala na mestnih ulicah. Kurenti so že mesec dni viseli v koteh in se sramovali svojega neuspeha. Podgane so se mastile v črnih tolmunih kanalizacije (kadar se žalost prevesi čez mesto, jedo ljudje mastno in obilno), njihove sestre vrane so čepele v mokrih črnih pelerinah na žicah, zaradi slabše plovnosti so raje tacale sem in tja in čakale drobtine, ki so padale iz študentskih sendvičev. Vsak je dihal brezup in depresiven zrak pomešan z nafto lokalnih avtobusov, ki so prevažali tihe črede ljudi sem in tja. V sobah so se že sredi dne prižigale luči, popačene ljudske sence so poplesavale po zavesah in razkrivale ljudem na pločnikih enostavno življenje med kuhinjo in televizorjem. Jest, piti, vstati, sest, služba, šola, vrtec, večerja. Slačenje. Še prej zapiranje polken, rolete so regljale navzdol, roloji so se raztegnili in skrivali človeški strah, da bi kdo videl nagoto, kod da bi kdo bil drugačen in poseben, pa je vsak narejen po istem kalupu. Skozi špranje so pobliskavali rumeni suličasti prameni luči na pločnike. Vedno manj ljudi na ulicah, vedno več v spalnicah, goli so se zvijali v klobke, mestni hlev se je polnil s človeško živino. Sesalci so rinili v svoje brloge, samo po obupu se človek razlikuje od živali, kože in dlake imamo vsi iste, živali so dvigale gobce, vohale in čakale sonce, potem so se zgrbile v klobčič, naježile so se, skrčile, skrile tace pod trebuh, zaprle oči in čakale skupaj z rastlinami in drevesi na polno luno.

Čakati. Človek čaka nevrotično, neučakano, skače iz trenutka v naslednji trenutek, hlasta, žival pa čaka v čakanju samem, drema in ve, da življenje dela zanjo, da ji pripravlja neznan

obrok, skorajšen dan, človek pa čaka proti naravi, proti času, marec bi moral že greti in se posvetljevati. Pa nič. V prvih spalnicah se je ugasnila luč, zaspani ljudje so obupali, odšli so v sanje, v jutrišnji dan, izklopili so današnjo poraznost, le redki so postavili večerni vprašaj ob dnevni inventuri, noben dvom jim ni podstavil noge, večina jih je dodala na koncu dneva tri pike, itd. in tako naprej, etc., kam bi prišli, če bi se v tej sivini še spraševali o smislu početja, o pomenu dneva, saj bi znoreli. Rutina, vsakodnevne banalnosti, površnosti, nespraševanje so preventivne mere, da se ljudem ne zmeša. Če bi človek pred spanjem tvegala eksakten odgovor na vprašanje kam in zakaj, bi vsak drugi pristal v norišnici ali na zanki.

Ali pa v gostilni.

Gostilna, blaga tolažnica pred stisko vprašanj, na katera ni še nihče odgovoril. Kam, zakaj, kdaj, čemu. Zakaj sploh? Spovednica, ki raztaplja krivdo in dvom. Natararice - Sestre Usmiljenke Reda Greha Vrednih. Natararji - Fratri v hospicu za zapuščene in žejne. V vsakem kozarcu popolen odpustek in razumevanje za človeške slabosti. S flaše na zgornji polici je Prešeren gledal svoje pivce in priložnostne stihotvorce skozi prosojno žganje. Ki vtopi, vse skrbi, saj vemo.

Melhior Zak je sedel v svojem avtu na parkirišču in mlel tanke misli. Gledal je to sivo mesto, črnikaste kupe snega, v grbo sklonjene pešce, prižgane cestne svetilke in razmišljal, če se je on dokončno rešil brezupa malih ljudi.

Folk.

Zato je sedel v avtu, tako je bil na svojem, na toplem, ločen od črede, ki jo je že nekaj let poganjala fatamorgana izmišljenih potreb in novonastala trgovinska mentaliteta. Navadna čreda ovc, tile ljudje, beee, šli so za vsakim, ki jim je obljubil sol in novo štalno, če bodo pridni, dobijo še šop slame. Lepo so čakali poravnani v slovensko vrsto, da so jih po vrsti ostrigli in pomolzli mediji, veletrgovci, skriti makro ekonomisti, skladi od kdo ve kod (*»Medtem ko vi spite, vaš denar pri nas kradoma raste ...«*), trikrat so šli na volitve, pa jim še ni potegnili, da jim nekdo neopazno izpod riti jemlje v nogavicah ali bankah skrite monetarne odstotke. Potem se je nevidni žetvi pridružil tudi Melhior. Pravzaprav je sledil samo enostavni trgovski enačbi, kupi poceni in drago prodaj, živi od razlike. Plavaj s tokom.

Ko je prišla prva premena časov, ko se je začel demokratični preobrat, svobodna trgovina in obljuba individualnega podjetništva, je Melhior Zak sprva tih in neopažen stal za množico ljudi na mestnem trgu, ki so okušali svobodo zbiranja, mišljenja in govorjenja. Medtem ko so ljudje poslušali pesnike na improviziranih odrih in podpisovali deklaracije, je on opazil nemarno odprta stranska vrata ekonomije. V miru zadnjih vrst je zbiral svoje misli v šopke in jih razporejal po prihodnosti. Takrat je bil še nič in nihče, neopažen kovinar. Ko so drugi držali v rokah volilne lističe in sanjali o zlati zori, je on potisnil svoj lastninski certifikat v notranji žep suknjiča in prva nemirna misel se mu je naselila med ušesa. Brenčala je in se zaletavala sem in tja, ampak črke še niso hotele v besedo. *Š t a l s n o t i v*. Potem je sedel v bife z Doboviškom, ki je bil v firmi že od pamtiveka njihov finančnik. Sedaj je bil z eno nogo že v penziji in je lagodno opazoval valutne zmote in prevare, pasti in namige, ki jih človeku rišeta pohlep in priložnost. Z Melhiorjem sta srkala špricer in Dobovišek je s svojim papirnatim obrazom pisarniškega molja dal vedeti, da se je v življenju že vsega naveličal, kar pa še ne pomeni, da je pozabil vso poštevan-ko.

- Poglej, je rekel Melhiorju in iz žepa potegnil svoj certifikat, tisti, ki se bo prav obrnil, si bo danes kupil prihodnost.

Melhior je dvignil ušesa. Dobovišek je iz svoje bogate malhe finančnih izkušenj jemal stara spoznanja in jih zlagal v nekakšno ekonomsko psihologijo. Bil je sicer nagravljen tip, že malo nagnit kot star krompir, čez oči ploščat kot list papirja, obraz je imel preoran s traktorskimi gubami, zobe rumene od nikotina in neprestano je oddajal vonj po česnovih klobasah. Ampak mozeg je imel kot elastika.

- Pogle, Zak, tale papirček. Na njem je nekaj črk, nekaj odstotkov, papir je nekvaliteten, rekel bi, da je voljno mehek in namiguje na neko rito-brisno uporabo. Pokaži človeku pravi bankovec in vsak ti bo dal zanj svoj potiskan dokument pa še vesel bo, da se ga je rešil. Ljudje verjamejo samo denarju in še to samo tistemu, ki ga čutijo v dlani. Vse ostalo vidijo samo kot papirnat obljube. Če ob tem še namigneš pravim ljudem, ki imajo usta vedno v pogonu, da si baje slišal, da se bo vrednost certifikatu kmalu drastično zmanjšala, ti bodo ljudje kar sami nosili svoje imetje v žep. Kadar pa se ponudba veča, cene padajo, raste pa jutrišnji dobiček. Za relativno majhen denar lahko postaneš lastnik podjetja. Take priložnosti se pojavijo samo enkrat na petdeset let, redke so kot zvezde repatice. Ljudje so očarani, zvezda zasije, puf, potem pa je spet

tema, vmes pa so jim cigani med njihovim zija-njem v nebo izpraznili denarnice.

Dobovišek se je hripavo zasmel, tanki lasje so mu padli čez ovratnik. Prižgal je cigareto, Melhior je že naročal drugi špricer, ampak bolj kot rizling je vpiljal vase Doboviškovo znanje, ki je bilo ravno prav križano s prevejanostjo in je s tem postalo praktično uporabno. Sedela sta za šankom tako dolgo, da se je Melhiorju tista nemirna misel anagramsko premetala in ustalila v besedo. *L a s t n i š t v o*. Lastnik je pa gospodar na svojem, določa pogoje, plačuje po milosti, je mali bog, ki dobro plačuje in hudo kaznuje. Se je že videl tam zgoraj, v pisarni, v naslonjaču, s fikusom za hrbtom, takoj mu je postalo doma-če, rojen za (ob)lastnika. V njem se je zbudila v socializmu prisilno uspavana podjetnost in se repetirala. Melhior je stisnil roko Dobovišku in se mu zahvalil za pogovor, da mu je odprl oči, da ga je zasukal v pravo smer, Dobovišek je odmahnil, kaj bi s tem, ugasnil je cigareto in iz nosu izpihal dim.

- Meni se ne ljubi več v take tekme, je še rekel in sta šla vsak v svoje sanje. Oba nista vedela, da sta se izpovedala poslednjič na tem svetu, Doboviška je čez dva tedna kap in tako je pred smrtjo vsaj enega osrečil s svojimi finančnimi predvidevanji, Melhior pa je zastoj prejel njegovo zapuščino in jo skrbno umestil na nevidni bančni račun neobstoječe banke v prihodnosti. Važne so ideje, realnost se jim prilagodi.

Sedaj je po ponotranjenih navodilih obiskoval sodelavce in jim z brezbržnim glasom razlagal, da so certifikati nekoristni papirji, ki pa jih je on pripravljen odkupiti. Ljudje so radi zamenjali letake za bankovce, on pa se je najavil v banki za odobritev kredita in pri notarjih overjal svoje lastništvo, ki je naraščalo kot buhtelj v topli kuhinji. Z letom je tovarna gladko in neopazno zamenjala lastnika in njegovi službeni prijatelji so lepega dne postali presenečeni zaposleni, on pa posestnik nad tovarno, zemljiščem, izdelki in ljudmi. Takrat je tudi miselno najpočasnejšim kapnilo, da je Melhior za njihovimi hrbti premetal pravila igre sebi v prid, medtem ko so oni blodili po labirintih bleščečih trgovskih centrov in iskali na policah srečo po znižani ceni. Ko so se obrnili, je Melhior Zak spet stal v zadnji vrsti kot tisti prvi dan, a tokrat je izstopil iz limuzine, si nataknil črna očala in jim odkazal delovišča. Potem je prišel čas za prvi nagovor, da je socializem minil, pravice so se skrčile, prvi maj in golaž si lahko sami plačajo, če želijo. Odšel je v pisarno in skrbel, da se je kolesje proizvodnje vrtele tiho in podmazano. Ko so ljudje videli, da plača ob mesecu ne zamuja, sta se polegla zavist in sumničenje, sindikat so sami ukinili, saj je

gospod lastnik očitno sposobno in avtoritarno vodil podjetje. Pa naj bo po novem.

Stresel se je in se zavil v usnjeno jakno. Redki pešci so smukali mimo avta, včasih so zavistno oplazili postavlaški stroj, mestni tovornjak, asfaltni terenec, kar glejte, kamionet Ford je ponosno stal v naklonu na kupu snega in kazal svoj prezir do ravnih cest, takšen avto mora pokazati svoje zobe, tudi če stoji parkiran, postaviš ga v breg, v klanec, postrani, na zelenico, na štor, v naklon, v graben, da se vidi, kaj zmore, da odstopa od pločevinaste raje, ki je parkirana v ozkih nišah, iz katerih so prej odstranili lese ne gajbice. On je lahko parkiral, kjer je hotel. Pogon na vsa kolesa, tako kot on, poganjal se je z rokami in nogami in danes je stal na imovini, s katere je imel dostojen razgled čez svojo regijo.

Ampak mokri oblaki in zgodnji megličasti mrak so zajeli njega prav tako kot vse ostale. Preša nizkega tlaka je stiskala male ljudi enako kot tiste, ki so jih vodili na nevidnih nitkah. Mrazilo ga je in vključil je gretje sedežev. De lux izvedba, dnevna soba na kolesih, bahaški transporter, statusni simbol. Rit se mu je kmalu segrela, toplota se je začela dvigati v trup in ko je dosegla vrat, spodnjo čeljust in mozeg, je že nekoliko pregret izstopil, zaloputnil vrata in hkrati padel na bok, na hrbet, kajti parkiral je na klančini, on pa je še vedno imel samo dve nogi in ne štiri kot njegov pleh. Pa še šminkarski čevlji z gladkim podplatom. Pobral se je počasi kot komaj skoteno žebre, brcnil v sneg, dodal *jebentimeter* in pošepal proti gostilni.

Gostilna Pri Karli. Vsi so ji rekli po domače Kapelca, preko oken se je videlo v bližnjo cerkev in to bližino je že nekaj generacij moških izkoriščalo za tolažbo in za mimohod cerkvenim obveznostim. Gostilna je ohranjala v stolih in mizah vdrngnjen znoj tisočerih teles, v vsak lesen del so se zažrle besede in če si položil dlan na mizo, si začutil pogovore o vremenu in politiki, šepet o prepovedanih temah za sto let nazaj, tu so se kotalili kovanci vseh valut, na stole so sedala telesa novih in novih ljudi, ki so se hodili sem tolažit, ker na ulici jih je prej ali slej dohitela skrb, davki, revolucija, okupacija, svoboda, tajna policija, žene, delodajalci, rubežniki, pridaniči, akviziterji, novodobni pridigarji, mestni redarji, kar so pač prinašala desetletja, čas je menjal zavese, okna so ostala, v zadnjem zidu je še ostal odtis uhlja nekdanjega policijskega špiclja, ki si je beležil najnovejše vice in zmrdovanje ljudi nad oblastjo.

Sedaj je bil zrak v gostilni v glavnem lago-

dno razvezan, ljudje so javno in glasno komentirali včerajšnje novice in jutrišnje namige, kar je družbam za mizo odvzelo zgodovinsko konspirativnost, pomembnost besed se je zmanjšala na banalnost opravljanja, nihče več ni bližal ušesa svojemu sogovorniku, da bi slišal zadnje skrivnosti o velmožeh, televizor na steni je govoril namesto ljudi, ki jih je novi čas zmanjšal na navadne pivce, volivce, potrošnike, uporabnike parkirnih mest, stranke v postopku, deležnike, upravičence, delničarje, uslužbence, upokojenke, pešce, udeležence v prometu, izgubili so vlogo prinašalca pomembnih vesti, namigov, polstavkov, govori se, slišal sem, baje, a že veš, sedaj so ljudje vrteli med prsti svoj kozarec, ki jih je držal nad obupom vremena, luči so bile žarke, lepše kot nevidno sonce, ki je tonilo nekje za robom mesta.

Melhior Zak je stopil oblastno in razpel usnjeno jakno. Pomahal je znancem in zajahal stol za šankom. Pir, je rekel kelnarci in ko je porinila zeleno flašo pred njega, jo je zgrabil za zapestje. Ona pa je le prhnila, ne preveč jezna, ravno prav se je zavedala, kdo gospoduje v teh prostorih in kdo je gost. Ko je šla mimo njega, mu je vrgla čez ramo, da nje še ni kupil. Grenko se je zarežal in pomočil usta v peno. Dolgčas, dolgčas, zjutraj kava, stranke, rokoborba s poslovneži njegovega kalibra, sami brezčutni tipi, okleščeni manir in ozirov, plačaj, daj, kupi, prodaj, cele dneve isto, izpregel bo še to, v Romuniji bo nastavlil novega direktorja, tam so v upravi sami mladi in ambiciozni, skočijo na prvi finančni migljaj in majejo z nevidnimi repki. Popoldne se je vozil v kamionetu po mestu, vsake toliko parkiral in gledal ljudi skozi šipo, te drobne mestne mravljice, ki so se tresle za svoje male službice, potem se je odpeljal do Kapelce na pivo, včasih so gledali nogomet, postali so glasni, če so njihovi zmagali, plačal je rundo, stisnil kelnarci napitnino in se odpeljal domov. Dolgčas predvidljive družbe. Lagodje, mir, blagostanje spridi ljudi, komaj nekaj let je minilo od kratkega družbenega nemira, od hitrega dihanja ljudi pred novimi časi, ki so se takrat naenkrat pokazali na obzorju v obetavnih silhuetah, pa so ljudje že segnili v sredici, postali so potrošniki, v polivinilnih vrečah so vlačili domov ničvredno robo, mladina je rasla brez hrbtenice, kot ovijalke so viseli na kolih prejšnje generacije, nobene bitke ni bilo na obzorju, nobenega izziva.

Naredil je požirek.

V sobo je stopil prišlek, nov v tej gostilni, tuj pogledu, nevajen tega zraka, čeprav čisto običajen tip, oblečen v grob pulover, temne hlače. Z glave je potegnil črno volneno kapo in tiho sedel v kot. Mirno je gledal ljudi in se naslonil na

komolce. Pod puloverjem se je slutilo mišičasto telo, obraz je izražal notranjo odločnost, mirnost, osredičenost. Sedel je z neko gotovostjo, ni pogledoval okoli sebe, ni plesal z očmi po prostoru in preverjal, če je naletel na kakšnega znanca, še za televizor se ni zmenil. Nekaj glav se je obrnilo, a so se kmalu zasukale nazaj. Ko je prišla natararica, je preprosto rekel pivo. Glas je bil globok, žameten, jasen, še celo v tej preprosti gostilniški besedi je zazvenela neka odločnost in odrezanost. Melhior se je zasukal na levo in ga premeril. Nekaj je bilo na tem človeku in pasel se je z očmi po njem. Tujec se ni zmenil zanj, dobil je pivo, ga mirno natočil v kozarec in s počasnimi požirki odpil. Potem je kozarec in steklenico odmerjeno premaknil nekoliko od sebe in obstal. Gledal je pred sebe, v njem ni bilo nobene nestrpnosti, nobenega bodočega hitenja, iskanja, bil je ves tukaj in sedaj, dajal je vtis, da bo sedel takole še naslednjo uro, zadovoljen in pomirjen sam s sabo.

Melhiorjev radar se je odbil od njega. Koji kurac, se je v sebi nekoliko zarepenčil Melhior, koji kurac se tale tujec tu obnaša, kot da je prišel domov na svoje, ne spušča pogleda, ne tipa po gostih, ne kaže zadrege, nezaupanja, značilne tujosti, olesenel je na stolu in mirno dihal v svojem krepkem telesu. Sedel je, kot da je ravno to opravek, ki ga je prišel izvrševati v Kapelco. Melhior se je ravno prav napihnil in nekoliko razpizdil, da je pobasal flašo in se primajal k njemu.

- Kar sami pijete? je sumničavo vprašal.

Tujec je molčal, srknil pijačo, odložil kozarec in se vrnil v mirovanje.

- Rekel sem, če kar sami pijete, je kibical Melhior.

Spet nekaj dolgih sekund tišine, kip ne bi mogel sedeti bolj nepremično. Potem se je ogorjeni narahlo zasukal in s kovinskimi očmi ošinil sogovornika.

- Raje pijem sam kot v slabi družbi.

Melhiorja je odbilo v desno, besede so ga po boksarsko zadele pod brado, neprevidno je stopil v besedni ring, še preden je preveril, kdo je njegov nasprotnik. Stresel se je, zarožljajal s stolom in se sam povabil za sopivca. Tujec je gledal naravnost v steno, izgledal je neustrahovan in neranljiv. Melhior je čutil, da ga je zrak okoli njega odrival. Spremenil je taktiko in dvignil kozarec.

- Na zdravje.

Tujec je narahlo prikimal, prijel kozarec in ga spet spustil. Potem sta sedela v tišini, Melhior je zaznal, da se dvobojujeta s prisotnostjo samo, dve telesi eno ob drugem, kdo bo prvi prelozil tišino, ponudil roko, besedo, plačal rundo.

Melhior se je povetil na naslonjalo.

- Kaj pravzaprav delate?

Tujec je spet odmeril meter tišine in spregovoril z globokim moškim glasom.

- Trener sem.

- Ha, Melhiorju je ušlo iz ust. Mišičast, močan, treniran, verjetno boks, težka atletika, uteži, disk.

- Ne, je rekel tujec, kot da je slišal Melhiorjevo uganje, treniram ljudi, pravzaprav iz šlev in nezrelih fantkov delam moške.

Melhior je zadel ob naslonjalo, glavo mu je zavrtelo pod strop, spet je prejel nevidni udarec, izpustil je kozarec in ostro pogledal soseda. Ni bilo dvoma, da je stavek veljal njemu oziroma tudi njemu.

Kapelca se je spet polnila z večernimi abonentami. Zrak je šumel od malih besed, v glavnem so bili gostje nižje rangirani, pripravili so se za malenkosti, omenjali cene solate in krompirja, hodili so v diskonte. Melhior je zajahal svoj stol in čakal.

Trener je prišel ob osmih, naročil pivo in spet obsedel v svoji mišičasti teži in duševni zglajenosti. Melhior mu je od šanka nazdravil, češ, midva se pa že pozna. Trener mu je kratko kimnil in ostal zbran v sebi, samozadosten, v neslišnem monologu. Če je sploh imel kakšne misli. Melhiorja je spet zvila radovednost, tokrat je šlo lažje, led je bil že dan prej prebit, zato je sledilo naslednje vprašanje.

- Kako pa potekajo vaši treningi?

Moški je spustil zadrgo na debeli jopici. Bela majica se je napenjala čez mišičast trup.

- Odvisno od lokacije, je tehtno odgovoril. Melhior je zavzdihnil od neučakanosti.

- Ali lahko poveste malo več?

- Pri meni govorijo samo dejanja in izzivi.

- Kje pa se lahko prijavim za takšen trening?

Tujec se je zasukal proti njemu in ga prijel z očmi.

- Bi radi postali moški? Mož? Mož beseda, mož dejanj?

Melhior je zardel, stopil je v lastno past, a se bo sedaj umikal, se podelal, zbežal?

- Pa ... mogoče ... zakaj ne ... življenje se je umirilo, postalo je počasno, malo se vleče ... Pomežiknil je z malimi očesci, sredi večernega alkoholnega jezera se je postavila pokonci skala treznosti, novi izzivi so mu mahljali z daljne obale, po obzorju so rezale zrak visoke jadrnice, on pa tule sedi in se dvobojuje s pivovsko flašo vsak večer. Premalo, mnogo premalo.

- V redu, sprejemem. Porinil je svojo roko pred

trenerja. Ta jo je gledal nekaj časa kot tujo žival, presojal je njeno moč, kost za mišicami. Ni je pograbil, Melhior jo je razočaran zvelkel nazaj v rokav.

Trener je spet obstal, srknil občasno kratek požirek in pustil, da se je Melhior cvrl v olju svoje neučakanosti. Potem pa je nenadoma spregovoril z nujno, kot da je pravkar nastopil ustrezen trenutek in da ga je treba takoj izkoristiti.

- Prav, vzamem vas v postopek. Ampak najprej morate opraviti uvodni test. Začneva zdaj.

Pogledal je na uro, kot da je začel teči nek usoden čas, kot da sta že začela pot čez neznanne ovire, a v resnici sta samo obsedela za mizo in trener je zlezal tokrat v popoln molk. Zdaj je Melhior razumel, da je vse, kar se dogaja od tega trenutka dalje, del treninga, da je potrebno imeti odprte oči, prišpičena ušesa in predvsem strogo poslušnost, da ne bo zamočil sprejemnega izpita. Življenje je nenadoma spet postalo barvito in zabavno negotovo. V kakšen hec se je zapletel? Čakal je in zaenkrat dočakal samo popolno negibnost svojega učitelja. Odšel je še zadnji gost, kelnarca je nervozno pogledovala v njun kot, hrupno obračala stole na mizo in začela zateglo ponavljati, zapiramo, alo, gremo. Trener se ni niti premaknil, še pomežiknil ni. Melhior ga je posnemal, v tem natezanju je bil nek strupen užitek, nek njemu znan srh, človeško preigravanje. Natkarica se je ustavila pred njima z rokami v bokih in zasikala, da jima da še minuto časa, potem pa pokliče policijo. Z nogo je tapkala po tleh in kot sekundant odštevala sekunde. Trener je sedel lagodno in gledal drobne lučke na drugi strani ceste. Ženska se je naveličano zasukala in odbila pete do šanka.

- Kakor hočeta, če ne gre zlepa, bo pa zgrda. Dvignila je slušalko in ko je udarila prvo številko, se je trener gibčno kot panter dvignil, v treh lahkih korakih dosegel vrata in izginil v temo. Melhior mu je zadihan sledil. Trenerjev hrbet je bil že na drugi strani trga, kjer je imel parkiran manjši avto, Melhior je pohitel, vrata so ga že čakala priprta, sedel je na sovoznikov sedež in sta se že peljala. S kazalcem je še pokazal svoj kamionet, a trener se je samo namrdnil. Vozila sta se po nočnem mestu, prevozila sta center in se na drugi strani spet izgubila med nizke hiše, potopila sta se v noč, drevesa in grmovje sta samo slutila ob sebi. Cesta je postala luknjasta in Melhior je pomislil, da že dolgo ni sedel v tako skromnem vozilu, sedež ga je trdo rezal v lopatice, delavsko vozilo, zvoženo, zgarano, stara plastika je pokala po robovih, luči so komajda odrivale temo s šibko svetlobo. Cesta se je neopazno spremenila v grob makadam in nato v kolovoz. Trener je ustavil vozilo, ugasnil luči in izstopil.

Melhior se mu je pridružil v temi. Naslonila sta se na havbo, ki je sevala toploto stroja. Noč je imela v sebi zimsko neusmiljenost, voda je že začela zmrzovati, Melhior je čutil, kako se mu je duša skrčila od neugodja, zavihal je ovrtnik in potisnil roke v žep. Odkušljaj se je, a trenerja ni ganil. On je sedel v svoji debeli jopi in s črno pleteno kapo na glavi.

- No, se je odločil v nekem trenutku, sedaj so se ti oči navadile na temo. Če boš opravil sprejemni test, te bom vzel v uk. Velja?

Tokrat je trener ponudil svojo roko Melhiorju in stisnil njegovo dlan v odločen primež.

- Velja, seveda, kaj pa moram ...

- Ali veš, kje sva? ga je trener prekinil sredi ugibanja.

- Na drugi strani mesta, zahodno od mestnega hriba, že blizu vrtnarije.

- Tako je, približno. Tvoja naloga je, da v ravni črti dosežeš center mesta. Hoditi moraš točno proti vzhodu, prečkati vrh Malega holma in se nato spustiti v park. Čakal te bom pred pošto.

V tem se je zavrtel na peti, odprl vrata, med sedanjem že zagnal motor in se ritensko umaknil na bankino. Luči so še kratko obsijale premrla drevesa, nato je izginil za prvim ovinkom. Melhior je ostal usločen na cesti, tema ga je oblila kot voda, šleva sicer ni bil, a kristalna noč je delovala strašljivo. Drevenel je v temi in sprva razmišljal, da je to mogoče test inteligence. Morda mora počakati kakšnih dvajset minut, trener se bo vrnil in mu čestital, da ga je spregledal. Mestno oblečen, v nizkih čevljih, sredi noči, skozi gozd z ostanki zime priti v mesto? Provokacija. Noč okoli njega je bila nepredirna kot plast črnega premoga, mrzaj jo je delal trdo. Mencal je na kolovozu, stopical na mestu, grel prste s sapo in vrtel glavo naokoli, morda se pripelje mimo naključni voznik in ga potegne v mesto, tam se bo potuhnil in se pojavil čez kakšno uro pri pošti? Kaj pa, če se je trener vrnil peš kos poti in ga sedaj iz teme opazuje, kako se je lotil naloge? Zaklel je, potegnil zadrgo do vratu in začel hoditi proti vzhodu in navkreber. V ravni črti. Nočno nelagodje bo skuril kot neko notranje gorivo. Prej bo čez hrib, prej bo na toplem. Šlo je mukoma in že po nekaj minutah je pridelal nekaj padcev. Odlomil je vejo in si pomagal pri drsajoči hoji. Čevlji so zajemali zrnat sneg in ga stlačili v mokro brozgo, mokrota je splezala po hlačnicah in segla do kolen, iskal je bolj kopna mesta, ob deblih je bila ponekod čistina, a tam je čutil lepljivo zemljo, zmanjkalo mu je tal pod nogami, potegnilo ga je v jarek, iz katerega se je besno izkopal, nadaljeval je s kletvicami, oči so se res privadile teme, sedaj je že razločil debela in veje pa tudi umazanijo, ki se je nalepila

na njegovo obleko. Kako naj takšen pride pred pošto? Ampak sedaj še na vrhu Malega holma ni bil, še kakšnih deset minut, potem se bo prevesilo navzdol, med debli se je zarisala ravna črta gostinske brunarice, ki je ob nedeljah vabila meščane s svojim razgledom, sedaj pa je njemu samo potrdila smer gibanja, še malo, je že bil na poseki, ampak ni bil sam, z njegove desne je zarožljalo, hkrati je zverina zarenčala in šavsnila po njem, trgala hlače ob gležnju, on je tudi tulil kot žival, brcal in bežal, otipal kamen, vrgel v temo in zadel šipo, glasno se je razletela, pes pa je še dolgo lajal s kratkimi bevski za njim, klanec pod vrhom ga je spodnesel, skotalil se je, ujel za deblo, se poravnal, klel in sopihal, nagonsko si je otresel hlače in usnjeno jakno, a je že po nekaj korakih zopet padel čez veje, se še opraskal, se založil z novimi plastni gozdne umazanje, kot pijanec je vijugal med debli, lovil ravnotežje, drevesa so se razredčila, razklenila so se, med njimi se je lisasto temnila trava, spotaknil se je ob betonski robnik, še zadnjič treščil s trebuhom na zaplato strjenega snega in hkrati z olajšanjem ugotovil, da je dosegel mestni park, ki se je z urejeno alejo dreves spuščal do prvih ulic. Dvignil se je na kolena, se potegnil za vejo in končno obstal na ravnem, da se je nadihal in zbral. Ko je prišel k sebi, je pomislil, da je lepo videti ravno vrsto mestnih luči, ki so obljubljale toplo stanovanje, udoben avto, polno omaro čistih oblačil, sprejemni izpit je skoraj opravil (če je tole šele uvodni test, kakšna bo šele prva naloga?), zakoračil je naprej v smeri proti pošti, menda ga bo trener ja dostavil do njegovega kamioneta (še prej mu bo verjetno čestital za opravljen uvod?), pospešil je korak in ena od luči mu je sledila, približala se mu je in mu posvetila v obraz, neka orokavičena roka pa ga je zavrtela za rame, roke so mu zaplesale in ko so se sklenile za hrbtom, jih je tuja moč spela v hladno kovino, za sabo je čutil nočno postavo in presenetljivo miren glas, ki je sporočal z vajeno rutino, ja tukaj 45, prijava je bila resnična, izgleda, da je nekdo res poizkušal vlomiti v brunarico, ujel sem ga pred parkom, pripelji marico, umazan je kot prašič, ampak kaj moremo, to nam je služba, za to smo plačani od države. Drži se, zdravo.

Vožnja ni bila dolga, policijska postaja je bila v centru. Dva silaka sta ga dvignila kot vrečo in ga postavila v vežo. Od njega se je izcejala umazana voda, eden se mu je približal in ga vprašal, če bo priden. Pokimal je, priden bo do konca življenja, samo da pride do tuša. Odklenili so mu lisice, medtem je dežurni že tipkal po računalniku, ime in priimek, Melhior Zak. Dokumenti? Takoj, izvolite, Melhior je segal v žepe, obračal jakno, vse prazno, ključni kamioneta izgini-

li, mobilni, vse. Plosknil je z rokami ob stegna. Policaj je čakal in ga gledal kot desko.

- Nimam dokumentov, je zašepetal Melhior, izgleda, da sem vse izgubil.

Ali pa tudi ne? Kaj, če je vse del sprejemnega izpita? Ko sta sedela v gostilni, je šel Melhior vsaj dvakrat na stranišče, jakna je visela na stolu, takrat mu je trener lahko pobral vse dokaze o uradnem obstoju. Del sprejemnega izpita? Kdo si brez dokumentov?

- Saj me poznate, jaz sem Melhior Zak, znani podjetnik, afera Klovin?

Policaj ga je gledal prazno kot skozi prašno šipo in odkimal z vratom.

- Dal bom predlog za 48-urno pridržanje do ugotovitve identitete in razjasnitve vloma v brunarico.

Ko je zamahnil z roko, ga je silak za njim nagnil kot nagnit steber in odvedel v celico.

- Nesporazum, je Melhior hripavo lovil upanje in se zataknil z rokami ob podboje, nobene vloma ni bilo, samo sprejemni izpit, nočni orientacijski pohod čez Mali holm, trener vam bo vse pojasnil.

Silak je počakal med podboji in pogledal dežurnega. Ta je s težavo odlepil pogled od televizorja, kjer je v kačjo kožo oblečena lepotica ravno objavila svojo telefonsko številko. Zasukal se je.

- Ime in priimek trenerja?

Melhior je iskal med ustnicami rešitev, trenerju je ime ... Trener? Policaja sta se spogledala, dežurni se je spet posvetil televizorju, ta močni, ki je deloval tukaj kot ubogljiva surova mišična sila, pa je glasno potegnil zapah.

- Takle gnoj bi sodil na komunalno, ne pa na policijo. A ga operem s šlaufom?

Ta vonj. Ves čas je počasi izpareval iz sten, postelj, odej, oblek, celo kovinske palice so smrdle po nizkotnem brezupu, iz hodnika so se vsakič, ko so odprli vrata, zvalili v sobo gosti izpuhi človeške bede, zahrbtnosti ali propadlosti. Ni se mogel navaditi, da nikjer ni več mogel vdahniti jutranje svežine, ampak vedno in povsod zastan zrak ustanove, koncentrat kriminala, goljufij, posilstev, sladek vonj umorov, rezko sikanje obračunov s hladnim orožjem, lepljiv zrak pedofilov, vonj po človeškem dnu, ki ga ni mogel izprati noben detergent, nobena varikina ni predrla smrdljivega odtisa, vonj je prihajal iz ljudi, izparevala ga je njihova koža, še najraje je darežljivo izhajal iz človeških črev in ust, zabljen z gnilobo zob in odrigavanjem, smrdeli so lasje, zadah je ovijal drhteče prste z umazanimi

nohti, kratka, najsi je dihal na kratko ali zadrževal izdih, prej ali slej je moral po zrak kot kit na površino morja in z gnevom je zajel to smrdljivo brozgo in ob tem nemočno zaprl oči. Zrak je bil ne samo ogabno postan, bil je tudi prerezan in ubit s pogledi oči, ki niso premogle jasnosti, ampak zgolj in samo zahrbtnost, previdnost, preračunljivost, odštevanje, neučakanost, njih zenice so bile zožene in so priprte čakale v zasedi človeške džungle.

Zapor.

Beseda je smrdela sama po sebi, dno družbe, izmečki, povratniki, kriminalci, drogeraši, prevaranti, mali in veliki lopovi združeni pod eno streho pravne in socialne države, da so ljudje na svobodi lahko dihali nepokvarjen zrak, hlev, ki nezmotljivo sporoča, da ga nikoli ne bo mogoče do čistega ostrugati gnoja.

Melhior Zak je naslonil roke na okensko polico, na hrbitišča rok pritisnil čelo in iskreno poslal v pizdo materino advokate, policijo, novinarje in še sebe, da se je kot nedorasel pubertetnik ujel v policijske roke kot kalilec nočnega miru. In v trenutku, ko je po 48 urah mislil vzvišeno odkorakati iz pripora in prezirljivo zasikati v paznike in policaje, ga je na hodniku sredi koraka ustavila preprosta beseda upravnika zapora. Prišel je nasproti po hodniku in mahal s papirji kot nekakšen mirovni posrednik, položil mu je roko na ramo in rekel z glasom odpadlega duhovnika, da bo gospod Zak še nekaj časa njihov gost, pripor se mu podaljša na mesec dni, sindikat je vložil obtožnico proti njemu in preiskovalni sodnik mu je podaljšal brezplačno bivanje.

Zak je zevnil od razočaranja in nejevere.

Kaj in zakaj? Kdo ima moč nad njim? Ime Zak je včasih odprlo vsa vrata, sedaj pa drugi zaklepajo ključavnico za njim.

Upravnik zapora mu je položil svojo cotasto dlan na ramo in ga z razumevanjem spovedniška pospremil nazaj po hodniku. Spotoma mu je v uho nasul pojasnila. Da se je do sedaj vsak pošten lopov lahko ob asistiranju advokature leta izmikal roki pravice, deset let je sodnija spala začaran sen Trnjulčice, skomigala z rame-ni, kazala s prsti na dvoumne zakone in svoje zvezane roke. V teh dveh usranih dneh pa se je čas usodno spremenil in dopolnil, do sedaj cagavo sodstvo je nasulo v zakone poper nove odločnosti, parlamentarni oblastniki so sprejeli ostrejše zakonodajo, popularno imenovano protitajkunsko, in s tem so v mrežo zajeli tudi njega. Razumel?

S paznikom sta ga obrnila na levo krug in potisnila nazaj v priporno celico, zaprla sta za njim vrata in še do konca hodnika poslušala Zakovo tuljenje, ki je zahteval advokata, takoj in

zdaj, na licu mesta, *jebentimeter!*

Advokat je prišel kmalu in si z robcem brisal znoj po ploščatem čelu. Pomlad je namreč naenkrat usekala s strupenimi temperaturami, najprej sneg in led, mraz, noč, zastoj, potem pa so se neke nevidne vremenske in družbene zapornice dvignile, verjetno je vse med seboj povezano, meteorološko-vremensko-družbeni sklop letnih časov in premen razpoloženja, izbruhnila je pomlad, hkrati so se tožilci prebudili po zimskem spanju, na svojih mizah so našli nove zakone in končal se je lovopust. Past, ki je leta dolgo zarjavela in neučinkovita zijala s svojimi kovinskimi usti, se je nenadoma premislila, zaklop se je sprožil in zagrabil je svoj prvi spomladanski plen. Melhior Zak, tajkun, podjetnik, aferaš, zmuzljivec, se je znašel na napačni strani zapaha. Uspaval se je, čuti so mu otopeli, pivo mu je zmehčalo možgane, denar mu je pobrusil kremplje, instinkti so se mu polenili in preden se je dobro zjasnilo novo jutro, je postal preganjana divjad. Gospoda sodniki, parlamentarci, tožilci so se odločili v maniri starodavnega plemstva, da si privoščijo spomladanski lov na lisico in prvi jim je pred puško stopil zehajoči Melhior.

- Ven me spravite, takoj! je usekal Melhior s pestjo po mizi in advokat se je umaknil za korak nazaj. Da naj gospod Zak zniža ton in se umiri, ker so se časi in z njimi zakoni spremenili.

- Spremenili kdaj? Za koga?

Advokat je spretno preveslal v pasiv, namignil je, da je gospod Zak postal objekt novih zakonskih predpisov, ki so začeli bolj rigorozno kaznovati neizpolnjevanje predpisov, neplačevanje delavskih prispevkov in plač, zato se je preiskovalni sodnik z enim samim gibom glave strinjal s tožilcem, podaljšal njegov pripor, ki je bil prvotno rezultat čistega nesporazuma, še za en mesec zaradi možnosti odtujitve dokaznega materiala.

- Ven me spravite, je še enkrat fizično poudaril Melhior, a je advokat že zaklepal usnjeno aktovko. Da bo po enem mesecu v vsakem primeru zunaj, da je pa vprašanje, kam bo takrat šel. Da so sedaj možje postave postali še bolj prebrisan, domislili so še zaplembo osebne lastnine, blokado računov in kar je še takšnih lagodnosti civiliziranega življenja. Melhior se je sesedel in skrajšal spodnjo čeljust. V njem se je prvič do sedaj pojavilo zrno voljnosti, da se preimenuje v pripornika in se začasno presadi v toplo pravosodno gredo, kjer bo zalivan in hranjen od tuje roke. Menda ga vsaj kamionet še čaka na dvorišču Pri Karli? Kapelca še tolaži večerne molilice? Morda tam za mizo spet sedi trener ob pivu? Morda je vse to del njegovega moškega treninga?

Potem se mu je nekaj kislega potočilo skozi mozeg hrbtenice, dušo je ožela nevarna slutnja.

Kaj če je vse skupaj orkestriran zajeb delavsko-balkanske mafije in se trener že vozi z njegovim kamionetom? Kaj če je trener povezan s sindikatom? Njihov plačanec? Zacvilil je kot ščene in nemočno usekal s pestjo po steni. Prevaran, ujet, zaprt in nategnjen. *Jebemti!*

Časi so se spremenili. Tako je govoril delavcem prva leta. Ne živimo več iz rok v usta, nismo poljedelci in orodjarji. Sedaj je pol podjetja nad vodo in pol pod njo, nekaj ga drži banka, nekaj borza. Vse niha in se ziblje. Ni več *bratstva i jedinstva*, dogovorne ekonomije in od države določenih cen. So lovci in divjad. So priložnosti. So prevzemi, so zahrbtni igre, konkurenca te zablokira, dobavitelj zakasni, neplačevanje te oslabi in naenkrat si goden za plenilski naskok regionalnega ponudnika kovinskih polizdelkov. Podjetniški fantje so začeli postajati predrzni in pohlepni, naraščali so skupaj s svojimi željami, apetit je zahteval večja usta, prebava večjo rit in nekega leta si je Melhior vzel uro dopusta, se v mislih povzpel na slonokoščeni stolp svoje samopomembnosti in pogledal milo mu domovino v šir in dalj.

Nekaj se je dogajalo, ljudje so se v *moji deželi* gibali negotovo, majali so se kot mlada trava, mladina se je bedasto smehljala v oblaku dima, izgledalo je, kot da je nekdo v deželo spustil nevidni eter, omamni plin, ljudi je zajela nekakšna slabitev čutov, nemarnost, letargija, brezbržnost in prvi so počasi pocepali v nemoč uradniki za svojimi mizami. Sodniki, tožilci, parlamentarci so omahovali nad papirji, težke veke so se jim spuščale po zrklih, zevali so pod strop in končno udarili s celom ob mize in zaspali kot Trnjulčice. Policaji so si čistili nohte. Melhior je napel oči in gledal na drugi strani *dežele* Boškote, Igorje in Binete, kako so vsi rdečelični s samokolnicami prelagali zlatnike iz skupne blagajne v svoj žep. Njih uspavalni plin ni polegel, v sebi so imeli nek protistrup, ostajali so trezni in nabodreni, štrleli so v zrak kot sončnice, obračali so se za dobičkom in priložnostjo. A tako, mu je kapnilo, lov je odprt. A je on kaj manj podjeten in nabrit kot tile? A je njegov denar ničvredna valuta, a se ime Melhior Zak ne bo enako bleščeče opevalo na medijskem nebu v poglavju o menedžerskem odkupu? Ko se je spustil s svojega stolpa nazaj v svet pešcev in branjev, je potreboval samo še večerno mirno srkanje piva, da je dopolnil svoj načrt. Komaj je sedel za šank, je že vedel, da je tudi on del večjega monetarno-božjega načrta,

ki podpira sposobne in melje nevedne. Moral je ujeti odbojni val in na njem odsmučati v kakšno davčno oazo. Tako je mlel svoje misli za šankom in ko ti usoda porine močne karte v roke, dela to vestno in radikalno.

Za svojim hrbtom je poslušal širokoustenje mlajših in starejših mladeničev, ki so malomarno razkrivali svoje dosežke in bližnjice, ki so jih vodile do finančnih počitnic. Kaj ti bo denar, če se ne moreš z njim pohvaliti? Prav je, da si kupiš stopnišče, ki te vodi do razgledne ploščadi, s katere so tvoji včerajšnji kameradi videti majhni, opotekavi in zavistni, ti pa si v predverju neba in neskončnih možnosti. *Sky is the limit*. V gostilno je stopil županov sin. Pobič je imel pod nosom mehke kocine, ki se jih je še držalo mleko, hodil pa je široko in bahavo kot revolveraš. Svoj mercedes je parkiral tik do vhoda, svojo rit pa ob omizje, plosknil je z dlanmi, naročil pivo zase in za ostale štiri in se režal svoji samoumevnosti. In fantje, kako kaj posli? Družba je zmigovala z rameni, tako, tako, on pa se je kar takole scela in otroško naivno pohvalil, da takšnih časov konjunktura še ni bilo. Kupiš travnik, spremeniš ga v zazidljivo zemljišče in jutri se zbudiš z zlato žlico v ustih. Prešerno se je zakrohotal. Če še malo zadržuješ denar, ti samo obresti plačujejo mesečne stroške. Fant se je nagnil naprej in polglasno navrgel, da že dve leti ni plačal nobenega računa. Kdo pa te bo tožil? Izmika se, obljublja, nateza upnike, medtem pa se denar debeli, da lahko od njega sproti reže ocvirke. Vsi so se še enkrat objestno zakrohotali, Melhior je čutil njihov sunek v svoj hrbet in v sebi nevidno pokimal. A tako se sedaj posluje? Prav, če lahko županov sin, lahko tudi Melhior.

21.35. Sedel je v zamračeni sobi, ki jo je medlo osvetljevala samo rumena svetloba cestne svetilke. Zavesa je bila odgrnjena le za ped, pred oknom je stal na stojalu teleskop in s svojim steklenim očesom gledal v noč. Melhior je sedel na scefiranem pisarniškem stolu in si premišljeno prižgal cigareto, prsti so se mu tresli, mir, samo mir ohraniti, v roki je imel samo še eno karto, kmalu bo partija odločena, vsak hip bodo vložili zadnjega aduta v igro, ki so jo igrali že nekaj tednov. Prsti so mu drhteli in dim je poplesaval okoli njegove glave, vložek je bil visok, zelo visok, milijoni so se lahko skotalili na eno ali drugo stran. Težko je ohraniti živce v takem trenutku, šibkejši bo popustil in se izdal. Še kakšno uro ali dve in izhod bo jasen. Zmagovalec bo odšel z nasmehom in s polno aktovko, poraženec pa se bo sesedel zadet od monetarne kapi

in z jasnimi občutki nategnenosti. Še malo, še malo, zdrži Zak, drži živce na vajetih. Ekranček na telefonu je posvetil, zvok je bil izklopljen.

- Enka, še počakamo?

- Dvojka, počakaj, ne kliči več.

Živčen vzdih na drugi strani. Melhior je prislonil oko na optiko. Nočni vizir. Izostritev fokusa. Iz megle se je priostril obraz. Videl je človeka, ki se je na notranji strani dvoriščnih vrat sprehajal sem in tja in pogledoval na uro. Ocenil je, da je to dober znak. Živci so se zategnili in zazveneli kot struna. Ko bo tole za njim, bo odšel v prve toplice in mehke ženske roke mu bodo masirale ude in odvozlale klobčič. Morda bo lahko izpraznil še glavo in se oddahnil tako scela in globoko, da bo lahko rekel, za mano je, nikoli več, ni vredno živcev. Je pa vredno denarja. Kup denarja, s katerega se lahko pozimi smučaš in poleti skačeš v bazen na kakšnem rajskem otoku. Ampak ta hip je sedel za teleskopom v zamračeni sobi. Za njim so bila vrata, ki so se odpirala v neznano. Izenačene opcije. 50 : 50. Jaz ali oni. Levo ali desno. Avtocesta ali slepa ulica. Pred njim je na mizi s hrptom navzgor ležala zadnja karta. Ko jo bo obrnil, kaj bo zagledal? Kateri obraz? Morda obraz Romuna? Izvolite, gospod Zak, vaša hala v gospodarski coni je pripravljena na prevzem in zagon podjetja. Morda ksiht uradnika? Kakšen zdolgočasen tip z begavimi očmi in s suhljato, mlahavo roko, da bi ga človek raje v rit sunil, kot pa jo stisnil, pozdravljeni, jaz sem od sodišča določeni stečajni upravitelj. Melhior je odmahnil misel kot sitno muho in raje spet pripel oko na teleskop. Še vedno sindikalna straža pred železnimi vrati, ki so bila dodatno zaklenjena z žabico na debeli verigi. Čakati. Saj vsi čakamo, oni tudi.

Kaj je bilo prej, Romun Virgiliu ali njegova odločitev za »sodobni prevzem podjetja in prenos tehnologije na trge, ki razpolagajo s cenejšo delovno silo in nudijo stimulatívne pogoje gospodarjenja«? Vse je bilo hkratio dogajanje, ena zlepljena kepa, nekoliko daljši stavek, ki ga je on začel izgovarjati in drugi končal s klicajem, njegova misel je zakotalila odločitev po možganskem grabnu, Romun se je klatil po Evropi in že trkal pri njem, nudimo odlične pogoje v novozgrajeni industrijski coni, simbolična najemnina, odpis davkov prvo leto, kaj pravite gospod Zak? Kaj pravim, prišli ste kot naročeni, ali jamčíte popolno tajnost, seveda, seveda, diskretnost je prva, ko boste dali znak, bomo prišli pred vaša vrata z našo logistiko in s transportom.

Res so prišli. Dva šleperja, avtodvigalo, trije kontejnerji, zapeljali so na dvorišče in zagrabili prvi stroj. Niso odvili niti prve matice, ko je završalo med delavci, Zak bo odpeljal stroje, Zak

odhaja, zavrelo je, ljudje so obstopili Romune, jih potisnili na pločnik, zaklenili vrata in postavili stakovno stražo. Najprej bo Zak plačal neplačane prispevke za penzijo, zadnje tri plače in regres, potem pa lahko odpelje stroje. Šlus, fertig. Po delavsko so pljunili v roke in spet je vse izgledalo kot v nekem davnem devetnajstem stoletju, delavski štrajk in debelušni gospod lastnik, ki grozi s policijo in sodnijo. Tako so obstali vsak na svoji strani žičnate ograje, obmetavali so se s kletvicami, kakšen kamen je padel vmes, na koncu so Romuni odvlekli svoj avtopark in pred Klovinom je zavladata napeta tišina.

Ko dobimo nakazane manjkajoče plače, odpremo vrata.

Melhior Zak je nekaj časa stal pred vrati, potem je odšel domov in iz navade pogledal na koledar. Bil je 5. december. Bila je zima, mrzlo je bilo. Majhna misel se mu je ugnezdila v glavo in začela valiti drobno jajce upanja. Sedel je pred topel radiator in prelistal dneve, ki so sledili. Kot koklja je obdal spočeto misel s perjem in dahnil vanj vročo sapo.

Naslednji dan se je sprehodil do stolpnice, kjer je že mesece visel napis *Oddajamo poslovne prostore*. Najel je majhno pisarno v petem nadstropju, plačal najemnino za mesec dni vnaprej in potisnil ključ v žep. Pripravil se je na dolgotrajno obleganje. Edini predmet, ki ga je zvelkel v pisarno, je bil teleskop, porinil je razmajan stol pred njega in naravnal ostrino na dvoriščna vrata svojega podjetja. Pogledal je skoraj v oči delavskega stražarja. Sunkovito je odmahnil glavo in se nasmehnil svoji prestrašenosti in optični prevari. V poslovnem svetu moraš biti reklamiran in viden, v vojni pa neviden in nepredvidljiv. Delavci so dobili bitko, vojne pa še ne. Zak je umaknil svojo četo in v tišini postavil zasedo. Delavci so svoje pogoje razglašali na vsa usta, odprto in na glas, klicali so televizijo, kleli v kamere, na vsakih večernih poročilih se je po nemarnem omenjalo Zakovo ime, kot meteor se je bleščal na nočnem nebu menedžerskih selitev v tujino, delavstvo ga je klelo do zadnjih poročil in nikoli niso pozabili omeniti, da jim ni plačeval prispevkov, da jim dolguje plače.

Ko dobimo nakazane manjkajoče plače, odpremo vrata. Kot rožni venec so ponavljali žalostni del delavskega življenja.

Zak pa je svojo strategijo kuhal na samem in počasi dodajal sestavine recepta.

21.55. Še enkrat je pogledal skozi kukalo. Tistega stražarja je gledal naravnost v oči. Delavec je bil siv in namrščen, zategnejen čez usta in nemirnih rok. Melhior je na svojem očesu čutil kovinski krog, sam sebi se je zdel plehnat. Skozi stekelce je čutil, kako je oni

mesnat in počlovečen, zaskrbljen, premražen, a na nek način banalno živ. On pa je sedel pravokotno leseno, zložen kot fascikel, od živosti je čutil samo živčnost.

Delavci so stražili 24 ur na dan, menjavali so se kakor v službi, vpeljali so osemurni delavnik in vsak dan Melhiorju pošiljali sporočilo.

Ko dobimo nakazane manjkajoče plače, odpremo vrata.

22.15. Melhior je spet pripel oko na teleskop. Pred tovarno se je pripeljal golf, izstopila je moška postava in se pogovarjala s stražarjem. Kimala sta, nekaj kazala z rokama levo in desno. Stražar je nato odklenil vrata, izstopil, spet zaprl za sabo, ponovno napeljal verigo in stisnil debelo ključavnico. Pogledal je levo in desno. Mraz, tema, nič. Še iz te razdalje se je videlo, da sta se oba olajšano usedla v vozilo in izginila v megleni noči. Melhior se je narahlo naslonil na stol in globoko izdahnil dolgo zadrževan zrak in napetost. Njegova zadnja karta je prevzela stih.

Končno!

Zgodilo se je, kar je pričakoval in upal!

Aaaaaaa!

On, ki je bil nečloveški in preračunljiv do svojih ljudi, je računal na njihovo človeškost in koledarsko lojalnost. Sindikalisti so zaupali visoki verjetnosti, da bo vsaj danes mir na zemlji in medsebojna naklonjenost. Da na ta dan nihče ne dela in ne načrtuje lumparij. Še na fronti je bilo za božič premirje. Danes je bil namreč 24. december, sveti božični večer, vsak je hitel domov k svojim družinam, delavci so popustili domačijskim nagonom, dvajset dni so stražili tovarno, ki je bila garant njihovih plač, danes pa se je v vseh sprožil božično-novoletni mehanizem in jih potiskal domov, pod jelke, k večerji, k odpiranju daril.

Tovarna je ostala nebranjena, ergo darilo za Melhiorja. Bila je zavezana z verigo, ki pa je sedaj predstavljala samo še simbolično okrasno vrvico. Melhior si je skozi teleskop še enkrat ogledal svoj božični paket. *Vesel božič in srečno novo leto!*

- Dvojka, pripravi se, pošlji Slavca.

Slavec je stal pred vrati čez kakšnih pet minut. Od daleč je bil samo suhljata senca s kapuco, ki je obstala pred verigo in ključavnico, nekoliko se je sklonil, kot da je pogledal na uro. Iz žepov je potegnil orokavičene roke, malo pobrkjal, se obrnil, pokimal v nevidno oko teleskopa in izpuhtel v noč.

- Dvojka, pot je prosta, gremo vsi hkrati.

Vsi hkrati. Melhior je bil prvi pred nebranjeno lastnino, odsunil je odprto ključavnico iz verige (niso zaman klicali Slavca »hitri prsti«), potegnil glavni zaklep in na široko odprl vrata.

Od nikoder so se vzeli šleperji in viličarji, zapejljali na dvorišče, industrijska vrata so zazijala in tokrat so bile matice odvite brez težav. Čez slabo uro so tovarnjaki z dragocenimi obdelovalnimi stroji izginili v meglo, Melhior je kot dober gospodar zaprl in zaklenil vsa vrata, celo luč v veži je ugasnil, potegnil verigo in zaskočil žabico. *Sveta noč, blažena noč, prišla je k nam pomoč ...* Dopolnjeno je, stroji so že bili na poti v državo, ki je imela več razumevanja za človeški pohlep ...

Trener?

A si to ti, Trener!?

Boga svetega, kaj pa ti delaš v tem zahojenem bifeju? A si to res ti, a moje oke ne lažejo, naj te potipam, bogami, res si, sama mišica, jeklene roke, kosti kot armiran beton. Trener!?! Kakšna čast za mene, usediva se, vzemi si pol ure in mi delaj družbo za malico. Jaz častim, halo, kelnarca, pivo za Trenerja, brezalkoholno, za mene točeno laško. Trener ... Koliko let je minilo? Odslužila sva svoje, prišel je dan, ko so se tudi za nas odprla vrata, ampak samo ti, Trener, si odšel svoboden, samo ti si se že tam znotraj rešil vseh hudičev, ki človeku ne dajo miru. Pismo rosno, Trener, če se spomnim, kako smo se kuhali v mukah ... Sami bedniki, tatovi, lažnivci, krivoprišežniki, drkači, fukači vseh in vsakogar, bleđi, prešvicani, omamljeni od vseh drog in tablet, umazane duše. Smo ja imeli večjo izbiro kemikalij kot lekarna! Apaurin je bil za drobiž, za priboljške smo imeli cvirni napeljan do dvorišča in na njem škatlice od vžigalic. Zelene, roza, bele tolažnice smo vlekli zvečer v posteljo, spali smo s tabletami, priležnice so nam bile, kurbe kemične, v ustih smo jih lizali in potem letali ponoči kot črne ptice. Za državne praznike smo se zadeli na veliko. Za predjed Zaldiar, Tramal, namesto pečenke Metadon in za posladek Sanval. Najprej smo plezali po stenah, pa plesali tango, nato smo zaspali kot hudičevi angelčki in za tisto noč pozabili ne samo, kje smo, ampak tudi, kdo smo. Eden ali dva? Trije v enem? Včasih sem tako lagal in goflal, da sam nisem vedel, kaj je res in kdo v meni ima prav, če sploh kdo!?! Jebemti boga, zblojeni smo bili kot stepena smetana. A se spomniš, ko je prišla tista nova dohtarca v ambulanto? Mi pa vsako jutro v vrsti, vsi blodnjavi, fehtali smo za pomirjevala, državna mamila, ona pa neka principialna pička, kaj pa je to, zapor ali drogeraška postaja, tu je ambulanta, delamo po strokovnih načelih, neka z dokazi podprta medicina in je začela ukinjati Metadone, nižati doze, predpiso-

vala je sprehod in sklece. Drugi dan upor v zaporu, ravnatelj je letal od oddelka do oddelka, vsi so tolkli z menažkami, tulili skozi rešetke, črna borza je zacvetela, cene so dvojno poskočile, totalna pizdarija. Dohtarca je še en dan držala svoj režim, potem pa smo uporabili arestanstki telefon in tretje jutro je medicinarica našla doma na dvorišču dva zapičena krampa v havbi svojega Audija. To se pravi, imaš dve neprebrani sporočili, SMS. Naslednji dan je popustila, zgubila je živce, če hočete crkniti, pa dajte, je vpila v ambulanti in spet smo dobili pomirjevala na zdravstveni račun. Če si državni zaporniški narkoman, si uradno bolnik, bolnik pa potrebuje razumevanje in zdravljenje. Ker si zaprt, ne moreš do mamil in ti jih mora priskrbeti država. Če to niso nebesa!? Prej smo morali krasti in vlamljati za omamo in prej ali slej so nas ujeli. Tu pa smo lepo spali, jedli in se zadevali na državni račun. Edino, kar smo mi razumeli, je bila naša korist, za vse drugo se nam je pa sladko jebalo. Upravnik je dobesedno hodil po kombiniranih praških, ampak se je delal slepega in gluhega, samo da je bil mir v zaporu, bolj ko smo ponoči smrčali, bolj je bil on pomirjen. Ampak, zakaj to tebi pripovedujem, saj sam veš, v kakšni brozgi smo plavali.

In potem so rekli, v celico dobite Trenerja. Takrat še nisi bil Trener, ampak Flander, najbolj zakajeni drogeraš v bloku, vsi v sobi smo se spogledali in skrili roke za hrbet. Ne enem si polmil ude, kadar si pobesnel. Takrat te niso ustavile ne rešetke, ne lisice, železne cevi si krivil kot preste, če te je kdo razpizdil, si ga narezal kot salamo. Vse na tebi je bilo nevarno, samo oči si imel vodene, zaslužene, motne, nekam noter so bile vdrtle. Ko si prišel v sobo, se je vsak od nas pokrtil z deko čez glavo, ampak tisti dan si bil še sam malo seseden, zleknil si se in gledal v strop. Čeprav smo bili vsi pod odejami, smo vedeli, da gledaš v strop. Od tebe je šla neka nevarna elektrika, bodel si, ljudi okoli sebe si delal živčne. Na hitro smo se zmenili, kdo od nas te bo oskrboval s tabletami in kdo bo imel skrite Haldol kapljice, če se boš snel s ketne. To smo že videli. V petki si stolkel v treske ves inventar, trije ječarji te niso zmogli držati na miru, na koncu so pripeljali Bajsija, da se je ulegel preko tebe, nataknili so ti okove in prisilni jopič in te odvedli v tapecirano sobo za deset dni. To folk sploh ne ve, kaj se v arestu dogaja, film bi morali posneti, pa še ne bi verjeli. Dokumentarec, na glave bi nam morali pripeti tiste male kamere. A se spomniš, Trener? Kakšni cajti so to bili, v luftu je bila živčnost, cikcakali smo sem in tja, dnevi so tekli v prazno, v nas pa tak nemir, da bi si kožo olupil. Pa so nas obletavali neki socialni

delavci, psihologi so nas gledali s svojimi osnovnošolskimi očmi, nas stare lopove, ki prečitamo človeka v mikrosekundi, nam je važno samo, da vidimo, ali ima tip jajca, a je drzen, a si upa, če jih nima, je že odjebu, ne rešpektiraš ga dva posto. A je tako, Trener? Arestant samo izgleda butast, znotraj nas pa hudič servisira z vsemi prevarami in intrigami. Še upravnik nas je pozdravljal na dvorišču vljudno, *dober dan, gospod Gajšek, kako ste*, samo da ne bi bilo kakšnega upora, kakšnega pretepa, kaj šele umora. Bajje je za vsak samomor dobil črno piko pri ministru in ko imaš tri črne pike ... adijo služba. Kam pa naj gre potem upravnik zapora? Kaj naj dela? Bajje imajo za take rezervno službo samo še v zavetišču za brezdomce. Si pa lahko misliš, da tam pride iz dežja pod kap. En kup smrdljivih in zahojenih pijancev, za katerimi lahko kidaš kot v hlevu. Hvala lepa za takšno službo. Sem pa že rajši zidar. Gradbeni tehnik.

Kje sva ostala? Spomini ...

Ja v sobi si bil, hodil si sem in tja, ko je bila polna luna, si usekal s pestjo v zid in je nastala taka vdolbina, da bi lahko notri kozarec postavil. Vedno si bil močen kot vol, ampak obenem besen kot vulkan, nepredvidljiv kot ujeda, jemal si takšno dozo mamil, da bi konj crknil, ti pa si še kar hodil okoli in nas gledal s krvavimi očmi. Deloval si kot tempirana bomba, le enkrat na mesec si se postavil zraven okna in spustil na skrivaj take debele solze. Gledal si nebo in oblake, od tebe pa je kapljala slana voda. Nekaj hudega je šlo iz tebe, drugi smo se pobrali v kot, igrali smo šah in Človek ne jezi se, se delali, da te ne vidimo, škilili smo postrani in se bali, da bo spet nevihta. Ko si se obrnil, si si obrisal obraz in zatulil. *Kaj je, kaj me gledate, banda arestantska, bi radi eno čez gobec?* Odkimali smo in sklonili glave, ker s teboj se ni dalo pogovarjati, lahko smo te samo servisirali. V glavnem nam je šlo dobro, dobivali smo kvalitetno robo, čisti prašek, tako smo gladili tvoje živce.

Potem je prišel tisti 8. februar, to vem še sedaj, ker je bil kulturni praznik in je Štepihar recitiral Nezakonsko mater. Prej je bil učitelj telesne vzgoje, lepo je bral in pisal. Štepihar, ja, zašili so ga, ker je šolarke za zadnjo plat potiskal po lojtri, šlatal jih je, s sredincem jim je pa žemljo meril. Pedofili so bili vedno zadolženi za kulturne prireditve, sami študirani ljudje, duhovniki, magistri, ravnatelji. Se spomniš, Trener, tisti verz, *kaj pa je tebe treba bilo, dete ljubo, dete lepo*. Še danes ga imam v ušesu, ker se rima *ljubo-lepo*. Oni je še kar recitiral, *oča so kleli, topli me*, in takrat si ti vstal, stisnil pest in rekel vsem v dvorani, dosti je bilo, nihče me več ne bo tepel, jaz pa drugih tudi ne. Ravnatelj je

mahal in spuščal iz ust pšt, pšt, polagal kazalec čez usta, ti si pa stal kot Tarzan nad nami, opicami, in še enkrat rekel, da so te vsi slišali: *Flander gre na novo pot, ven iz mamil, ven iz zapora, ven iz kriminala*. Predstave je bilo konec, vsi so se grabili za glave, saj ni bilo prvič, da se je kdo hotel rešiti droge na suho, ampak na koncu je bila vedno taka štala, da cel arest ni prišel en mesec k sebi.

Naslednje jutro smo vsi čakali v nizkem štartu, da te prestrežemo, ko te bo vrglo. Dohtarca, ki je medtem že zaflikala avto (baje je oba krampa obdržala za spomin), ti je milo, kot tista nezakonska mati, svetovala, da bi opuščal kemijo postopno, ti pa si samo zobe stiskal. Da ne poznaš postopno, samo totalno, takoj. Potem se je začelo, stokal si in se premetaval, obračal posteljo in žimnice, vlekli smo te nazaj, držali za roke in noge, ampak ko si pobesnel, si nas pometal po sobi kot lutke. Morali smo ti nositi cele ajmre vode, da si se spiral od znotraj navzven, od tebe je šel tak smrad kot iz hleva, spraskal si vsako ped kože, pulil lase in od onemogle jeze zvijal železne noge na postelji. Kakšno živalsko tuljenje, kakšno brezupno odtegotvanje, spet smo poklicali Bajsijsa, da se je polegel čez tebe, ker spali skoraj nismo. Vsak, ki je omenil Apaurin ali Lexaurin, je dobil od tebe pest čez gobec, samo kričal si, držite me, držite me, raztrgalo me bo. Kozlal si vso sranje, ki je bilo v tebi, žolč, sluz, vodo, drek in enkrat celo železne opilke. Tisti pedofilski župnik je kasneje rekel, da si takrat izbruhal hudiča samega. Da je to cahen od zlođeja, opilki, žebliji, šraufi. Menda res, ker je tretji teden vsem nam posijal žarek upanja. Zjutraj si ležal miren kot hlod, dihal si v počasnih valovih, začelo te je rahlo tresti, pokrili smo te z vsemi dekami in prespal si dva dni v komadu. Mi pa tudi, vojna je bila končana in pocepali smo vsak zase. Ko si spet vstal in se dvignil, si bil gladek kot šipa. Na sprehodu si bil še švoh, lezel si na rit, od strani smo te poravnavali, da si hodil kot človek. Tak hrust, pa si se tresel kot list. Vsak mali lopov te je postrani gledal in ugibal, do kdaj boš zdržal.

Potem si začel hoditi ven v trenerki, dobil si teniske in počasi si drobencljaj po krogih. Mi smo viseli po vogalih in kadili, ti pa si tekal, nizal si krog za krogom, švical si kot konj, teklo je s tebe, kot da plavaš v bazenu. Najprej smo mislili, da delaš to tako za foro, ampak ti nisi nehal. Naredil si si uteži iz betonskih klad, delal sklece in vedno znova tekal po dvoriščih. To nam je postala redna predstava. Dokler se nisi en dan postavil ob nas. Gremo trenirat, si rekel, rit vam bo segnila. Nekaj se jih je res dvignilo in so ti sledili. Najboljši učenci so bili kriminalci

prve lige, pravi morilci, dolgoprogaši, kar se leti tiče. Gnal si jih vsak dan in tako si postal Trener. Od takrat te nihče ni več klical drugače. Še dva sta se rešila drog, ker si ju tako pretegnil, da sta skoraj crknila na progi in nista imela zvečer niti toliko moči, da bi nafehtala robo. Drugi pa tako, tako. Malo so športali, malo goljufali, ko so krizirali, so nadoknadili manjko za nazaj. Ti pa si ostal neomajen, oči so se ti zbistrile, gledal si jasno in odločno kot sokol in takrat sem vsaj jaz vedel, da si prišel preko roba, da te ne bo več potegnilo nazaj, da boš razpel krila in odletel. Upravnik te je hodil gledat ob športni park, dajal te je za vzgled in sam te je predlagal za predčasnini odpust. *Zaradi zglednega obnašanja in pozitivnega vplivanja na sojetnike*. Vpisal si še dopisni trenerski tečaj. Ko so ti tekli zadnji dnevi, ti je upravnik dovolil, da si izpeljal svoj projekt Slovo od sojetnikov. Demonstracija volje, premik človeške meje.

Pismo rosno, Trener, takrat pa sem mislil, da se ti je strgalo, da si šel predaleč, da si se prece-nil. Lahko bi v miru počakal tistih nekaj dni do odhoda, ampak ne, ti si se spet zaletel z glavo v beton. Neprekinjen tek 48 ur. Dobili smo štoparico, postavili smo stol na štart in zjutraj ob osmih si začel. Kot bi spustil konja z vajeti, zrak je šumel ob tebi, mi pa smo se zezali in kadili svoj dolgcajt. Ure so tekle in ti si tekel z njimi. Ena sekunda, en korak. Ko je padel večer, so se slišale samo tvoje noge, top, top, top, top, mi smo že ležali in od daleč nas je uspaval tvoj topot. Straža je bila zadolžena, da gleda v tvojo smer, pa saj ni bilo kaj videti. Ponoči si bil samo nočna senca, nevidni tekač, samo teniske so te izdajale. Top, top, top, top. Drugo jutro smo bili takoj po zajtrku pri tebi, tiščali smo ti plastenke z vodo in Cedevito, ti pa si obliz z mrzlim znojem tekal mimo nas, na obrazu si imel tak kovinski izraz, tako odločnost, da smo bili kar tiho. Tisti, ki je dežural s štoparico, je na desko rezal črtice tvojih krogov, mi pa smo vlekli iz sebe voljo, da bi ti bili vsaj malo podobni. Pa so nas tablete mehčale, jebi ga, če smo stali pet minut, nas je že vleklo na rit. Tako smo sedeli ob krogu in ti si sopol za vse nas, ki smo samo podihavali ta drekast arestantski luft. Zvečer smo bili spet z ušesom ob oknih in tvoje copate so nam vzbujale malo slabe vesti, ko smo se zavlekli pod deke.

Zjutraj, ko je tekla tvoja zadnja ura, smo bili vsi na štartu. Upravnik si je zategnil kravato in kazal s kazalcem tebe vzornega jetnika, svetnika njegovega zapora, dosežek socializacije, mi smo kot goveda gledali z vodenimi očmi, kako si sikal zrak mimo nas, postal si vitek, atletski, lahek. Zadnji krog, zadnja minuta, je zavpil tip s štoparico in takrat smo se vsi vsuli za teboj,

jaz, Ekrem, Markič, Pištolj, Budala, Tajó, Pinč, Slatki, Dida, Bajsi, vsi, upravnik je ploskal, za rešetkami se je vsulo tuljenje, menažke so tolkle po vseh stavbah, arestantski aplavz te je potisnil še zadnje metre, razširil si roke pred ciljem, svoboda, svoboda, si kričal, zmorem, hočem. Poletel si kot ptica, vsi smo vpili kot zmešani, še nas se je prijelo, dvignili smo te na rame in te nesli po vseh dvoriščih, čutili smo te nad seboj, kako si se smejal ves penast in premočen kot dirkalni konj, nebo, samo nebo je še nad mano, si vpil, mi pa smo topotali po zemlji, samo zemlja je bila pod nami, nebo nam ni bilo usojeno.

Čez dva dni si odšel. Umit, sveže obrit si stal v beli majici pred blokom. Naredili smo ti špalir do vrat, upravnik ti je stisnil roko in ti izročil darilo uprave, novo štoparico, mi pa smo ti dali paket, ganc nove tekaške čevlje, Nike, A-kvaliteta, made in USA. Pinč je naročil svojemu kompanjonu, da je pravočasno vlomil v športno trgovino in nam čez ograjo zabrisal škatlo. Smo mu zabičali, da naj krade najboljšo robo, ne neke kitajske ponaredke. Tako smo stali še zadnjič s teboj ob vratih, debelino žice od svobode, zrak je dišal po zelenem, jaz, Ekrem, Markič, Pištolj, Budala, Tajó, Pinč, Slatki, Dida, Bajsi, vsa banda in smo ti stiskali roko, vsi smo imeli vodene oči. Jaz zdaj grem, si rekel, ko boste zunaj, začnemo trening. Kislo smo se režali, posebej Bajsi. Potem si res šel, v roki si držal tisto malo potovalko, sama mišica te je bila, nabildan si bil za tri druge, a hodil si lahkotno kot pero, čisto svetel si bil in prosojen, hodil si v ravni črti in za teboj so hodili naši pogledi, naša upanja, kar tiho smo bili, stražar je gledal nohte, ti pa si nam še čez hrbet dajal zadnjo arestantško lekcijo, naprej, samo naprej, premočrtno naprej, če sem zmogel jaz, zmorete tudi vi. Ko si bil že čisto majhen na obzorju, se je še vedno vlekla za tabo tista nitka svobode, ki ti je pripadala. Vsi smo sanjali o pobegu iz zapora, ti pa si odšel skozi glavna vrata, s štoparico in tekaškimi copati. Pismo rošno, Trener, lep dan je bil takrat, odprt, visok, ptiči so letali nad nami v krogih. Potem se je tista nitka naenkrat pretrgala in vedeli smo, da si odšel zares in dokončno, mi pa smo ostali za žico. Vrata je prepredla nekakšna brezupna pajčevina, paznik je zazehal, ajmo fantje, dosti ste se nazijali svobode, marš nazaj na toplo. Sonce je ugasnilo, oči so se nam stemnile in vsak zase je stekel v stran. Tudi videti nismo mogli drug drugega.

V arestu je bilo tiho in zvečer je Dida rekel, fantje, kdo bo pa sedaj tekal po krogu? Pa smo vsi rekli, pejt u kurac, obrnili smo se in mižali pod deko. Po tistem nekaj dni ni bilo nikogar na šprint, nad progo je bil še vedno znoj tvoje-

ga telesa, nihče ni upal pokvariti vtisa. Zrak se je še kar vrtil in mešal v smeri tvojih korakov. Kasneje so prvoligaši začeli delati sklece in gvih-tati, ampak to ni bilo več isto. Bilo je ubijanje obupa. Nihče več ni poletel v nebo. Končali smo robijo in se odmajali na cesto. Sedaj sem spet gradbeni tehnik, Albanci mi kradejo plačo, jaz pa njim gradbeni material pa smo kvit.

Trojica je korakala po hodniku, ki je bil raven kot črta, hladen kot led, dokončen kot smrt. S pusto simetrijo so se po steni nizala vrata, stranske kapelice podzemne katedrale brezupa. Tlak je bil mokro obrisan z jedkim razkužilom, vrtil je v oči, vseeno pa ni raztopil ubitega vonja po postanem, po trhlini, dolgčasu, pomijah in sladkem urinu. Po nekaj metrih hoje se je zdelo, da so se tla nagnila naprej, da bodo pešci zdrsnili na tisti konec, ki ga je zapirala zadnja stena. Melhior se je nagonsko upognil nazaj, podrsnil je s peto in stražarja sta ga potegnili za pazduho. Naravnala sta ga kot steber in prisilila naprej v skupno hojo. Odmev je postoteril korake in s tem srhljivi namen betonske institucije. Čeprav je bil hodnik prazen in razčlovečen, se mu je zdelo, da s sten visijo nevidne oči in ga nesramno ogledujejo, da se s podstropnih cevi spuščajo ušesa in osluškujejo njegov strah, sam sebi se je zdel nag, vsem razviden, prosojen, njegovi prestopki kožni madeži, ki jih je neka nevidna kaznilniška institucija za meroslovje kategorizirala in ga umestila po notranji razvrstitvi nekam na dno arestantske lestvice. Goljufi, sleparji, kvartopirci, prevaranti. Ljudje brez hladnega in vročega orožja, mehkokurčni možički z malimi jajci in veliko pohlepa, drkači tujega imetja, zmuzneta, nočni lepljivi prsti, masturbatorji, ki jim pride samo ob kupu denarja. Dno, malo nad pedofili. Nevredni pozornosti, zaničevani, komaj dovolj dobri za sluge kraljem podzemnega sveta, hladnokrvnim morilcem, ki so bili resnični vladarji med stenami in so s tem njihova življenja pridobila interni smisel za ponosno služenje robije. Imeli so svoj prestol, dvorne norčke, sluge, liferante droge, amuzir dame, posebno hrano, svoje zakone, privilegije, skrito orožje, fukcimer, vse, kar je potrebno, da je življenje udobno in prijetno.

Od nekod se je slišal zahrbtnen hehet, od zgoraj je priletel napol živalski krik nore opice. Džungla. Vse je bilo prazno in hkrati polno nekih usod, klobčič čakanja se je navijal med rešetkami, mehovi zadrževanih spolnih hotenj so se zibali izpod stropa, cele knjižnice zgodb in razlag so čakale novince. Zakorakali so kot

vojaški oddelek, skoraj strumno, a razpoloženje je bilo turbno, za stražarja seveda vsakodnevna rutina, za zapornika nova realnost izginjajoče svobode, začutil je, da se mu vrat zažema, da ga stiska dokončnost pravnomočne obsodbe, telo mu je razpadalo, kosi mesa so ostajali za njim in v hitrem gnitju izparevali, dobil je novo, izposojeno, prestrašeno telo. Nekaj v njemu se je še vedno upiralo brezizhodnosti, nekaj ga je še vlekle nazaj v stari mestni svet, ni še bil čisto pod ključem, del njegovega duha se je še držal z nohti za vogal in hlastno vdihaval odprto obzorje, um je bliskovito iskal še zadnjo možnost za rešitev, vrtel se je kot vrtavka po lobanji in se zaletaval v brezizhodnost kostnega oboka, pritožba, višje sodišče, ustavno sodišče, a te priložnosti so ostajale na drugi, svobodni strani vhodnih vrat, bile so potencialne možnosti, majhne lutke na vrvičah, ki jih je držal odvetnik v svojih rokah.

Melhior je postal težek, lepljiv, telo se mu je sesedalo, sklepi so se odpirali in klecali. V svojih rokah je stiskal samo majhen sveženj obleke, paznika pa sta ostajala ob njemu kot dokaz, da lahko upanje sedaj opusti, se sprijazni z zapornom, varčuje z energijo, se neha tratati, da se bo zdajci zgodil čudežen preobrat, da bo nek telefon zazvonil, da bo nek usmiljen sivolas uradnik podpisal pomilostitev, morda predsednik republike, ki ima mehko srce za skesane, začutil je trepet v sebi, neka do sedaj nevidna roka mu je ožela črevesje, jezik se mu je osušil, obstali so pred vrati, zarožljali so ključi in potisnili so ga v sobo s tremi pogradi. Potem je spet zarožljalo in stvar je postala dokončna. Sline pa ni bilo.

Melhior je obstal za vrati in obšel s pogledom borno stanovanje. Mizica, stoli, star televizor na sobno anteno, okno, rešetke na oknih, nekaj orumenelih lepotic na steni, športne jopice obešene na stranice postelj. Pet moških. Eden je bral časopis, drugi dremal pod odejo, tretji otipaval rolico toaletnega papirja, četrti je v beli spodnji majici delal sklece in peti je pristopil k njemu, pihnil v njega česnov zadah in ga zaničljivo potegnil s pogledom.

- A ti si Zak, takšno revše si, zunaj si pa toliko pizdari naredil. Na televiziji izgledaš večji, bolj trebušast. Ali pa napihnjen, kaj vem. Jaz sem Kozma, starešina sobe. Zakon, razumeš?

Tudi tu vedo, kdo sem, je še pomislil Melhior, potem so ga roke tipa na spodnji postelji zgrabile in spodnesle, da se je ujel za zgornji pograd. Paket se mu je skotalil po tleh in takoj izginil v tujo omarico, starešina je kratko siknil, Krasniči, hop, ja, šefe, je salutiral Krasniči, kot vzmet skočil na zgornji pograd, zagrabil Melhiorja za zapetja in ga privzdignil, da je zaplesal na prstih. Zaripnil je in še enkrat pomislil, ja kako

so vedeli, da pridem. Ni videl za vogale, ni bil pozoren, poslušal je samo svoje misli, medtem je po zaporu zapel aretanski telefon, Zak prihaja, kapitalistični prasec se je ujel, zašili so ga, sindikat se ga je lotil, tožilec se za spremembo ni usral, velika rit prihaja, baje so ga našli vsega blatnega sredi noči, ni čudno, drek znotraj, drek zunaj, med delavce prihaja, v realni sektor, proletarski sprejemni odbor je pripravljen za krst.

- K... kaj mi delate, je zasikal Melhior, zvijsal se je v rešitev, a Krasniči ga je vzorno napenjal, režal se je in bliskal z očmi, spodaj so ga oklepale druge železne pesti. Začutil je Kozmovo sapo za seboj, njegove roke so zaplesale okoli pasu, odpele gumb in hlače so mu padle na tla in z njimi upanje, da imajo v startu dober namen. Kozma mu je s prstom znižal še spodnjice in ga ogledoval s strokovnim mrščenjem, kot da se primarij posveča novemu bolniku.

- Kaj delamo? Osnovni pregled zapornika, preveriti moramo, če nisi pretihotapil kaj nedovoljenega v sobo. Zapor nas je določil za sprejemni odbor.

Plosknil ga je po riti.

- Rejen je, ni čudno, odžiral je delavcem in si basal v usta. Tako kot pravijo, s polno ritjo je lahko srati.

- Prosim ... ne, Melhior se je zvijsal, znoj mu je zalival oči.

- Baje so tebe tudi dolgo prosili, pa si izginil, se potuhnil, pravijo, da se je zgodil čudež, da je tovarna na božično noč izpuhtela in se pojavila čisto na drugem koncu sveta. Morda te bo zanimalo, Slavec je spet tukaj, v traktu B sedi, odpel nam je celo zgodbico kot ptič. Ja, malo te bomo prevrtali, morda ti bomo našli srce, pravijo, da imajo bogataši srce v denarnici, mogoče je tebi padlo v rit, kajti v hlačah ga ni.

Melhior je začutil, kako mu je široka moška dlan pomesila ritnice. Nagonsko se je skrčil.

- Sprosti se, mu je hudičevsko prišepetaval Kozma v uho, bo za oba lažje.

- Uuuu, a morda poznate Trenerja?

- Trener, je zamišljeno ponovil Kozma, ne izgovarjaj po nemarnem tega imena, Trener je mit, je legenda, nekje zunaj na svobodi hodi in diha za vse nas. On je v zaporu postal človek, tu je diplomiral in doktoriral, tu je dobil dvoboj s hudičem. Za sekundo so pomolčali in izkazali čast jekleni volji.

- Zato, je rekel tisti v beli majici med dvema sklecama, kažu, da je zatvor škola života.

Melhior pa je v sebi začutil prst.

Ali nekaj podobnega.

S hodnika se je slišalo kovinsko pritrkavanje.

Franc Vezela

Obisk

*vsekakor nikoli ne bom mik deger
vsaj pri babah ne ...
ampak - da ni bil še bolj osamljen kot jaz ...
s svojimi piškavimi 40 obiski?*

Že lep čas sem brez ženske. Zato je toliko bolj nedoumljivo, da se je moglo pripetiti, kar se je. Da se je končalo tako, kot se je.

Prišla je iz Gorice. Spoznal sem jo lani ali predlani - pomanjkanje občutka za čas štejem skoraj med dobrine -, ko je bila premiera moje prve gledališke igre. Označili so jo kot bizarno grotesko, kar me je zelo razveselilo. Nastopala je tudi Milena. Zupančič. Na oder je prišla z velikanskim jointom, ki sem ga vstavil v didaskalijah, da malo razburkam morje, srce in ocean. Kritike so bile vseeno navdušujoče. Vsaj meni ni prišla na uho kaka rigorozna.

Skratka, Polona je prišla že prej. Preden se je vse začelo. Še mene ni bilo v Celju, ko je ona hodila okoli zidov, kjer se bo dogajalo, s psico zraven sebe. Lahno, pol prosojno poletno krilo je razkazovalo bela meča. Ima zelo svetlo polt. In občutljivo. Je nežna, prosojna, bi rekel, čuteča in navdihnjena s svetim duhom - vse to, predvsem pa: plašna.

Enkrat ji bom moral povedati neslavno resnico. Ljudje se bojijo sveta in ljudi, ker se bojijo sebe! Menda so ji študije o slavnih, predvsem pametnih možeh, ki so krojili zgodovino, povedale, da se mora najti na tem kraju med temi zidovi, kjer se bo čez ... hm ... čez uro in petintrideset minut začel dokumentarec o avtorju igre Pita, groteski, ki je postala mednarodna produkcija, povezana z legendarno Slovenko, s popularnim Slovencem, Hrvatom, ki je igral pred leti Tita, in famozno Berlinčanko Silvio Barth, ki je igrala Marlene Dietrich.

Napadel sem Polono verbalno, ker se mi ni ljubilo dati roke iz žepa. Sem nonšalanten in previdno uporabljam ude in čutila. Ne da bi bil varčen - zajemam življenje z veliko žlico, če razumete -, pri meni gre za prirojeno lenobo in če se lotim koga ali česa, vse drugo utone v drugo dimenzijo. Ker počnem, kar počnem, intenzivno, sem Polono le oblajal in zagnjavil. Za drugo ni bilo energije. Pa zadet sem bil rahlo. Toliko, da sem se sploh vključil v družbo. Najprej sem pohvalil njenega psa. Psico.

Povedala mi je, da je bila njena Minka že dva-

krat atakirana od psov. Moral bi ji že takrat povedati, da njen pes deluje na pasjo okolico tako kot ona - njegova lastnica: plašno, nežno, naivno in vse, kar sodi med strahopetnost. Obstajajo tudi druge besede. Ezoterika recimo.

Če si plašen, začenjaš izgledati ezoterično.

Sodobne babe, ki nočejo kazati plašnosti, se odenejo v plašč, ki je vreden pet delavskih plač in tako prikrijejo z bogastvom plahost. Izgledajo potem tudi ezoterične, a na drug način. One brez kakega posebnega premoženja pa se namažejo, naličijo, kadijo, pijejo, preklinjajo, samo da pobegnejo iz plašnosti. Druge plašne, pametne in razgledane se skrijejo za izobrazbo. Že od nekdaj velja pravilo, da izobražen in razgledan človek mora biti plašen, ker tako bolj poudari, da nima stika, realnega seveda, s svetom in z okolico, zato ker - je izobražen. Največje zajce najdeš med znanstveniki. Politik ni plašen. Tudi če je, ne sme biti. Zato ponjuha črtico kokaina ali popije šilček žganega, popravi si kravato in poudari vtis!

Poraja se občasno tudi vprašanje, zakaj so ljudje v poklicih, kjer nimajo kaj početi in obratno: zakaj niso tam, kjer bi bili koristni sebi in drugemu občestvu. Ker je kar dobra polovica ljudi višek človeštva, naredimo iz njih uniforme, ki bojo urejale tekoče zadeve. Tako bo čez deset let pol planeta civilov, pol pa policajev, vojakov, varnostnikov, sodnikov, rubežev, reševalcev, farmacevtov, doktorjev, disponentov, zavarovalnih agentov, bančnikov ... to menda plaši ljudi Polonine sorte!

Kaj pa klestimo! Ne moreš se meniti o reševanju planeta, dokler ne odrešiš sebe.

To sem ji povedal med vrsticami, menda je razumela.

In tudi to: človek je le embalaža dreka, je reku jani kovačič.

Prišla je nežno. In enako nežno sem jo čakal.

Oboržen s čokolado, kavo, z napolitankami, sčajem, kakavom, z jabolki, grozrdjem, dost za orgije! Mandljev ni bilo. Prišla je - kakor privid ene Eve - in prinesla jabolka in green tea! Ko sem ji ponudil svoj čaj, ga je pol večera hvalila. Takrat ko ga ni pila.

Izgledala je tako samotno. Osamljeno. Nebulozno, da je bilo že srhljivo. Res sem bojda občutljive sorte ciganski princ, a tudi najbolj neobčutljivo teslo na ravni goveda bi zaznal v tistih očeh ... ono daljno hrepenenje po nečem, kar bi nekje moralo biti, ni pa rečeno, da je, ampak mora biti, sicer bi bilo vse brez smisla, tudi življenje! Je rekla.

Jaz pa: vsi smo del vsakega, vsak je v vseh. Samo telo je eno in različno, a vseeno popolnoma enako. Kaka čarovnija. Na nivoju Merlina! Vsaj ciganka Liza bi dojela ...

Na obisku me je vsaj desetkrat vprašala, kaka se mi zdi. Kakšna je. V mojih očeh.

Nisem ji rekel, da imajo vsake oči svojega malarja, je preveč prežvečeno. In mnogoumno povrhu. Ona si vsako reč razloži tako, da ji je najbolj v prid. Pošteno. A do razumne meje. Rekel sem ji, in medtem rolal joint, da je pomembno, kdo kaj reče in ne kaj reče. Obratno pa ... obstaja le v glavah, ki vejo, da so reči, pri katerih je pomembno KAJ kdo reče, ne pa KDO kaj reče. Ločiti ti dve tako različni stvari pa pomeni: biti pameten, uravnovešen, fukati po mili volji z nekom ali s kom ... jesti, puhati, srati, spati, scati, piti čaj, kakav, kavo ...

Dvakrat me je teatralno posilila, medtem ko me je rahlo posiljevala z malenkostmi. Prvo posilstvo se je zgodilo, ko je omenila Eno. Mater! Vse je vedela o njej. Več kot jaz, se je izkazalo. To ni bilo prvo, pardon.

Najprej me je že zunaj za mizo pojahala s Simonom.

Po nekaj minutah sem vedel o njem vse.

Kako je otročji in neodgovoren, naiven, šolski, kaj še naj rečem ... ležala sta skupaj, spala še ne, seksala tudi ne, ker on ima neke vizije, ki jih mora prej uresničiti, potem bo na vrsti ona, malo se zajebavam, ne vem točno, kaj je govorila, ker tudi sama ni vedela, kaj naj pove in kako. Jaz sem pa ves čas razmišljal o enem vprašanju: zakaj mi to pripoveduje. Vse vem o njenem frajerju. Mimo tega, da je puer eternus (kaj je to?, venomer se je vtikala, jaz tudi, a bolj poredko: večni mladenič ali večna mladenka), je povedala o njem toliko nadržanosti, da sem zaključil:

»Tvoj frajer je samo nekaj od tega: ali je peder ali je impotenten ali pa še bolj plah in prestrašen, da ne rečem frustriran, kot ti, ki se pišeš jazbec, zato ne morem reči o njem kaj dobrega. Na njegovem mestu bi te slekel in pofukal, ne pa razmišljal o pravljičah in daljnih deželah!«

Bila je ogorčena. Malo je igrala, malo pa je bila. V mejah razumnosti. Oči pa so ji že žarele. In ko je potem, ko je srebala kakav, hotela nadaljevanko nadaljevati, sem ji rekel:

»Toliko kilometrov si prevozila, pol dežele, da mi boš zdaj pripovedovala o svojem frajerju, o katerem ne veš nič bistvenega, ker tudi sam ni na jasnem, kaj početi na tem planetu ...«

»Bom pa nehala. Res. Obljubim.«

»Ni ti treba nič obljubljeni, najmanj še meni, ker obljuba dela dolg, ti samo ne govori več ...«

»Samo nekaj še ...«

Pogledal sem jo tako nedvoumno milo, da se je zmeščala.

»Dobro. Te bom upoštevala.«

Naenkrat je potegnila od nekod beležnico. Bog mi je priča!

S sabo je imela majhno klasično beležko, kot smo jo včasih nosili s sabo šolarji in potem dijaki ... antropozofinja je, rada posluša kaj zanimivega, pametnega, bizarnega, nenavadnega, privlači jo misterij.

»Ti si polna misterijev. Misterij sama sebi. Ženska limitov. Vsaka sivost in povprečje sta zate smrt! Živel fuk! Morala bi seksati!«

Nobenega izraza ni spremenila hitro ali pomotoma ali v navalu čustva, vse je kontrolirala.

Čutilo pa se je v vzduhu, da jo bega tema o seksu, hkrati pa jo pritegnejo besede kot fuk, pička, kurac, morala jo je začeti srbeti, z ničimer se ni izdala, le na stranišče je šla dvakrat med obiskom. Potem mi je spet nekaj minut talala komplimente, kot božiček darila, dokler nisem rekel:

»Najbolj se dotakneš intimne, ko se dotakneš intimne.«

Široko je pogledala pod pšeničnimi lasmi in zardela v obraz hitela pisati v beležko. Medtem sem dodal: ene so natakknjene ker niso natakknjene. Ni vedela, če naj to nesramnost zapiše ali čimprej pozabi. A je tako dobra, da ... zapisala si je: ene so natakknjene ker niso natakknjene. Ni vprašala, kaj je vmes: vejica ali pomišljaj ali nič? Odvrnil bi kot vedno: kakor kdo želi. Kakor ima utrip življenja. Če mu je čitanje napor, bo vmes predahnil, torej - vejica! Če se mu mudi, ni nič, če pa vmes razmisli, se pojavi pomišljaj; pomišljaj je v slovnici tisti, ki ti da misliti! Zato se tako imenuje. Ampak to so le trhla razmišljanja na plesnivi osnovi.

Bistven je pomen: ENESONATAKNJENE KERNISONATAKNJENE!

»Ti si večkrat natakknjena ali je pa to redek pojav pri tebi?«

»Mislim, da se kar obvladam ...«

»Vprašanje je, če ima obvladovanje kak smisel. To smo se učili pri socialističnih temeljih morale! Ali pri skavtih. Taborniki imajo take ... mislijo, da uživajo v naravi, kot eni mislite, da uživete v življenju. Ne vem, kaj je to za en užitek begati po svetu ...«

»Nazadnje sem bila na Islandiji ...«

»No, še takih krajev se lotevaš ...«

Nisem se spomnil, da bi se spomnil svoje bivše.

Kratke dobesedno avanture, ki sva jo oba prebolela dokaj razumsko, čeravno se je ona, ko sva šla narazen, potopila v pesniški svet in njega vode, naenkrat je izdala pesmi, se spoznala z Branetom P., ki je povrhu pisatelj in kantavtor, pa zaživela skupaj - našla sta se, bi rekli. Ta ženska, ki je v daljni žlahti z eno že uveljavljeno pokojno pisateljico, mi je prvi večer razprostrla svoje albume, kasneje še sebe ... gledala sva slike in ona mi je imela »kar za povedat«, kje je bila, kod je hodila, s kom je bila, skratka avantur brez konca in

kraja ... vprašal sem jo: je še kak kontinent, kjer še nisi bila. Takoj je izstrelila – Kamčatka. S tem je dala vsem vedeti, da to ne bo več dolgo tako, ker bo prišla tudi tja in se tudi tam pokazala v vsej svoji enkratnosti.

»Vsi, ki begajo, so trotli ...«

Takoj si je zapisala: trotli!

»Katero si prej rekel? Cepec ali tepec?«

»Ne vidim razlike. Samo cepec se nazaj bere enako kot naprej – cepec. Tako kot Naj se piči, pesjan!

Polona je kar poskočila. Preden je cel stavek stal na papirju v beležki, sem izstrelil še:

»Kaj vidi divjak!«

Polona je kar žarela. Uživala je ob takih prebliskih. Prišlo ji menda ni. Ne počutim se moškega, ki bi z besedami, povezanimi v misli, pripravil žensko do orgazma. Pač nisem tak tip. Zato imam drugo glavo.

»Ti si jih imel kopico? Kup?«

»Tu notri jih je bilo na obisku čez 40, a samo ena v horizontali. Ko sem začel, je ona končala. Tak je seks s pol mlajšo. Povedala mi je tudi, da se čez 17 dni moži ... ima svoj tempo ...«

»Te ni prizadelo?«

»Nisem ni niti poznal. Sicer pa sem jih mel malo čez dva ducata!«

»Dva ducata! Kak izraz!«

Končno se je nasmejela in izsmejala, čeravno pri taki nikoli ne veš, če še ima kaj rezerve.

»Enkrat mi je ena rekla, da sem prepameten za njo. Na banki dela. Pa sem jo vprašal: kake veze imata pamet in fuk! Kar izginila je s svojim psičkom Indijem vred. Pa fajn ženska ...«

Polona ni vedela, o čem govorim, jaz pa tudi ne, zato sem nehal s tem.

No, zdaj se je spravila na Eno. Ne nanjo, na mene. Kaj je bilo, kako je bilo, kako je trajalo, zakaj ne več ... kup odprtih vprašanj. Parala me je.

Vse je hotela vedeti. Ni rekla ravno: kaj je počela, ko ji je prihajalo. Tako intimna pa ni upala postati. Bilo bi preveč očitno. In verjetno je, da bi jo tisti večer nabrisal. Ni upala spraševati globoko in odpirati onih ran brazgotinastih, ker bi se morda razlilo preveč sočutja, to se pretvori preko kemije v vonj ljubezni in misterij, pojahal bi jo kar pred obema psicama. To ji je menda bilo jasno. Zato se ni spuščala v nebulozne vode nebuloznega.

Kaj bi le bilo, če bi bilo?

Kri je rdeča beljakovina. Eritrociti so krivi!

»SE TI ZDIM JAZ NESPROŠČENA?«

Kakšno naivno obličje, kakšno naivno vprašanje, kakšna briljantna igra! Drago bi te plačal, ki te ne pozna!

Pri vsej najboljši volji, da je ne bi prestrašil in pahnil v obup, sem bolj dahnil kot izkričal:

»KDAJ SI PA TI ŽE BILA SPROŠČENA!«
Nisem dodal: sploh pa v moji družbi ...

»No, mogoče se res malo težko sprostim ... taka sem!«

»Si taka, kot se narediš! KAJ PA VIDIMO MI, to pa ni več tvoja stvar!«

»Prosojne oči imaš!«

Kam bi s tem, ja – šur: seveda je bil menda kompliment – nisem vedel. Ker ne vem, kako izgledajo prosojne oči. Hoče reči, da vidi skozi?

Ne! Izkaže se obratno:

»Mislim, da vidiš skozi druge ljudi,« je rekla. Nič v zadregi.

Morala bi se bati, da jo bom s svojimi prosojnimi okami slekel in šel še globje; v misli in predmisli, ki rojevajo dejanja, pa ... nič! Verjetno je domnevala, da je sama zaščiten pred mojim sevanjem, ker TO VE, zato na njo ne vpliva ... ni vedela, da sem jo že prvič med zidovi dodobra prežarčil in izrisal njen portret!

»Pri tebi je vse tako preprosto!«

Odvrnil sem ji, da je v tem ravno edina razlika med norcem in genijem: genij iz kompliciranega naredi enostavno. Norec pa obratno: enostavno zakomplicira. Poglej Beana in predsednike! In druge intelektualne fizičke!

Na računalniku sem potem našel Enino podobo. Gledala jo je in gledala, kaj je hotela izvedeti v danem trenutku in kakšne misli so jo presunjale, se ni dalo razbrati z obraza.

Končno je rekla samo: lepa je! Verjetno je res tako mislila.

Nisem mogel iz svoje kože:

»Svojčas najlepša Črjanka!«

Vmes sem ji zaigral in zapel.

Najprej svoje Moje pesmi, ki so presunile pol sveta v okolici, tokrat v angleškem jeziku, preden sem zaigral Pridi punčka, nama bo lepo ... je pohvalila moje igranje in se navdušila nad tem, da igram samo s petimi strunami. Najprej je mislila, da si ne morem privoščiti šeste.

Tarot ji je naklonil kar štiri kelihe zapovrstjo. Ko je izbirala karte, je poslušala mene in se ji je zamešalo pri kartah. Takoj sem ji povedal, da ne bom še enkrat mešal in da to, da se je zmotila pri razporejanju, kaže na to, kakšna je. In nobenih popravkov ni na voljo.

»Če pa imaš tako karizmo!«

»Mogoče se izkaže potem, kako zmešnjavo imaš v svojem bivanju in nehanju.«

In res. Kljub temu da je imela štiri kelihe zapored in če pozabimo na razpored sličic, izkazalo se je, da bo prednost pred ljubeznijo dobil posel, oziroma kariera.

Če že ne morem najti pravega. Nekaj moram delati. Seveda sem se strinjal. Če je pravi, pa ne boš izvedela niti sekunde prej, ko se daš z njim dol. Vse sodi v večnost, v končni fazi. Ki je neskončna.

Ves čas se je nisem niti dotaknil. Ni bilo dovolj časa na voljo.

Ko govoriš, se ne mečkaš ali stikaš po intimnih mestih sogovornika, govorila sva, da se ne bi vrgla drug v drugega in se temeljito pokavsala. Besede so nadomestile dejanja. Nobenih kurcev, pizd, fuka ni bilo med nama, čeprav se znam prav prostaško izražati. Če se je pa slišalo kaj od tega, je v kontekstu misli izrečene in sprejete v srednje uho bilo slišati nežno, spoštljivo in predvsem sveto: fuk! Fuk bi nas moral družiti. Ne pa bajonet ...

»Ti si izjemen.«

»Kaj je izjemnega, če ugotoviš, da je boljše fukati, kot pa se streljati po jarkih! Za to ni treba biti modrec. Dosti je pohota!«

»Ampak kako to poveš!«

»Tako kot se sliši. Piši še tam: duhovitost ni iz zlatega lonca, nego iz prezrtega!«

Obraz se ji je kar razpotegnil. Kot bi kipnila. Potem je pisala. Prizadevna je. Ni fajn biti venomer prizadeven! Antropologinja bi morala to prva vedeti.

»Veš kaj, Polona! Tisti, ki smo, ste, so pametni, največkrat sfižijo v napačno filozofijo in s tem na napačno pot! Potem se izgubijo. Bolj si brihten, bolj je to možno. Svet je humbug!«

»Kaj je humbug?«

»Prevara. Slepilo. Iluzija ...«

»Kako pa lahko živiš s tem?«

»Moram. Spomnim se na Baudelaira in ugotovim, zakaj je imel prav, ko je izjavil: človek bi moral biti nenhno pijan, da bi lažje prenašal bremena našega časa.«

»Ja, Baudelaire je bil dober. Ti pa ne piješ ...«

»Si brala Rože zla? Zato pa puham ...«

Prvič to popoldne se je pokazala užaljena. Kaj pa jaz vem, kaj kdo ve in kaj je prebral. Srečal sem že persone, ki niso vedele, kdo je mick jagger! Ali dostojevski ...

Polona je znala presenečati.

Najbolj pa je bila osupljiva njena vrlina, ki bi ji rekli z malo domišljije: mazohizem.

Tako se je trpinčila!

Še danes, ko se tega spominjam, ne morem verjeti, kako se je zadrževala.

Prišel je čas in jaz sem ji rekel za popotnico:

»Drugič si vzemi čas. Da ne boš odšla prej, preden boš sploh tu! Ukraden čas je najboljši. Lahko boš kaj spila ali popuhala ...«

Pogledala me je s tistimi očmi srne, pes je

lajal v avtu, zaslišal sem ga v oni večerni tišini, pa rekla:

»Imaš ti kake posebne namene? Z mano?«

»Vprašaj me bolj enostavno: me hočeš pofukati?«

»Me hočeš pofukati?«

Stala je poleg mene, kot da se ji nič ne more zgoditi, in me izzivalno gledala. Kot da bi trenirala besede. Mogoče pa ne ... je pa ponovila takoj za mano: me hočeš pofukati? In zvenelo je odlično. Meni je spodaj zmigalo, popravil sem si jajca, naredila se je, da ni opazila, pogledal sem jo naravnost v obraz in ji na nekaj decimetrov razdalje glasno šepnil:

»Nor bi bil, če te ne bi hotel. Ti pa ... najmanj užaljena!«

Ni je užalilo. Spomnila se je pogovora na pločniku, ko sva šla na kebab. Kdaj bi bila zadovoljnejša: če ti kdo reče, da te ne bi, ali če ti reče, da te bi?

Zmedlo je Polono, samo zagonetno se je nasmejala in takoj menjala temo. To je znala.

Spet ji je prišla na misel Ena. Izbil sem ji misel iz glave.

Čakal sem zdaj tik ob njej postavljen, kaj bo rekla, kaj bo naredila in tako naprej ...

Se bova končno vrgla na ... fotelj in naredila otroka, se bova končno pofu ... kala? Brez besed, še vedno s tistim tajinstvenim nasmeškom kot boginja usode z misterijem Mone Lize na ustnicah, je odracala s hrbtom naprej, moja Polona, in jaz sem stopil z njo na svež zrak.

Na pragu mi je uspelo položiti dlan na njeno stegno, skozi tkanino sem začutil toploto in trzaj mišice, ki mi je prišla pod roko, pustila je nekaj sekund, vendar tako, da se je navidezno umikala, končno pa res ušla skozi vrata. Nisem bil nasilen. Le nič mi ni bilo jasno, zadet povrhu in počasnih misli.

Da sem bil počasnih misli, sem se spomnil nekega drugega dne.

Moral bi oni večer sesti poleg nje v avto, ji zašepetati na uho kaj prijetnega - neumno modrost, potem bi vrgla iz avta psico in se po vseh pravih dala dol na ležečih zicah njenega avta, ki mu še danes ne vem znamke. Bil je velik. Kot je velika duša Polone.

Ampak ne mara, da jo kličem Polona. Nič hudega. Imam dovolj drugega dela. In redko se slišiva. Mogoče si bo vzela čas, dokler ne bo prepozno. Ker ko je prepozno, je - prepozno!

Ko je ni bilo več, sem se spomnil, da imam zdravo desnico.

Fajn je bit zdrav, če razumete ...

ona pa pisat doktorsko disertacijo ...

... s svojo desnico. ČEJEDESNIČARKA ...

Fenizirani krofi

Nenapisano pravilo je, pa prav zato bolj veljavno kot vse dokumentirano, da ženska velja za spoštovanja in občudovanja vredno kuharico, če obvlada dve veščini: zna speči ravno prav nadevano potico in nepremastne krofe – tem seveda ne smejo umanjati venci. Pravzaprav se zdi čudno, da se oseba, ki podpira tri hišne vogale, iz gastronomskega povprečja izloči z nečim, kar z izvirno kuho nima nobenega opravka. Posledično pa je prav ta nelogičnost pripeljala tudi do jezikovnih zadreg, saj še nisem slišal za sintagmo odlična potičarica ali izvrstna krofarica, koroško bi bila imenovana kar kraparica. Najbrž zato, ker sta zadnjima dvema neologizmoma pomena že zasedena: krofarica je nižje pogovorno poimenovanje za golšarica, kraparica pa je po črki Slovarja slovenskega knjižnega jezika ribička krapov, se tvorjenki nista prijeli, torej prešli iz neznanega v splošno.

V skladu z izročilom, in nič nenavadnega torej, se je tudi v naši mladi družini zgodila kuharska reputacijska preverba, to je preizkus s krofi. V projektu sem bil kandidatki za prejem naziva najprej fizična podpora: poslan sem bil po natančno določen tip moke, sveža jajca za peko, čim mlajši kvas s preverjeno še nepretečenim rokom trajanja in najbrž še po kaj: ne spominjam se več vsega. Po opravljenem nakupu mi je bila v kuhinji dodeljena vloga aktivnega opazovalca, ki je moral tu pa tam v spodbudo tudi kaj pozitivnega izjaviti, zakaj čas od zamesitve do 3-kratnega vzhajanja enovite testene mase v posebni vzhajalni posodi, čemur sledi izdelava krofov z modelom in njihova razmestitev na pladenj za zadnji vzhod, je praviloma dolg. Še posebej za kuharico, to je krofarico prve snico. Moja psihološka verbalna podpora je bila zategadelj povsem na mestu, predvsem pa dobrodošla.

Med procesom priprave sestavin v enovite testeno kepo, torej že po vrnitvi iz trgovine, nisem bil deležen posebne pozornosti: zaradi vzdrževanja obvezne visoke temperature v prostoru, ki je zahtevana ves čas krofarije,

sem moral le še v klet po kalorifer, s katerim sem potem dodatno ogreval najin odprti kuhinjsko-dnevnosobni bivalni prostor, zakaj testo se je v prvo dvigovalo komaj opazno in kupček v posodi se je zdel enako kilav vse od svojega spočetja, to je od zamesitve naprej. Za njegovo vstajenje je bila očitno potrebna ne le nežna krofaričina roka, ampak tudi ustrezna toplina. Nikoli mi ni bilo jasno, po kakšnih merilih je kraparica ugotovila, da ji je rumena kepa vzhodila. In to se ji je moralo zgoditi trikrat. V dolgem popoldnevu velikih pričakovanj sem dvakrat komaj omembe vredno odprl balkonska vrata, da sem se zvelkel na čik. To je v resnici pomenilo štiri minimalna odpiranja, saj sem se z balkona moral tudi vrniti, a bilo je dovolj, da sem vsled obtožb o pripuščanju hladnih zračnih mas v posvečeni krofarski prostor moral prevzeti levji del odgovornosti za trdoživost testene gmote, ki se je še kar trmasto držala dna posode in si ni upala vzkipeti čez robove odmerjenega ji sveta.

Ura je kazala, da je tretje vzhajanje mimo, čeprav na vpogled ni nič všlo, in po navodilih v recepturi je napočil čas za razvaljanje testa in izdelavo krapov. Prvopristopnici je šlo delo hitro od rok in kot bi rekel keks so bile na z moko potresenem pladnju linškimi piškotom (spodnjemu kolutu ali pa pokrivalki) podobne zaplatice, pokrite s servieto in pripravljene za svoje zadnje vstajenje.

Kalorifer je že več kot dve uri deloval z največjo močjo, po hrbtu se mi je tu in tam do gatnega roba zapeljala kakšna znojna kaplja, ko pa je kraparka pridvignila servieto, med surovimi krofi še vedno ni bilo zaznati nobenega razvojnega trenda navzgor.

Odločil sem se, da se bom iz projekta izločil in sem napovedal svoj odhod v bife na pivo in kakšno cigareto, a še na domači hodnik sem slišal, da sem pa zdaj krofom najbrž zadal smrtni udarec, ker sem spet odprl vrata in je mraz, sicer samo s hodnika, a vendarle, potegnil čez krofne tortilje, čeprav so bile skrite pod servieto.

Ne bom trdil, da se na kegljišču pri Cirilu

za šankom nisem zadržal dolgo, vendar z razlogom, saj sem od otroštva vedel, da vroči krapji niso dobri za želodec. Na noč pa sta me iz občasnega rekreacijskega pribežališča le pregnala lakota in veselo upanje. Ko sem za sabo zaklenil vrata svojega doma z notranje strani, sta na hodniku vladala svečana tišina in skrivnosten mrak. Iz kuhinje pa sem slišal šumot, ki je gradil atmosfero.

Komaj za debelino nevzhajanega krapa sem odprl vrata s hodnika, ko sem za kuhinjskim pultom zagledal vso prepoteno svojo kraparico, ki je s fenom grela na dlan položeno eno izmed tortilj, izdelano še za časa mojega domačega popoldanskega vzpodbujanja s kavča. Miniaturno palačinko si je prizadevala kipniti na ustrezno debelino in ko se ji je zazdelo, da se je krof premaknil, torej vshodil, ga je odložila v posodo z razgreto maščobo in v solo spekla.

Za ljubi mir v hiši sem se enega izmed pečenih solistov lotil takoj potem, ko sem se zvlekel skozi vratno špranjo, zakaj še vedno sem bil v skrbi, da se krofi ne bi prehladili. Začel sem odgrizovati najtanjši krap svojega življenja. Kakšnega pol centimetra debel je bil. Vseh pet bratcev mu je bilo klonovsko zvestih. Usoda se je igrala – bili so enojajčni – no, iz enojajčne mase. Na temnorjavo popečeni z obeh strani. Pravi mulati v predčrnskem stanju. A da ne pozabim – po sredini kolobarja se je slehernemu vlekel za nit tanek zlatorumen venček.

Po sicer lahki, a pozni večerji, me je čakala le še postelja. Pol odležane noči mi je bilo žal, ker sem dovolil, da je ljubezen zmagala nad pametjo. Bilo je prvič, a ne zadnjič. Drugo polovico tiste domače najdaljše dvojine sem bolj predremal kot prespal, saj sem bil točno v sončnem pletežu s svincem tako obtežen, da se nisem ne upal ne uspel obrniti. Kakšno uro pred vstajenjem pa se je kamen v želodcu le raztopil. Sanjal tisto noč zagotovo nisem – ne buden in ne v občasnem lažnem snu.

*

Besedilo je bilo na natečaju za najboljšo kratko zgodbo, ki ga razpiše Uredništvo za kulturo Tretjega programa Radia Slovenija – program Ars, na katerega je prispelo 363 zgodb, izbrano za najboljšo v letu 2015.

Andrej Makuc

Z vlakom

Skoraj ni mogoče razumeti drugače, kot da je bila, vsaj po tistem dogovoru, takratna gimnazijska b-jevska oddelčna linija izbrana in določena za popravljalnico škarta, to je ponavljalcev, zakaj sicer je težko razložiti, da nas je bilo v 3. b-oddelku napoteni vseh pet repetentov: A.(nejčič) I.(van), L.(ev) T.(omislav), M.(auc) A.(ndrej), V.(inopivec) K.(osta) in P.(esnik) M.(arjan). Morebiti je to bil sploh prvi poizkus negacije sive socialistične uravnilovke v praksi, torej priznanje, da se tudi v deželi, kjer se piše Človek z veliko, najde tudi izmet. V oddelke a, c in č se tako ni uvrstil nobeden izmed tistih, ki mu je dijaška Fortuna obrnila hrbet tik pred vstopom v zaključni maturitetni letnik. Sploh č-jevcem smo se kar malo gravžali, zakaj veljali so za elito in za nabor prebranih, ki bodo jutri enkrat zagotovo segli po zvezdah. V ta razred so bili že pri vpisu izbrani sami potencialni odličnjaki. Svoje so morali z njimi postoriti le še inženirji duš.

Danes, ko sem sam učitelj in se lahko razgledujem nazaj ter neobremenjeno vrednotim, se mi takšno presevanje sploh ne zdi slabo: visoko motiviran oddelek s ponavljalci prej kvariš, kot gradiš trdnost v različnosti, zato je kontaminacija s cvekarji storilnostno uspešnim razrednim skupnostim zanesljivo prej v škodo kot korist. Hkrati pa je nezanimljiv moment tudi vpliv negativcev na razredni učiteljski zbor – če je šolnikom že treba trpeti, potem naj bo po solidarnostnem ključu življenje grenko samo nekaterim in samo v enem razredu. Letos mi, naslednje leto vi, kolo (ne)sreče se vrtili. In še ne nepomemben detajl – ob cvekarjih je posredovalec vedenj in znanj marsikdaj prisiljen opustiti lagodnost pedagoške vožnje v peti prestavi, ko ima naložene in varno pripasane samo vzorno delovne mravljice; za mejne primere na skrajni levi strani Gaussove krivulje pa je treba pogosto izrabiti pedagoški menjalnik v vsej njegovi namembnosti. Pa ne zato, ker bi bili ponavljalci trdodučneži, pač pa zategadelj, ker so prepričani, da smejo v šoli preizkusiti vse ponujene možnosti.

Kakorkoli že: kljub vsemu se b-jevci nismo imeli slabo, le peterici je znalo tu in tam biti dolgčas. Pa še to ne čisto zares, zakaj ponavljalec z vključitvijo v nov razred praviloma zamenja tudi dobršen del učiteljev, in to ni nujno slabo: ko se iz prejšnjeletne davnine prebujajo drobci že slišane, a je snov oživljena na drugačen, morebiti

celo na nov način, zna biti šolsko dogajanje celo vznemirljivo. Vendar ne gre idealizirati – cvekarju zaradi skromne količine vložnega minulega dela ne ostane prav veliko prostora za primerjalno raziskovanje.

Zame se je, po padcu in ponovnem vstajenju, največji premik dogodil prav pri pouku slovenščine. Do tretjega letnika me je dobesedno privlekel dobri T.(one) S.(uhovršnik), ki je bolj iz vere v poslanstvo pedagoškega delavca kot v moje sposobnosti nekako verjel vame, čeprav po izkaznem znanju in delavoljnosti za to ni bilo posebno razumnih, še manj pa umnih razlogov. Ni pa bil moj razrednik drugačen samo kot človek, ampak tudi kot učitelj. Mogoče znam šele danes definirati čarovnijo, ki jo je kot pedagogos zmožel: v njegovi šoli smo znali komaj kaj, vedeli pa marsikaj. Temu pritrjuje dejstvo, da smo se kasneje kdaj med zastavljanjem besed o našem zorenju in tudi vednostih kot iskalci oprijemališč največkrat znašli na njegovem vzgojnem in izobraževalnem terenu – pogosteje kot na teritoriju vseh svojih ostalih učiteljev skupaj. No, mojega dragega razrednika in učitelja materinščine je tisto leto po junijsko neuspešno zaključenem 3. a-letniku in septembrskem prehodu v 3. b-oddelek zamenjal njegov antipod: jezikovni in literarni sistematik, ki je postal nočna mora marsikateremu gimnazijcu, tudi tistim iz č-linije: imeti slovenščino odlično je bila praviloma misija nemogoče – trdna dvojka pa ljubek in varen dijaški brlog. Skratka – z njim češenj zobati ni bilo samo nepriporočljivo, pač pa sploh ni bilo mogoče. Resnici na ljubo moram vendarle izpostaviti, da je bil sicer silno spoštovan, veliko je naučil, kot se rado reče, bil je avtoriteta in marsikateri izmed njegovih dijakov še vedno s ponosom pove, da je iz njegove šole materinščine in zato pismen in, kar dandanašnji marsikdaj in marsikomu liči že na mračnjaštvo – brezprizivno ga je ohrabil biti Slovenec.

Midva s profesorjem J.(anezom) M.(rdnikom) pravzaprav nisva nikdar zares trčila skupaj. Reševal sem se z jezikovnim posluhom, za katelega s svojim vložnim delom seveda nisem imel nobenih zaslug, še največ sem si pomagal z obvladovanjem standardnih zank, ki jih je nastavljal jezikovno šibkim, če že ne nemočnim. Zagatne jezikovne položaje sem obvladal iz osnovne šole, kjer so nam marsikaj dobesedno z metrom vbili v glavo. Recimo sklanjanje samostalnikov, ki so bili posebnost glede na osnovni vzorec, odprava švapanja v pisanem jeziku, umeščanje vejice v zloženih povedih: pač vse tisto, kar te po usvojenem vedenju določa za relativno pisnega. Ko sem iskalcu jezikovnega neznanja odsklanjal miš

v dvojini, potem še pljuča, te seveda z eno samo univerzalno številčno rabo, za povrh pa postavil vejice pred protivni in ter na obeh straneh prilstkovega odvisnika, me je odložil v njegovo mapo »ni potreben posebne obravnave« in imel sem svoj mir. Določen sem bil za večno trojko – do nje sem se dokopal brez muje, čeznjo niti nisem ne želel ne skušal, po profesorjevi oceni za več kot dobro tudi nisem zmožel. Mislim, da ne bom krivičen, toda zdi se mi, da mi je samo enkrat namignil, da bi znal napisati šolsko za več kot povprečno – tako se mu dozdeva, ko bere moje pisne naloge, a o tem ni prepričan. Molčal sem, kajti vedel sem, da nalogo lahko sestavim tudi za pet: kar nekajkrat se je namreč zgodilo, da sem jo v isti uri napisal tudi sošolcu, ki se brez moje pomoči nikakor ni mogel dokopati do pozitivne. Če sem njegovo pisarijo samo jezikovno popravil, je bila zagotovo ocenjena z zadostno in s pripisom »napreduješ«, če sem jo sestavil sam, pa je znalo biti redno tudi dobro. Če seštejem – dve trojki v eni uri, ena zame, ena zanj; to je v šolski dikciji kazalo na super odlično. Ta moja sicer napačna predpostavka je izvirala iz fizikalnega neznanja: ta namreč uči, da jakost zvoka ne raste s seštevanjem enakih glasnosti. Stvar decibelov pač.

No, J. M., prof., je bil drugačen tudi po tem, da nas je skušal govorno kultivirati: ni bilo malo šolskih ur, ko smo, Korošci zadržti, vadili zborni izreko. Ob interpretaciji umetnostnih besedil pa sta bila seveda silno pomembna racionalni in čustveni angažma, ko si zapisano bodisi pesem ali prozo glasno recital. Takšne ure so bile naporene ko hudič in najsrečnejši smo bili, če je recimo 40 minut profesor kar sam z branjem demonstriral, kaj želi od nas. Večkrat smo morali priznati, da je odličen interpret, že kar igravec se nam je zdel, danes pa tudi vem, da je kot učitelj psihologije, predvsem pa odličen praktični dušeslovec, obvladal stvari do te mere, da nas je znal tudi žejne peljati čez vodo. Živeli smo drugo polovico sedemdesetih let, politično smo bili še vedno na vrednotah predvojnega socialnega realizma, ki se je v praktični rabi potegnil v povojni čas: znal nam je zlesti pod kožo in v pamet z besedami Hudabivške samorastniške Mete ali pa s Kajuhovo Slovensko pesmijo za vsakdanjo rabo.

Bilo je torej v moji 3. b, s sosedom repetentom v klopi sva se skušala na vse načine zamotiti, saj sva že v drugo poslušala o Župančičevi pesmi Z vlakom. Po prepoznavanju vsebine (tema in motivi) ter ideji (sporočilo pesmi) se je profesor z vso vznesenostjo lotil še pesniških sredstev: primere, metafore, personifikacije in nazadnje še

onomatopoije, to je slikanja z glasovi, pesniškega posnemanja zvočnih vtisov. Slednje je kot najtrši prepoznavni oreh prišlo na vrsto nazadnje.

In se je začelo.

Pošastno sopihajoč

kot demon vlak gre v noč.

Profesor obe vrstici ponovi še dvakrat. Hodi med klopmi in skuša v nas oživiti nikoli prebujeno sposobnost prepoznavanja ritma in zvočnosti.

Pošastno sopihajoč

kot demon vlak gre v noč.

S hrbti smo se prilepili na naslonjala stolov. Disciplinirano zijali v profesorja pred nami, njegova prezenca in karizma pa sta bili tako silni, da smo ga videli še takrat, ko je že stal ob zadnji steni razreda in nam govoril v hrbet. Ta čarovnija, izguba prostorske in časovne orientacije, je bila menda razpoznavni znak, da nekaj čutimo.

Pošastno sopihajoč

kot demon vlak gre v noč.

J. M., prof., ima roke položene na hrbet in prste levice in desnice gosto prepletene.

- *Bodite pozorni: pesnik umetnik z zgoščevanjem ustreznih glasov ustvarja zvočni vtis iz narave ali od kod drugod.*

Zdaj naenkrat zdirja po razredu. Očitno skuša nekaj demonstrirati.

POŠASTNO SOPIHAJOČ

KOT DEMON VLAK GRE V NOČ.

In še enkrat. Zdi se, kot da je izgubil mero.

Po-šast-no-so-pi-ha-joč-kot-de-mon-vlak-gre-v-noč.

Za trenutek postoji, da se tišina lahko zgosti za našo zbranost.

- *Slišite? kateri glasovi so izpostavljeni?*

Zdaj pohiti po prehodu med klopmi in okni.

Pošastno sopihajoč

kot demon vlak gre v noč.

Nič.

- *Bodite pozorni na glasove, pomen oz. sporočilo je zdaj drugotnega pomena.*

Z izrazito obrazno mimiko je izmenjuje podoben grški tragični in komični maski. Prvo si natika z o-ji in a-ji, drugo z e-jem.

PoŠaSTno SoPiHajoČ

KoT demon vlaK gre v noČ.

Po mukah in težavah smo po njegovem strahotnem naporu le izdvojili glasove: p, š, s, t, h, č, k.

- *Kaj ugotavljate?*

V eni izmed piflarskih mravljič je preskočila iskrica.

- *Suhi škafec pa toči. Zbral je nezveneče nezvočnike.*

»Jebenti, je dobra,« je zamomljal moj sosed, »kaj zna!«

»Ampak ni ta pravo. Poglej starega, ni videti zadovoljen. Iz dveh obrvi je sestavil eno,« sem zaključil.

»Čudna so pota profesorska,« je zavzdihnil P.

Kljub temu smo za nekaj trenutkov vsi potonili v varno zavetje na tujem zeljniku, se pravi – odeli smo se s sošolkinim znanjem. Vsaj nekaj pa le zmoremo.

»Kaj nam le kaže s svojim napenjanjem?« sem globokoumno zastavil.

»Pogruntaj ga ...«

»Če ga ni mravljičica ...«

»Ti si boljši!« mi je pokadil P.

F. seveda ni bila pohvaljena. Profesor je še vedno v ognju in ves zaripel spet zelo razločno in posamezne glasove izpostavlja dvakrat ponovil besedilo, tako da smo ga končno znali na pamet tudi pesniško najbolj trdobačni.

Pošastno sopihajoč

kot demon vlak gre v noč.

Pošastno sopihajoč

kot demon vlak gre v noč.

Tudi dubljanje ni povzročilo, da bi se komu kaj utrnilo.

Še je skušal. Verjel je, da se bo enkrat menda ja tudi v nas nicinarjih, hubarjih in globačarjih kaj plemenitega prebudilo.

P ... p ... po ... ššš ... ššš ... ššša ... s ... ss ... sss ... tttt ... tno ... s ... ss ... sss ...so ... p ... p ... pih ... pih ... pih ... h ... hhhhhhhhhhh ... hajoč ... č ... č ... č ... kot ... tttt ... demon ... VLAK ... VLAK ... VLAK gre v noč.

Zdaj je nekomu le potegnilo.

- *Z glasovi ponazarja sopihanje lokomotive in drvenje vlaka.*

Hevrek! Trenutek je prešel v skupinsko iluminacijo.

Milo se mu je storilo. Profesorju.

- *A zdaj slišite? Deo gratis. Ponovil bom.*

Profesor je imel valovite bele lase – videti so bili kot griva, podobni dimu, ki se zvija iz dimnika lokomotive in bedi nad vagoni. Takšen je dirjal po razredu in zdelo se je, da je v predinfarktne stanju. Poskakoval je in globoko sopol.

Sosed me je dregnil s komolcem v rebra, da sem tiho zacvilil.

»Najbrž hoče osebno potrditev iz naših ust.«

»A ga pohvalim?«

»Menda ja. Zasluži si. Najin profesor je.«

Bil sem prepričan, da sva s P. na isti valovni dolžini, da misliva enako.

»Če daš za liter vina pri Cvitaniču, bom med njegovim naslednjim sopihanjem zajuckal! Prepričan sem, da bo odlomek še enkrat ponovil.«

»Ti si nor,« se je odzval sosed in se zavil v

pridušene h-je. Malo je bilo podobno smehu, malo pa radostnemu hlipanju.

»Plaćaš?«

Pod klopjo sva si segla v roke.

Profesor je s svojim sonornim glasom seveda še enkrat zanosno izpostavil ključne enote Župančičevega popotovanja.

*Kamor stopi mi noga - na tvojih sem tleh,
kamor nese me jadro - na tvojih valeh,
kamor hoče srce - pri svojih ljudeh ...*

Kam, misel? Stoj!

PoŠaSTho SoPiHajoČ

KoT demon vlaK gre v noČ -

In zdaj kot nadgradnja moja spremljava:

»Uuuuuu ... uu ... uuuuu!«

Bilo je tako sugestivno, de je recitatorja kar odneslo v ponovitev.

PoŠaSTho SoPiHajoČ ...

Potem pa kot da bi mu v trenutku zmanjkalo pare.

Na obrazu je menjal barvo. Bela - rdeča - bela ... Signalizacija z železnice.

Razred je onemel. Recitator tudi. Pozabil je dokončati pesem, zakaj zapisano je še bilo:

*... in še danes v tuji slavi
neznanca me tuja zarja pozdravi ...*

Nihče si ni upal pogledati ne recitatorja, še manj mene. Samo P., ki je izgubil stavo, je ob meni drobno drhtel. Vedel sem, da komaj kroti smeh in ga vsega kanalizira v notranje rezgetanje.

Profesor je bil s hrptom obrnjen proti meni, ki sem kot zanikrn repetent sedel v predzadnji klopi. Videl sem, kako je dušil bes v sebi, zakaj konice prstov, ki jih je imel med umetniško interpretacijo prepletene na hrbtu, so bile zdaj bele, brezkrvne, tako trdno jih je stiskal.

Potem se je obrnil, me strogo premotril in, čeprav je imel še pred minuto opraviti z veselo kompozicijo, ki je drvela po razredu sem ter tja, je zdaj v popolni tišini, vzravan kot sveča, stopil k vratom ter zapustil razred.

3. b je bil ubit. Tako smo bili naučeni, takšni časi so bili - vsi smo prevzemali odgovornost. Kolektivno. Tudi za individualne akcije.

Šele čez nekaj dolgih in glasnih izdihov se je oglasila predsednica razredne skupnosti:

»Za to, kar se je zgodilo, razred ne bo odgovarjal. M., izključen boš. Ti sploh ne veš, kaj si naredil.«

»A greva? Naj vsaj Cvitaničev kelih ne gre mimo mene,« sem skušal svetopisemsko dokončati, zakaj vedno bolj me je prešinjalo, da tokrat

stvari nisem zastavil po pameti.

P. je še nekaj pomišljal, potem sem ga le zbežal pokonci, vzela sva torbi in šla. K Cvitaniču. Bila sva toliko spretna v špricanju, da sva brez razgovora vedela, na kaj se bova izgovorila. Pri novem razredniku, ki najinih razlogov za vse sorte odsotnosti še ni poznal, sva dotlej dobro shajala z že preverjenimi metodološkimi pristopi k tovrstnemu delu.

V šoli se naslednji dan ni zgodilo nič. Razrednik, ki je v razreševanju šolskih težav veljal za strpnega poslušalca, po razgovoru pa je vedno storil tako, kot se je odločil že pred njim, je tudi tokrat molčal, tudi ravnatelj ni dal poslati po mene ... Me je upravičeno kar malo skrbelo, kaj mi pripravlja profesor. A tudi pri naslednji uri slovenščine je bilo vse kot dotlej. O vlaku in juckanju niti besede. Sicer za to ni bilo nobenega umnega razloga, a zdelo se mi je, da je mojemu učitelju J. M., ko me je z očmi pomarkiral v skladu z zahtevami dobrega pedagoškega dela, z obraza odblisknilo hudomušno zadovoljstvo. Še več - kot da mi je za storjeno pobalinstvo hvalen.

Šele čez leta sem izvedel, kako se je klobčič razmotaval. Po profesorjevi natančni razlagi v zbornici o tem, kaj se je zgodilo v 3. b in kaj ga je prineslo iz razreda deset minut pred zvonjenjem, nikomur v učiteljskem zboru niti na misel ni prišlo, da bi lahko kdo pri polni storil takšno faloterijo. Kaj šele, da bi bil sposoben učiteljeva prizadevanja za našo razsvetlitev nadgraditi z ironijo ali s satiro, s humornim presežkom pač.

Profesor M. je namreč naslednja leta pri urah psihologije, ki jo je tudi izbornou poučeval, ob ustreznih učni temi razlagal, kako je bil pri eni izmed šolskih ur s svojo interpretacijo pesmi tako sugestiven, da je eden izmed dijakov, ki najbrž ni bil preveč bister, zato pa v nadomestilo za manko pameti bolj odprt za čutne vplive, odreagiral na njegovo deklamacijo pesmi Z vlakom tako, da je med onomatopoejskim pasusom začel juckati kot parna lokomotiva ...

V tem je bila torej zanka - moje početje je bilo razumljeno aksiomatično: vsak človeški manko ima nadomestni presežek. Deficit v razumnosti se razbohota v čutnem.

Spomin na to štorijo mi je v moji učiteljski praksi velikokrat pomagal, da sem že pripravljeno besnenje ob marsikateri dijaški igrivosti, neumnosti ali posredni kritiki prestopil z vzpostavljenim notranjim mirom. Kot je to zmož tudi moj spoštovani profesor.

Skušnja

LEPOSLOVJE

»Demon z vzgibom, ki izhaja iz ljubezni do Boga in do služenja njemu, pripravi žensko do tega, da si poišče duhovnega voditelja; potrudi se, da se v njej prebudi novo čustvo do voditelja pod krinko poglobljanja verskega znanja in duhovne rasti. Sledijo pogosti pogovori in rodi se pošteno čustvo, vendar ne več samo duhovno kot sprva, temveč pomešano z zelo človeško medsebojno naklonjenostjo. Iskrena navezanost se nezaznavno spremeni v drugačno, nežno in silovito, ki se postopoma usmerja v nepomembne in ničeve stvari, v prazne in nekoristne pogovore. Temu sledi pomanjkanje zadržanosti v dejanjih, ki so sama po sebi nedolžna, imajo pa moč prebuditi poželenje. Lažja nečista dejanja nazadnje privedejo do greha. Tako po povsem enakem postopku sovražnik nastavlja svoje pasti za mnoge druge grehe. Lažje padejo preprosti ljudje, dovetnejši za lep videz stvari. Vendar trdovratneje vztrajajo pri svojih napakah tisti, ki trdneje vztrajajo pri svojih presojah in so zadovoljni sami s seboj.«

*Silvano Fausti
Priložnost ali skušnjava*

Vrata so se odprla.

»Najbrž sem se zmotil,« je rekel Tone, ko so se izza vrat prikazale zvedave deklinške oči. Njen skoraj bled, vendar lep obraz, se je deloma skrival pod razčesanimi temnimi lasmi.

»Koga pa želite?« je, ne da bi stopilo naprej, vprašala dekle.

»Je tu stanovanje Kremžar?«

»Ne. Nadstropje višje. Točno nad nami. Samo ...«

»Oprostite pomoti. Nasvidenje,« se je opravičil in se naglo obrnil.

Po dveh korakih je obstal in se ozrl nazaj: »Rekli ste – samo ...«

Dekle je spet pomolilo glavo:

»Najbrž jih ni doma, že nekaj dni jih nisem videla. Ne vem. Slišala sem, da bi se naj danes vrnili z dopusta. Ne vem točno,« mu je odvrnila in izginila.

»Hvala, grem pogledat. Za vsak slučaj,« je rekel in odšel proti stopnicam. Slišal je, kako so se vrata zaprla. Pohitel je navzgor, do znancev,

in pozvonil, a odziva ni bilo.

Stopil je v dvigalo. Kmalu se je znašel v pritličju. Preden pa je prišel do glavnih vrat, ga je obšla misel:

»Kaj, če bi se vrnil in pozvonil pri dekletu? Najbrž je sama. Morda bi me povabila v stanovanje. Lahko, da si želi družbe. Le zakaj se je skrivala? Kaj, če je bila gola ali napol gola? Saj se lahko v vsakem primeru izgovorim; prosim jo, če lahko obvesti sosede, da sem jih iskal. Ne, še bolje: dal ji bom svojo številko mobitela in nekaj drobiža za stroške ter jo prosil, da me obvesti o njihovem morebitnem prihodu ... Bom že našel kak izgovor. Grem in še enkrat pozvonim, le kaj me stane,« si je na koncu rekel in spet stopil v dvigalo.

Obstal je pred vrati.

»Ne. Pravzaprav. Poročen sem, kmalu bom srečal Abrahama. Ona pa jih ima kakih dvajset. Bom le našel pravi izgovor? Kaj, če odpre kdo drug? Njeni starši, njen fant, brat ali bog ve kdo?« je pomislil in se spet podal do znančevih vrat.

»Slabič sem. Nič si ne upam. Le kaj se mi lahko zgodi? Zakaj bi se ne spustil v majhno pustolovščino? Vse skupaj je prazen nič. Tudi če mi odpre, se na koncu ne bo nič zgodilo. Katero dekle bi se pa spečalo z nekim tujcem samo zato, ker je pri njej pomotoma pozvonil? Sem pa res neumen. Ne neumen, naiven. Le kaj se grem?«

Stopil je v dvigalo, ki se je kmalu ustavilo. Vstopilo je dekle.

»So že doma?« ga je vprašala, še preden jo je spoznal.

»A, vi ste?!« je skoraj vzkliknil in odkimal. »Kaže, da jih danes ne bo. Za vsak slučaj bom prišel pogledat še proti večeru. Se z njimi osebeno poznate?« jo je vprašal.

»Ne, kot sosedje. Videvamo se skoraj vsak dan. To je vse,« mu je odvrnila.

»Kaj pa vaši starši?«

»Oni še manj. Ne živijo tu. Študentka sem. Imam še dve *cimri*, ki se vrnete naslednji teden. Trenutno sem sama,« je rekla in stopila iz dvigala.

»Hvala vam!« je skoraj zaklical za njo, ki jo je kmalu prekrila množica.

Nekaj trenutkov je še zrl v tisto smer, potem pa se je obrnil in odšel v drugo smer. Sklenil je,

da bo proti večeru pozvonil pri njej.

Stopil je v bližnji lokal, kjer je bilo mogoče prelistati dnevno časopisje. Med branjem so mu misli uhajale k dekletu. Odložil je časopis in se zatopil v eno samo misel, ki naj bi rodila odgovor na vprašanje: kaj bo rekel, ko bo dekle odprlo vrata?

Prošnja, če lahko počaka pri njej, ker meni, da bodo njegovi znanci kmalu prišli, se mu je zdela preveč tvegana. Lahko bi ga zavrnila in potem ni več poti nazaj.

«Ne, moral bom najti drugačno rešitev. Tako, da me bo kar sama povabila. Samo, kako naj jo napeljem na to?» je razmišljal.

Ni našel odgovora. Plačal je in odšel proti domu. Skoraj bi se spotaknil ob lončenini z rožami, ki je bila razpostavljena pred cvetličarno. Ko je bil že mimo, mu je šinila misel.

»Podarim ji rože!«

Obrnil se je in že je stal sredi bogate rožnate ponudbe.

»Prosim, s čim vas lahko postrežem?« je prihitela prodajalka.

»Si lahko najprej ogledam?«

»Seveda. Kar v miru si pogledajte,« je rekla in ponovila vprašanje drugi stranki.

Najprej so ga privabile vrtnice. Že je začel izbirati najlepše, ko ga je zaustavil dvom.

«Vrtnice ji izročim v zahvalo za pomoč. Ona se mi ravno tako zahvali in mi zaželi čimprejšnje snidenje s sosedi. Potem za seboj zapre vrata in s tem pribije piko na i. ... Ne, to ne bo šlo. Kaj, ko bi kupil rože v lončeni posodi?»

Stopil je k policam. Ponudba je bila bogata. Vzel si je čas. Nazadnje se je odločil za lončnico z največ navodili.

»Vsaj dvakrat na leto jo je treba presaditi. Posvetite ji čim več pozornosti in cvetovi bodo lepši,« je prodajalka zaključila s priporočili.

Bila je doma.

»Prinesel sem vam, v zahvalo za pomoč,« je rekel in ji, potem ko je odprla vrata na stežaj, v roke položil glineno posodo z zeleno rastlino.

»Hvala, tega si pa res nisem zaslužila!« je skoraj vzkliknila.

»Malenkost. Le nekaj navodil je dobro upoštevati. Med drugim jo je treba najmanj dvakrat na leto presaditi.«

»So navodila zraven?«

»So, na podstavku. Saj ni kaj posebnega, le prostor mora biti primeren,« je odvrnil. In dodal: »Sam imam enako že nekaj let in vem, kaj ji prija. Če jo prav vzdržuješ, požene čudovite cvetove. Odziva se skoraj na vse. Kadar si slabe volje, povesi cvetove, ob veselju se ji cvetovi obrnejo navzgor, v smeh. Če je sama, jih

zapre. Toliko, da ne govori.«

»Če vas ne zadržujem, mi, prosim, pokažite, kje bi bilo najprimernejše mesto zanjo.«

»Časa imam dovolj. Vaših sosedov še ni. Lahko pa, da bodo vsak čas tu,« ji je rekel in stopil za njo v stanovanje.

Kmalu sta našla primerno mesto.

»Voda mora biti postana in ne prehladna. Jo lahko nalijete v lonec, da vam pokažem, koliko zalijete?«

»Iz pipe je najbrž prehladna, malo jo pogrejem. Pokvaril se mi je *bojler*. Morda veste za koga, ki jih popravlja?«

»Če dovolite, bi poskusil. Nekaj izkušenj imam. Če ne gre za hujšo okvaro ...«

»Seveda, prosim.«

Res je prav kmalu našel napako. Bila je taka, kot jo je že odpravil doma.

»Hvala, res sem vam hvaležna. Nimam vam kaj ponuditi razen kave, samo ne vem, če jo pijete zvečer,« se mu je zahvalila.

»Ne, hvala. Grem pogledat, če so že prišli. Če jih še ne bo, pa vas bom prosil za kozarec vode. Navadil sem se na vodo, veste. Skorajda mi ni več do drugih pijač,« ji je odvrnil in odšel, še preden mu je utegnila natočiti.

Kmalu se je vrnil.

»Izvolite, imam še nekaj peciva,« je rekla, ko sta sedla za mizo.

»Kar ohranite ga zase. Tudi sam sem bil študent. Kaj pa študirate, če smem vprašati?«

»Filozofijo in sociologijo,« mu je odvrnila.

»Imam sošolca, ki ima to izobrazbo. Ob obletnicah se srečujeva in ugotavljava, da z leti postajava vse bolj to, kar sva bila nekje do srednje šole. Kasnejše izpuhti kot pena z valov. Seveda je izobrazba pomembna. Le z leti se pričjenja umikati v drugi plan. Stara duša tišči nazaj v mladost in pri tem odmetava vse, kar se ji postavlja nasproti. Pravzaprav se stara le telo, duša pa kroži kakor zemlja okrog sonca.«

»Kaj pa je zanjo sonce?« ga je vprašala in prislunhnila zvonkim korakom, ki so prihajali s stopnišča.

Tudi on je zastrigel z ušesi.

»Najbrž so oni,« je posumil. Malo je počakal, potem pa dodal: »Odgovor ni preprost. Tu imate številko mojega mobitela.«

Vzela je listič in segla sta si v roke.

Pohitel je navzgor po stopnicah do prvih vrat in pozvonil. Vrata so se takoj odprla.

»Ravno smo prišli. Le kje si se skrival, da te nihče ni opazil?« mu je rekla gospa srednjih let in mu segla v roke.

»Kako, ravno prišli ste? Potem vas pa ne bom motil. Če je prav, pridem jutri.«

»Ne, kar izvoli naprej. Bodi domač, tako kot vedno. Stane bo kmalu prost. Otroka pa se že odpravljata med vrstnike. Ko odložim najnujnejše, bom skuhala kavo. Za ta čas pa dobiš aperitiv. Izvoli v dnevno sobo. Tako, potem pa trčiva. Pridem kmalu,« mu je rekla in pohitela z najnujnejšim.

»Stane je v kopalnici. On opravi hitreje kakor jaz,« je dejala in postavila skodelice na mizo. Kmalu je zadišalo po kavi.

»Nisem vas vznemirjal s telefoniranjem, še posebno ne, ker ste bili na dopustu v tujini. Sem pa zdaj malo pohitel. Upam, da vas ne motim preveč,« je rekel Tone, ko sta se udobno namestila v foteljih.

»Ne, sploh ne. Ravno nasprotno. Tudi midva si želiva, da stvar čim prej uredimo,« mu je odvrnila in dvignila skodelico.

»Če sem prav razumel, gre za zvočno izolacijo. Cesta je res blizu, pa še križišče ni daleč. Predlagam, da nabavite material, dela ne bom računal.«

»Prijetelji gor ali dol. Denar. Čisti računi, saj več.«

»Prav, prav. Prinesi pisalo in papir. Lahko pričnem že jutri.«

»Vse bo pripravljeno. Le podrobnosti, ki je najbrž zaradi našega hitenja pred potovanjem nismo dorekli, morava razjasniti. Ta je, da ne gre za stene, temveč za tla.«

»Za tla?«

»Na hrup s ceste smo se navadili. Pa tudi manj ga je, odkar so zgradili obvoznico. Pod nami pa je najemniško stanovanje. V njem so študentke. Hrup je neznosen.«

»Nikoli ni bilo drugače. S študenti.«

»No, si prišel. Nazdravimo!« se je obrnila gospa k obema.

»Priskrbela bova vse potrebno,« je rekel Stane, ko so odložili kozarce.

»Prav, jutri lahko pričnem.«

»Dopoldne nas ni. Pridi popoldne,« sta mu skoraj hkrati odvrnila, preden so se zaprla vrata.

Misli so mu poletavale kakor sence nadstropij med vožnjo z dvigalom. Zunaj je zajel sapo in na vso moč izdihnil, da bi se otrešel vsebin, ki se jih je bil navzel.

Pred spanjem se je spomnil, da ne sme pozabiti na del orodja, ki ga hrani v kleti, in na dekle.

»Kaj, ko bi se ustavil pri njej in jo opozoril na hrup, ki bo nastal, ko bom izoliral. Ljudje se vse bolj izoliramo. Še najbolj od samih sebe. Prinesem ji kavo. Znanci ne smejo izvedeti, da se poznavam,« mu je plesalo po glavi.

Okoli desete je ustavil pred blokom. Ni je bilo doma. Stopil je v bližnji lokal, iz katerega bi

lahko opazil njen prihod. S pulta je vzel časopis ter izmenjaje bral in opazoval. Ni še spil kave, ko jo je zagledal. Ni bila sama. Nekdo jo je pripeljal. Ko je ta speljal, mu je pomahala v slovo.

»Najbrž ima fanta,« je pomislil. Stopil je za točilno mizo in plačal.

»Ne, počakam še malo, da se uredi,« se je ustavil na pločniku in stopil do kioska, iz katerega je dišalo po pečenju. Naglo je pojedel. Obrisal si je usta, stopil do avta ter iz torbe vzel žvečilni gumi, ki ga je vrgel v koš, preden je pozvonil.

Vrata so se sunkovito odprla. Nejevoljno in z zaigranim začudenjem v očeh se je zastrmela vanj.

»Oprostite, vas smem zmotiti za trenutek? Nad vami bom razbijal. Pa mi je prišlo na misel, da bi vas morebiti zanimalo?«

»Kar izvolite!«

»Pri Kremžarjih bom izoliral, pa sem pomislil na vas. Nekoliko se lahko prilagodim. Kolikor bo mogoče, bom delal takrat, ko vas ne bo doma.«

»Res ste prijazni. Kar naprej, skuhala vam bom kavo,« se je, ne da bi sama vedela kdaj, vanjo vselila prijaznost.

»Potem boste le delali pri njih? Se osebno ne poznate?«

»Že dolgo se poznamo. S Stanetom sva bila sodelavca, dokler nisem šel na svoje, on pa je zdaj že nekaj let upokojenec.«

»Samo malo. Voda že vre. Naj jo sladkam?«

»Ne, hvala. Pa vi?«

»Tudi brez,« je odvrnila in nalila v skodelici.

»Če smem vprašati? Od kod pa prihajate?«

»Iz Prekmurja. Oni dve sta pa s primorskega konca.«

»Sta, razen geografsko, tudi po značaju oddaljeni?«

»Niti ne. Ženske smo. Študentke smo. Veselim se že njune družbe. Se je pa, če smo dolgo skupaj, včasih tudi naveličam.«

»Tudi jaz sem bil študent in sem imel dva *cimra*.«

»Kaj ste študirali?«

»Ekonomijo sem zavozil. Ni si bilo najbolj ekonomično ustvarjati družine med študijem. Dokler ste študentka, bodite študentka. Nikakor ne sprejmite več vlog hkrati. S tem si postavljate ovire na poti k cilju.«

»Lepo se sliši, vendar v teh časih si lahko to le redki privoščijo. Jaz sem študentka in natakara. Starši mi dajo nekaj drobiža za stanarino in hrano, za vse ostalo pa moram skrbeti sama,« je pojasnila.

»Delo za denar je samo po sebi manjša ovira

kakor ta, ki nastane, ko vstopimo v odnose. Opraviš delo, z ostalim časom pa razpolagaš po svoje. Jaz sem sprva skoraj ves denar porabil za cigarete in pijačo. Potem sem se spečal kar čez noč. Družina pa te veže ves dan. Tako lahko študij postaviš v kot.«

»Zdaj pa ste inštalater ali nekaj podobnega?«

»Ne, prijavljeno imam pleskarstvo. Prej sem bil zaposlen v proizvodnji, za kak dodatek pa iskal priložnost s popoldanskim delom. Žena je ostala doma, prišli so otroci. Sedaj pa sem že nekaj let na svojem.«

»Kaj pa zaslužek? Je boljši kot prej?«

»Je. Moja prednost je v tem, da mi je šušmarjenje prineslo izkušnje. Popravljaj sem skoraj vse. Tako sem lahko poleg pleskarja še vodovodar, električar, serviser, skoraj vse, kar si stran-ka zaželi. Zraven pa za hobi še berem.«

»Kaj pa berete?«

»Knjige. Romane in še kaj tanjšega.«

»To je pa ob vašem delu precej nenavaden hobi?«

»Veliko časa sem z ljudmi, vendar sem vse bolj osamljen. Knjige so zame najboljša družba.«

»Kaj pa družina, znanci, prijatelji?«

»Manj smo skupaj, raje se imamo. Odnosi so naporni, vse napornejši.«

»Ne vem. Najbrž nimam dovolj izkušenj.«

»Vse pride ob svojem času.«

»Obdana sem z ljudmi. Vendar ostajam sama s kupom knjig. Prebaviti jih moram za izpite. Vsi hitimo k nekim resničnim ali izmišljenim ciljem. Ali ne?«

»Drži, ljudje bežimo drug pred drugim, tava-
mo v labirintu samega sebe in nikjer ni videti izhoda. No, ne bom vas strašil. Svet je tak, kakršnega vidimo, kajne?«

»Zanimivo vas je poslušati. Po moje ste bolj realist kakor pesimist. Danes realizem ne vžge. Ni adrenalinski. Je pa neka osnova, nekaj, kar ne visi v zraku. Meni je blizu. *Cimram* najbrž ni. Dokler sem še sama, vas lahko še vabim na kavo. Glede hrupa pa najbrž ne bo problema. Onidve ga proizvedeta več, kot naj bi ga vi.«

»Me veseli. Med delom se mi bo kaka kavi-
ca prav prilegla. Jutri popoldne se oglasim. Vendar, ne delajte si obveznosti. Če bo, bo.«

»Ta teden sem po delu doma. Po navadi se pripeljem s sodelavcem, ki živi z družino v sosednji ulici. Tako prihranim nekaj časa za svoje knjige, ki niso tako prijetno branje, kakor so vaše. Imam še nekaj izpitov in predavanja se bližajo. Ko se ti zdi, da snov že obvladaš, se ta z morja razširi v ocean, ki mu ni videti konca. Ne da se vsega vložiti v predalčke kakor v računal-

nik. Se vam ne zdi?«

»Seveda se ne da. Pa tudi ni dobro shranje-
vati preveč. Potem zmanjka prostora za druge vsebine. Z leti od študija ostane le to, kar potrebujemo. Torej meni skoraj nič, ha, ha ...«

»Razen nočnih zabav in cigaret,« se je še ona nasmehnila.

»Ne kadim več, tudi pijem ne. Postal sem knjižni molj s kofeinskim pogonom. Najbrž bo že čas, da se prestavim nadstropje višje.«

Segla sta si v roke.

‘Le kaj jih tako moti? Izolacijski materiali niso ravno poceni, jutri pričnem zgodaj,’ je razmišljaj, preden je legel v posteljo.

»Kaj pa ti tavaš tu po sobi? Pa vendar že ne greš spat. Zelo čuden si zadnje čase. Preveč buljiš v nabožno navlako. Začni brati spet normalne knjige, drugače te bo prej ko slej odneslo med fanatike ali pa neprištevne,« ga je okarala žena, ko je vstopila v spalnico in si v omari poi-skala primerna oblačila za naslednji delovni, po napovedi deževen dan.

»Živčna si zaradi spremembe vremena in službe. Ali ne?!«

Namesto odgovora je odvihrala in za seboj zaloputnila vrata.

Vedel je, da bo tudi jutri delal ves dan. Danes je spotoma novi znanki popravil bal-konska vrata, pipo nad pomivalnim koritom, iz katere je kapljalo, pritrdil elemente v kuhinji, z vijakom pričvrstil na steno polico za knjige ter postoril še nekaj drobnarij.

Na slepo je odprl knjigo. Med branjem ga je odneslo v spanje.

Ob zaključku je predlagal, da nazdravita. Prinesel je najboljše vino. Sprva se je branila pijače, čez čas pa si je pričela dolivati kar sama. Postal je vroče in vse več kosov obleke je ležalo na tleh. Postelja je zaškripala.

Naslednji dan mu je gospa potožila, da postelja spodaj spet škriplje. Sklepala je, da sta se najbrž onidve že vrnili. Prosila ga je, da pohiti z izolacijo.

Zvečer se je oglasil pri študentki in posteljo namazal. Vso noč sta jo preizkušala.

Ona je zjutraj odšla v lokal, on pa nadstropje višje. Znanka, ki je bila še v spalni srajci, ga je pohvalila.

Zbudil se je in otipal knjigo, ki je bila še vedno odprta. Prižgal je luč in prebral nekaj vrstic, nato je zaspal nazaj. Zdaj se mu ni več kaj sanjalo. Zazvonila je budilka.

Z dekletom sta se srečala na stopnišču. Pozdravila sta se in odhitela vsak v svojo smer.

Vrvenje življenja

(pogled na novejšo dramatiko Janeza Žmavca)

ESEJISTIKA

Dramatika Janeza Žmavca je v slovenskem kulturnem oz. gledališkem prostoru prisotna že dobrih 60 let. Obsega okrog 15 dramskih del za odrasle in 5 za otroke, z dostavkom, da v zadnjem času Žmavc predeluje svoje stare drame, in to včasih tudi v taki meri, da imamo pred seboj tako rekoč novo dramsko produkcijo. To velja predvsem za knjižne izdaje Žmavčevih dram, ki so izšle v zadnjih nekaj letih, vse pri založbi Cerdonis v Slovenj Gradcu: *Na kronanju v Budimpešti* (2012), *Vstajenje Ivana Podkolesnika; Krista* (2014) in *Holandska kraljica; Pindarova Oda* (2015). Od omenjenih dram je bila prva, takrat še pod naslovom *Rihard in njegov dvojniki*, uprizorjena v zagrebškem gledališču ITD (1986), *Pindarova Oda* pa leta 1978 v *SLG Celje*; to je bila tudi zadnja uprizoritev katerega od Žmavčevih dramskih besedil za odrasle v slovenskem gledališču. Precej neprijazna gledališka usoda, bi lahko dodali, vendar to Žmavčevega dramskega ustvarjanja očitno ni ustavilo, saj posebej opazno plodovitost izkazuje ravno v zadnjem obdobju svojega življenja (leta 2014 je dopolnil častitljivih 90 let); morda pa tiči razlog za to, da njegov dramski izvir še ni usahnil, v dejstvu, da njegovih dram sodobno slovensko gledališče praktično ne pozna, čeprav mu sam vedno znova s svojo vztrajno, trmasto in živo gledališko govorico dokazuje, da za to ni prepričljivega razloga ...

Zares, Žmavčeva dramska in gledališka govorica je še vedno zelo živa. Ne skriva svojega dramaturškega porekla v dramatiki in gledališču petdesetih in šestdesetih let prejšnjega stoletja, v »sentimentalnem in moralističnem realizmu« in intimizmu, ki jima je kasneje, v sedemdesetih, dodal prvine dramatične absurda in »jesihovskega« ludizma (Poniž), in tudi jezik, avtentičen, čvrst in jedrnat jezik slovenskega (poetičnega) realizma, se ne boji rabe besed in pojmov, ki jih danes marsikdo ne razume več (isto velja za duhovito rabo nemščine v *Kronanju*). Kljub temu Žmavčevo dramatiko ohranja v stiku z današnjim časom njegov značilni, lahko bi rekli kar »žmavčevski vitalizem«, ki pa ne pomeni samo zunanje živahnosti njegovih dramskih likov in situacij, temveč njihovo notranjo živost oz. »trdoživost, neminljivost življenja«, kot jo opiše sam. A Žmavčev vitalizem je zaznamovan s paradoksom: živosti svojih likov (oseb, ljudi) ne dosega s poglobljanjem v njihovo psihologijo, temveč z njeno delno de(kon)strukcijo, njegovi liki namreč razpadajo, pred nami se pojavljajo v kosih, fragmentih; proces disociacije njihove karakterne substance pa ne poteka na ideološko (recimo ionescovsko ali beckettovsko) trd,

neprizanesljiv način, temveč skozi nenehno ironijo in humor, ki jima lahko dodamo tudi značilno žmavčevsko »prijaznost« (ki sicer ni dramaturška kategorija), ob tem pa tudi s stalnim zavedanjem tiste asociacijske sile, ki njihova dramska telesa še vedno ohranja kolikor toliko cela, to je življenjskega optimizma, vere v ontološko neuničljivost človeka, metafizike ljubezni (*Vstajenje*: »... samo v nedosegljivosti je ljubezen.«). V *Kronanju* smo tako priče rahlo vznesenim, eksaltiranim stanjem, ki se izmikajo psihološki logiki in nas približujejo absurdnemu, vendar vanj zares ne sežejo. Gre za razvezavo psihološke logike, ki na ta način izgubi univerzalno razločljivost, smisel, bi lahko rekli, in človeška dejanja nenadoma obvisijo pred nami v nekem praznem prostoru. A ne popolnoma in ne do kraja, Žmavc pa poleg tega rad uporablja tudi, kot rečeno, humorna, komična, satirična, celo rahlo obešenjaška in groteskna sredstva, ki pomenijo neke vrste spravo z absurdom, njegovo (začasno) utišanje.

Težko bi definirali, kaj – ali kdo – natančno vodi Žmavčeve figure; ponekod je to neka zunanja sila, naključje ali izpraznjeni princip božjega, spet drugod načelo igre in celo igre v igri, ki življenju dramskih likov podeljuje novi vrhovni smisel. Vseskozi je njihovo ravnanje podloženo z erotiko, na določenih mestih – sicer spretno, metaforično prikritih, kot npr. v *Vstajenju* – celo s spolnostjo, in Žmavčeva erotika je polna živih in barvitih prisodob ter razigrane poetičnosti. Če se njegove figure na trenutke zdijo rahlo nevrotizirane, to ni zaradi njihove takšne ali drugačne patologije, temveč zaradi specifičnega razumevanja dramskega govora: Žmavc svojim osebam pusti, da govorijo, jezik se usuva iz njih kot plaz, ne brez razsodnosti in nadzora, a kljub temu nekako samodejno, kot bi prisilno prihajal iz vnetega govornega živca. Njegove osebe nenehno govorijo, opisujejo in se pojasnjujejo, se pripravajo in obračunavajo druga z drugo, se z jezikom igrajo in ga pred nami kreirajo, kot npr. v *Holandski kraljici*. Žmavčev govor, kljub svoji »realistični« jasnosti, ni povsem predvidljiv in pričakovan, s svojo evforičnostjo in z užitek nad samim seboj pa sega iz realizma v nekakšen ne- ali nadrealizem oz. fantastiko (na kar v svoji spremni besedi v knjigi *Vstajenje Ivana Podkolesnika; Krista* opozarja tudi Andrej Makuc).

Žmavčeva fantastika pravzaprav ostaja v sferah človeškega: mrtvi oz. nejasen status življenja in smrti, blodnje, more prihajajo v njegove drame pravzaprav iz tega sveta, iz sveta slabe vesti, nerazrešenih občutkov krivde, neizpolnenih obljub in

pričakovanj, torej iz sfere psihologije, ki pa ni izpeljana konsekventno, oz. se ji, kot smo zapisali zgoraj, Žmavc načrtno, tako rekoč »programsko« izneveri. »Prej – ko te ni bilo – si se mi zdel bolj zares,« pravi Agata Ivanu Podkolesniku, s čimer lepo opiše Žmavčevo produktivno ambivalenco v uprizarjanju življenja in smrti, realnega in nerealnega. Žmavc ni dramski revolucionar, njegove drame ne uprizarjajo velikih zgodb in temeljnih (znotrajčloveških, medčloveških, družbenih) premikov, temveč je dramatik drobnih zamikov, detajlov, rahlih odstopanj od pričakovanega in »normalnega«, ki pa kljub svoji rahlosti izrisujejo podobo izrazitega in prepoznavnega sveta. Še posebej izrazite so Žmavčeve ženske figure, strastne, dinamične, bojovite, poželjive, uprizorjene v razponu dveh skrajnosti: na eni strani skorajda »nore«, histerične, nasilne, kaotične, na drugi strani pa lirično in simbolistično skoraj nič več realne, sublimna bitja s poetično fiziognomijo (Anastazija v *Vstajenju* je »lepa kakor dih«, Nataša v *Kronanju* je »zares ljubka«, Katka v *Holandski kraljici* je »nestvarna in hkrati čedalje bolj otipljiva« in kadar se Lena v *Pindarovi Odi* češe, so »njeni lasje podobni začarani, mili glasbi«; vendar je tak navsezadnje tudi ekscentrični Rihard v *Kronanju*). A omenjeni skrajnosti nista izraz morebitne avtorjeve mizoginije, ravno nasprotno, z vzpostavitev karakternega loka njegove ženske ravno postajajo ženske, žive, prepoznavne, verjetne, v vsakem primeru enakopravne protagonistke in antagonistke v pretežno moškem svetu. Kar pa za Žmavca morda niti ne drži, saj bi svet njegovih dram, če bi to imelo kak smisel, lahko označili kot »ženski«: ženske so pogosto v naslovih njegovih poznih dram (holandska kraljica, Pindarova Oda, ki je v »resnici« Pindarova Otko, dekleta z udarniških akcij, pa Krista; v zbirki dram *Nekaj tretjega* (2011) ima ena od štirih dram naslov *Njena ljubezen*, druga pa *Sveta prežavka*), svet *Kronanja* denimo kroji stara Fanči, prav tako so, kljub »moškemu« naslovu, osrednje osebe burke *Vstajenje Ivana Podkolesnika* ravno njegove sojene in nesojene ženske, drama *Krista* pa se na dramsko diskontinuiran način ukvarja s posledicami posilstva ...

Fantastiko lahko povežemo z Žmavčevim odnosom do časa. Morda so vsa njegova dramska dela iz zadnjega obdobja prežeta z zavedanjem minljivosti, odtokanja časa, njegovega izgubljanja, česar pa ne zaznamuje resignacija ali vdanost v usodo, temveč neke vrste odpor: ne, kot rečeno, revolucionarni boj, temveč duhovito in vitalistično izmikanje pastem in kleščam časa, svojevrstno vrvenje trenutkov, podob, postav, življenja, pa tudi ne sentimentalno vračanje v povzdigovano preteklost, temveč iskanje možnosti življenja v tem trenutku, ne glede na to, koliko časa je v resnici odteklo oz. koliko ga je še ostalo. To pa ne pomeni, da se Žmavc ne zaveda nujnega toka časa, ki se nenehno spreminja, ki je nenehno

»nov« in mu je težko slediti, saj je človeka v določenem obdobju več »zadaj« kakor tu oz. »spredaj«; a spopad s časom je vendarle samo igra: ker mu ni mogoče uiti, se je treba z njim igrati. Pojem igre je pri Žmavcu hkrati del formalne dramaturške strukture njegovih dram in njegove dramske »ideologije«: diskontinuiteta v uprizarjanju pričakovanega dramaturškega zaporedja pomeni poseganje v časovno (in prostorsko) logiko življenja, fragmentacija oseb in njihovo visoko karakterno »navitje« pomeni poseganje v princip stvarjenja oz. začetka (časa). Žmavčev odnos do časa izhaja iz njegovega temeljnega razumevanja (odsotnosti) Smisla: svet je sestavljen iz začasnih smislov, smotrov, verjetij, za smislom se krčevito naprezamo, in to vse življenje, saj ga nikdar zares ne najdemo, kadar se pretvarjamo, da smo ga našli, v bistvu v življenju samo igramo smisel, igramo se smisel. Vse povedano pa ne pomeni, da je Žmavc nihilist beckettovskega tipa, saj še ohranja spomin na nekdanji (možni) smisel, prepozna njegove ostanke in sledi in tudi verjame v osmislitev bivanja, najmočneje skozi vero v (erotično in metafizično) ljubezen. In njegov spopad s časom tudi ne pomeni, da (nekateri) njegovi ljudje niso »stari« oz. da iz svojih iger povsem eliminira občutek minevanja, življenja v nekem izzvenju, osamljenosti v času; v *Kronanju* imamo tako včasih celo občutek, da pred nami vstaja neki »mrtvi razred«, obujen v času, ki ne samo, da ga nikjer več ni, temveč da ga nemara tudi nikdar ni bilo; podobno je z nemogočo vrnitvijo Ivana Podkolesnika (lik je sposojen iz Gogoljeve *Ženitve*) k »svojim« ženskam ali s poskusom Robertovega popravnega izpita v *Kristi* ...

Kljub zasidranosti Žmavčeve dramatike v jeziku, nerealističnemu razumevanju sveta in drobljenju psihološke strukture likov pa na trenutke njegova dela zazvenijo tudi v stiku z družbenim trenutkom. Tako je v *Kronanju* pred nami obubožan razred, nekaj dobro stoječ (plemstvo, aristokracija, meščani), zdaj v materialnem in moralnem razsulu – seveda uprizorjenem z »žmavčevskimi« sredstvi in z rahlo asociacijo na Čehova. Ob koncu te igre denimo »pade Berlinski zid«, kar pomeni vdor realnosti v sicer fiktivno dramsko strukturo, ki pa jo Žmavc značilno komentira: nekaj vrstic po omembi padca se na gramofonu zatakne igla in »lajna eno in isto«. (Žmavc sam v pripisu k igri oz. njeni sodobni predelavi omenja tudi njene izvirne »apokaliptične napovedi«. /Kasnejših krvavih obračunavanj na Balkanu./). Žmavčeva dramatika v celoti pomeni premislek, delno pa tudi prevrednotenje klasične meščanske (družinske) drame oz. dramske strukture, pri čemer ima zagotovo delež njegova navezava na dramatiko absurda (s katero se je seznanil na študijskem bivanju v Londonu, pa kot prevajalec Pinterja in tudi kot dolgoletni dramaturg celjskega gledališča). Tako ima *Pindarova Oda* v prvi izdaji

zanimivo grafično oblikovano uvodno didaskalijo, ki se začne z »ZADNJE DEJANJE MEŠČANSKE DRAME Z EKSKLUZIVNIM LJUBEZENSKIM TRIKOTNIKOM ...«; gre torej za »zadnje dejanje« nečesa, kar »na koncu eksplodira«, česar v svoji klasični formi ni več.

V dramaturškem pogledu smo dekonstrukcijo klasične dramske forme ravnokar omenili; zelo pogosti in prepoznavni so tudi Žmavčevi zaključki dram: gre za dramatično zgostitev dejanja, za »eksplozijo«, »light-sex-show« ipd., torej za nekakšen dramski izbruh, ki dogajanje pred tem osvetli v novi luči: svet sicer na videz razpade, vendar se v resnici na novo rojeva, kar ni samo davek vitalizmu, temveč avtentična vera v neuničljivost človeškega in še zlasti igre (»Spet moram, moram peti,« pravi Lena v *Holandski kraljici*). V določenih obdobjih so v Žmavčevo dramatiko naravno prehajali tudi nekateri aktualni dramski in gledališki pojmi in pojavi, ki jih je večje integriral v svoj dramski svet: tako smo že omenili dramatiko absurda oz., širše vzeto, eksistencializma, pa hepening, različne popularne vsebine in forme (omemba »pop-koncerta«, hausbala, strip-tiza v *Holandski kraljici*) ter dramaturški postopki, značilni za ludistično dramatiko (npr. nagovarjanje občinstva in drugi metadramski elementi, kot npr. v *Holandski kraljici*, kjer »gledališče kaže svoja rebra«).

Nazadnje moramo na kratko ovrednotiti tudi postopek, ki smo ga omenili na začetku, namreč Žmavčevo predelovanje lastnih starejših dramskih tekstov oz. njegove »redakcijske posege«. O tem Žmavc sam poroča v kratkih komentarjih v knjižnih objavah: pri tem mu gre za skrajšanje, zgostitev in izčiščenje prvotnih idej ali likov, pri čemer so »bistvene vsebine v celoti ohranjene«. Nekaj sprememb pa je ob bežnem pregledu vendarle opaznejših: tako je drugačen naslov nekdanjega *Riharda in njegovega dvojnika (Na kronanju v Budimpešti)*, *Pindarova Oda* je izgubila nekaj svoje nekdanje gledališke igrivosti in erotičnosti, sicer se zdi bolj bogat njen zaključni »show«, vendar se je očitno »zresnila«, v *Holandski kraljici* pa je Žmavc – kar je škoda! – črtal tiste metadramske elemente, ki so to igro v času njenega nastanka postavljale ob bok ludistični dramatiki in jih omenja tudi literarna zgodovina (npr. Poniž); samo v prvi objavi je tako igro »napisal JOJO«, torej lik iz nje, odpadli so nagovori občinstva, namigi na sprotno nastajanje igre ter nekatere »nonsense« domislice. – A zakaj ne bi pustili dramatiku pravice, da zori oz. da svoje nekdanje delo pokaže še v drugi, zreli luči; morebitni režiserji in igralci, ki se bodo igre lotili, imajo navsezadnje možnost primerjave in povrnitve njenih nekdanjih kvalitet v zdaj na novo premišljeno, uravnoteženo in »modro« dramsko formo. Še dokaz več o živosti Žmavčevega dramskega pisanja!

Blaž Lukan

Štefan Marflak, iz cikla *Slika-kip-beseda*, 2013, kovina, pigment, vezivo, šelak, 70x120 cm

Zgodba o delu in »mislih, ki so trudne, kot bi gazil južni sneg« (Marjan Kolar, 1954)

V začetku leta 2015 je izšla monografska študija mag. Marije Irme Vačun Kolar z naslovom **MARJAN KOLAR, Od eseja do romana**. V njej avtorica prikaže razvoj literarne poti svojega moža urednika, novinarja, esejista, pisatelja in prejemnika nagrade *Prešernovega sklada* v letu 1968 za roman *Išči poldan*, Marjana Kolarja. Delo odlikujeta objektivnost in strokovnost, ki sta zrasli iz največje možne osebne distance do snovi.

Knjigo je uredil prim. mag. Franc Verovnik, dr. med., na svetlo pospremila pa Občina Ravne na Koroškem, ki je na letošnji slavnostni seji Marjana Kolarja imenovala za svojega častnega občana. Pisateljevo delo je tako pridobilo širšo družbeno podporo in veljavo v javnosti.

Oblikovalec knjige in predstavitvenega panoja (izdelanega za predstavitev 16. aprila 2015 v *KOK dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem*) je Andrej Knez, ki je uspel ustvariti opazen red, preglednost in vsebinsko hierarhizacijo besedil. Tudi ilustrativno gradivo kaže na občutljivo estetsko logiko. Tako besedilo kot ilustracija nosita sporočilno težo. Modre trde platnice ovija akvarel (*Guštanj z roba ravenskega parka*) Marjana Kolarja, ki ga je ustvaril 1960. leta. Pisatelj še ni imel 30 let, pa je že bilo za njim nekajletno zdravljenje jetike po bolnišnicah in zdraviliščih. Če ob pogledu na naslovnico to upoštevamo, zaznamo sporočilne dimenzije slike. Avtorica je na predstavitvi razložila: »Te niso razberljive samo iz njene predmetne vsebine (da je upodobljen Guštanj z določene perspektive), ampak tudi iz njene simbolne vrednosti. Namreč cerkev sv. Egidija, postavljena v poduršelsko grobljo, se dviga nad temino okoliških lesov in umazanijo fabriških dimov ter komunicira z Uršljo goro s svojo višino in svetlobo. Prav to sije iz slike, ne le iz slike, ampak tudi iz njenega ustvarjalca. Kot da je Marjan Kolar z njo sporočil sebi in zanamcem, *kakšno obdobje je za njim in se zahvalil življenju*.«

Sporočilno vrednost imajo tudi risbe Marjanovega očeta, Franca Kolarja, in sicer *Ornament* iz starega sveta in *Zvon* ter slika v olju *Stari mlin*. Hkrati so tudi zaradi svoje stoletne starosti dragocena družinska zapuščina.

Beseda o avtorici

Marijo Irmo Vačun Kolar Ravenčani dobro poznamo, saj je svojo poklicno pot začela kot slovenistka na *Osnovni šoli Prežihovega Voranca* na Ravnah. Po 17 letih je nadaljevala poklicno pot na

Pedagoški akademiji v Mariboru, kjer je poučevala do svoje upokojitve leta 1991. Rdeča nit strokovnega zorenja je ukvarjanje z besedno umetnostjo; o tem govori tudi v magistrski nalogi z naslovom *Besedna umetnost in jezikovni razvoj osnovnošolskega učenca*. Med vsemi objavljenimi deli sama najvišje postavlja monografijo *Prežihov ustvarjeni svet* (2006) in *Črnjanski rokopis* (2007, 2009) – »*brez njiju bi ne bila kos pričujoči monografski študiji*«, je prepričana avtorica.

Kaj nam prinaša monografska študija?

V izredno premišljeno zasnovani knjigi spremljamo razvoj pisateljevega pripovedništva skozi esejistična in kritična besedila in od krajših proznih oblik do romanov, od resnosti k humorju in satiri in dalje v ponotranjeno intimno doživljanje sveta.

V uvodu nas seznanijo o »predmetu« obravnave, metodologiji raziskovanja in namenu študije, v nadaljevanju pa izhaja iz pisateljeve učne ure z bralci ter dodaja seznam objavljenih književnih del in prevodov.

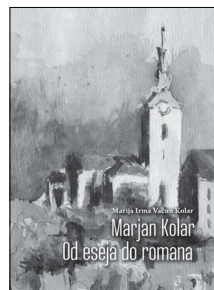
Niza gradnike razvoja pisateljske poti; posamezne biografske podatke, različna branja (domače in svetovne literature), kritike, okoljske vplive. Delo je rezultat dobrega poznavanja vsega, kar je pri Marjanu Kolarju vplivalo na literarni razvoj in gradilo literarno izpoved (življenjske izkušnje, vzorniki, učitelji, kritiki). Avtorici so dostopni korespondenca, pisateljevi zapisi ob različnih branjih, študije vzornikov – vse to nam odstira genezo literarnega ustvarjanja Marjana Kolarja.

Posebno poglavje nameni literarnim upodobitvam dr. Franca Sušnika, velik del študije pa kaže pisateljevo načrtovanje romanov. Pred kazalom vsebine so zapisani bio-bibliografski podatki in nekaj letnicah ter pojmovno in imensko kazalo.

Študija prinaša izbor besedil, ki imajo največjo težo v razvoju pisateljske misli; med njimi so tudi neobjavljena besedila, ki pa jih lahko tematsko povežemo z obširnejšimi besedili. Med še neobjavljenimi izstopa novela *Večer*. Pomembna je predvsem zato, ker obravnava problem razkola v družini in medgeneracijskega spora po drugi svetovni vojni v Sloveniji. Ker osvetljuje to problematiko, je podlaga nekaterim drugim besedilom v pisateljevem opusu; npr. *Študiji glave*, *Primeru profesorja Klasinca* in romanu *Išči poldan*.

Pisateljevi dijaški eseji, ki jih prinaša ta knjiga, še niso bili objavljeni. Razkrivajo pisateljevo lite-

KNJIŽNE OCENE

rarno hotenje, iskanje poti v književnost in njegovo voljo – celo nujo – po iskanju družbene resnice. V njih so nastavki za najmočnejše pisateljeve reze v družbeno tkivo v kasnejših satirah in romanih: *Civilni pogreb*, *Za žalost je bilo prevroče*, *Išči poldan*, *Zvezde in križi*.

Kako odločilni so bili za pisateljev razvoj in osebnostno rast oz. destrukcijo prav začetniški dijaški eseji, kaže usoda njegovega *Osamelca*, objavljenega v gimnazijskem glasilu *Nova brazda* 1951/52. Esej je bil sicer nagrajen, a njegov avtor čez nekaj mesecev »zaradi kajenja« izključen iz internata, in tako odrezan v zadnjem letniku gimnazije od stanovanja in hrane. Živel je od »rdeč križ« juhe, ki so jo delili zastoj, in stanoval s sošolcema, pokojnima dr. Mihom Ledinekom in dr. Jankom Gnamušem, v podstrešni sobici, kjer so imeli komajda dovolj prostora za ležanje, pri Volenu na Brdinjah. Rezultat pa je bil strašljiv: po maturi v počitnicah je zbolel za pljučnico, nato za jetiko, in namesto rednega študija je odšel na zdravljenje.

V delo je vključen izbor korespondence – predvsem z urednikom prof. Dragom Šego, ki osvetljuje nastajanje in vrednost izbranih besedil, predvsem satir. Urednik in član uredniškega odbora Beno Zupancič sta mladega avtorja obiskala in se zanj resno zavzela.

Prikazan je odmev javnosti na besedila, tj. ocene in kritike najuglednejših slovenskih publicistov, profesorjev in literarnih teoretikov, akademikov (Helga Glušič, Drago Jančar, Matjaž Kmecl ...). Njena teža je tudi v prikazu pomena Kolarjevega dela v slovenskem in še posebej evropskem prostoru, že v zgodnji dobi ustvarjanja ga namreč lahko beremo v srbsčini in nemščini, kasneje tudi ruščini, turščini in bolgarščini.

Podobo pisatelja dopolnjujejo primeri oznak in analiz proze pisateljev kolegov pri mariborski reviji *Dialogi*. Razodevajo namreč pisateljev literarni okus in razgledanost. Značilen je tudi način sodelovanja z najvidnejšim slovenskim pesnikom Edvardom Kocbekom.

Objavljeni so izbrani načrti za posamezna besedila, predvsem romana *Išči poldan* in *Zvezde in križi* ter za kratko prozo, v kateri pisatelj postavi dogajanje v Argentino. To gradivo ni le zanimivo, ampak je pomembno, ker odstira pogled v pisateljev način prenosa dogajanja iz življenjske resničnosti v literaturo. Prikazana je nadvse pomembna psihološka kategorija transfera, brez katere ni ustvarjalnega procesa. Pisatelja Kolarja brez natančnega načrtovanja in uresničevanja načrtov ni.

Marjan Kolar se pri prenašanju stvarnosti v literaturo naslanja na študij literature – leposlovja in strokovnih del. Ko si je »nabral« ustrezno oz. njemu primerno jezikovno gradivo, se je šele lotil

načrtov za novo delo. Tudi to sodi k monografski obdelavi pisateljevih besedil, zato je navedenih nekaj primerov iz del pisateljev Dos Passosa, Anatola Francea, Nietzscheja, nemške poezije, judovske zgodovine in ustvarjalnosti in ne nazadnje iz *Egipčanske knjige mrtvih*. Med pisateljevimi literarnimi zgledi je osrednje mesto namenjeno *Svetemu pismu*. Na njegovih zgledih slonijo nekatera najvažnejša Kolarjeva dela, npr. *Samomor v nebesih*, roman *Prekrstitve*, *Stvarjenje novega sveta* in tudi naslov romana *Zvezde in križi*. Ta literatura predstavlja v pisateljevem opusu najtrdnjši steber.

Avtorica posveča enako skrb študiji vsebine in jezika, saj pravi, da »jezik in slog jasneje in natančneje odkrivata pomene in vrednosti literarnih besedil kakor presoja po tematiki«. Skozi analizo ugotavlja, da Marjan Kolar gradi in varuje jezikovno občutljivost in se bori za visoko raven knjižnega jezika, kot v pripovedi *Križki stare matere* odvrne otrok staro mater, ki govori narečje.

Knjiga ne prikazuje le pisateljske rasti, ampak nam govori o poti osamelca/ignotusa/neznanca, imenovanega tudi samovnjak v Robinzonovi zastavi, ki živi literaturo in je zaznamovan z njo. Kaže rdečo nit pisateljeve poti oz. njegovega zorenja, saj odkriva njegovo misel od začetkov do zadnjih del skozi zavezanost resnici duše (eno izmed poglavij nosi naslov *Približevanje resnici z besedno umetnostjo*), moralnim in etičnim vrednotam brezčasnosti. Študija jasno prikaže pisateljev svetovni nazor, tj. pot filozofske svobode, ki je po Anatolu Franceu najdražja izmed dobrin. Trmasto se drži principa, da suženjska misel ni vredna misli.

In kako človek s tako izpovednostjo preživi v kaotičnem svetu po 2. svetovni vojni? Največkrat s »pobegom« v od očeta podedovani smisel za humor, ki ga spremlja vse od prvih literarnih in neliterarnih objav. Na predstavitvi knjige je avtorica to misel ilustrirala z besedami: *Ko je bil Marjanov oče že bolan, se je mati nanj ujezila in se vprašala: »Kaj sploh imam jaz od tebe?« On pa ji je povsem mirno in tiho odvrnil: »Penzjon.«*

Kolarjevo literarno delo spremlja nenehna pisateljska rast, ki je med drugim tudi rezultat neodzivnosti koroškega in slovenskega prostora. Kot da mu ta daje moč, da se vedno znova vzdiguje z novim, drugačnim literarnim delom. Prepričana sem, da Marjanu Kolarju v slovenski literaturi še ni odmerjeno mesto, ki mu pripada, in da se bo to zgodilo slej ko prej. Hvala obema – Marjanu Kolarju za neusmiljeno iskanje boljšega jutri in njegovi življenjski sopotnici za pričujočo monografsko delo, ki je poklon njegovemu delu in umetnostni rasti!

Bojana Verdinek

Kotlje, 27. mali srpan 2015

Druga knjiga *GRAŠKA GORA* je izdana ob

Martin Pustatičnik **GRAŠKA GORA**

PLEŠIVEC, ŠMIKLAVŽ, ZAVRŠE IN CIRKOVCE

/DRUGA DOPOLNJENA IZDAJA /

30. obletnici *Univerze za tretje življenjsko obdobje Velenje* in 40. obletnici festivala *GRAŠKA GORA POJE IN IGRA*. Avtor Martin Pustatičnik je član *Kulturnega društva Graška Gora in Univerze za III. življenjske obdobje Velenje*. Sodeluje z literarnim krožkom *Univerze za III. življenjsko obdobje Domžale* in objavlja literarne prispevke v njihovem literarnem zborniku. Pesmi objavlja še v nekaterih revijah. Knjiga je izšla v samozaložbi / Graška Gora / 2015. Lektura: prof. Marija Krajnc. Fotografije: Simon Plazl, Jure Veršec in domači arhiv. Obseg: 156 strani. Naklada 500 izvodov. Tisk: *Gorenje IPC, d. o. o.*, Velenje.

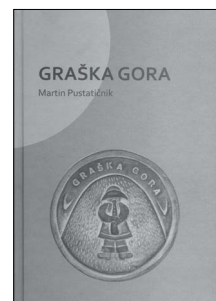
Uvodoma moram poudariti, da je bila knjiga o Graški Gori izdana že pred desetimi leti (2005) in bila kmalu razprodana. Avtor Martin Pustatičnik se je odločil, da napiše drugo, dopolnjeno izdajo te knjige. Spodbudo za nov ponatis *Graške Gore* mu je vliv veliki pripovednik, pisatelj z največjim številom napisanih knjig v Sloveniji, gospod Ivan Sivec.

Če se poglobimo v drugo dopolnjeno izdajo *Graške Gore*, je očitno, da ima avtor prirojen pesniški navdih, s katerim na samem začetku knjige poudari štiridesetletnico festivala *Graška Gora poje in igra* (pesem). Takoj zatem na podoben, poetičen način odpre poglavje o *Geografskem orisu Graške Gore in okoliških vasi*. Še pred uvodnim zapisom objavi verze lirično zasanjanega človeka, obdanega z zeleno pokrajino Graške gore, sedečega pod brezami in prežetega s tišino prihajajoče noči ... V nadaljevanju konkretno opredeli svoj odnos do *Graške Gore nekoč, včeraj in danes*. Poudarek nameni popotnikom, ki so nekoč hodili preko Graške Gore, saj so tam vodile poti že v rimskih časih in povezovala Šaleško in Mislinjsko dolino. Pa tudi zgodovina Graške Gore se zrcali v različnih sledih, od življenja tlačanov pod grajskimi gospodarji na gradovih Vodriž, Valdek in Frohtenek do opisov posameznih vasi: Plešivca, Šmiklavža, Završ in Cirkovc. Še največ je ohranjenega iz delovanja posameznih šol tega območja. Šolske kronike nazorno dokumentirajo burna in prelomna dogajanja svetovne zgodovine prve in druge svetovne vojne in vojne za osamosvojitve Slovenije. Le nekaj metrov vstran od tromeje *MO Velenje, MO Slovenj Gradec in Občine Mislinja* je spomenik NOŠENJE RANJENCEV, ki nemo priča, kako so borci pred sedemdesetimi leti tu vodili težke borbe z okupatorjem. Sicer pa

se v današnjem času dogaja na športnem igrišču Graška Gora marsikaj, letno se odvijajo številne prireditve: velika sindikalna srečanja za prvi maj, srečanja borcev, ljudskih godcev, kurentovanje in tekmovanja športnikov. Krona vsega pa je festival *Graška Gora poje in igra*, ki v letošnjem letu (2015) zaznamuje štiridesetletnico neprekinjenega delovanja! Ob tej priložnosti Martin Pustatičnik zapiše tudi misel: »Graška Gora z vasjo Plešivec je moja ožja domovina.« Obenem opredeli namen izdaje knjige *Graška Gora*: »... motiv pričujoče literature ni strokovno ugotavljati, analizirati zgodovinska in geografska spoznanja, ampak le ena skromna želja, da bi popotnikom, turistom, športnikom, planincem, borcem, veteranom, kulturnikom, ki masovno hodijo preko Graške Gore, lahko poleg prijazne besede, ki je v teh krajih doma, ponudili kot turistično zanimivost tudi nekaj literature o Graški Gori in okoliških vaseh.« Geografski del se zaključuje s krajšimi zapisi, vezanimi na foto reprodukcije, ki jih avtor v nadaljevanju knjige podnaslavlja kot slike, le-te zaznamujejo Plešivec (slika 4), Cirkovce (slika 5), Završe (slika 6), Šmiklavž (slika 7), tromejo občin Velenje, Slovenj Gradec, Mislinja (slika 8) in Hudo luknjo (slika 9).

Drugo poglavje knjige zadeva *Zgodovinski oris Graške Gore in okoliških vasi*. Poudarek je na življenju nekoč in danes ter gospodarskem razvoju kraja. Zelo prepričljive so sledi rimske dobe, saj se v cerkvi sv. Vida nahajata dva rimska napisna kamna, v obzidju pokopališča pa je vzdian lep nagrobnik, ki upodablja moža in ženo, spodaj pa je napisano njuno ime (slika 10). Pa tudi sicer je v rimski dobi vodila iz Velenja stranska cesta proti Podgorju in Slovenj Gradcu. Še več podatkov je vezanih na srednji vek, ki ga avtor M. Pustatičnik nazorno predstavi z opisom treh okoliških gradov: VODRIŽA/WIDEDRIESSA (slika 11), VALDEKA/WALDECKA (slika 15) in FORHTENEKA/FORCHTENEGGA (slika 17). Podobno se je avtor dotaknil zgodovine cerkva Graške Gore in njene okolice v prepričanju, da so tu živeli verni, delovni in dobri ljudje, saj so na tem območju postavili šest cerkva (oziroma sedem cerkva, če pogojno k tem prištejemo še cerkev sv. Jakoba, ki naj bi bila pri gradu Vodriž). Naj jih naštejemo: cerkev sv. Miklavža na Plešivcu (slike 18, 19 in 20), cerkev sv. Ožbolta v Cirkovcah (slika 21), cerkev sv. Vida nad Valdekom (slika 22), cerkev sv. Ruperta v Završah (slika 23), cerkev

KNJIŽNE OCENE

sv. Miklavža pri Vodrižu (slika 24) in cerkev sv. Helene na Graški Gori (slika 26).

Avtor M. Pustatičnik je z veliko vnemo in doslednostjo v knjigi *Graška Gora prikazal Zgodovino 19. in 20. stoletja ter razvoj Graške Gore in okoliških vasi*. Predvsem je izčrpno in natančno popisal uvedbo obveznega osnovnega šolstva, ki se je začelo z več ali manj rednim poukom uresničevati v daljni drugi polovici 19. stoletja. Najprej v prostorih župnišč, mežnarij, kmečkih hišah in še kje. Pozneje pa so bile izgrajene naslednje šole: leta 1896 *Osnovna šola Plešivec* (slika 32), v kateri je med drugim poučeval verouk pesnik Anton Aškerc. Na tej šoli je poučeval tudi učitelj Hinko Bregant, poročen z Ano Lušin, ki je bila velika ljubezen pisatelja Ivana Cankarja. Avtor M. P. je z izbranimi citati in s poezijo I. Cankarja, posvečeno Ani, knjigo dodatno literarno obogatil (slika 33). Začetki *Osnovne šole v Završah* segajo v leta 1880 (mežnarija), 1895 (postavljena nova šolska stavba), 1944 (partizani požgali šolo), 1945 (vlasovci pri umiku v Avstrijo zažgali staro šolo), 1954 (otvoritev nove šole), slike 35, 36, in 37. Osnovno šolo v Šmiklavžu so v letih od 1858 do 1890 vodili duhovniki v cerkvi in mežnariji. Leta 1892 je imela šola 79 učencev. Prvi, ki je zapisal šolsko kroniko osnovne šole v Šmiklavžu, je bil Franjo Mlinšek, učitelj – pedagog z veliko začetnico, etnolog, knjižničar, čebelar, človek s pesniško dušo in velik rodoljub. Med drugo svetovno vojno je bila šola v Šmiklavžu požgana. Več let po vojni je pouk potekal v župnišču. Leta 1957 je bila svečana otvoritev nove šolske stavbe. Osnovna šola v Cirkovcah (slika 38) ima podobno zgodovino, kot so jo imele okoliške šole Graške Gore. Osnovna šola v Cirkovcah je sedaj podružnična šola *Osnovne šole Livada Velenje*.

V naslednjem poglavju knjige avtor opisuje agrarni značaj Graške Gore in njene okolice v 19. stoletju. Vsebina je vezana na ljudsko obrt, poljedelstvo, živinorejo, gozdarstvo in sadjarstvo. Skoraj za vsako naštetu področje je Pustatičnik znal odbrati vsebini primerno pesem ali prozni zapis različnih avtorjev. Popis prve svetovne vojne in časa stare Jugoslavije (sliki 43 in 44) je izvirno sestavljen z izreki Simona Gregorčiča, Simona Jenka, Prežihovega Voranca in s še posebej dragocenimi verzi generala Rudolfa Maistra. Poglavje *Druga svetovna vojna in partizanska leta* (slike 46, 47 in 48) pomeni za Graško Goro – legendarno področje partizanskih jurišev! Težki boji partizanov z Nemci, številne izgube življenj domačinov, trpljenje ranjencev, požigi hiš ... ne bodo nikoli pozabljeni (objavljena je pesem M. P. *Požgane hiše*). Bila pa je Graška Gora tudi prepotreben topel dom za borce XIV. divizije. Slednji so doživljali peklenske čase, borci so v neusmiljenih bit-

kah umirali drug za drugim, izgube so bile velike; padlo oz. pogrešanih je bilo 360 partizanov, okoli 200 je bilo ranjenih. Pri tem je še posebej hudo odmevala ena smrt ... Kajuh je padel za domovino. Čudoviti zapisi avtorja M. P. in dragoceni verzi mladega pesnika K. D. Kajuha plemenitijo težka zgodovinska ozadja revolucije. Vojna se je končala 9. maja leta 1945. Povojno obdobje Graške Gore in njene okolice je bilo približno takšno kot drugod po Sloveniji. Obnoviti je bilo potrebno požgane in porušene domačije in nadaljevati s trdim življenjem hribovskega kmeta. Elektrificirati so začeli vasi, gradili ceste, obnavljali šole, nakupovali traktorje, uvedli šolski avtobus itd. Veliko so k razvoju Graške Gore prispevali župani treh sosednjih občin (slike 49, 50, 51). Leta 1991 je Graška Gora doživela vojno za samostojno Slovenijo. V mesecih juniju in juliju so imeli pripadniki takratne teritorialne obrambe Občine Velenje na Graški Gori odlično zavetje. Teritorialci so bili večinoma razporejeni po kmečkih objektih, gospodarskih poslopih, kozolcih in stanovanjskih hišah. Zelo dobro je funkcionirala povezava enot teritorialne obrambe in milice, posebej pri zbiranju in izmenjavi obveščevalnih podatkov ter kontroli terena. Vojaške aktivnosti v osamosvojitveni vojni za Slovenijo so bile končane 10. julija 1991.

V zadnjem delu knjige *Graška Gora* je poudarek na kulturi in etnoloških značilnostih kraja. Najprej se seznanimo z ljudsko pesmijo, vaškimi godci in narodnozabavno glasbo. O ljudski pesmi in glasbi razmišljata Zmaga Kumer in Blaž Arnič. Na Graški Gori je dolga desetletja razveseljeval ljudi s harmoniko Rafael Plazl, daleč naokoli znan po imenu Metulov Raf. Njegovo glasbeno tradicijo nadaljujeta sinova Drago in Rafko Plazl (sliki 53 in 54). Poleg tega že leta in leta aktivno deluje glasbena skupina *Fantje z Graške Gore* (slika 56). *Kulturno društvo Graška Gora* vsako leto organizira srečanja ljudskih godcev, literarne večere in tradicionalno najbolj razpoznaven festival narodnozabavne glasbe *GRAŠKA GORA POJE IN IGRA*. Predsednik *KD Graška Gora* je Drago Plazl, zavzet organizator in svojevrsten promotor narodnozabavne glasbe v Sloveniji (slika 57) ter obenem pošten naslednik pokojnega Alojza Klančnika (slika 58), idejnega očeta srečanj narodnozabavnih skupin na Graški Gori. Zaključek knjige je M. Pustatičnik namenil ljudskemu stavbarstvu nekoč in danes (slike 62, 63, 64, 65, 66, 67).

Zaključim naj z ugotovitvijo, da vložen trud avtorja Martina Pustatičnika ni bil odveč.

Izdajo knjige *Graška Gora* so podprli: *Kulturno društvo Graška Gora*, *Mestni odbor SDS Velenje*, *Krajevna skupnost Konovo in Mercator*.

Niko R. Kolar

VOJNA NI MIR

11. ZBIRKA GIMNAZIJE SLOVENJ GRADEC

KNJIŽNE OCENE

Naslov romana Leva Nikolajeviča Tolstoja *Vojna in mir* je človeku tako v ušesih, da tudi naslov zbirke slovenjgraške gimnazije najprej uzavesti kot *Vojna in mir*, čeprav je v resnici knjiga poimenovana *Vojna ni mir*, s poudarkom na »ni«.

Takšna blizuzvočnost v naslovu je vsekakor dobra poteza urednice Karle Zajc Berzelak, saj človeka že z naslovom spravi v zavzeto ločevanje pomenov, s tem pa že tudi v razmislek o vsebini, ki jo prinaša ta 11. knjiga v gimnazijski zbirki *E. A.* Od leta 2000, ko je *E. A.* začela nastajati, in samo leti 2008/2009 nimata svoje knjige, je to tretja zbirka z dvojno letnico (2014/2015) in hkrati tretja knjiga, ki je zbirka dvojega: dvakrat so bile besedilu dodane fotografije, tokrat so likovna dela.

Zbirka je izšla ob 70. obletnici konca 2. svetovne vojne in je opredeljena kot »vojni slovar malega človeka«. Za tega malega človeka urednica v uvodu h knjigi zapiše, da malim ljudem v vojni »ostanejo negotovost, pomanjkanje, izguba, bolečina, razčlovečenje«, da mali ljudje »postanejo žrtve in rablji«, »postanejo številke, izguba ali celo kolateralna škoda«. Te številke so: 22 milijonov mrtvih vojakov in 40 milijonov mrtvih civilistov, skupaj 62 milijonov mrtvih malih ljudi.

In o njih je dala prof. Berzelakova razmišljati slehernemu od 308 dijakov *Gimnazije Slovenj Gradec* v šolskem letu 2014/2015. Pomagala si je z metodo slovarja s 25 gesli in s po petimi podgesli v vsakem. Tako ima npr. prvo geslo *Apokalipsa* podgesla *Okupacija*, *Agresija*, *Teror*, *Razčlovečenje* in *Zlo*, drugo geslo *Bojevanje* podgesla *Sovražnik*, *Spopad*, *Taktika* ... O vsakem podgeslu so objavljeni po dva ali trije zapisi dijakov, le o pojmi izseljevanje in ubiti po vojni je zapis po enega dijaka.

Za ilustracijo (in v duhu aktualnih migracijskih tokov) si na str. 127 preberimo razmišljanje Ule Pogorevčnik o izseljevanju.

Zapustiti domovino ali pa del nečesa, čemur pripadamo, je velika odločitev. Tragična, nehumana in kruta pa so izseljevanja, ki se zgodijo pod prisilo, zato je to oblika najhujših kršitev človekovih pravic.

Poteza urednice Berzelakove, da ob obletnici svobode za razmišljanje na temo vojna in mir »mobilizira cel bataljon« dijakov, je bila pogumna (velik delovni zalogaj od ideje do realizacije) in drzna (nevarnost »dezertterjev«), a ker verjame, kot je zapisala v uvodu, da so

besede tiste, »ki nam ohranjajo vezi s preteklostjo, merijo sedanjost in sanjajo prihodnost«, je to storila in na koncu z olajšanjem spoznala, da večina dijakov »meri tja, kjer še vedno živi človečnost«.

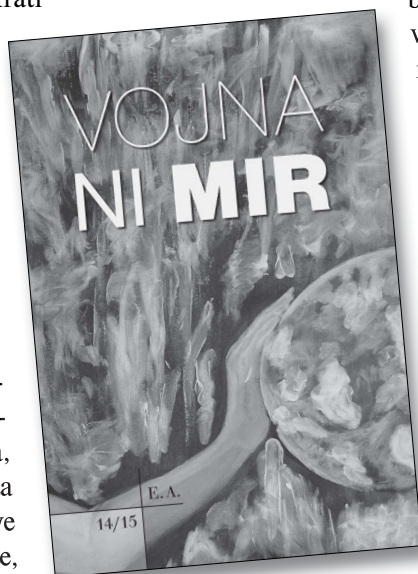
Spremno besedo k zbirki sta napisala zgodovinarja Vanda Bertonec in Stane Berzelak (poleg urednice in prof. Založnikove sta bila tudi mentorja avtorjem prispevkov), ta tako, da je v zapisu uporabil vseh 25 gesel slovarja, oba pa z enotnim sporočilom: prizadevanj za mir nikoli ni dovolj, saj vojna industrija letno izdela 12 milijard nabojev,

kar je dva na vsakega Zemljana.

Z likovnimi deli dijakinj Tjaše Čuček, Urše Halilovič, Ane Karlin in Anastazije Pirnat, ki jih je skrbno izbrala urednica, je knjigo opremil, oblikoval in tehnično uredil Blaž Prapótnik. Toni umetnic so pretežno ekspresionistični in nam zbujejo grozo pred vojnim razčlovečenjem.

K temu, da pa dobita vojna in mir v zbirki *Vojna ni mir* tudi vseobsežne razsežnosti, doprinesejo prevodi gesel v 8 evropskih jezikov.

Helena Merkač

Faksimile naslovnice

NA PREPIHU TISOČIH STOPINJ

Izbor poezije ravenških gimnazijcev ob 70-letnici šole

KNJIŽNE OCENE

70 let mira po 2. svetovni vojni je bilo v letu 2015 tudi 70 let *Gimnazije Ravne*. Obletnico so počastili tudi tako, da so izdali zbirko s pesmimi 21 dijakov.

Po prvem prelistavanju knjige se vprašamo, zakaj v njej ni bilo mesta za tako uveljavljene slovenske pesnike (tudi ravenške gimnazijce), kot so Matjaž Pikalo, Barbara Simoniti, Cvetka Bevc, a odgovor dobimo takoj na začetku urednikove spremne besede na koncu knjige. Med »tisočimi stopinjami« ustvarjalcev te prve koroške gimnazije je za knjigo izbral tiste, ki so začeli pesniti že v gimnaziji in so torej bile njihove pesmi objavljene že v internih gimnazijskih glasilih: ali *Novi brazdi* ali *Vresju* ali *Mislih mladih* ali samo v časopisu *Flegma*. To je bil prvi pogoj, drugi pa, da »so kasneje podpisali svoje zbirke ali bili soavtorji v skupnih pesniških publikacijah«.

Pri drugem prelistavanju knjige tako opazimo od ene do sedem pesmi naslednjih avtorjev: Hermana Vogla, Marjana Pungartnika, Milana Osrajnika, Stanislava Kaca, Duške Meh, Milana Žlofa, Saške Fužir, Aleksandre Vrhovnik, Anje Golob, Jasmine Cigrovski, Barbare Žvirč, Maje Visinski, Primoža Karnarja, Gašperja Bivška, Tjaše Razdevšek, Ane Pisar, Elme Džinić, Žige Rožeja, Tjaše Plaznik, Danijela Vidakovića in Lucije Mirkac.

Pri tretjem prelistavanju zbirke ugotovimo, da se začne s Hermanom Voglom v letu 1961 in z Marjanom Pungartnikom v letu 1967, ki sta po urednikovih besedah »najvidnejša pesnika pokrajine med Peco in Pohorjem«, saj sta »v zakladnico slovenske književnosti skupno darovala ducat pesniških zbirk«. Zadnja avtorja v knjigi sta

Danijel Vidaković in Lucija Mirkac v letu 2014.

Pri četrtem prelistavanju knjige spoznamo, kako veliko delo je opravil urednik Miran Kodrin, saj je za vsakega od 21 avtorjev na koncu dodal kratko predstavitev, tudi njihovih pesniških zbirk.

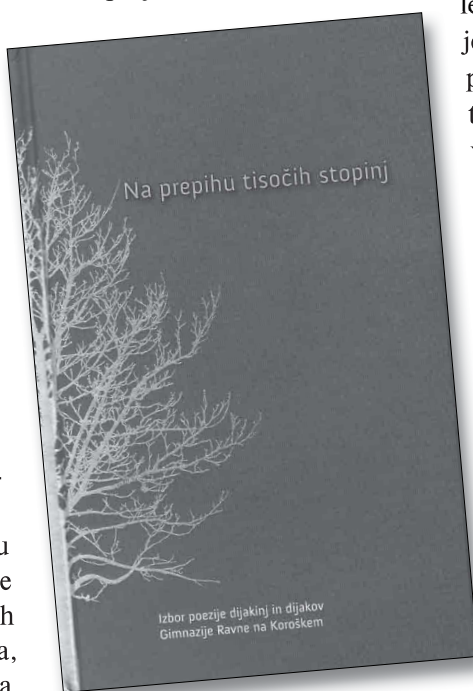
Peto prelistavanje knjige *Na prepihu tisočih stopinj* je branje pesmi, pri katerem vzremo nekatere »stare znance« v novih pesniških legah in mnoge nove avtorje v vsej pesniški mnogoplastnosti. Uzavestimo tudi, da je naslovni verz verz Tjaše Razdevšek iz leta 2006, v poved dokončan z drugim verzom: *Na prepihu tisoč stopinj / se nebo briše z morjem*.

Pri šestem prelistavanju nas pritegnejo čisto zadnje strani knjige, na kateri oseba z anagramom Mokri Dninar pod naslovom *Z njihovimi besedami* predstavi »enaindvajset anagramov v stavkih«. Če smo dovolj dobro brali besedila v knjigi in če smo dovolj večji v premetavanju črk, lahko

iz krepkega tiska sestavimo ime in priimek avtorjev. Tako npr. v anagramu »V odkruških teh stopnic ŠE skorjevčev BEG je ŠKRIPAV« najdemo Gašperja Bivška, vseh drugih 20 pa si zdaj sledi po abecednem redu, če so si prej sledili po letnicah.

Ko knjigo *Na prepihu tisočih stopinj* zapremo, sklenemo: ti pesniki so mnogo dali svoji gimnaziji, še več pa je »Sušnikova gimnazija« s to knjigo, predvsem tudi s Kodrinovimi anagrami, dala njim.

Helena Merkač

Faksimile naslovnice

Ob pomembni koroški knjižni novosti:

SLOVENJEGRAŠKA KNJIGA,

Založba Slovenska matica, Ljubljana 2014.

Takšen je naslov najnovejšega mestnega zbornika z letnico izida 2014, čeprav smo ga v roke dobili šele meseca septembra leta 2015.

Podnaslov knjige: *pesmi, zgodbe in pričevanja*.

Ker kazalo ni enotno, dejanski obseg lahko ugotovimo, ko seštejemo vse prispevke: 487 strani temeljnih vsebin ter 9 strani za kazalo. Tako dobimo podatek: Naša knjiga ima 496 ali skoraj 500 strani.

- Glavni podnaslov: *Izbrala in uredila Niko R. Kolar in Vinko Ošlak*.

Zatem je na zunanji kakor na notranji naslovnici samo še častitljivi znak najstarejše slovenske založbe *Slovenske matice*, ustanovljene v letu 1846. V našem primeru beremo pod tem znakom navedeno katalogizirano letnico zbornika 2014. Prijetno nas preseneti zadnja stran platnic: Pod naslovom *SLOVENJEGRAŠKA KNJIGA* je v dveh stolpcih, izpisanih z imeni v zlatih črkah, navedenih vseh nič manj kot 57 sodelavcev *Knjige*. Pa recimo, da sem jih preštel dovolj natančno.

- Ker je med obema naslovoma osnovni katalogni zapis, vzemo še, da ima naš zbornik v Matičinem nizu *Mestne knjige* že številko 11. Dalje beremo, da je tudi *Slikovno gradivo* odbral N. R. Kolar, za založbo pa je pooblaščen vpisan Milček Komelj. K osnovnim podatkom gotovo sodi še naslednje: Izid knjige sta podprli *Javna agencija za knjigo Republike Slovenije* in *Mestna občina Slovenj Gradec*. In še nazadnje: Kolar, Niko R. je v *Cobissu* katalogiziran kot edini avtor naše najnovejše mestne knjige.

- Tu se lahko spomnimo, da je slovenjegraških zbornikov že kar zavidanja vreden niz. Pričenja se namreč z davnim naslovom *Ob 700-letnici 1251* (vmes vidimo mestni grb) *1951 Slovenj Gradec*. Majhna, a dragocena drobna knjižica obsega le 85 strani. Uredil in opremil jo je uredniški odbor, edini podpisani zanj je Marjan Gnamuš. Avtorji so: Ksaver Meško s svojim znamenitim naslovom *Mestece med gorami*, Jaro Sašel (arheologija), Ivan Grobelnik (srednji vek, zadnji dve stoletji), Josip Mravljak (protestantizem), Jakob Soklič (po 1. svetovni vojni), Bogdan Žolnir (*NOB*) ter študent Vanč Gams, seveda poznejši akademik in naš častni občan Ivan Gams (*UVOD*) – predvsem o prirodno geografski pokrajini občine in doline.

- Zatem je nastal precejšen predah, dokler ni mestnega zborništva leta 1972 obudila srednja šola. Začetni obseg s 70 stranmi je bil še skro-

mnejši od zgoraj navedenega, gre pa za *Zbornik Ekonomske šole Slovenj Gradec*. Vodilni članek *O razvoju EŠ v Slovenjem Gradcu* sem napisal sam kot njen ravnatelj, druge prispevke pa Karel Pečko (*Pomembna pridobitev*), Tone Turičnik (*Prvi koraki*), Avgust Majerič (*Nadaljnja rast*), Jože Potočnik (*Utrip mladosti*), med dijaki pa tudi Vinko Ošlak z zelo kratkim nenaslovljenim spominkom.

- Bolj ali manj podobno zasnovani zborniki šolskega centra so potem z nekaj redkimi presledki izhajali naprej vse do leta 2010, ko je izšla obsežnejša knjiga *Pol stoletja Srednje ekonomske šole*. Od prvih ravnateljev sem žal ostal sam in ravnatelj Bernard Kresnik me je povabil, da v jubilejni knjigi sodelujem. Bilo mi je ljubo in rad sem se odzval s prispevkom *Petdeset let EŠ SG in dvajset mojih njenih let*. Poslovali smo se namreč leta 1985, ko sem bil imenovan za predstojnika koroškega zavoda za šolstvo.

- Naj pripomnim še, da zbornike prav tako objavljata *Srednja zdravstvena šola* in *Gimnazija Slovenj Gradec*.

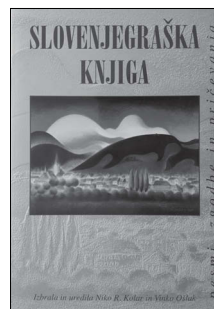
- V mojem zapisu je tu na vrsti drugi pravi mestni zbornik *SLOVENJ GRADEC 1980*. Knjiga velikosti A4 je razkošna fotomonografija izdajateljice *Skupščine občine Slovenj Gradec*. V redakcijskem odboru so bili Tone Turičnik (zbiranje gradiva ter celotnega besedila), člani odbora pa Niko Kolar, Andrej Makuc (lektor), Karel Pečko, Jože Potočnik, Jurij Simoniti in Drago Zdunič. Začetno stran splošnega *UVODA* je v strnjeni obliki spet napisal Ivan Gams.

Zgodovinski pregled so prispevali Ivan Grobelnik, Mitja Horvat, Bogdan Žolnir, Jože Potočnik, Mira Strmčnik Gulič; druge dejavnosti tudi Jurij Bocak, Mirko Krevh, Franc Lasbaher in Drago Plešivčnik; kulturni utrip Drago Druškovič, Karel Pečko, Bogdan Pogačnik, Tone Turičnik in Marjana Vončina; gospodarska rast: Ivan Bošnik, Hubert Dolinšek, Peter Petrovič, Peter Planinšec, Zmago Pariš in predsednik občine Ivan Uršič; praznik občine, nagrade in priznanja: Tone Mori; fotografije: Ernest Berložnik, Dušan Dretnik, Franjo Geč in Tone Turičnik.

- Vpisal sem veliko imen tudi v spomin nekaterim, ki jih ni več med nami, v knjigi pa imajo svoj delež. So pa tako obsežni sklopi vsebinsko težko pregledni, ker se ne da zlahka ugotoviti, kateri del besedila komu pripada.

- Razveseljivo dejstvo je, da je zbornik zelo lep

KNJIŽNE OCENE

knjižni dosežek. Vendar pa s pomanjkljivostmi, kot je tista na začetku s sliko *Grobnica padlih borcev*, kjer je napis na spomeniku večinoma nečitljiv, pripadajoči kipi narodnih herojev Vrunča, Iršiča in Mavsarja pa ne le neprepoznavni, temveč pod smrekami celo nenajdljivi. Pogrešamo še podatek, čigava stvaritev je grobnica.

- In dalje: Zares je škoda, da brez opisa ostaja tudi druga slika *Slovenjgradčani so prvič pozdravili predsednika Tita 4. 9. 1967*. Na njej maršala po Trgu svobode namreč odlično spremljajo ugledni krajan Jakob Soklič, Franc Razdevšek, Karel Pečko in Bogdan Žolnir.

- Nekaj slik je celostranskih: freske v gotski cerkvi iz leta 1450, »dvojčici« mestna (1251) in gotska (1447) cerkev, zatem so znamenit Schoyev glavni baročni oltar v župnijski cerkvi sv. Elizabete ter Kristusov gotski kip in Mersijeva *Veronika*, dve strani afriške zbirke dr. Franca Tretjaka ter Meštroviovega *Perzefona v Gaju svobode*. Tu sta tudi kipa Draga Tršarja *Združeni* in Ivana Sabolića *Počitek*. Sledijo dvojna stran kipa *Mati z otrokom* Henrya Moora, za njo dvojna stran Jožeta Tisnikarja *Vrane in Avtoportret*, tej pa *Huda Luknja*, pohorska *Zimska idila*, panorama *Mislinjska dolina z Rahtela* in *Podgorska folklorna skupina*.

- Nato prevladujejo strani s po dvema posnetkom. Manjši izbor: rimska keramika, *Meškova soba* in *Sokličeva zbirka* v župnišču, Janeza A. Straussa *Tihožitje* in njegov *Lovec* iz leta 1770.

- Po tem sklopu občudujemo slikarske umetnine, ki so jih mestu pretežno v letu 1966 podarili znameniti slikarji – naši častni občani: Peter Lubarda *Suša*, Ossip Zadkine *Žena s pahljačo*, Krsto Hegedušič *Ogenj*, Werner Berg *Stari par*, Božidarja Jakca *Dolenjski kozolci*.

- Stran 33 pripada domačemu slikarju Karlu Pečku; razstavlja nam svoje izredno lepe poslikave *Uršlje gore I, II, III*. Za njim se vrstijo Pino Poggi, Rade Nikolić, Stana Arsovska, Herman Walenta, Lojze Logar in Victor Vasarely. Tri naslednje foto strani nam odslikavajo kulturo, šolstvo in gospodarstvo v občini; še nekaj več jih je vzorno namenjenih odličnemu krajinarstvu Mislinjske doline.

Naše vsebinsko težišče je bolj naravnano v zgodovinsko in zemljepisno obravnavo mesta, občine in Mislinjske doline. Takšna je naslednja v vsakem pomenu zgledna knjiga: *Slovenj Gradec in Mislinjska dolina* iz leta 1992. Svoje ganljivo čustvene in esejistično navdahnjene *Uvodne besede Monografiji* je napisal predsednik izvršnega sveta občine Slovenj Gradec Janez Komljanec.

- Uredniški odbor so sestavljali urednik Tone Turičnik in člani Bogomir Celcer, Harald Draušbaher, založnik Niko Kolar, lektor Andrej Makuc ter Karel Pečko in Jože Potočnik.

Večinoma so nam že znani iz našega prvega zgoraj predstavljenega zbornika. Vsekakor nam to priča, da se je oblikovala pomembna avtorska skupina, ki je veliko prispevala h kulturnemu utripu mesta in celotne Koroške.

- Seveda k tej skupini prav tako spada Ivan Gams, takrat že univerzitetni profesor na zemljepisnem oddelku *Filozofske fakultete* v Ljubljani. Kakor že prej mu je spet pripadel uvodni prispevek; naslovil in prostorsko odlično umestil ga je *Mislinjska dolina in njeno mesto v Sloveniji*.

- Pravi zgodovinski oris slovenjegraškega območja je napisal Jože Potočnik in mu dal naslov *Od davne preteklosti do danes*, torej do izida zbornika leta 1992. Sklepni zapis se dejansko nanaša že na navedek o osamosvojitveni vojni na Koroškem v letu 1991, ko so v boju z vojniki jugoslovanske armade padli trije naši občani, ki so bili pripadniki domače enote teritorialne obrambe. Pripada jim spomenik ob stari občini.

V Potočnikovem prispevku je množica podatkov, ki dobrodošlo osvetljujejo daljno in bližnjo zgodovino «mesteca med gorami», kakor ga je v svojem znanem spisu skoraj ljubkavalno v prvem mestnem zborniku poimenoval že Franc Ksaver Meško.

- Na str. 13 pa se bere vsebinsko neskladje, ker je tu zapisani dr. Trstenjak lahko le starotrški župnik in narodni buditelj Davorin Trstenjak, kateremu pa naslov dr. ni pripadal. V slovensko kulturno zgodovino se je vsekakor še najbolj zapisal leta 1872, zlasti kot ustanovitelj in prvi predsednik *Društva slovenskih pisateljev*, kakor je zapisano na njegovi nagrobnici na zunanji steni starotrške župnijske cerkve.

- Prav tako pa je potrebno kaj zapisati o akademiku in univerzitetnem profesorju psihologije v Ljubljani dr. Antonu Trstenjaku (1906–1996), doma pri Radgoni v Prlekiji. Znanstvene knjige je pisal v slovenščini in nemščini (npr. *Oris sodobne psihologije*, *O slovenskem človeku in koroški duši*). Vseh skupaj jih je napisal okrog 40.

- Tu se nam velja nekoliko ustaviti vsaj ob njegovi tu nazadnje omenjeni knjigi. Leta 1992 je izšla pri *Mohorjevi založbi* in je bila hkrati natisnjena v Celovcu, Ljubljani in na Dunaju. Anton Trstenjak jo je napisal v sodelovanju z avstrijskim psihologom dr. Erwinom Ringlom. Korošce sta okarakterizirala kot prijazne, gostoljubne, pogosto tudi otožne, zlasti ko premišljajo o svoji krivični zgodovinski narodni usodi, podvrženi nemčurstvu in neredko tudi nasilnemu ponemčevanju.

- Dr. Anton Trstenjak se je prav tako proslavil s priljubljeno poljudnoznanstveno književnostjo, kot so njegova dela: *Pota do človeka*, *Človek v stiski*, *Če bi še enkrat živel*, *Človek in sreča*, *Umrješ, da živiš*.

- Umetnostni zgodovinar Marko Košan nam je v svojem prispevku *Naravna in kulturna dediščina*

Mislinjske doline, sicer s 24 stranmi najdaljšim v tem zborniku, ustvaril literarizirano podobo dolinske zgodovine. V to je vpletel ljudske pripovedke pa tudi veliko stvarnih prikazov graščin in cerkva. Slikarsko podobo jim je v 1. polovici stoletja od okoli 1630 do 1660 ustvarjal mestni umetnik Mihael Scobl. Še bolj to v 18. stoletju velja za družino Straussov, zlasti v času Franca Mihaela (od 1674 do 1740) in sina Janeza Andreja po letu 1744. O vsem tem Marko Košan ve veliko in o tem piše z vso strokovno pristojnostjo.

- Se pa lahko nekoliko čudimo pravopisni ohlapnosti, ko namesto Franc beremo Fran Berneker in Fran K. Meško. Seveda se pogosto opaža, da takšna raba ni osamljena. Vsekakor je vedno nepotrebna, saj ni razloga, da pravo ime komur koli spreminjamo, kakor ga tudi ni, da ga s tem celo opuščamo.

- Naslednji in sklepni prispevek *Občina Slovenj Gradec danes* je v slogu svojega literarnega slavospeva spisal Tone Turičnik in nas z njim tudi on privedel v leto 1992. Večina njegovih številnih podatkov je posodobljenih, da statistično segajo v leto 1991. Navajamo vsaj naslednje: Visoko izobraženih je v občini bilo 4,9 %, z višjo izobrazbo 6,4 % in s srednjo 24,9 %, republiški podatki pa so v vseh zvrsteh precej ugodnejši. Občina tudi ne dosega vključenosti v otroško varstvo, dasi za to skrbijo 4 vrtci. Osnovnošolsko izobraževanje izvajajo štiri osrednje šole.

- Ustrezneje razvito je srednje šolstvo z ekonomsko, poslovno in zdravstveno srednjo šolo. V poklicnih šolah se izobražujejo in usposabljaajo kuharji, natakarji, prodajalci in lesarji. Vse šole delujejo – skoraj samoumevno – v središčnem Slovenjem Gradcu.

- Moj dodatek: Vendar pa nastanek in razvoj naših šol ni bil vedno enostaven oziroma lahek. Zlasti pri trgovski in gostinski šoli je v Mariboru oziroma Celju bilo veliko nasprotovanja, ker so zaradi nas izgubljali dijake, ki bi se sicer vpisovali k njim. Vse, kar smo si zares želeli, pa je bilo, da tudi koroški mladini omogočamo srednjo izobrazbo z bližnjim dnevnim dostopom od doma.

- Že daljše obdobje pri nas delujejo tudi višje šole predvsem poslovnih smeri. Na šolskem centru smo profesorji Tone Turičnik, Jože Potočnik in F. Lasbaher bili delovna trojica, ki je naš šolski center od začetnih 60 dijakov na ekonomski šoli povišala v največjo koroško srednjo šolo s štirimi izobraževalnimi smermi (= šolami) in z več kot 2200 dijaki.

- Tone Turičnik tu objavlja še prispevek o gotovo najpomembnejšem novjšem dogodku v občini Slovenj Gradec: Leta 1989 je *Generalna skupščina Združenih narodov* v New Yorku našemu mestu podelila listino *glasnik miru* v priznanje za dolgoletno uveljavljanje načel in idealov največje svetovne mednarodne ustanove. Zanj smo prav tako bili

zaslužni dijaki in učitelji naše srednje šole.

- S tem smo dobili prvi vpogled v najstarejši zborniški niz *Slovenj Gradec in Mislinjska dolina*. In tako smo pri zborniku *SLOVENJ GRADEC IN MISLINJSKA DOLINA I* založnic *Mestne občine Slovenj Gradec* in *Občine Mislinja*, 353 strani, Slovenj Gradec, 1995.

- Uvodno utemeljitev je napisal Jože Potočnik, katalogiziran urednik pa je prof. dr. Ivan Gams, redni član *Akademije znanosti* in redni profesor na *FF* v Ljubljani. V tem zborniku objavlja raziskavo *Jezero v Mislinjski dolini in njegova dediščina*. Naslov se bere privlačno in takšna je vsa vsebina. Avtor nam tu stvarno prikaže široko zasnovano zemljepisno študijo, ki nas smotrno privede do v naslovu omenjene dediščine predvsem z vplivom nekdanjega jezera na poselitev naše doline.

- Naštajmo še druge vsebinske prvine: Mira Strmčnik Gulič z *Doneski k arheološki podobi okoliša*, Stanko Pahič z razpravo *Keltska in rimska imena v naši dolini* ter Jože Mlinarič z *Župnijo sv. Pankracija do pridružitve ljubljanski škofiji 1535*. Pogrešamo podatek, do kdaj je v tej škofiji tudi ostala.

- Sledi Ivan Stopar s spisom *Grajske stavbe v Mislinjski dolini*. Za obdobje od 11. do sredine 18. stoletja jih prikaže 15, za najpomembnejšo pa oceni grad Vodriž. Vstavljeni Fischerjev bakrorez iz okoli leta 1681 nam ga naslika kot mogočno stavbo na vrhu hriba. Na koncu nam avtor predstavlja dvorec Zavlar na Podgorski cesti v Starem trgu. Na poslikavi iz istega leta pri istem Fischerju deluje Zavlar zelo slikovito in prava škoda je, da ga že dolgo ni več.

- Posebej in natančno so predstavljene mestne značilnosti. Da jih omenimo vsaj nekaj: V graščini *Rotenturn* je bil v stoletju od 1493 do 1595 sedež velikega in močnega gospostva Slovenj Gradec. Takrat je to središče bilo preseljeno na *Gradišče* nad mestom. Lastniki so se pogosto menjavali in po letu 1885 sta bila zadnja M. Roothauer in E. Kurzel. V letu 1900 so stavbo preuredili v mestno osnovno šolo. Po letu 1945 se je v gradu spet naselila osnovna šola in tu ostala do izgradnje nove mestne osnovne šole na Štibuhu v letu 1988. Čez dve leti je dobila ime *Prva osnovna šola*, saj je takrat bolj v središču mesta pričela delovati tudi nova *Druga osnovna šola*.

- Za tem je temeljito obnovljena graščina služila kulturnim potrebam kraja in občinske skupščine. V novjšem obdobju je v njej sedež edine koroške mestne občine Slovenj Gradec, torej od njenega nastanka v letu 1995.

- Vodilni slovenski gradoslovec Ivan Stopar nato opiše prvi mestni grad in z njim poveže najpomembnejša leta zgodnjega razvoja naselja. Grad je

stal nad Starim trgom, kjer je cerkev sv. Pankracija, in prav tu je bil že leta 1091 sedež gosposčine Slovenj Gradec, prvi gradnik pa je bil Weriant de Grez. Leta 1105 ga je premagal mariborski grof Bernard in s tem povzročil začasni konec gospodstva Grez.

- Leta 1214 se spet omenja grad Windesgretz, leta 1228 pa že kot tržno naselje s sodiščem in kovnico denarja, v grajski kapeli pa tudi s prvo župnijsko šolo. Pestra zgodovina kraja se je nadaljevala vse do konca 15. stoletja, ko so srednjeveški grad dokončno opustili. Njegovo vlogo je takrat prevzela na novo utrjena cerkev sv. Pankracija, ki se je ohranila vse do danes.

- V mestu Slovenj Gradec pa je plemiška gospoda zase zgradila več prebivališč v obliki mestnih stolpov. Prvi od njih se omenja v letu 1361, kot zadnji pa leta 1687, a žal se ohranil ni nobeden.

- Zanimiv naslov *Mislinjsko ozemlje - kulturna pokrajina* si je izbral Jože Curk, sicer še en ugleden strokovnjak za koroško zgodovino. Posebno zanimiv je že uvodni del, v katerem se z letnicami vred obravnava menjajočo koroško in/ali štajersko pripadnost Slovenj Gradca. Nazadnje J. Curk le ugotovi, da mesto s svojim daljšim obdobjem pripada Koroški. In to sploh še toliko bolj, če upoštevamo tudi čas okrog 60 let po osvoboditvi. Nato se raziskovalec obširno posveča nastanku in razvoju posvetne ter cerkvene arhitekture, spet predvsem v Mislinjski dolini.

- Za njim Marko Košan raziskuje pasijonske freske v mestni cerkvi svetega Duha, ki so nedvomno še ena od pomembnih slikarskoumetnostnih znamenitosti Slovenj Gradca. S tega vidika freske v celoti ocenjuje z zgodovinskimi vzporednicami skozi vse postaje *Kristusovega križevega pota*.

- Poslikal ga je bavarski umetnik Andrej iz Ottinga. M. Košan ga vzporeja s skupino istodobnih slikarjev, ni pa se odločil še za kakšno bližnjo primerjavo s *Križevim potom* v cerkvi svete Elizabete, torej z ustvaritvijo mariborskega slikarja Lajčija Pandurja, nastalo v zgodnjem poosvoboditvenem obdobju leta 1948.

- V našem kazalu so še tri vsebinske enote, ki si prav tako utemeljeno zaslužijo tolikšno bralčevo pozornost, da bi nam tu samo njihovi katalogni podatki gotovo ne mogli zadoščati.

- Najprej je tu Jože Koropec s posebno zanimivim prispevkom *Družine pri Slovenj Gradcu v davčnem popisu leta 1527*. Ta starodavni popis je odredil štajerski deželni svet v Gradcu, saj je naše mesto takrat spadalo pod njegovo oblast. Gre obenem za vir, ki prvič posebej predstavlja tudi ženski svet.

- Zlasti je ta seznam dragocen, ker v graškem arhivu ohranja lepo število povsem slovenskih osebnih imen in priimkov. Nič manj zanimiv ni takratni znesek pripadajoče glavarine za obrambo deže-

le pred Turki. Pri nekaterih vpisanih se bere celo poklic in sorodstvena razmerja, v sklepnem delu pa enako dragocen abecedni seznam najpogostejših moških in ženskih imen.

- V večini imamo moška imena, ki jih je kar 50. Tri najpogostejša so bila Jurij, Gregor in Martin. Ženskih imen je naštetih le 23, najpogostejša pa so Neža, Urša in Marjeta. V novejšem času skoraj že povsem neznanjena imena so npr. Evstahij, Enci, Kocjan, ki pa zdaj bolj služijo kot morebitni priimki. Prav tako manj znana so ženska imena Eufemija, Kania, Kunigunda in Valpurga. Spet pa je dobrodošlo, da je ob imenih naštetih tudi nekaj poklicev, kot so npr. dninar, hlapec, pastir, beračica, kuharica. Še naprej se torej med njimi pojavlja ženski spol, le da je vsaj delno oblikovan po nekaterih bolj znanih moških poklicih.

- Jože Koropec je napisal tudi prispevek *Najstarejša matična knjiga v štajerski Sloveniji*. Dejansko gre za dve latinsko pisani matični knjigi, za nas toliko pomembnejši, ker sta obe nastali v župniji Stari trg. S krstnimi vpisi od leta 1597 do leta 1635 spadata med najstarejše prav tako v vsej Sloveniji. Fare v Mislinjski dolini so se od prafare Šmartno ločile po letu 1100, najprej Stari trg že pred 1106, župnija Slovenj Gradec pa od starotrške šele v letu 1624. Tudi ta Koropčev zapis je zanimiv, ker spet vsebuje množico slovenskih imen in drugih osebnih podatkov.

- Med priimki so v Mislinjski dolini in na širšem Koroškem še danes domači npr. Plešivčnik, Potočnik, Strmčnik, Rebernik, Turičnik, Perše.

- Jože Koropec v nadaljevanju našteva 35 duhovnikov od leta 1595 (Baltažar Taučer) do leta 1634 - Primož Janešič. Poleg drugih se med obema letoma omenjajo še Vidmar, Podkrajnik, Mihelič, Kovač, Petek. V tem obdobju je tu delovalo 11 mestnih sodnikov tudi v vlogi županov. Leta 1600 to skupino pričlenja Pankrac Saffran in jo leta 1637 končuje Jurij Bleiburger. Tudi vsi drugi priimki so bili nemški.

- Posebno stran je J. Koropec namenil naslovu *Jezikovne zanimivosti*. Za leto 1635 navaja podatke o porokah in porodih - nezakonski so zapisani posebej, bilo jih je 17 %. V končnem povzetku svojega 50 strani obsežnega prispevka ga avtor oceni kot izjemno zgodovinsko sporočilo, ki ni le splošno pomembno za razsežno starotrško župnijo, marveč še za stotero njenih župljanov od rojstva do pogreba.

- Nedvomno je Jože Koropec opravil izredno pomembno in zavidanja vredno delo. To velja toliko bolj, ker so številni več stoletij stari priimki na obravnavanem območju še vedno živi. S tem ima vsa raziskava kulturno in zgodovinsko vrednost, ki znatno presega krajevni pomen.

- Naš naslednji avtor je Sergej Vrišer z razpravo

Nekaj misli ob Schoyevem slovenjgraškem oltarju. Janez Jakob Schoy se je rodil leta 1686 v Mariboru; postal je ugleden kipar v cerkveni umetnosti. V Sloveniji mu še vedno dela posebno čast veliki oltar v slovenjgraški Elizabetini župnijski cerkvi. J. J. Schoy ga je poslikal v obdobju od 1731 do 1734. Primerljiv je z njegovim velikim oltarjem v stolnici štajerskega glavnega mesta Gradec.

- Sergej Vrišer spada med najpomembnejše slovenske umetnostne zgodovinarje, zlasti kot vodilni poznavalec prav na področju cerkvenega kiparstva.

- Prispevek *O zlatarski in pasarski obrti v Slovenj Gradcu* je napisala umetnostna zgodovinarica Marjetica Simoniti, tudi doma v naslovnem mestu. Vsi vemo, kaj je zlatarstvo, za strokovni izraz pasarstvo pa to ni povsem samoumevno, dokler se nam v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* ne razkrije, da je to predvsem obrtniško izdelovanje okrasnih predmetov iz neželeznih kovin.

- Prvi mestni zlatar je tu deloval že leta 1528 in potrjuje se ga tudi v letu 1547. Domači mojstri so izdelovali zlasti mašne kelihe in svečnike predvsem za cerkve v Slovenjem Gradcu, Starem trgu in Šmartnem. Avtorica svoje besedilo obogati s celostranskimi posnetki monštranc, svečnikov in kipov svetnikov. Med njimi je tudi starodavni romar z lestenca v mestni cerkvi sv. Duha, shranjen v bogati Sokličevi muzejski zbirki.

- V svojem sklepnem delu Marjetica Simoniti ugotavlja, da po letu 1870 niti v mestu, niti v bližnji okolici ali v drugih koroških župnih cerkvah pasarske dejavnosti ni več zaznati. Očitno nikjer ni bilo več najti mojstra, ki bi to umetnostno zvrst še obvladoval, zaradi česar je pač morala zamreti. Vendar pa se tega še ne da posplošiti, saj je takšna dejavnost gotovo še kdaj potrebna, da lahko pomaaga zlasti pri opremljanju cerkvenih oltarjev in pri vzdrževanju drugega nabožnega okrasja.

- Mestni zborniki pa so se lepo razvijali naprej. Leta 1999 je izšla več kot 500 strani obsegajoča knjiga *SLOVENJ GRADEC IN MISLINJSKA DOLINA II*. Kratek uvodnik *Knjigi na pot* je napisal župan *Mestne občine* Janez Komljanec, *UVOD* pa je prispeval predsednik uredniškega odbora Jože Potočnik. Kot lektorji smo vpisani Andrej Makuc, Tone Turičnik in Franček Lasbaher.

- Akademik univerzitetni profesor Ivan Gams, naš rojak iz Šmartna, ostaja zvest sodelavec *Zbornika*, tokrat z razpravo *Podnebne značilnosti Mislinjske doline*. V Sloveniji to območje spada med najhladnejše in tudi zaradi tega v kraju deluje vremenska postaja višjega reda. Za Mislinjsko dolino največkrat izmerja brezvetrje – kar s tretjino vseh meritev, kar je povezano z njeno kotlinsko lego med Pohorjem in Karavankami ter s pogostim toplotnim obratom. Glede poletnih in zimskih padavin

pa dolina skoraj ne izstopa iz splošnega slovenskega povprečja. Z znanstveno natančnostjo nam razprava prinaša množico vremenskih podatkov ne le za Šmartno, marveč za vse tri koroške doline.

- Še ena domača raziskovalka z bližnjega Legna nad Šmartnim arheologinja Mira Strmčnik Gulič objavlja zapis *Arheološko gradivo v Sokličevi zbirki*. Jakob Soklič je bil zelo priljubljen dolgoletni mestni župnik in dekan, a tudi prizadeven umetnostni zgodovinar in obenem vesten zbiratelj starin. Zbral je veliko ostalin iz železne in rimske dobe, slednje zlasti iz Colatia, rimske naselbine, kjer stoji Stari trg.

- Strmčnikova je obsežno zbirko katalogizirala in ji smotrno dodala svoje nazorne risbe, na koncu pa tudi fotografiji treh kamnitih sekir iz slovenjgraškega okoliša, starih okrog 4000 let, ter izredno lepo oblikovanega rimskodobnega steklenega posodja, domnevno prav tako iz bližnjega Colatia. Pred nedavnim je celotno Sokličevo zbirko prevzel mestni muzej Slovenj Gradec in upajmo le, da bo npr. kdaj tudi po tematskih sklopih postavljena na ogled.

- Akademik Jože Mlinarič je prispeval razpravo *Župnija sv. Martina v Šmartnem v srednjem veku*. Šmartinska pražupnija je znana že od leta 811; po navedku iz leta 1296 je sodila k spodnjekoroškemu arhidiakonatu sv. Martina pri Slovenjem Gradcu (S. Martinus de Grez). Kot arhidiakoni (= škofovi namestniki) so največkrat služili župniki cerkve sv. Pankracija v Starem trgu (Grez). Župnijsko središče za slovenjgraško območje in Mislinjsko dolino je torej dalj časa bilo pri cerkvi sv. Martina v Šmartnu.

Po letu 1397 je osrednjo vlogo prevzela cerkev sv. Radegunde v Starem trgu. Tam je 1391 postal župnik nekdanji študent dunajske univerze Visent Muttel in župnijo vodil vse do leta 1432. Akademik Mlinarič nas zatem v svojem prispevku privede v leto 1475, ko je umrl naslednji starotrški župnik Jakob Sucher.

- *Slovenjgraško od 11. do konca 14. stoletja* je nov zapis zgodovinarja Jožeta Koropca. Že zgodaj je slovansko / slovensko poselitev pritegnil Grajski hrib nad Starim trgom, na katerem so ljudje zaradi varnejše lege pred napadi živeli vse od kamene dobe.

- Na Grajskem hribu je nastalo utrjeno bivališče kot središče zemljiškega gospostva, prvič izpričano okoli 1. maja 1091 kot Grez – Gradec. Lastništvo gospostva se je pogosto menjavalo. Oktobra 1218 je oglejski patriarh Bertold Andeški obiskal svojo posest s spremstvom grajskih vitezov, v katerem sta bila tudi sholarisa Ortolf in Henrik. Naziv sholaris je pripadal srednjeveškemu študentom.

Obisk s podobnim spremstvom z učiteljem vred se spet omenja v letu 1228. Takrat se je vrh grajskega

hriba z gradom Grez/Gradec že oblikoval v sedež manjšega gospodstva, ki se je kmalu preselil v nastajajoče ravninsko naselje z enakim imenom, največkrat zapisanim Grez ali Grec.

- Na koncu tega prispevka beremo še eno Koropčevo dragocenost – prve omembe nekaterih koroških krajev oziroma območij od 11. stoletja:

11. stoletje: Grajski hrib, Bukovska vas;

12. stoletje: Lepa ves, Mislinjska Dobrava, Paka pri Mislinji, Sečnica, Stari trg, Šmartno (pri Slovenjem Gradcu);

13. stoletje: Kozjak, Pohorje, Slovenj Gradec, Šentilj, Šmiklavž, Valdek;

14. stoletje (med drugimi omembami): Dovže, Graška Gora, Mala ves, Mislinja, Podgorje pri SG, Sredme, Tomaška vas, Turiška vas, Vodriž, Vrhe, Završe, Razborca, Zgornji Razbor.

- Peter Kos: *Kovnica srebrnih novcev v Slovenj Gradcu v 12. in 13. stoletju*. Gledano zgodovinsko je kovnica imela velik pomen. Kot najstarejša v slovenskem prostoru je v času od 1180 do 1276 s srebrniki oskrbovala območje na vzhodu vse do Ogrske. Posebnost teh srebrnikov je bila bogata likovna zasnovanost, zlasti v obdobju Bertholda IV, ki je kot koroški vojvoda od leta 1188 do 1204 bil oglejski patriarh. Svoje kovance so v Slovenjem Gradcu prav tako kovali naslednji patriarhi in koroški vojvode. Kovnica je delovala v gradu nad Starim trgom, kjer stoji cerkev svetega Pankracija. Zelo kmalu v letu 1228 pa bi jo naj že bili preselili v neko hišo na nastajajočem novem mestnem glavnem trgu.

- Svoj razmeroma kratek zapis je Peter Kos obogatil s celostranskim foto posnetkom, na katerem je 14 pomembnejših srebrnih novcev kovnice v Slovenjem Gradcu iz 13. stoletja. Gre za njihovo dejansko velikost; manjši so premera 1 cm, večji pa 2 cm. Kar škoda je, da nam strokovnjak za staro denarništvo P. Kos ni zapisal, kje je ta zelo dragocena zbirka shranjena in kdaj bo spet kje na ogled.

- Še bolj nam je seveda znan zapis zgodovinarja Boža Otorepca *Srednjeveški pečat in grb mesta Slovenj Gradec*. Avtor nam v 1. odstavku strne najstarejšo znano zgodovino kraja od leta 1091 s prvo navedbo v virih do leta 1251, ko ga je Bertold Andeški kot središče posebne province z lastnim gradom in s trgom izročil oglejskemu patriarhatu. V njegovi posesti je mesto ostalo do okoli leta 1362, ko preide v last čedalje močnejše vladarske rodbine Habsburžanov.

- Kot Slovenji (= seveda Vindisgrecz) je prvič zapisan že leta 1165 z znano utemeljitvijo, da bi se razlikoval od Bavarskega Gradca na Štajerskem. Ta se je tako imenoval še do leta 1332, ko je končno postal samo Gradec. Krajevno ime Stari trg pa prvič najdemo v zapisu iz leta 1331.

- V nadaljevanju nas B. Otorepec natančno sezna-

ni z vsemi listinskimi nazivi mesta ter z dejanskimi oblikami mestnega pečata in napisi na njem. Navaja vse ugotovljene velikosti in ponovno poudarja izjemno redkost kvadratne oblike pečata.

- Takšen kvadratni žig je tudi na znameniti listini iz leta 1364, s katero je mesto potrdilo dedno pogodbo med češko in avstrijsko krono. Fotokopirani izvirnik je mestna občina prejela od češkega državnega arhiva v Pragi.

V 16. stoletju se je izjemoma prav tako uporabljal okrogel pečat premera 36 mm.

- Slovenjegraški izvirni kvadratni mestni pečat, ki je nastal že v 13. stoletju, hrani nadškofijski arhiv v Ljubljani.

- Naslednji prispevek *Srednjeveška sakralna arhitektura v Mislinjski dolini* objavlja Matej Klemenčič. Slikovno bogato opremljen zapis pričinja tloris cerkve sv. Pankracija – Grad nad Starim trgom. Tlorisov je več, zadnji je župnijska cerkev svetega Janeza Krstnika v Šentjanžu pri Dravogradu.

- Vsaj enako odlično je Klemenčičev prispevek dokumentiran s foto posnetki. Zvrstita se dvojčici, cerkev sv. Duha in župnijska cerkev sv. Elizabete, najprej obe od zunaj, nato pa vsaka posebej od znotraj. Sledijo notranjost župnijske cerkve sv. Martina v Šmartnu, zunanja podoba cerkve sv. Ahaca v Vovkarjah ter notranjost župnijske cerkve sv. Ulrika v Podgorju. Fotografsko odlično narejen slikovni del M. Klemenčič zaključuje z notranjo podobo cerkve sv. Andreja na Brdah.

- Dokumentacijska posebnost so prav tako avtorjeve sklepne *Opombe*, objavljene na dobrih treh drobno tiskanih straneh. Napisane so tako, da jih večina samostojno dopolnjuje posamezne vsebinske enote v glavnem delu prispevka. Nanašajo se namreč na daljše navedke npr. prispevkov Jožeta Curka, Mire Strmčnik Gulič, Jožeta Mlinariča, Marijana Zadnikarja, Janeza Hoeflerja in Jožeta Koropca.

- Preostalo vsebino zbornika povzemam v strnjeni obliki, možni predvsem zaradi treh vsebinsko pestrih spisov Jožeta Curka: *Oris gradbene zgodovine Slovenj Gradca, Prometne razmere med 11. in 20. stoletjem na širšem območju Mislinjske doline ter Slovenjgraško gradbeništvo med renesanso in historicizmom*.

- Zdravstveno vsebino obravnavata primarij Drago Plešivčnik (*Prispevek k zgodovini bolnišnice Slovenj Gradec do leta 1900*) in lekarnar Štefan Predin (*Iz zgodovine slovenjgraške lekarne*).

- Zunaj dosedanjih vsebinskih okvirjev je s prispevkom *Vojaški dogodki v Mislinjski dolini do leta 1920* Ivan Grobelnik; dejansko jih prične v prazgodovini oziroma z okrog 30.000 starimi najdbami v jami Špehovki nad Hudo luknjo. Sledilo je ilirsko in keltsko obdobje v 8. in 7. stoletju pred našim štetjem. Že v 1. stoletju rimljanske dobe nastane provinca

Norikum s središčem Virunum na Gosposvetskem polju. Seveda so to bila obdobja polna krvavih spopadov divjih ljudstev.

- Ivan Grobelnik nato povzema veliko vojaških dogodkov skozi stoletja vse do stanja takoj po I. svetovni vojni. Svoj pomemben zgodovinski spis končuje s predplebiscitnimi vojaškimi spopadi na območju celotne Koroške, predvsem od Slovenj Gradca do Velikovca v obdobju od leta 1918 do 1919. Takrat je ravno Slovenj Gradec bil v središču vseh dogajanj, saj so ga avstrijski Nemci zagrizeno hoteli osvojiti za novo avstrijsko državo. To jim je mogla preprečiti šele jugoslovanska protiofenziva pod vodstvom generala Smiljanića. Ivan Grobelnik svoj spis konča z za Slovence izgubljenim plebiscitom, ki je 20. 10. 1920 zarezal novo državno mejo prav na ozemlju koroških Slovencev.

- Sklepni del drugega slovenjegraškega zbornika iz leta 1999 smo prispevali zgodovinarja Alojz Krivograd in Jože Potočnik – oba s prispevkom *K zgodovini mislinjske železarne*, in jaz z zadnjo vsebinsko enoto in najobsežnejšo: moja *Zgodovina osnovnega šolstva v Mislinjski dolini od pričetkov do osvoboditve v letu 1945* je z obsegom 173 strani dejansko knjiga v knjigi.

- Ob mestni osnovni šoli sem ločeno prikazal celotno zgodovino meščanske šole, ki je delovala od leta 1920 do leta 1941. Bila je prava predhodnica mestne nižje gimnazije, ki je po osvoboditvi leta 1945 povsod po Sloveniji nadomestila višjo stopnjo osnovne šole. Ker kraljevina ni poznala podružnic, sem za vsako šolsko leto napisal zgodovino takratnih 13 samostojnih osnovnih šol Mislinjske doline. Pri tem sem upošteval tudi vse podatke o učiteljih in številu učencev.

- Seveda je že razvidno, da najnovejši mestni zbornik obravnavam kot del bogate slovenjegraške kulturne dejavnosti, pa čeprav sem se morda nekoliko preveč zadržal v svojem šolskem poklicnem okolju.

Znani glavni zunanji naslovnici *SLOVENJEGRAŠKE KNJIGE* sledi enaka notranja stran, pred katero spet beremo celotni katalogni zapis s sklepnim navedkom, da je knjiga katalogizirana v *NUK Ljubljana*, kar je za založbo z imenom *Slovenska matica* pač samoumevno.

Pred menoj je seveda še zelo obsežno in odgovorno delo – predstaviti naš gotovo izjemno pomemben knjižni dosežek enako pomembnemu bralstvu. Vnaprej pa je razumljivo, da tolikšnega obsega naštetih skoraj 500 strani, ki jih je ustvarilo blizu 60 sodelavcev, predstaviti povsem enakovredno, sploh ne bo izvedljivo. Vseh pa mi tudi ne bo potrebno, saj smo se z njimi pač dovolj dobro seznanili v naših doslej obravnavanih zbornikih.

- V mestni knjigi je začetni *Uvod* z naslovom *Misel, ki tiči za to knjigo* prispeval Vinko Ošlak in se z njim vrnil iz bivalnega Celovca v mladostni srednješolski Slovenj Gradec. Slednjega sva v najstarejšem koroškem mestu celo doživljala skupaj, čeprav vsak na svoji strani šolskega katedra. Njegovo naslovno *misel* si nepooblaščno razlagam tudi kot počastitev Cerdonisovega srednjeveškega tiskarstva: Matevž Cerdonis se je rodil leta 1445 v Slovenjem Gradcu. V Italiji je postal znamenit tiskar inkunabul oziroma prvotiskov, med njimi številnih znanstvenih del.

- Drugi razlog za Ošlakovo povezanost s Slovenj Gradcem je tu delujoči novi založniški *Trubarjev forum*, s katerim sodeluje kot pisatelj in prevajalec. Sedaj prav ta v Sloveniji skrbi za tisk protestantske književnosti v sodobnem slovenskem jeziku in je torej še kako zaznaven v slovenski kulturi. Seveda je to tudi odlična počastitev dejstva, da je Primož Trubar bil prvi, ki je zapisal slovensko ime našega mesta v *Slovenskim Gradcu* v eni od svojih knjig leta 1577. Prav od leta izida zbornika *Slovenjegraška knjiga 2014* v našem mestu ponovno deluje evangeličanska krščanska cerkev, ki ima svoje korenine seveda v slovenskem reformacijskem duhu Primoža Trubarja.

- Arheologinja Saša Djura Jelenko v članku *Božanskim manom* piše o rimski preteklosti Starega trga, kakor nam jo je v letih od 1909 do 1912 razkril slovenjegraški notar Hans Winkler z odkopom rimljanske poštna postaja Kolaciona iz 1. stoletja. Dokazal je, da je bila Kolaciona s svojim templjem tudi pomembno versko in upravno središče celotne krajine. K takšni postaji je prav tako sodilo vse, kar so potrebovali popotniki do naslednje Kolacione v dokaj bližnji Globasnici.

- V Starem trgu so takrat bile tudi druge prvine za srečavanje in oskrbovanje prebivalstva, kar je že pomenilo višjo stopnjo v razvoju naselbine. Poleg tega je Winkler odkril ostanke najmanj štirih bivalnih in gospodarskih objektov, v nadaljevanju svojih izkopavanj pa tudi večje grobišče s številnimi pogrebnimi pridatki. Vse to spada v obdobje od 1. do 3. stoletja našega štetja.

- Podobne tlorise stavb je z lastnim izkopavanjem odkril *Koroški pokrajinski muzej Slovenj Gradec* med leti od 1993 do 1997 in še povečal dotedanji obseg najdb ter vedenje o njih. Vse to je v naši krajini utrdilo spoznanje, da gre za eno najpomembnejših rimskih najdišč v Sloveniji. Prav to je za *Koroški muzej* spodbuda k nadaljnjemu raziskovanju ter izkopavanju v Starem trgu in bližnji okolici.

- Mira Strmčnik Gulič je svoj arheološki prispevek nasloвила *Kulturna dediščina za življenje* in dodala še

podnaslov *Osební raziskovalni prispevek o arheologiji Mislinjske doline* – sicer v neposredni bližini njenega legenskega rojstnega doma. Avtoričina uvodna napoved nas umešča v njeno odkritje temeljev predromanske cerkve iz obdobja pokristjanjevanja naših prednikov karantanskih Slovencev. Gledano prostorsko gre za slovenjegraško arheološko območje, v tem primeru gotovo med najpomembnejšimi v Sloveniji.

- Uspeh notranjega izkopavanja v legenski cerkvi je bil izjemen z odkritjem 26 staroslovanskih grobov iz 9. stoletja. V cerkvi je arheologinja Strmčnikova uredila edinstveno predstavitev izkopanin s pohodno zasteklitvijo. S takšno izjemno izvirno notranjostjo cerkev zasluženoma velja za najbolj obiskan kulturnozgodovinski spomenik na Koroškem. Nič nenavadnega, saj nas takšno odkritje navdaja s ponosom na našo vsaj dva tisoč let staro predgermansko zgodovino Slovencev.

- Z nadaljnjimi raziskovanji si Mira Strmčnikova v neposredni bližini cerkve sv. Jurija in s tem svojega rojstnega doma ter tudi v bližnji okolici obeta še najdbe nadaljnjih ostalin iz najstarejšega slovenskega naselitvenega obdobja. S temi svojimi prizadevanji si raziskovalka zasluži, da bo pri tem enako uspešna kakor doslej.

Dejansko je smer in potek nadaljnjih izkopavanj že odkrila in določila. In tudi objavila v knjižici *Legen, Sveti Jurij; zakladnica podatkov*. Katalogizirana je v *UK Maribor*; kot njen založnik je zapisan *Izvršni svet Skupščine občine Slovenj Gradec*, leto izida pa 1994. Natisnjena je bila v visoki nakladi 3000 izvodov.

- Marko Košan: *Andeški Slovenj Gradec in spomin sv. Elizabete*; prva objava v knjigi *Krona, kruh in vrtnice, 800 let Elizabete Turingijske*. Knjigo je iz nemščine prav tako poznavalsko prevedel Marko Košan. Njegov prevod je v vseh treh svojih založbah natisnila *Mohorjeva – Celovec, Ljubljana, Dunaj* leta 2007. Strani 90, naklada 1000 izvodov pa prav tako znatna.

- V našem mestnem zborniku 2014 *Slovenjegraška knjiga* zadevni Košanov prispevek obsega tri strani, saj je predvsem ponatis njegovega zapisa v zgoraj navedeni nemški knjigi. Spet pa v uvodnem delu tudi tu najdemo precej dragocenih podatkov; najprej pa do leta 1251 (= posvetitveno leto Elizabetine cerkve v Slovenjem Gradcu) zlasti o mogočni andeški plemiški rodbini z Bavarske.

- Zatem nam Marko Košan zapiše delni obseg slovenjegraškega srednjeveškega gospodstva. Zanj navaja celotno Mislinjsko dolino z vsem planinskim zaledjem na obeh straneh ter ozemlje med Dravo, Vitanjem in Pohorjem skupaj do nekdanje koroške deželne meje. In kje je ta dejansko potekala, ni zapisano.

- Sledijo dragoceni navedki o nastajanju izredne umetniške vrednosti v mestni cerkvi sv. Elizabete. Oboje so v njuni likovni podobi slavili zlasti mestni župniki, nazadnje še posebno mestni kanonik Jakob Soklič v obdobju do leta 1972. Elizabetino podobo je čaščeni zaščitnici mesta dal namestiti tudi nad glavnim vhodom v njeno župnijsko cerkev, kjer deluje zares privlačno.

Morebiti je župnika Sokliča k zunanji Elizabetini upodobitvi spodbujala tudi zelo opazna podoba od nekdanj hvaljenega mestnega grba. Vidimo ga na vrhu stavbe okrajnoglavarstva pročelja, torej sedanje stavbe *Koroškega pokrajinskega muzeja* prav izpred glavnega cerkvenega vhoda.

- Preostali del prispevka avtor namenja predvsem zgodovinskemu prikazu velikega Elizabetinega likovnega bogastva v cerkveni notranjosti. Sledi odlomek iz še enega njegovega povsem umetnostnozgodovinskega prispevka *Freske pasijonskega cikla v špitalski cerkvi sv. Duha v Slovenj Gradcu*. Kot menijo nekateri drugi raziskovalci, M. Košan soglaša, da jih gre pripisati srednjeveškemu nemškemu slikarju Andreju iz bavarskega Ottinga, ki jih je naslikal v času med letoma 1450 in 1460. Avtor jih vzporeja s poslikavo v cerkvi sv. Petra nad Begunjami. Ogleda si jo lahko vsak, ki potuje proti Kranjski Gori; cerkev ob tem ponuja tudi sijajne gorenjske razglede od Bleda do Triglava.

- Marko Košan svoj avtorski sklop zaključuje s pravim strokovnozgodovinskim prispevkom *Reformacija in protireformacija v Slovenj Gradcu (1527-1629)*, kar torej priča o stoletni prisotnosti Luthrove in Trubarjeve vere na Koroškem. Pri mojem povzetku mi bodo spet v oporo nekateri avtorjevi navedki.

- Začetni del: Janž Zajc (v nemščini Hans Has) in zgodnja reformacijska prizadevanja v mestu: Kot pridigar od leta 1525 je Zajc v mestu imel na voljo špitalsko cerkev ob župnijski Elizabetini cerkvi. Toda le za slabi dve leti: ker se je poročil s svojo deklo, je bil konec leta 1527 prijet in že decembra obešen v Gradcu. To je le dokaz več, kako nestrpni in celo grozljivo kruti so bili takratni medverski odnosi.

- Sredi leta 1528 so že delovale prve katoliške vizitacijske komisije. Slovenj Gradec je zaradi svojega uglednega mestnega statusa bil pregledan med prvimi. Tokrat je še ostalo pri strogih opominih k vrnitvi na pravo cerkveno stran.

Toda mestni župnik Avguštin Prygl je v letu 1533 ponovno moral ugotoviti nezadovoljivo stanje, vendar je nova vera imela že toliko pristašev, da so bila vsa njej nasprotna prizadevanja dokaj neuspešna. V tem letu se je slovenjegraška mestna župnija gotovo zaradi svoje pripadnosti protestantstvu morala utelesiti (= vključiti) v ljubljansko škofijo.

- Do naslednje velike vizitacije pride šele v letu

1581, ko jo je sredi avgusta opravljaj ljubljanski škof Janez Tavčar. Vendar je bila tudi takrat luteranska vera v mestu še zelo prisotna. O tem priča tudi istodobni spomenik mestni plemiški družini Gaisruck, ki je ohranjen v Elizabetini cerkvi.

- Okrog leta 1570 so si mestni protestanti pridobili pravega učitelja predikanta Filipa Kauffmana, ki je do leta 1585 deloval na Gaisruckovem domu. Leta 1586 je namesto njega za predikanta prišel bakala-vreat (= študent) univerze v nemškem mestu Halle Štefan Kimmerling. Pred tem je dve leti deloval v Dravogradu.

- V Slovenjem Gradcu je dobil hudega nasprotnika v mestnem župniku Boštjanu Vokaliču, vendar se je za predikanta zavzela mestna gospoda. V stolpu so mu uredili prižnico in bivališče. Leta 1595 so protestanti pridobili tudi lastno pokopališče, saj jim je skupnega mestna župnija otežkočala z izredno drago pristojbino.

- Do nadaljnjih napetosti je v mestu prišlo 23. januarja 1600, ko je rekatoliška komisija zbrala protestantske knjige in jih na cerkvenem trgu sežgala. Od luteranskih meščanov je z narekovano prisego zahtevala, da se svoji veri odpovejo. V maju leta 1600 je mestna gospoda zaprosila škofa Hrena, naj se iz ječe izpusti domači krojač Hans Perger, ker mora skrbeti za veliko družino. Takrat je Mihael Vokalič kot župnik že deloval v Šmartnem pri Slovenj Gradcu.

- Koroški kmetje so med tem v dveh letih sami zgradili cerkev sv. Uršuli na Plešivcu, da jo je lahko škof Tomaž Hren kot pravi spomenik obnovljeni katoliški veri posvetil že 18. 8. 1602. Bil je veliki škof verske prenovne in vnet častilec sv. Elizabete, zaradi tega je njeni cerkvi v Slovenjem Gradcu uredil župnijski status. Vendar je ta navzlic temu še izredno dolgo, vse do leta 1785 morala ostati zgolj podružnica župnijske cerkve sv. Pankracija v Starem trgu in šele takrat je lahko postala samostojna cerkvena občina.

- Prikrit odpor slovenjegraških luteranskih meščanov pa je trajal naprej še do leta 1628, ko se je meščanstvo po cesarskem odloku moralo vrniti v katoliško vero ali pa oditi iz dežele. Tu M. Košan poroča, da je Gaisruck gosposčino Slovenj Gradec prodal, z njim pa so se izselili številni drugi plemiči in meščani. S tem je protestantstvo v mestu ob Mislinji in celotni Koroški dokončno moralo zamreti.

Pripomba: V besedilu na str. 62 beremo približno dve vrsti dolg latinski navedek pisma škofa Hrena svojemu vikarju Andreju Tavčarju v Slovenj Gradcu. Prične se s prijaznim pozdravom «Saluta omnes Slavigracenses ...», torej «Pozdrave vsem Slovenjgradčanom». Za nadaljnje besedilo moja latinščina žal ne zadošča, a pri tem, da sem pogrešal prevod, gotovo nisem edini.

- Še ena pripomba o knjižnem pripisu k zanimivi in lepi sliki Starega trga na strani 64b: Da je ta iz Kaiserjeve suite (= zbirka upodobitev) iz okrog leta 1826 pomensko ustreza, sam pa naj dodam manjkajoči prevod nemškega pripisa pod sliko: »Grad Stari trg velečastitega gospoda knezoškofa ljubljanskega v celjskem okrožju«.

Naslednji prispevek je moj: Franček Lasbaher: *Znamenita češka listina v Slovenj Gradcu*. Odlomek; ves obsežnejši izvornik je bil objavljen v *Odsevanjih* 35-36, letnik 1999. *Mestna občina Slovenj Gradec* je namreč v letu 1999 s pomočjo prijateljskih vezi na Češkem uspela priti do izredno zanimive češke sveterimske listine iz leta 1364. Za zgodovino Slovenjega Gradca je toliko pomembnejša, ker so na njej ohranjeni pečati takratnih devetih mestnih in okoliških vitezov ter mestnega sodnika. Njihova bivališča v mestu so izrecno razvidna samo za tri pečatnike. Bili so Ortel von Windischgraz, Reinprecht von Windischgraz ter Frizel der Landrichter.

- Poleg prvo navedenih dveh mestnih vitezov iz Slovenjega Gradca je kot zadnji omenjeni deželni sodnik Fritzel bil vsaj enako pomemben kot gradiščana. Za sodnika je vsekakor razumljivo, da je deloval na mestnem oblastnem sedežu slovenjegraškem, saj mu je samo to omogočalo polnovredno izvajanje sodne veje oblasti.

- Češki spis sem, čeprav v okrnjeni objavljeni podobi, spet rad prebral, saj obravnava davno skupno zgodovino, ko smo neko kratko obdobje Slovenci in Čehi živeli v skupni državi z glavnim mestom Prago v času znamenitega cesarja Karla IV, ki je vladal v obdobju 1355-1378. Čehi seveda nimajo drugega, ki bi ga bolj slavili, dokaz za to je že zelo slikovita Praga sama. K temu je veliko prispeval naš največji arhitekt Jože Plečnik, ki ji je namenil velik del svojega ustvarjalnega življenja.

- Morda bi naši zgodovinarji lahko predlagali kaj v Karlov spomin tudi pri nas. Nekaj takega sem že poskusil sam. Ko sem izposojeno zgodovinsko izredno dragoceno listino vračal občini, sem predlagal, naj se primerno zavarovana razstavi na častnem mestu, da bo obiskovalcem dostopna.

Služila bi naj tudi učencem in dijakom za zgodovinsko učno uro, pa recimo prav primerno kdaj za splošno medkulturno ali predvsem medšolsko sodelovanje našega mesta s pobratenim mestom Českim Krumlovom. Reko Vltavo in zlasti Hradčane pa lahko kot skupno kulturno dediščino občudujemo v obeh teh čeških mestih.

- Pomen obravnavane listine, ki sem jo za *Odsevanja* leta 1999 prevedel v celoti, je zgodovinsko gledano namreč izjemen. Udeleženi sta bili češka in habsburška vladarska družina, ki sta s to medsebojno pogodbo sklenili, da bo vključeni del rimsko-

-nemškega cesarstva glede na to, katera vladarska družina izumre prej, pogodbeno prepustil cesarsko krono drugi, torej preživeli družini. Seveda skoraj na žalost rečeno vemo, da so bili srečnejši Habsburžani in naše glavno mesto je do konca I. svetovne vojne ostal Dunaj.

- Za moje prevajalsko delo je bila srednjeveška nemščina, ki smo jo kot »državni jezik« uprabljali tako Čehi kot Slovenci, kar precej zahtevna. Za vzorec prepisujem sklepna odstavka: »S pečatenjem potrjujemo to listino in pisanje mi zgoraj imenovani gradiščani in deželski plemiči mesta Windischgretz s privešenimi pečati.

Pečatenje se je zgodilo in je ta listina dana v istem mestu Windischgretz na naslednjega dne Sobote pred Cvetno nedeljo v Postnem času po Kristusovem rojstvu Tisoč tri sto Šestdeset let in zatem v četrtem letu.« Da poenostavimo: Bilo je leto 1364, 16. marec, vendar je leporečno izpisani datum kar zanimiv. In zakaj sploh pečatenje? Pač zaradi tega, ker so tudi omenjeni vitezi bili nepismeni!

- Štefka Cobelj: *Slovenjegraška slikarska rodovina Straussov*. Odlična umetnostna zgodovinarka in etnologinja z doktoratom leta 1965 na *Univerzi v Ljubljani* je enakonaslovno knjigo objavila tudi v nemščini. Službovala je v strokovnih ustanovah tako v Sloveniji in v drugih delih Jugoslavije ter drugod po Evropi, povsod pa kot zelo uveljavljena uspešna predavateljica.

V njenem prispevku beremo o vseh treh umetnikih Strausseh, čeprav se najstarejšega Janeza Straussa v nekaterih življenjepisih kot manj pomembno osebo izpušča. Tako za Janeza zvemo, da se je v Slovenj Gradec priselil okrog leta 1650 verjetno iz Celovca. Od njegove skromne slikarske zapuščine se je še najbolj ohranila le poslikava podružnične cerkve sv. Antona na Ravnah na Koroškem iz obdobja okrog leta 1674.

- Znamenita umetnika sta nedvomno postala njegova potomca: sin Franc Mihael Strauss in vnuk Janez Andrej Strauss. V obdobju okrog leta 1715 se je najprej uveljavil z domačima krajinama. Kmalu zatem vsaj do leta 1719 deluje v nekaterih cerkvah v kraju Gross St. Florian (= Veliki Sv. Florjan) v južni Avstriji, zatem pa spet leta 1720 v cerkvi sv. Pankracija na Gradu pri Starem trgu ter kmalu nato še v cerkvah v Vuzenici in Kamniku.

- Do leta 1738 je Franc Mihael slikarsko izvrstno opremil številne cerkve v Dravski dolini ter tudi v Mariboru in Rušah. Največjo umetniško ustvarjalnost izpričuje v letu 1732, ko je naslikal veliko oltarno kompozicijo sv. Elizabete v Slovenjem Gradcu, ki ga je dodatno zaposlovala kakšno leto ali dve.

- Še znamenitejši slikar je postal Mihaelov sin

Janez Andrej Strauss. Slikarstva se je naučil predvsem pri očetu, potem pa je veliko ustvarjal najprej v domačem okolju (Stari trg, Šmartno in Homec pri Slovenj Gradcu, Kronska gora, Zavodnje, Vič in Šentjanž pri Dravogradu, Ivnik in Žvabek v Avstriji itd.). Bil je izredno produktiven in zlepa se ne bi moglo naštetih vseh krajev njegovega delovanja.

- V domačem kraju je bil zelo spoštovan kot umetnik in občinski svétnik ter mestni svetovalec. V letu 1776 je dopolnil poslikavo cerkve sv. Elizabete, v letu 1777 pa je naslikal veliko oltarno kompozicijo v cerkvi sv. Duha. Leta 1781 je dve leti pred smrtjo kot zadnje svoje delo ustvaril oltarno kompozicijo sv. Ane v Elizabetini cerkvi.

- Sergej Vrišer: *Življenje in delo Janeza Jurija Mersija*. Z njim je Slovenj Gradec v obdobju svojega cvetočega baroka pridobil tudi prvega kiparja. Tu je pričel delovati leta 1757, takoj po prihodu iz rodnega Rogatca. Takrat si je v mestu zagotovil svoj dom z nakupom hiše, ki še vedno obstaja. Tu si je kmalu ustvaril ugled kot uspešen kipar in kot mestni sodnik – oboje v času od leta 1767 do 1781.

- Bil je plodovit mojster, ki je samostojno izdelal lesene kipe in kiparske sestave za cerkvene potrebe po vsej Koroški in v številnih drugih slovenskih krajih. Ustvaril je tudi nekaj prižnic; še najbolj se je okrog leta 1763 proslavil s tisto v baročni cerkvi svete Elizabete v Slovenjem Gradcu. V obdobju njegovega delovanja si je Slovenj Gradec pridobil ugled kiparskega središča z velikim krogom vpliva.

- Uvodoma Sergej Vrišer Slovenj Gradec – mesto slikovito koroško-štajersko veduto z močno naklonjenostjo opiše kot kraj z zgodaj pridobljeno veljavo pomembnega nadregionalnega likovnega središča. K temu so največ pripomogli prav baročni slikarji družine Strauss in priseljeni kipar J. J. Mersi.

- Niso ostali osamljeni; v prejšnjem stoletju je okrog leta 1935 tu pričel delovati veliki ljubitelj mestne kulturne tradicije ter zbiratelj zlasti likovnih del župnik Jakob Soklič. Kmalu po osvoboditvi v letu 1945 so se mu pridružili slikarja Karel Pečko in Jože Tisnikar ter kipar Rade Nikolič. Še bolj v bližnji preteklosti sta se pričela uveljavljati Sašo Vrabič z likovnimi instalacijami in kiparka Naca Rojnik.

- Valerija Grabnar: *Slovenj Gradec v 19. stoletju*. Beremo zlasti zgodovinski vpogled v življenje še vedno majhnega mesta – na začetku stoletja s komaj 600 prebivalci, na sredi tega obdobja pa vendarle že s 1100 prebivalci. Z gospodarskim razvojem je vedno bolj prevladoval vpliv nemške prebivalstvene večine, ki je konec stoletja do takrat skupno slovensko-nemško šolo razdelila v dve, torej v nemško in slovensko. Prvo so si Nemci zgradili na

novu, Slovenci pa so v letu 1901 za svojo osnovno šolo odkupili dovolj prostorno mestno graščino.

- Naštete imamo tudi razvojne stopnje: dvorazrednica je šola postala leta 1827, leta 1849 tri-razredna, leta 1851 pa kot glavna šola glavarstva že štirirazrednica, leta 1855 petrazredna in 1860 šestrazredna, kar je ostala do leta 1870, ko je pričela izvajati osemletno šolsko obveznost.

Vendar je takšen izraz napačen; polno šolsko obveznost so izvajale že prejšnje nižje šolske stopnje, le da se ta še ni ravnala po številu razredov. Npr.: dvorazrednica je res štela samo dva razreda, ki pa je s kombiniranim poukom delila učence v nižjo in višjo stopnjo, obe pa v nadaljnje razrede. Tako je šestletnica delila učence že v šest skupin od 1. do 8. razreda, da so učenci skladno z učnim načrtom lahko končali osemletno šolsko obveznost. Število učiteljev se je vedno ravnalo po tem, koliko razredna je šola dejansko bila.

- Za prebivalstvo beremo, da ima nasploh dobre značajske lastnosti, čeprav je v kulturnem smislu nekoliko zaostalo. Slednje celo nekoliko otežkoča fantovski vojaški nabor. Premožensko stanje ostaja v sredini, čeprav so obrtniki številni in enako tudi gostilničarji, ki jih je bilo blizu 60.

- Mesto je napredovalo zlasti s tem, da je 1849 postalo središče okrajnega glavarstva tudi za sodna okraja Marenberg (= Radlje) in Šoštanj (seveda z Velenjem). Pridobili so višji poštni urad in hotel, že leta 1869 pa še finančno ustanovo, ki je poslovala tudi v slovenščini. Slovenj Gradec je kmalu postal še bolj znan kot rojstni kraj skladatelja Huga Wolfa (1860–1903) in pesnika Ernsta Golla (1887–1912).

- Mirko Kambič: *Ferdinand Andreiz (Andrej), slovenjegraški fotograf pred sto leti*. Naslov je dober primer časovne nejasnosti, kadar ne vemo, kdaj se je obravnavano stoletje sploh pričelo. Naš časovni smernik je leto 1903, saj nam je avtor zapisal, da je obravnavani fotograf odlično dokumentiral takratni uničujoči požar v mestu. Doma je bil onkraj Radeljskega sedla v kraju Wies, s slovenskim imenom Zeleni Travniki, točnega podatka o tem, kdaj se je preselil v Slovenj Gradec, pa ni.

- Svojo delavnico v našem mestu je mojster razglasil kot atelje za pokrajinske slike, osebne in družinske portrete ter različne preslikave, povečave ter oljne slike do primerne naravne velikosti. Pomembno je bilo slikanje razglednic, za kar je Ferdinand Andrej ustanovil posebno lastno založbo. Prvi je razvil skupinsko slikanje šolskih otrok, gasilcev in duhovnikov, porok ter množičnih zborovanj.

- Ob navedku kraja Wies naj dodam, da je tamkajšnja glavna šola (Hauptschule) izvajala večletno odlično sodelovanje z radeljsko osnovno šolo. Odlikovali sta se s skupnimi učnimi urami angleščine, spodbujanjem pouka sosednjega jezika ter z

delovnimi srečanji učiteljev in s športnim sodelovanjem učencev. Pri tem jih je redno podpiral koroški zavod za šolstvo.

- Modesta Wolf: *Spomini na otroštvo Huga Wolfa*. Prevedla Tanja Srebot Rejec in Franček Lasbaher. Spomine je napisala Wolfova sestra Modesta, oba pa sta se rodila v Slovenjem Gradcu. Beremo družinsko zgodbo, v kateri je oče preživljal precej številno družino kot usnjarski mojster, mati pa je bila močno zaposlena z veliko hišo in gospodinjstvom. Čeprav sta bila oba starša po prednikih slovenskega rodu, je družina slovenščino z zvišenostjo zavračala in jo skoraj povsem opustila, ker je hotela biti izključno nemška. To je sicer v nemško usmerjenem mestu seveda bilo zelo preprosto ter obenem velika družbena in gospodarska prednost.

- S slovenskim jezikom so otroci prihajali v stik predvsem v nemško-slovenski šoli in v mestnem življenju, hišni gospodar in zelo pomemben usnjarski podjetnik pa nedvomno tudi v poslovnih odnosih s Slovenci.

- V Modestini zgodbi je prisrčen in natančen opis miklavževanja, pri katerem sta škofovskega dobrotnika otrok spremljala tudi grozna parklja. Pomemben otroški praznik so bili še sveti trije kralji, vendar kralji niso prišli sami, saj je bila z njimi sveta družina z angeli. Otrokom v strah in trepet pa so zraven hodili še biriči in spet je moral z njimi priti tudi strašen peklenšček, če ne celo dva.

Seveda ne gre pozabiti, da je takratna vzgoja otrok še vedno v veliki meri temeljila prav na močnem zastraševanju, kaj vse se jim bo zgodilo, če ne bodo pridni. No, to je otrokom tako ali tako dejansko bila stalna grožnja in največkrat so se je vsaj najmlajši zares morali bati.

- Borut Trekman: *Citati iz pisem Huga Wolfa*. Izbral in prevedel Borut Trekman, založila *Drava Celovec*, 1990. Tri pisma iz obdobja od 1875 do 1980 so bila namenjena staršem v Slovenjem Gradcu.

- V prvem je očitek očetu, ker ni hotel podpreti sinove namere, da življenje posveti glasbi: »Jaz se vam smilim, ker hočem postati glasbenik, Vi pa se smilite meni, ker ne dovolite, da bi se smel posvetiti tej umetnosti.« Istega leta na isti naslov po koncertu Richarda Wagnerja: »Od glasbe tega velikega mojstra sem čisto iz sebe in sem postal wagnerijanec.« Spomnimo se, da je takrat bil star 15 let, toda takšen sklep se povsem ujema z mladostnikovim velikonemškim vzdušjem.

- Preostalih pet pisem iz obdobja od 1881 do 1899 je napisal glasbenim znancem: 1881: »Ljudje so vendar veliko slabši od kamnov. Toda nemara bom kdaj celo moral biti zaprt v stolpu, ki bo zgrajen iz takih kamnov.« Žalostna slutnja, zares uresničena

v zadnjih letih življenja, ko se mu je um povsem omračil.

- 1888, v začetku februarja, pismo znancu oziroma prijatelju: »Pravkar sem napisal nov samospev. Božanski samospev, Vam rečem! Prav božansko čudovit! Le kaj mi bo še prinesla prihodnost? To vprašanje me muči in plaši v budnosti in v snu ... Mislim, da sem blazen, ker Vam tako pleteničim.«

- 1899, iz bolnišnice: »Tukaj je grozno in ljudje mi čedalje bolj grozijo ... Čakajo me najstrašnejše muke. Ah, ko bi me še mogli odpeljati od tod. Sploh me ne bi smeli spraviti v umobolnico, in vse bi bilo drugače!«

- Zadnja želja se mu pač ni izpolnila. Umril je v dunajski umobolnici decembra 1903. Pokopan je na osrednjem dunajskem pokopališču v tistem delu, ki je namenjen velikim avstrijskim skladateljem.

- Igor Grdina: *Hugo Wolf in Josip Ipavec - skica primerjalne biografije*. Razprava izhaja iz primerjalne ocene med enim od najznamenitejših mojstrov glasbene umetnosti Hugom Wolfom (Slovenj Gradec, 13. 2. 1860 - Dunaj, 22. 2. 1903) in njegovim komaj kdaj omenjanim kolegom Josipom Ipavcem (Šentjur, 21. decembra 1873 - 8. februarja 1921).

- »Komaj kdaj« sicer še ne pomeni »sploh ne«, toda v *Geslovníku Enciklopedije Slovenije* je Josip Ipavec v 4. zvezku naveden s samostojnim geslom ter zastopan z dostojnim člankom, ki ga je napisal glasboslovec znanstveni svétnik dr. Danilo Pokorn, vodja muzikološkega inštituta na slovenski umetnostni akademiji (*ES* 4, *MK*, *LJ*, 1990). Enako spodbudno je dr. Pokorn ocenil tudi tri Josipove brate: Gustava, Alojza in Benjamina, ki so prav tako postali uspešni skladatelji.

- Huga Wolfa in Josipa Ipavca povezuje še nekaj življenjskih vzporednic: V gimnaziji sta oba imela težave s slovenščino in nobeden si ni pridobil formalne glasbene izobrazbe. Oba sta svojo glasbeno ustvarjalnost prvenstveno namenjala samospevu, vendar je bil Hugo Wolf veliko učinkovitejši. Nazadnje imamo še pretresljivo resnico: Oba skladatelja je ugonobila enako neozdravljiva sifilitična bolezen.

- V strokovni literaturi najdemo podatke, da je v obliki samospeva po Goetheju uglasbil 51 pesmi, po Moerikeju 53, po Eichendorfu pa 20 pesmi. K temu je dodal 91 samospevov iz Španske pesmarice ter 92 iz *Italijanske pesmarice*. Ti podatki nam povejo obenem, da je Hugo Wolf bil dober poznavalec pesništva v nemškem jeziku in širše evropske kulture, saj je samospeve skladal tudi po velikih ustvaritvah drugih evropskih umetnikov.

Prav tako nam potrjujejo še oceno, da je bil izredno plodovit glasbenik, v samospevu pa kot sklada-

telj gotovo neprekošnjiv.

- Tu niti ne naštevam vseh stičnih povezav, ki jih avtor Igor Grdina odkriva in našteva v življenju in glasbeni ustvarjalnosti obeh glasbenikov. Posebno znano je, da se je Hugo Wolf še zelo mlad dočela poslovil od svojega rojstnega mesta in je svoje življenje usmeril predvsem v Gradec in na Dunaj.

- Toda zgodovina glasbene umetnosti skoraj enake življenjske vzporednice ali vsaj podobne dovolj pogosto odkriva in razčlenja zlasti s primerjavo podobnosti med dvema življenjskima usodama. Grdinova sklepna misel je sicer drugačna, a nekako ganljiva: »Nemara bo kdo v Wolfovih samospevih kdaj občutil - ali celo odkril - melodijo govornice njegovega rojstnega mesteca Slovenjega Gradca ...«

- Marijan Zlobec: *Intervju z Jožetom Leskovarjem*. In podnaslov: *Novo odkritje slovenskih kulturnikov: Skladatelj Wolf je bil slovenskega rodu*. Razgovor, objavljen v časopisu *Delo* 2. 10. 1988, povzema nemško-slovenske raziskave o narodni pripadnosti skladatelja Huga Wolfa. Dolgo je veljalo, da je bil glasbenik slovenskega rodu samo po materi Katarini Nussbaumer Orehovnik.

- Njegov slovenski rod po obeh starših pa je dejansko bil ugotovljen že pred II. svetovno vojno, ko sta o tem pisala mestni župnik Jakob Soklič in gimnazijski profesor Josip Mravljak iz Vuzenice. Prav on je velik del svojih zgodovinskih raziskav namenjal zgodovini Slovenj Gradca in v lastnih objavah tudi njegovemu najznamenitejšemu rojaku Hugu Wolfu.

- Natančnejše raziskave Wolfovega očetovega rodu je Jože Leskovar po Sokličevi spodbudi iskal v arhivu župnije v Šentjurju in tam naletel na listine z dokazili, da je praded Hugovega očeta Filipa zares izhajal iz slovenske družine v Šentjurju.

- Marijan Zlobec je pogovor z J. Leskovarjem v soglasju obeh govorcev povzel z mislijo dr. Gojmira Kreka iz leta 1910, da je skladatelj Hugo Wolf s svojimi samospevi kronal evropsko glasbeno kulturo z diademom najdragocenejših biserov, v katerem pa je nedvomno kateri tudi slovenski.

- Ernst Goll: Dve pesmi - *Prolog* in *Legenda*. Po nadaljnjih petih straneh v naši knjigi beremo še dve krajši pesmi Ernsta Golla: *O sreči* in smrti ter *Nagrobni napis*. Obe pesmi sta pretresljivi, a je slednja pristnejša z usodno slutnjo prerane smrti. Z njo se pesnik poslavlja od svojega še neizživetega življenja: »... ne točite solza in zame ne molite, do mojega hladnega srca ni moč vam priti več.«

Kakor je že bilo navedeno, je vse pesmi prevedel Vinko Ošlak s takšnim pesniškim navdihom, da se njegov prevod bere enako pristrčno in stvarno kakor Gollov poetični izvornik. Prav na osnovi tega prevoda že njegova knjižna objava priča, da se je

prevajalec V. Ošlak še najbolj zavedal, da je pesnik Ernst Goll navzlic svojim samo nemškimi pesmim ravno tako enakopravni predstavnik uveljavljene slovenjegraške kulturne tradicije.

- V avstrijskem dojemanju življenja in dela mladega pesnika je Ernst Goll vseskozi obveljal za južnoštajerskega pesnika, toliko bolj zares, ker je v tistem obdobju tudi njegov rojstni kraj prav tako od nekdanj veljal za južnoštajersko mesto.

- Ernst Goll je izhajal iz premožne slovenjegraške poslovne hotelirske družine. Kot študent 3. letnika filozofske fakultete graške univerze je sredi leta 1912 s samomorom sklenil svoje mlado življenje.

- Še v istem letu so njegovi prijatelji poskrbeli, da je bila objavljena njegova edina pesniška zbirka *Im bitteren Menschenland (V grenki deželi človeka)*. Tudi to zbirko je v slovenski jezik odlično prevedel celovski Slovenjegradečan Vinko Ošlak.

- Uveljavljen mlad graški literarni zgodovinar (rojen leta 1979) Christian Teissl tu objavlja *Odkritja in skrivnosti o Ernstu Gollu*. Sestavek nam pod nekoliko zagonetnim naslovom poroča o žalostnih odmevih ob tragični smrti mladega študenta in pesnika. Avtor pismo celo pripisuje pesnikovemu prijatelju iz njegovega rojstnega mesta Windischgraz, torej iz Slovenjega Gradca. Približno eno stran dolg pretresljiv spis se zares bere kot žalostinka in v resnici to tudi je v grenki žalosti ob smrti mladega duševno neprecenljivo bogatega pesnika.

Za sklep beremo: »Nam preživelim se spodobi le še to, da našemu mlademu prijatelju Ernstu in velikega pesniku postavimo spomenik iz njegove neizmerno bogate duhovne dediščine.«

- Christian Teissl odločno oporeka presojam, da je bil Ernst Goll južnoštajerski pesnik. Njegova pesniška umetnost je predvsem sodobna, zlasti pa časovno in krajevno neomejena. Prava resnica je le, da smo z njegovo smrtjo gotovo izgubili našega največjega bodočega lirika.

- Enako stvarna je ugotovitev, da nekatere od Gollovih pesmi v svoji močni glasbeni izraznosti vsaj tu in tam vsebujejo tudi slovenske motive.

- Uredništvo slovenjegraških *Odsevanj* je ob *Slovenjegraški knjigi* že pred časom poskrbelo za dodatno počastitev umrlega pesnika. Tudi takrat je spominski zapis prispeval Christian Teissl in ga naslovil *Prvi in zadnji verzi Ernsta Gola (Odsevanja, dvojna številka 93/94, Slovenj Gradec, 2014)*. Naj dodam še Teisslov navedek, da je E. Goll osem let obiskoval cesarsko kraljevo gimnazijo v Mariboru in tam leta 1905 uspešno opravil zrelostni izpit.

- Najstarejša mariborska gimnazija še hrani letopise, v katerih se najde precej kronik tudi iz začetka prejšnjega stoletja, torej še iz pesnikovih dijaških let. V Teisslovem spisu beremo še, da je Ernst Goll že v gimnazijskih letih bil tako dober pesnik, da je

pesmi ustvarjal tudi v zahtevnih heksametrih.

- Špela Spanžel: *Franc Berneker*. Označeno kot odlomek iz nenavedene celotne objave. Avtorica svoj sestavek pričinja z neuspešnim Bernekerjevim sodelovanjem leta 1899 (takrat še dunajski študent) na natečaju za ljubljanski spomenik Francetu Prešernu (prejel je častno priznanje). Največjega priznanja je bil deležen za Trubarjev spomenik, postavljen v Ljubljani leta 1908.

- Že pred tem je sodeloval v številnih obnovah cerkvenih kipov v rojstnem Starem trgu pri Slovenjem Gradcu in bližnji okolici. V poznejšem ljubljanskem obdobju je bil najuspešnejši v kompozicijah iz bron in marmorja. Velik njegov dosežek sta tudi nadvratna reliefa v Ljubljani, zlasti pa vodnjak v Kranju. Memorialno je najbolj predstavljen v razstavnem katalogu ob retrospektivni razstavi *Franc Berneker 1874-1932* v Slovenjem Gradcu leta 1984 v zapisu avtorice Špelce Čopič.

- Ob vsem tem nas osupljajo njegova zadnja življenjska leta dejansko v beraški revščini. Bil je brez sredstev in hudo bolan v zasilnem bivališču v sicer domači *Narodni galeriji* v Ljubljani, kjer je spomladi leta 1932 nesrečno osamljen umrl.

- V naši *Slovenjegraški knjigi* nas ob sorazmerno skromnem zapisu o največjem slovenskem kiparju še dodatno začudi, da niti tisti dve barvni strani o slovenjegraškem kiparstvu nista namenjeni Bernekerjevima umetninama, kakor bi to po vsej vsebinski logiki mogli pričakovati.

- Seveda pogrešamo še vsaj kratko oznako bogate Bernekerjeve zapuščine v umetnostni galeriji v Slovenj Gradcu, saj nas ta vabi h kakšni celostni ali vsaj delni ponovitvi velike retrospektive v letu 1984.

- Takratno razstavo je pripravila univerzitetna profesorica umetnostne zgodovine dr. Špelca Čopič. Uredila in pretežno sama napisala je tudi ugledni razstavn katalog *Franc Berneker 1874 -1932; Umetnostni paviljon Slovenj Gradec, 1984*.

- Gotovo vsak umetnik živi še naprej tudi s tem, kako je prisoten v domačem kraju. Za takšen namen pa je Bernekerjeva spominska plošča na starotrškem župnišču zares preskromna. Tej ugotovitvi dodajmo povezavo z gornjim zapisom in morda je tudi to zamisel za ponovno veliko razstavo, kakršnih je bilo v prejšnjih časih v naši galeriji v resnici nemalo, zdaj pa bi kakšno že lahko ponovno dočakali.

- Pa vsaj vmes smo jo vendarle in to v ne tako daljni preteklosti – v letu 2001. Zanj imam v arhivu obvestilo naše umetnostne galerije, ki v sodelovanju s *Kulturnim društvom Stari trg* vabi na predavanje univerzitetne umetnostne zgodovinarke Špela Spanžel: *Franc Berneker. Tih tragedija slovenskega umetnika*. Predavala je v okviru *Bernekerjevih kipar-*

skih dnevo od 20. 6. do 23. 6. 2001. Torej lahko spodbujamo nadaljevanje te niti ne zelo odmaknjene krajevne prireditve.

- Poleg tega ob dovolj vztrajnem listanju naše knjige na Bernekerjevi strani 211 najdemo reprodukcijo kipa s pripisom *Franc Berneker, Rokoborci; okrog 1910, bron*; v sklepnem razdelku *Seznam slikovnih prilog* pa na strani 485 še dodatek *Koroška galerija likovnih umetnosti Slovenj Gradec* (stalna zbirka). Fotografija kipa: *Arhiv KGLU Slovenj Gradec*.

- Jože Potočnik: *Dr. Vinko Železnikar (1877-1936), primarij in slovenjegraški sokol*. Rojen Gorenjec je medicino študiral in s pohvalnim priznanjem promoviral na univerzi v Gradcu. Zavrnil je ponudbo, da se takoj zaposli na tamkajšnji medicinski fakulteti. Rajši se je odločil za bolnišnico Slovenj Gradec; ob prihodu v službo leta 1919 je prevzel delovni mesti ravnatelja bolnišnice in vodje kirurškega oddelka.

- Do takrat je tu povsem prevladovala nemščina in dr. Železnikar jo je brez obotavljanja nadomestil s slovenščino. Obe zaposlitvi je odlično opravljal in se ob tem z vso prizadevnostjo vključeval v mestno življenje. Leta 1919 je poleg številnih društev tu zaživelo telovadno društvo *Sokol*, katerega prvi starosta je prav tako postal doktor Vinko Železnikar.

- Društvena dejavnost se je takoj razživela, zlasti s skupinskimi telovadnimi vajami ter z nogometom in s plavanjem, še najbolj pa s kolesarstvom. Slednjega je Vinko Cajnko vodil tako uspešno, da so kmalu nastali še trije kolesarski klubi v Mežiški dolini, Slovenj Gradec pa je postal središče koroške kolesarske zveze.

- Prizadevni telovadni starosta je veliko pripomogel, da je mesto kmalu dobilo *Sokolski dom*; ta je postal živahno središče telovadnega in družbenega življenja. Tudi sicer je Slovenj Gradec kot sedež okrajnega glavarstva in s tem upravnih služb z višjim sodiščem, s tremi večjimi tovarnami, z dvema hoteloma ter meščansko šolo (poleg mežiške edine na Koroškem) vsestransko vzorno napredoval skozi vseh 20 let kraljevskega obdobja.

- Pri vsem tem je odločilen razvojni delež opravil prav dr. Vinko Železnikar. Žal mu je njegovo nadaljnje vsestransko delovanje sredi novembra leta 1936 prekinila nenadna in mnogo prerana smrt.

- Naj tu dodam, da je hčerka dr. Vinka Železnikarja Cveta Železnikar Špragar kot profesorica zemljepisa redno poučevala svoj predmet na Šolskem centru Slovenj Gradec. Bila pa je tudi redna profesorica glasbe; predvsem je učila klavir v mestni glasbeni šoli. Vse svoje učne ure je opravljala kratkočasno in z vedrim šolskim humorjem. Prav zaradi tega je med dijaki vedno bila priljubljena.

- Franc Ksaver Meško: V naši knjigi je tu natisnjen znamenit pisateljev pesniški slavospev Slovenj Gradcu *Mestece med gorami*. Napisan je dokaj na kratko, a tako ganljivo poetično, da ga sploh ne moremo kar tako pozabiti. Preostaja pa nam, da ga enako ganjeni kadar koli spet preberemo.

- Ladislava Hory: *Rjuha iz hodnega platna za župnika pesnika*. Beremo kratek prikaz Meškove župnije Sele nad Slovenj Gradcem, predvsem pa o tem, kako skromno je tam živel in pisateljaval Meško v občudovani gorski hladni naravi, kar je zanj kdaj gotovo moglo biti zahtevno, ker je bil rojen v toplejši vinorodni pokrajini Prlekiji.

- Spis je pomagala sestaviti slovenjegraška podeželska porodničarka Marija Ovčar, ki je pisatelja večkrat srečavala na njegovih gričevnih poteh proti mestu predvsem k stanovskemu tovarišu mestnemu župniku Jakobu Sokliču. Zato je še kako prav, da imata oba duhovnika svoj kip ob župnišču, kjer sta se vedno rada srečavala. Upodobitvi je umetniško odlično izdelal akademski kipar Rade Nikolić.

- Zdaj bomo videli, da je ob Meškovem navdihu prav tako nastal seveda ne le eden pravi spis o njem. Za začetek ga je napisal Tone Turičnik z naslovom *Meško in Koroška*. Dejansko nam veliko pove že stavek: »Koroško je Meško imel rad: Zanj je živel in nesebično delal kot duhovnik in pisatelj.«

- Skoraj vsaj tako je Koroško in še najbolj svoj posestniški del z graščino Hartenstein v Mislinjski dolini imela rada dunajska mednarodna pisateljica Gusti Stridsberg, ki ima v naši knjigi odlomek iz knjige *Mojih pet življenj*, od katerih je vsaj eno življenje namenjeno Sloveniji. Zapis je lepo berljiv in spleča se ga vzeti pred oči, saj kaj tako privlačnega o nas v kakšni drugi objavi ne bomo zlahka našli. Stridsbergovi pa le upoštevajmo, da se je takoj po prihodu v Slovenijo pričela učiti naš jezik. Za jezikovno pomoč je pridobila nadučitelja Franca Kavčiča, ravnatelja šmarške osnovne šole, ki jo je kot učenka že obiskovala njena hčerka.

- A jezik se je hotela naučiti ne le zaradi razgovorov z domačini, marveč predvsem zaradi tega, da je lahko prva pričela prevajati Cankarja v nemščino, zaljubljena v njegovo slovenščino, odkar je izvedela zanj. Kot prvi njegovi knjigi je prevedla *Hlapca Jerneja* in *Hišo Marije Pomočnice*. V imenu nemške založbe je prevod odobril pisatelj bratranec univerzitetni profesor dr. Izidor Cankar.

- Vse to je Stridsbergova v svoji knjigi podrobno opisala z velikim občudovanjem kulture malega naroda, ki ga je pri obstanku obvarovala prav zvestoba materinemu jeziku. Prevajalec njene knjige v slovenščino pa je bil Slovenjgradčan in uveljavljeni pisatelj Drago Druškovič. Prevod je objavil leta 1983, izvirnik v nemščini pa je bil napisan leta

1968.

- Grenka pripomba: Prevajalsko delo v zvezi s Cankarjevimi in drugimi književnimi deli sem zaman iskal v knjižni zbirki *Leksikoni - slovenska književnost* (CZ, LJ, 1996) in moral ugotoviti, da prevajalstvo v tem leksikonu sploh ni upoštevano.

- Vrnimo se k naši mestni *Knjigi*, kjer smo uspeli priti do strani 148. Skupaj z naslednjimi štirimi stranmi jih je izpisala Ema Golčer pod naslovom Štiri zgodbe (*Pri Sociniju, Kmečka butara, Nenavadno srečanje, Predragi čevlji*). V našem kazalu preberemo, da jih je pisateljica objavila v knjižni samozaložbi v letu 2012 na Ravnah, skupni obseg njene knjige pa je 172 strani.

- Jakob Soklič: *Umetnost v Slovenjem Gradcu*; odlo-mek iz 1. mestnega zbornika *Slovenj Gradec ob 700-letnici*, SG, 16. 9. 1951. Vemo, da je bil avtor po poklicu duhovnik, po navdihu in velikem poznavalstvu pa predvsem umetnostni zgodovinar, da bi ne mogli najti primernejšega za tukaj izbrani naslov.

- Preberimo njegov prvi stavek: »Po svoji lepi legi in svoji čudoviti okolici slovi mesto Slovenj Gradec kot eno najlepših slovenskih mest.« In malo naprej: »Obiskovalci radi prihajajo sem prav tako zaradi mnogih umetnin, ki jih občudujejo v Slovenj Gradcu.« Tudi celotno nadaljnje Sokličevo besedilo je izredno lepo opisani del te naše mestne in splošne zgodovine.

- Albin Žižek: *Blagopokojni župnik Jakob Soklič v svoji pisarni*. Spis je bil najprej natisnjen v zborniku, ki ga je ob 25. obletnici Sokličeve smrti pripravil Župnijski urad *svete Elizabete Slovenj Gradec* v letu 1997. Pisec se najprej dotakne njunega predvojnega sodelovanja, ko sta oba poučevala na slovenjegraški meščanski šoli. Poudarek daje ravno temu, kako prisrčen je bil Sokličev pouk verouka, ki ga je vedno poučeval v neki svoji obliki skupinskega. Spraševal ga je tako, da so učenci vedno lahko odgovorili na vsa vprašanja. Med okupacijo je moral prenesti številna sovražna ponižanja in šele njegova poveljna zgodovina ga je postavila med najzaslužnejše občane Slovenj Gradca.

- Viljem Pangerl: Jakob Soklič: *Moje življenje je romanje*. Avtor je napisal pravi Sokličev življenjepis od rojstva na Bledu leta 1893. O študiju vzemo, da ga je pretežno opravljal v Gorici in Ljubljani, kjer je bil posvečen junija 1917. Zatem beremo, da je leta 1918 že služboval kot kaplan na Hrušici pri Podgradu. Zamenjal je precej delovnih mest v tržaški škofiji do končne ustalitve sredi leta 1933 z imenovanjem za župnika v Slovenj Gradcu. Tu je takoj začel odkrivati cerkveno likovno bogastvo in umetnike, ki so ga ustvarili, župnišče pa je postalo

mestno kulturno središče, ki ga je leta 1937 še obogatil s svojo zbirko starin.

V svojo župnijo se je vrnil sredi leta 1945 in na obeh mestnih šolah nadaljeval z veroukom do leta 1952, ko je bil ta pouk prestavljen v župnijske prostore. Za častnega kanonika ga je škofija imenovala leta 1968, precej let je tudi vodil mestno dekanijo. Napisal in v zbornikih objavil je več strokovnih člankov predvsem o mestni cerkveni umetnosti, pisal pa je tudi o pesniku Hugu Wolfu in kiparju Francu Bernekerju. Dejansko je njegovih objav še več in gotovo bi bilo še danes zanimivo ponatisniti npr. članek *Od Rimljanov do H. Wolfa in F. Bernekerja* (*Tovariš*, 1954).

- Bojana Verdinek začasno končuje naše sobivanje z župnikom Sokličem s kratko pripovedjo *Lesene cokle*. Beremo duhovit, močno narečen zapis treh zgodbic, kako je župnik sprejemal turiste v cerkvi in svojem muzeju.

- Brigita Rajšter: *Potovanje v Ljubini svet*. Takoj se nam razkrije, da je Ljuba doktorica prava Prennerjeva, torej Slovenjgradčanka, ki se je v mestno življenje vpisala z romanom *Življenje za hrbtnom* ter s kriminalnim romanom *Neznani storilec*, izšel leta 1939, s tem pa smo dobili tudi prvo tovrstno slovensko literaturo. Pisateljica jo dokumentira v knjigi *Moji spomini*, oboje pa je Rajšterjevi pomagal objaviti Andrej Makuc, ob tem še z daljšim odlomkom iz druge navedene knjige.

- Drago Plešivčnik: *Meščanski špital*. V resnici bremo pregled celotne zgodovine mestnega zdravstva vse od leta 1419 s prvo oskrbo in nego predvsem obubožanih in revnih meščanov. Špital je ustanovil imovit priseljenc Janez iz Loke; rastle je s pomočjo številnih dobrotnikov iz svojega širšega okolja (tudi graščini Guštanj in Vuzenica), v poznejših obdobjih pa vsaj delno že z lastnimi sredstvi. Leta 1898 je zasilni špital napredoval v javno bolnišnico, za katero je že leto pozneje bila dograjena stavba deželne bolnišnice. Leta 1911 je pridobila kirurški oddelek, iz splošnega pa je nastal interni oddelek. Tri leta pozneje se je morala prilagoditi vojnim potrebam, ki jim je seveda služila do konca I. svetovne vojne.

- Franček Lasbaher: *Meščanska šola v Slovenj Gradcu 1920-1941*. Ob tej je na Koroškem bila samo še tista v Mežici, ki je v obdobju kraljevine z velikim rudnikom svinca v Mežiški dolini najbrž bila gospodarsko najpomembnejša.

Skoraj vsa leta je šolo vodil ustanovitveni ravnatelj in njen prvi zgodovinar Ferdo Šentjurs. Njeno temeljito zgodovino sem vključil v našo skupno zgodovino šolstva, objavljeno v zborniku *Slovenj*

Gradec in Mislinjska dolina II, 1999, str. 327–440. Obravnavam jo kot predhodnico predmetne stopnje osnovne šole, ki jo je slovensko poosvoboditveno šolsko ministrstvo leta 1945 prekvalificiralo v *Nižjo gimnazijo Slovenj Gradec*, to pa leta 1957 spet v predmetno stopnjo takrat ustanovljene enotne slovenske osemletne osnovne šole.

V *Knjigi* sledi spominski sklop, ki so ga sestavili štirje avtorji.

- Janez Gradišnik: *Nekaj spominov; Odsevanja 69-70*, Slovenj Gradec, 2008. Svoje spomine avtor namenja predvsem naši meščanski šoli, ki so jo obiskovali številni dijaki iz Dravske in Mislinjske doline. Takrat je gostovala v gradu *Rotenturn* in je bila zaradi tega dijakom še imenitnejša kot sicer. Še najbolj imenitno je bilo mesto, pač zaradi tega, ker je bil tu doma skladatelj Hugo Wolf, ki je imel na rojstni hiši spominsko ploščo v nemščini. Družina je v Slovenj Gradcu živela 16 let, dovolj, da nam je lahko odlično opisal podobo mesta in okolice v obdobju med obema vojnama. Meščanska šola mu je odprla pot na učiteljske v Maribor, v domače mesto pa se je lahko vračal le med počitnicami.

- Franc Tretjak: *Iz črne kuhinje v Trobljah v Afriki, raketa pa na luno; Koroški pokrajinski muzej*, Slovenj Gradec, 2012. S takšnim naslovom je avtor hotel poudariti razlike v razvitosti držav. Tudi on je pričel resnejše šolanje na domači meščanski šoli in ga nadaljeval vse do doktorja ekonomskih znanosti. Precejšen del življenja je deloval v Afriki kot strokovnjak *Združenih narodov* za gospodarsko pomoč nerazvitim državam. O tem je napisal tudi dve življenjepisni strokovni knjigi. Večino svojega spisa pa namenja prav svojemu mladostnemu obdobju v domačem kraju.

- Rok Arih / Drago Druškovič: *Cirkus*. Odlomek iz knjige *Telemahova iskanja in drugi krokiji; Založba Obzorja*, Maribor, 1979. Pisatelj in publicist, urednik vodilnega kulturnega glasila *Naši razgledi* in celotnega *Zbranega dela Prežihovega Voranca* v 12 knjigah *DZS*. Njegova tu objavljena zgodba seveda opisuje gostovanje cirkusa v domačem kraju in kako so se vsi fantje takoj zagledali v prelepo cirkusantko.

- Jurij Simoniti: *Iz moje zbirke, na poti v neznano*. Podnaslov: *Nemška okupacija Slovenj Gradca 1941–1945 v luči korespondence družine Simoniti; Koroški pokrajinski muzej*, Slovenj Gradec, 2011. Avtor, dolgoletni zdravnik internist v mestni koroški bolnišnici, na kratko opisuje svojo mladost v domačem mestu tik pred 2. svetovno vojno in po njej do leta 1957. Tudi on je končal meščansko šolo v Slovenj Gradcu, toda šele v letu 1944, ko je šola

bila seveda nemška. Uveljavljeni zdravnik je bil tudi njegov oče, med okupacijo pa je bil razseljen na sever Nemčije, zato je družina medsebojne vezi lahko ohranjala samo z dopisovanjem.

- Marjan Linasi: *Ko je moral biti Slovenj Gradec (ponovno) Windischgraz*. Dodatek k naslovu: *Slovenj Gradec v času nacistične okupacije 1941–1945*. Avtor, pripišimo najmlajši slovenjegraški doktor zgodovinskih znanosti, je zaposlen v *Koroškem pokrajinskem muzeju*. Za seboj ima že veliko strokovnih objav predvsem iz obdobja okupacije in po njej in takšna je tudi pričujoča razprava. Razdeljena je v naslednje veliko povedne vsebinske sklope: *Slovenj Gradec pred II. svetovno vojno, Burne razmere pred zasedbo in po njej, Okupatorjeve oblastne in politične ustanove v Slovenj Gradcu, Okupatorjeve oborožene formacije in mobilizacije Slovencev vanje, Okupatorjevi raznarodovalni ukrepi, Rasni in politični pregled prebivalstva in podelitev nemškega državljanstva, Izgoni prebivalstva, Popis prebivalstva 29. 11. 1942, Odpor proti okupatorju, Zaključni boji, konec vojne in razmere v Slovenj Gradcu takoj po končani vojni*. Vseskozi beremo izredno poučno in zanimivo razpravo, ki nam izpričuje, da je M. Linasi zelo vpeljan tako v slovenskih kakor avstrijskih arhivih, kakor tudi, da podatke izvedensko povezuje v strokovna in bralno zanimiva nova dejstva.

- Ladislav Hory: *Porod po nemško*. Podnaslov: *Vse visi na popkovini; iz spominov slovenjegraške babice Marije Ovčar; Založba Obzorja*, Maribor, 1989. Izbral, prevedel in priredil Drago Druškovič. Smo na začetku okupacije 1941, ko so slovensko osebe slovenjegraške bolnišnice Nemci nasilno razrešili. Vendar še ne vseh, ostala je lahko le babica Ovčarjeva, ker zanjo še ni bilo nadomestila. Dobila pa je pomočnico, toda bila je mlada in neizkušena, Ovčarjeva pa je bila povsem večja vsakega strokovnega dela. To je takoj uvidel tudi nemški primarij in vpeljal odlično sodelovanje na osnovi popolnega zaupanja. Število porodov je povečala tudi prisotnost nemških vojaških in policijskih družin. Primarij je bil povsod zraven, vendar nacizmu povsem neprivržen in se je začel seznanjati s slovenščino, babici pa ni bilo več potrebno uporabljati osovražene hitlerjevskega pozdrava.

- In zdaj smo pri novi mestni knjigi Jožeta Potočnika: *Slovenj Gradec - ulice našega mesta (odlomki); Mestna občina Slovenj Gradec*, 2008. Iz njegove – navedimo 192 strani velikosti A4 in 57 ulic obsežne monografije, a tudi zgodovinsko in zemljepisno utemeljene in zanimive raziskave z enakim naslovom, je avtor za objavo v *Slovenjegraški knjigi* tokrat izbral pet uličnih naseelij.

- Prva je *Cankarjeva ulica* s podrobnim opisom nje-nega poteka ter z naštevanjem njenih naseljencev. Kot letnica poimenovanja je zapisano leto 1930. V njenem prehodu na Glavni trg gremo mimo najstarejše lekarne na Koroškem. Za tem opisom beremo kratek dodatek s strnjenim Cankarjevim življenjepisom in z navedkom njegovih najpomembnejših književnih ustvaritev.

- Med narodnoosvobodilnim bojem je bila tudi po največjem slovenskem pisatelju poimenovana partizanska brigada.

- *Francetova ulica*. Poteka od središča mesta s *Kulturnim* (prej *Sokolskim*) domom do *Gostilne Murko*. Poimenovanje je bilo sprejeto leta 1946. Poklicni električar Valentin France - Zdravko je že pred okupacijo sodeloval s svobodomiselnim skupino, v kateri so bili tudi pisatelj Drago Druškovič, duhovnik Jože Lampret in skojevec Ferdo Januška. Valentin France je v Slovenjem Gradcu takoj sredi leta 1941 organiziral odporniško gibanje. Spomladi 1942 so ga nacisti zaprli in ga maja 1942 v Celju zverinsko umorili.

- *Jaskova ulica*. Po partizanu in političnem delavcu Tonetu Raderju - Jasku je ulica dobila ime leta 1977. V kraljevini Jugoslaviji je bil Jasko zaradi sodelovanja v komunističnem gibanju večkrat zaprt, najdalje celo štiri leta v Sremski Mitrovici. Kot partizan je po letu 1942 deloval na Pohorju v sodelovanju s pohorskim odredom, po osvoboditvi leta 1945 pa je postal sekretar dravograjskega upravnega okrožja.

- *Vorančev trg* je ime po revolucionarju in največjem koroškem pisatelju Prežihovem Vorancu dobil leta 1950. Velika stara stavba sredi mesta že od nekdaj daje streho mnogim podjetjem in ustanovam. Tu je od ustanovitve leta 1960 delovala ekonomska srednja šola vse do leta 1975, ko smo se z velikim navdušenjem preselili v razkošno veliko novo stavbo *Šolskega centra Slovenj Gradec* na Štibuhu.

- *Vrunčeva ulica*. Ta ulica v mestnem naselju je ime dobila leta 1960 po domačinu Franju Vrunču, učitelju, političnem delavcu, narodnem heroju in borcu proti nemškemu okupatorju od leta 1941, ko je postal komandir celjske čete. V borbi je bil ranjen in ujet ter še isto leto ustreljen v mariborskem zaporu.

- Franjo Vrunč je od leta 1961 pokopan v mestnem *Parku herojev* v skupni grobnici padlih partizanskih borcev.

- *Mestna občina Slovenj Gradec* od leta 1963 prosvetnim delavcem za posebne zasluge v uspešnem šolskem delu podeljuje *Vrunčeve nagrade in priznanja*.

- Primarij Drago Plešivčnik o svojem predhodniku in sodelavcu: *Primarij dr. Stane Strnad*. Rodil se je leta 1902 v ljubljanski delavski družini kot enajsti otrok. Prve semestre medicine je že lahko študiral

v Ljubljani, na končni študij do promocije za doktorja medicine pa se je tudi on podal v Gradec in tam promoviral leta 1929.

- Strnadova hčerka Tatjana je bila skupaj z Marjetico Simoniti - prav tako iz še ene znane slovenjegraške zdravniške družine - moja sošolka na *I. gimnaziji* v Mariboru, kjer smo maturirali leta 1957. Na tej gimnaziji so takrat dijaki iz bolj-ših mestnih družin še vedno bili dokaj pogosti. Za Koroško je to veljalo še nekaj let, tako dolgo, da si je ravenska gimnazija dokončno pridobila sloves vsaj tako dobre, če ne že celo boljše od večine takšnih takratnih slovenskih srednjih šol.

- Slovenjegraško bolnišnico je dr. Stane Strnad razvijal in gradil v njenih začetnih letih, ko je večkrat moral službovati kot edini zdravnik v vseh nastajajočih oddelkih. Odlikoval se je tudi po tem, da je veliko bolnikov zdravil zastonj, saj marsikdo ni imel denarja za zdravljenje. No, pa tudi po tem, da mu nikoli ni zmanjkalo vedrine, čeprav je bolnikom bil na voljo dobesedno 24 ur na dan vključno z obiski na domu, večkrat oddaljenimi z dolgimi potmi zahtevne planinske hoje.

- Dr. Drago Plešivčnik je svojega predhodnika na vodstvenem mestu bolnišnice in strokovnega mentorja nazorno prikazal tudi z vmesnimi naslovi o poosvoboditveni obnovi in rasti bolnišnice po letu 1945. Veliko zvemo še o tem, kako je njegov predhodnik odkrival in spodbujal slikarski talent bolničarja Jožeta Tisnikarja.

- In nazadnje prav tako, kako je primarij Strnad ob vseh svojih mnogih delovnih obremenitvah odločilno pomagal pri gradnji mestnega umetnostnega paviljona, torej poznejše koroške likovne galerije, gotovo največje in najznamenitejše takšne slovenske likovne ustanove zunaj večjih mestnih središč.

- Na tem mestu (str. 280) se naša *Slovenjegraška knjiga* prelevi v dejanski književniški vstavek. Izpisujejo ga: Jerica Mrzel - objavlja pesmi *Ptica*, *Ne bojim se, Mami, Očetu*; sledi Vinko Ošlak z esejem *Hidalgo (= vitez) z juga Rade Nikolić* ter *Slikar in njegov navdihovalec ...* s podnaslovom *Jože Tisnikar (1928-1998)*. Sledita zgodbi Hede Praprotnik: *Očetova delavnica* ter *Žlajfar in Klobučnik*.

Ta razdelek s kratko posodobljeno pesnitvijo *Prinesite potniku pijače* sklenja Marjan Pungartnik, diplomirani časnikar, publicist in pesnik z Legna pri Slovenjem Gradcu. V *Leksikonu slovenske književnosti* zvemo še, da prav tako piše krajinsko, ljubezensko in folklorno liriko.

- Milček Komelj: *Slikar Jože Tisnikar in njegova umetnost*. Podnaslov: *Ob osemdesetletnici rojstva in desetletnici smrti*. V glavnem kazalu naše knjige je naslov dopolnjen s pripisom: *Zbornik spominskega simpozija ob desetletnici umetnikove smrti 2008*.

Izdajatelj in založnik: *Koroška galerija likovnih umetnosti*, Slovenj Gradec, 2011. Natančnejšo vsebino in dosegljivost zbornika prepuščam našim bralcem.

Že v tem prispevku beremo doslej strokovno najbolj poglobljeno oceno slikarskega fenomena Jožeta Tisnikarja. M. Komelj, priznani umetnostni zgodovinar ter – mimogrede omenjeno redni obiskovalec in tudi sodelavec slovenjegraških kulturnih prireditelj, svoj dokaj obsežen esej prične s strokovnim uvodom:

»Jože Tisnikar je neponovljiv, docela izreden umetnostni pojav.« In v nadaljevanju: »Bistveno, kar njegove slike pomensko označuje, sta hkratna preprostost in globina, ki se zlivata v že kar magično veličino.«

Ob vseh Komeljevih primerjavah s številnimi slovenskimi umetniki je ustrezno ovrednotena tudi vloga Tisnikarjevega prvega učitelja in mentorja akademskega slikarja in dolgoletnega ravnatelja mestne galerije Karla Pečka. Milček Komelj pa v celotni podobi mestne kulture prav tako vidi enako nepogrešljivega poznavalca in ljubitelja umetnosti župnika Jakoba Sokliča.

- M. Komelj tukaj nadaljuje z dodatnim prispevkom *POGLED USODE*. In njegov podnaslov: *Zadnji dan Jožeta Tisnikarja*. Torej najprej beremo strokovno nadaljevanje Komeljevega prvega eseja. Zatem pa še o Tisnikarjevi povezanosti s pesnikom Nikom Grafenauerjem ter z drugimi kulturnimi delavci iz Ljubljane (Dane Zajc) in Slovenj Gradca (Milena Zlatar, Niko R. Kolar).

- Prispevek Milček Komelj zaključuje s pretresljivo Tisnikarjevo smrtjo v zgodnje jutranji prometni nesreči na cesti v njegovem domačem mestu.

- V počastitev svojega rojaka so leta 1999 v njegovem rojstnem kraju ustanovili *Kulturno društvo Jože Tisnikar Mislinja*. K osnovni dejavnosti spadajo *Tisnikarjeve likovne kolonije*. V katalogu kolonije za leto 2014 za slikarjevim krokarjem najprej bomo spremno besedo umetnostnega zgodovinarja Marka Košana, ki je napisal tudi pozdravno utemeljitev za častnega udeleženca Karla Pečka. Nadalje zveemo, da se je *Tisnikarjeve kolonije* udeležilo 10 akademskih slikarjev in natančneje zapisano od teh tri slikarke. V barvnem katalogu velikosti A4 imajo vsi dvostransko predstavitev, eno stran za osebno in drugo za v koloniji nastalo umetnino.

- Andrej Makuc: *Med Orlico in Uršljo goro se mi je zgodil ves svet*; odlomek iz obsežnega avtorjevega razgovora z nestorjem koroškega slikarstva Karlom Pečkom. Celostno je natisnjen v slavnostni *Monografiji Karel Pečko*, SG, 1996 (str. 25–93). Avtor se navezuje na svoj vodilni prispevek v navedeni monografiji, napisan v obliki razgovora z akademskim slikarjem in dolgoletnim ravnateljem

umetnostne galerije v Slovenjem Gradcu Karlom Pečkom, ki jo je ustanovil leta 1957.

- Spoznamo se s sijajnim razvojem njegove ustanove in njene nadvse uspešne kulturne dejavnosti, ki je Slovenj Gradec z odzivom čedalje številnejših umetnikov postavila ne le na slovenski, pač pa tudi na jugoslovanski in prav tako na evropski in kdaj tudi na svetovni razstavnih zemljevid likovne umetnosti.

- Tako so naše likovne razstave pričeli obiskovati in na njih tudi sodelovati največji likovni ustvarjalci. Kmalu so za njimi prihajali še vodilni politični delavci na čelu s predsednikom Jugoslavije Titom v letu 1967 do predsednika *Organizacije združenih narodov* Pereza de Cuellarja leta 1991.

- Milena Zlatar: *Karel Pečko, slikar in vizionar*. Avtorica, umetnostna zgodovinarica in dolgoletna vodilna sodelavka slovenjegraške galerije, objavlja svoj odlomek iz *Fotomonografije*, ki jo je *Koroška galerija likovnih umetnosti Slovenj Gradec* v letu 2011 posvetila njegovi življenjski 90-letnici in še pomembnejši petdesetletni likovni ustvarjalnosti, s katero je trajno zaznamoval in utrdil že od nekdaj velik kulturni sloves najstarejšega štajersko-koroškega mesta.

- Slednjega Zlatarjeva prav tako odlično osvetljuje s slavljencevo prijateljsko povezanostjo s še enim mestnim kulturnim veljakom Jakobom Sokličem. Priljubljeni in spoštovani mestni župnik je zelo spodbudno ocenil tudi Pečkovo pedagoško dejavnost s poukom likovne vzgoje v osnovni šoli in nižji gimnaziji.

- Bogdan Pogačnik: *Večne dileme ali zakaj sem rezervni Slovenjgradčan*. Avtor je kot uveljavljeni časnikar in publicist dolga leta prijateljsko sodeloval s koroškimi kulturniki in o tem objavil množico svojih zapisov. Naslovnega je spodbudilo veliko slavnostno vzdušje po prvi in zelo odmevni mednarodni razstavi, posvečeni miru, humanosti in bratstvu med narodi. »Iz vseh strani so prišla likovna dela, pripotovali so gostje, slovesno so igrali filharmoniki, zastave so vihrale, zveneale so zdravice, ljudi se je trlo. Mali Slovenj Gradec je v hipu postal velemesto. Nekje smo vsi doma, ampak Slovenj Gradec je mesto, ki ga imam zelo rad.« Naš »nadomestni Slovenjgradčan« Bogdan Pogačnik je ta svoj zapis objavil v naši reviji *Odsevi* št. 4 leta 1967.

- Jurij Lasbacher: *Mednarodne prireditve OZN*. Prva je leta 1966 bila razstava *Mir, humanost in prijateljstvo med narodi* na predlog *Kluba OZN na Ekonomski srednji šoli Slovenj Gradec*. Zamisel je takoj podprl Karel Pečko, bilo pa je tudi precej pomislekov, dokler se zanjo ni v tisku močno zavzel malo prej

navedeni »Slovenjegradčan« Bogdan Pogačnik. Zatem je šlo lažje, saj je mednarodni uspeh prireditve presejal še tako optimistična pričakovanja.

- Toda do naslednje razstave je vendarle prišlo šele v letu 1975 z naslovom *Mir 75 / 30 OZN*. Razstavljala sta tudi Mežičan Lojze Logar, profesor na ljubljanski likovni akademiji, in domačin Jože Tisnikar. Razstavo dokumentira že kar ugledni, tudi v angleščino prevedeni katalog s predgovorom glavnega tajnika *OZN* Kurta Waldheima in z navedkom predsednika občinske skupščine Ivana Uršiča. Katalog navaja udeležbo 33 držav, uredil pa ga je dolgoletni član prireditvenega odbora, publicist Niko R. Kolar.

- Naslednja razstava *Za boljši svet* je bila prirejena že leta 1979, saj so se pobude za nove razstave rojevale čedalje hitreje. Tokratni pokrovitelj je bil *Izvršni svet RS*, prireditev pa je bila razdeljena na šest likovnih področij. Poglavitna znamenitost razstave je bila prisotnost svetovno uveljavljene angleškega kiparja Henryja Moora. Slovenski delež je bil skromen, koroškega pa sploh ni bilo. Katalog je uredil Karel Pečko; uvodno poslanico zanj je napisal predsednik republiške vlade Anton Vratuša; pridružuje se mu dr. Drago Plešivčnik, dolgoletni predsednik prireditvenega odbora od prve razstave v letu 1966 do leta 1990.

Na vzporedni razstavi *Otroci za boljši svet*, dokumentirani v posebnem katalogu, je sodelovalo kar 743 najmlajših likovnikov iz 26 držav.

- Razstava ob 40-letnici *OZN Mi za mir (1985)*, odprta je bila 21. 10. 1985, je služila kot osrednja jugoslovanska prireditev v počastitev navedenega jubileja. Zaradi tega jo je v imenu glavnega tajnika *OZN* Pereza de Cuellarja (Slovenj Gradec je osebno obiskal 7. 7. 1985) odprl Lazar Mojsov, član predsedstva SFRJ. Glavna jubilejna proslava je potekala na mestnem trgu, kjer je bil slavnostni govornik dr. Janez Stanovnik kot predsednik slovenskega jubilejnega odbora.

- Vzporedna prireditev je bila razstava *Les in življenje - dediščina uporabe in oblikovanja lesa na Slovenskem*. Uredil jo je vodilni slovenski narodopisec dr. Janez Bogataj. Vključena je bila tudi obsežna zbirka afriških ljudskih izdelkov iz lesa, ki jo je mestu podaril dolgoletni strokovnjak za pomoč *OZN* afriškim državam domačin dr. Franc Tretjak.

- Tretja osrednja prireditev *Medicina v posebnih razmerah* je kot okrogla miza potekala 9. 11. 1985, vodil jo je akademik dr. Janez Milčinski, četrta z nazivom *Pero za mir* pa pod vodstvom Bogdana Pogačnika 12. in 13. 11. ob pokroviteljstvu *UNESCA* s številno udeležbo književnikov in časnikaerjev iz Evrope, Afrike in Amerike.

- Mednarodne prireditve *Biti (1990)* so bile posvečene 45-letnici *OZN*, ponovno pa so potekale pod pokroviteljstvom generalnega tajnika Pereza de

Cuellarja, ki je prirediteljem poslal prisrčno sporočilo, da je počaščen z vsem, za kar skrbi naše mesto. Poseben simpozij *Zaželen otrok naj se rodi in raste zdrav* je priredilo *Slovensko zdravniško društvo* ob sodelovanju *Svetovne zdravstvene organizacije*. V širši krog prireditev je sodila blagoslovitev prenovljene cerkve sv. Uršule na Plešivcu. Opravil jo je za Koroško pristojen mariborski škof dr. Franc Kramberger, ki je posredoval tudi pozdravno sporočilo papeža Janeza Pavla II.

- Osrednja mestna slovesnost je spet bila ob dnevu *Združenih narodov* 23. 10. 1990 z odkritjem kipa *Pesnik Apollinaire*, darila kiparja in častnega občana Ossipa Zadkina mestu Slovenj Gradec. Pozdravni nagovor je opravil član slovenskega predsedstva pesnik Ciril Zlobec.

- In končno: 28. 9. 1990 je *RTV Slovenija* v Slovenjem Gradcu slovesno promovirala svoj film o skladatelju Hugu Wolfu ob 130-letnici njegovega rojstva.

Sklepni del tega sestavka je namenjen *Slovenj Gradcu - glasniku miru*. To izredno ugledno »... priznanje za pomemben prispevek k uveljavljanju miru, kot se zanj zavzema Generalna skupščina v Razglasitvi mednarodnega leta miru, imenuje generalni sekretar *mesto Slovenj Gradec za glasnik miru*«. Žig *OZN*, datum dne 19. septembra 1989, podpis Javier Perez de Cuellar.

- Sledi še povzetek obširne utemeljitve za podelitev častnega priznanja *Združenih narodov* našemu mestu.

- Celoten spis je Jurij Lasbaber objavil v knjižni obliki z naslovom *Kulturne, politične in gospodarske vezi mesta Slovenj Gradec*. Izdajatelj: *Mestna občina SG in Zavod RS za šolstvo, Območna enota za Koroško*, Slovenj Gradec, 1998. Slednja ustanova je takrat dokaj redno objavljala svoje strokovne zbornike.

Predstavitev publikacije je bila v slovenjegraški knjižnici Ksaverja Meška; vodil jo je zgodovinar profesor Jože Potočnik.

- V naši knjigi zatem objavljamo dvodelni pesniški vstavek Blaža Prapotnika *Pegaz prebija zvočni zid*, ki vsebuje modernistični pesmi *Pomlad vrača udarec* in *Boutique za kameleone*.

Za izvirno francosko besedo *SSKJ* 2014 navaja samo pravopisno obliko butik, ki jo je pač lažje izgovoriti.

- Stanka Blatnik Blagotinšek: *Od krojaštva Debelak do danes / obleka po meri telesa in duha; Odsevanja 93/94*, Slovenj Gradec, 2014. Na začetku zvemo, da je šivanje oblek v družini doma že od nekdaj. Šivali so vsakovrstne obleke, po letu 1945 celo oficirske uniforme. V mestu je ustrezna vajeniška šola delovala že od leta 1907 in po obeh medvojnih prekinitev še do leta 1958. Modele so našli tudi

v angleškem strokovnem tisku. S časom je krojaštvo precej ovirala konfekcijska izdelava, dokler se spet ni bolj pričelo modno šivanje po osebnih merah naročnikov. Vse to bi lahko veljalo tudi za naše mesto, kjer pa je za tak poklic čedalje manj zanimanja.

- Franc Šegovc: *Náš pobej bo muzikant, Luči Slovenjega Gradca se prižigajo*. Štirje kovači. Založba ČZP Voranc, Ravne na Koroškem, 1998. Imamo družinsko zgodbo, v kateri sta starša modrovala, da je fantič gotovo pravi talent. Podarila sta mu staro družinsko harmoniko, saj je godbenik bil tudi oče, ki je pri šentjanški kapele igral trobento. Bil je dober glasbenik in sinov odličen učitelj. Tako je tudi naslednik pričel redno nastopati na vaških veselicah in koncertih v slovenjegraških hotelih.

- Tone Turičnik: *Semena tehniške kulture v naši dolini. Pogovori*. Izdajatelj: Založba Cerdonis in Kulturno društvo Odsevanja, Slovenj Gradec, 2004. Pred nami je razgovor s tehničnim strokovnjakom Ivanom Mihevom, ki je precej let sodeloval tudi z avtorjem na Radiu Slovenj Gradec kot tehničnim urednikom. Mihevova strokovna pripoved je osupljiva, saj se je kot samouk dokopal do izjemno temeljitega elektro- in radijskotehničnega znanja in do lastne izdelave celotnega domačega studia v Turiški vasi. Nedvomno sta ob tem rada obujala skupne splošne in strokovne spomine, kakor to prav tako potrjujeta vmesna naslova *Kako je navdušenje zorelo v tehnične uresničitve?* in *O ustanovitvi Radia Slovenj Gradec*, katerega odgovorni urednik sem precej let bil tudi sam.

- Tone Turičnik: *Deda, povej, kaj je to?* Družinska samozaložba, Slovenj Gradec, 2003. Družinska je tudi zgodba, predvsem o tem, kako si je pisec pri hudem padcu na ravnem polomil kosti. Sledilo je dolgotrajno večmesečno zdravljenje v bolnišnici in doma ob nenehni zdravniški oskrbi in mestoma ganljivi domači družinski negi. Seveda je bilo najhuje, da je moral odložiti vse svoje spisje, če že je lahko kmalu pričel vsaj brati osnutke za nova *Odsevanja*, koroško revijo, ki jo je pred leti ustanovil skupaj s sodelavci.

- Andrej Makuc: *Dopisovanje z bivšim županom Komljancem. Intervjujsko dopisovanje z Janezom Komljancem, dolgoletnim slovenjgraškim županom in državnim poslancem*. Odlomek. *Odsevanja* 89/90, Slovenj Gradec, 2013. Začela sta s težavnim otroštvom na Dolenjskem ter z izgnanstvom v italijanski in nemški okupaciji. Tu zvmemo, da so društva izgnancev tudi v vseh treh koroških dolinah. S študijem ni bilo težav, čeprav ni bilo nobenega razkoš-

ja, delovna mesta so bila centralizirana in zagotovljena vsakomur, družbena stanovanja smo seveda tudi z lastnim trudom pričeli nadomeščati z lastnimi gradnjami. Pomembna je bila družbena vloga tako v občini kot republiki, še večja po letu 1989 z nastajanjem naše nove države in z nastankom naše mestne občine leta 1995, edine na Koroškem. Vzporedno s tem je nastajala nova srednja šola - gimnazija.

- Stane Berzelak: *Zgodba o prijateljih na drugi strani sveta*. Uvod v zbornik *Med Slovenj Gradcem in Myokom*, SG, 2011 ob 10-letnici naveze. Prijateljsko sodelovanje dveh tisoče kilometrov oddaljenih srednjih šol je nedvomno dogajanje posebne vrste, toliko bolj, če je celo dokaj pogosto. Veliko vredno je zlasti medsebojno obiskovanje, ki v obe mesti prinaša posebno zanimivo vzdušje.

- Barbara Simoniti: *Voda I, IX, XVII*. Izdalo in založilo KUD Apokalipsa, Ljubljana, 2012. Trije daljši pesniški spevi spominjajo na epsko obliko in očitno je epska in prav tako zaznavna je tudi vsebina.

- Janez Gorjanc: *Čas teče v neskončnost, ko da mu sploh ni dosti mar za človeško minljivost in ranljivost; Kulturno društvo Mohorjan, Prevalje, 2009*. Beremo zapis o knjigi primarija Draga Plešivčnika *Izpod Brinjeve gore v Slovenj Gradec*, zlasti pa o spoštljivem medsebojnem odnosu dveh kirurgov v isti bolnišnici.

- Marko Košan: *Bogdan Borčič (1926-2014) Odsevanja* 93/94, Slovenj Gradec, 2014. Prva stran je nenavadna, ker je vzeta iz knjige francoskega pisatelja Marcela Prousta *Iskanje izgubljenega časa*. Pač zaradi tega, ker je to bilo najljubše književno delo akademskega slikarja B. Borčiča. Njegovo zasebno likovno izobraževanje je leta 1944 nasilno prekinila internacija v dachausko taborišče, iz katerega se mu je bilo dano vrniti sredi leta 1945. Vpisal se je na ljubljansko *Akademijo likovne umetnosti* in jo podiplomsko zaključil leta 1951. Po mednarodnih strokovnih gostovanjih je leta 1969 pričel predavati na svoji akademiji, kjer je do upokojitve leta 1984 sovzgojil dolgo vrsto umetnikov, zlasti grafikov. Že leta 1980 se je preselil v Slovenj Gradec in tu nadaljeval s svojim pedagoškim in likovnim delom. Kako uspešen je vseskozi bil, nam osvetljuje *Prešernova nagrada* v letu 2005 ter večkratno monografsko dokumentiranje njegovih del.

- Katarina Hergold Germ: *Zgodbe slovenjegraških skulptur / Ossip Zadkine. SGlasnik Med Uršljo in Pohorjem, Mestna občina Slovenj Gradec*, 2014. V atriju *Koroške galerije likovnih umetnosti* si lahko

ogledamo najpomembnejši kip v tem mestu: Ossipa Zadkina, našega častnega občana od leta 1966, enega najpomembnejših kiparjev 20. stoletja. Zaradi tega je njegov kip *Spomenik pesniku Guillaumeu Apollinairu* za naše mesto izredno velika počastitev. Avtorica se naveže na največjo slovenjegraško likovno razstavo v letu 1966 *Mir, humanost in prijateljstvo med narodi*, ki ji prav tako pripisuje svetovni pomen, ker je prirediteljem uspelo pritegniti razstavljalce do takrat na zahod in vzhod strogo ločenega sveta.

Katarina Hergold sicer ustrezno zapiše, da so naziv častnega občana ob tej razstavi prejeli domači in tuji umetniki. Zatem ob Zadkinu našteje še vse štiri tuje slikarje (bili so Hegedušič, Berg, Lubarda in Moore), vendar pa nobenega slovenskega. A bi za primerjavo bili dobrodošli; ob tem ji je več kot polovico prazna knjižna stran celo dajala za to dovolj prostora.

- Milena Zlatar: *Inge Morath (1923–2002)*. Podnaslov: *Obmejni prostori – zadnje potovanje*. *Odsevanja* 49/50, Slovenj Gradec, 2003. Življenje in ustvarjanje umetnice. Spomini na obmejne prostore. Odkrivanje minulih časov. Vse to se nanaša na mednarodno uveljavljeno fotografirno Inge Morath, rojeno leta 1923 v Gradcu. Korenine materine družine segajo v Slovenj Gradec, Ingina mati pa je bila še posebej navezana na naše mesto, Pohorje in Uršljo goro. Njen praded dr. Hans Tomšek je bil mestni župan in notar. Po I. svetovni vojni se je družina odselila v Berlin, kjer je zasovražila nacizem in kot fotografinja postala svetovna potnica. V Ameriki je bila v drugi polovici življenja poročena z znamenitim dramatikom Arthurjem Millerjem.

- V letu 1999 je prvič, vendar za dalj časa, obiskala Slovenj Gradec s posebnim občutkom, da se vrača v mesto svojih prednikov in s tem na nek način tudi domov. O tem z Gradišča priča tudi eden njenih verjetno zadnjih posnetkov (2001) – *Marija Pečoler se veseli obiska*. Že zelo bolna se je januarja 2002 vrnila v New York k svoji družini le še umret. Toda tudi v Sloveniji jo je preživela njena fotografska umetnost; njeno zadnjo veliko razstavo *Inge Morath: Obmejni prostori* so v veliki slovenjegraški galeriji z mednarodno kulturno prireditvijo odprli 28. marca 2003.

- Janez Žmavc: *V iskanju izgubljenega miru*; *Odsevanja* 63/64, Slovenj Gradec, 2006. Dramaturg s številnimi gledališkimi deli – umetniškimi in esejističnimi. Književni spis z vsakdanjimi doživljaji in s predsmrtnimi slutnjami v razdelkih *Introdukcija, Stigmatizacija, Interludij, Finis*. Pred leti se je iz Celja preselil v Slovenj Gradec, kar je zaznavno tudi v pričujoči vsebini. Z njim namreč

hodimo po Podgorski cesti, kjer domuje, na Grad, kjer obiskuje cerkvico sv. Pankracija. Vmes nam pisatelj sporoča množico globokih življenjskih misli, ki zahtevajo resnično premišljeno branje.

- Renata Salecl: *Zakaj pomagamo (ali ne)?* Obnaslovni podatek: Še neobjavljeno, rokopis je pri avtorici, 2014. Vsekakor beremo pravi modroslovni spis doktorice znanosti, enako doma na ameriških in evropskih univerzah, kdaj vmes tudi v rojstnem Slovenj Gradcu. V sorazmerno kratkem prispevku se dotakne nujno potrebne pomoči revnim, kjerkoli je potrebna. Skrbeti nas mora tudi odnos do čedalje več delavcev na začasnem delu celo že v Sloveniji. Ob kakršni koli pomoči drugim pa nikakor ne moremo pričakovati kakšnega priznanja, ker gre tudi za našo obveznost, kadarkoli jo zmoremo.

- Marjana Vončina: *Prebliski: Moji vrtovi / Osamljenost; Odsevanja* 43/44, Slovenj Gradec, 2001. Ob kratkih kiticah njenih dveh pesmic si lahko prepišemo zadnjo: *Osamljen / je lahko / tudi ta / ki med ljudmi / lebdi*.

- Niko R. Kolar: *Popotnica tistemu, kar je zapisano, pa tistemu, kar ni*. Z naslovom beremo stavek, ki ga je leta 1992 zapisal takratni predsednik občinskega izvršnega sveta in poznejši župan *Mestne občine Slovenj Gradec* Janez Komljanec v dveh zaporednih mandatih. Takšna je tudi uvodna misel sourednika *Slovenjegraške knjige* Nika R. Kolarja z letom izida 2014 pri najuglednejši in najstarejši naši založbi *Slovenski matici* (ustanovljeni leta 1864).

- To naj bo tudi sicer pomanjkljiv uvod v tisto, kar sledi na 20 straneh, torej v enciklopedični razdelek s skoraj 50 osebnostmi. Te so v veliki večini občani mestne občine, med njimi 9 univerzitetnih učiteljev, nekaj pa tudi tistih, ki so bili z mestom povezani s posameznimi delovnimi nalogami. Tu je neskončna množica podatkov, za katero si avtor Niko R. Kolar zasluži največje možno priznanje. Vse to je torej prej ali slej prepuščeno – kakor upam – bolj ali manj veliki množici knjižnih ljubiteljev.

- Niko R. Kolar: *Umetnostna sporočila SLOVENJEGRAŠKE KNJIGE*. Na voljo imamo še sklepni esej sourednika Kolarja. Naj poenostavim – beremo povzetek kulturne in zlasti likovne zgodovine Slovenj Gradca nekako do podelitve mestu naziva glasnik miru in nekaj čez. Srečamo se s številnimi imeni umetnikov pa tudi z zbirkami in oddelki v *Koroškem pokrajinskem muzeju*. Z imeni so posebej počaščeni Karel Pečko, Jože Tisnikar, Rade Nikolić in še en mestni kipar Mirsad Begić ter Luka Popič in Sašo Vrabič. Navedenih je še toliko drugih osebnosti, da jih, že omagan, rajši neham naštevati. In tudi te prepuščam bralni

vnemi dobrovoljnih posameznikov.

- Naša knjiga nas zdaj privede v zadnje poglavje z naslovom *Seznam slikovnih prilog*. V svoj prispevek vključujem tudi tega, saj v izredno bogato celostransko poslikavo tu na enem mestu vnašam pregledno avtorizacijo vseh posnetkov. Sicer manjkajoči podatek, na kateri strani v knjigi posamezno sliko najdemo, je v glavnem razviden iz sklepnega *Kazala*. Pripominjam le, da je tudi na naslovni strani zavihka, torej na častnem mestu, slika Karla Pečka *Slovenj Gradec z Uršljo Goro*, 1981, pastel. Milček Komelj pa je v imenu založnika *Slovenske matice Slovenjegraški knjigi* na notranji strani tega zavihka s povzetkom mestne umetnostne zgodovine napisal svoj zares dobrodošel uvod.

- Na hrbtni strani zavihka je zapisan podatek, da je *Slovenska matica* pred našo založila že 10 mestnih knjig. Prvi dve sta bili *Ljubljanska* in *Mariborska*, zadnji dve pa *Goriška* in *Črnomaljska in Metliška knjiga*. Kdaj so izhajale, ni navedeno.

- Na zadnji strani platnic skladno z enotno založbino zasnovano v obeh primerjanih knjigah za našo naštejemo imena 61 sodelavcev.

- Vsekakor že doslej gre za ugleden niz zbornikov in naj zapišem, da se bo v njem dostojno bral tudi naslov *Slovenjegraška knjiga*.

- Naša knjiga je po zaslugi Nika R. Kolarja tudi slikovno lepo urejena in tu so našteje vse notranje poslikave skladno s *Seznamom slikovnih prilog*.

1. *Steklena čaša*, Stari trg pri Slovenj Gradcu, Colationa; 2. Notranjost cerkve sv. Jurija na Legnu, 9. in 10. stoletje, najstarejša nabožna stavba v slovenskem prostoru; 3. Georg M. Fischer, *Slovenj Gradec 1681-1699*, MO Slovenj Gradec; 4. Stari trg, grad ljubljanskega škofa, *Kaiserjeva suita*, o. 1825; 5. Srebrni novci kovnice v Slovenj Gradcu (1188-1204); 6. Srednjeveški pečat in grb mesta Slovenj Gradec iz 13. stoletja, izredna znamenitost zaradi starosti in edinstvene kvadratne oblike; 7. C. sv. Pankracija nad Starim trgom, o. 1240; 8. Ista cerkev z notranjim rimskim stebrom; 9. Špitalska cerkev sv. Duha Slovenj Gradec, pasijonske freske, o. 1450; 10. Matevž Cerdonis, Slovenj Gradec (od o. 1445 do o. 1487), inkunabule, NUK Ljubljana; 11. Mihael Skobl, *Zaroka sv. Katarine*, o. 1646, c. sv. Elizabete SG; 12. Janez J. Mersi, kipar, *Elijev voz*, Elizabetina c. SG, o. 1638; 13. Franc M. Strauss, slikar, *Sv. Elizabeta*, njena c. SG, 1732; 14. Janez A. Strauss (1721-1783), slikar, *Lovsko tihožitje*, o. 1770, Sokličeva zbirka SG; 15. Karel Pečko (1920), *Hugo Wolf*, 1960, Muzej H. Wolfa SG; 16. Zoran Mušič (1909-2005), *Jakob Soklič*, olje, Sokličeva zbirka, KPM SG; 17. Franc Berneker (1874-1932), kipar, *Rokoborci*, o. 1910, KGLU SG; 18. Rade Nikolić (1937-1988), akad.

kipar, *Franc Ksaver Meško*, 1984, bron, spomenik pred ŽU SG; 19. Jože Tisnikar (1928-1998), slikar, *Osamljenost*, 1989, olje, last Marije Tisnikar; 20. Mirsad Begić (1953), kipar, *Spomenik Jožetu Tisnikarju*, 2003, bron, Glavni trg, SG; 21. Karel Pečko, 2003, kreda, Glavni trg, SG; 23. Bogdan Borčič (1926-2014), akad. slikar in grafik, *Stol v ateljeju*, 1999, akril, KGLU SG; 24. Luka Popič (1956), slikar in grafik, *Brez naslova*, akril, last avtorja; 25. Sašo Vrabič (1974), akad. slikar, *Varno po mestu*, 2001, akril, arhiv KGLU SG; 26. Štefan Planinc (1925), akad. slikar, *Ecce homo*, 1975, platno, arhiv KGLU SG; 27. Krsto Hegedušič (1901-1975), akad. slikar, *Otroci celice št. 8/II.*, 1966, olje, KGLU SG; 28. Ivan Meštrovič (1883-1962), akad. slikar in arhitekt, *Perzefona*, 1946, bron, Gaj miru, SG; 29. Drago Tršar, akad. kipar, *Združeni*, 1974, bron, Gaj miru, SG; 30. Naca Rojnik (1951), kiparka, *Mati z otrokom*, 1955, bron, Park herojev, SG; 31. Ossip Zadkine (1890-1967), akad. kipar, *Spomenik Apollinairu*, 1948, bron, Atrij KGLU SG; 32. Mirko Bratuša (1963), akad. kipar, *Hoja*, 2002, bron, Galerija na prostem, Glavni trg, SG; 33. Oskar Kogoj (1942), ind. oblikovalec, *Venetski konj*, 1997, bron; 34. Pino Poggi (1939), kipar, *Skulptura S*, 1969, varjeno železo, Galerija na prostem SG, KGLU; 35. Peter Hergold (1966), akad. slikar, *Kuharjev park*, 2009, akvarel, lastnik avtor; 36. Franc Berhtold (1945), grafik in slikar, *Park II*, 1991, barvna jedkanica in akvatinta, avtorjeva last; 37. Zoran Ogrinc (1956), slikar in grafik, *Pejsaž*, 2007, akril, avtor. last; 38. Oskar Rotovnik - Oki, slikar, *Svetopisemska zgodba I*, 1998, olje, avtor. last; 39. Tomo Jeseničnik, fotograf, *Skeleti na črnem*, 2013, avtor. last; 40. Inge Morath (1923-2002), fotografinja, *Marija Pečolar se veseli obiska*, 2001, fotografija, KGLU SG; 41. Toon Wegner (1926-2010), akad. slikar in grafik, *Dva goloba v majhnem golobnjaku*, 1964, linorez, KGLU SG; Makoto Ueno (1909-1980), grafik, *Upanje*, 1964, lesorez, KGLU SG.

- Tomo Jeseničnik je avtor fotografij 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35.

Sklepna primerjava dveh mestnih zbornikov: *Ptujska knjiga*, SM, 2006, strani 315, izbral in uredil Aleš Šteger. Preseneča nas raba Fran Berneker in Fran K. Meško, saj je slednji - celo ptujski rojak, z našim Bernekerjem vred vse življenje bil Franc, kar je v *Slovenjegraški knjigi* dosledno upoštevano. Seveda je tudi našo knjigo prav tako izdala *Založba Slovenska matica Ljubljana*, leta 2014 na 498 straneh.

Francšek Lasbaher,
Šmartno / SG, od decembra 2015 do januarja 2016

Janko Gačnik (1895–1967)

in album njegovih fotografij iz prve svetovne vojne

KNJIGA O JANKU GAČNIKU

Pred leti sem po naključju podedoval album fotografij iz prve svetovne vojne, ki jih je posnel Janko Gačnik. Nanj sem se spomnil ob stoti obletnici začetka prve svetovne vojne v letu 2014. O avtorju albuma sem do tedaj vedel le to, da je bil po rodu iz Libelič in da je bil dolga leta učitelj na Ravnah na Koroškem. Zato sem začel na različne načine iskati podatke o njem in tako počasi sestavljati njegovo življenjsko zgodbo. Ker se mi je zdela zelo zanimiva, sem se odločil, da jo napišem in objavim v knjigi, ki bi ji bil dodan faksimile albuma. K pisanju me je spodbudilo tudi spoznanje, da je bila javnost dotlej premalo seznanjena s tem pomembnim koroškim pedagogom in kulturnim delavcem, vojakom na soški fronti in v Romuniji, Maistrovim borcem ter izgnancem v fašistični Italiji – predvsem pa velikim domoljubom. *Občina Ravne na Koroškem* je denarno podprla moja prizadevanja, da je knjiga lahko izšla v prvi polovici leta 2015 ob 120-letnici rojstva Janka Gačnika in 100-letnici začetka soške fronte.

GAČNIKOVO ŽIVLJENJE

Mladost

Janko Gačnik se je rodil 12. februarja 1895 v Gradcu (nem. Graz) kot nezakonski sin Uršule Gačnik. Mladost je preživel pri starih starših Blažu in Mariji Gačnik v Gorčah pri Libeličah. Od leta 1901 do 1908 je obiskoval libeliško osnovno šolo, v kateri ga je med drugimi učil župnik Anton Vogrinec (1873–1947), narodno zaveden in napreden duhovnik, ki se je zameril cerkveni oblasti zaradi svojih zahtev po reformah v katoliški cerkvi. Objavil jih je leta 1904 v svoji knjigi *Nostra maxima culpa*. Vogrinec je opazil, da je Gačnik zelo nadarjen, zato mu je omogočil nadaljnje šolanje na učiteljski šoli v Mariboru. Kot slovenski domoljub je v tedaj izrazito nemškem Mariboru doživljal hude preizkušnje. Družil se je z enako mislečimi, zlasti s sošolcema Vinkom Möderndorferjem (1894–1958), koroškim rojakom, kasnejšim pedagogom in zbiralcem etnološkega gradiva, ter s Slavkom Ostercem (1895–1941), kasnejšim skladateljem in glasbenim pedagogom. Po maturi leta 1914 je bil nekaj mesecev učitelj pri Sv. Barbari pri Vurbergu – današnji Zgornji Koreni.

Janko Gačnik (1895–1967)
(original fotografije je v arhivu NUK)

Prva svetovna vojna

Spomladi 1915 je moral k vojakom na usposabljanje za rezervne častnike. Končal ga je v novembru in še isti mesec so ga poslali s činom praporščaka na soško fronto. Med drugim se je leta 1916 udeležil bitk pri Oslavju in na Doberdobski planoti. V bojih je bil ranjen, prejel je srebrno medaljo za hrabrost in bil povišan v poročnika. Po daljšem okrevanju so ga leta 1917 poslali na fronto v Romunijo, kjer je dočakal konec prve svetovne vojne.

Novembra 1918 se je iz Romunije vrnil v Ljubljano in se kot prostovoljec skupaj z nekdanjim sošolcem Vinkom Möderndorferjem nemudoma odpravil v Borovlje (nem. Ferlach) v boj za našo severno mejo. Med ponesrečeno ofenzivo slovenske vojske 29. aprila 1919 je bil v bitki s folksverovci pri naselju Humberk (nem. Hollenburg) blizu Kotmare vasi (nem. Köttmannsdorf) hudo ranjen v levo nogo. Sovražniki so ga zajeli in odpeljali na zdravljenje v Celovec, kjer je ostal do junija, ko so mesto osvojile jugoslovanske čete. Gačnika so

KNJIŽNE OCENE

nato odpeljali na okrevanje v domovino. Zaradi posledic poškodbe je za vedno ostal invalid.

Tudi po končanih bojih ni prenehal s prizadevanji za pravično severno mejo. Z veliko vnemo se je namreč pridružil boju Libeličanov za priključitev te vasi h Kraljevini SHS, ki je bila po njihovem mnenju po plebiscitu 10. oktobra 1920 po krivici dodeljena Republiki Avstriji. Skupina domačih izobražencev, v kateri so bili poleg Gačnika še šolski nadzornik Rudolf Mencin (1879–1963), po rodu iz Libelič, libeliški župnik Anton Vogrinec (1873–1947) in učitelj Janko Kuhar (1890–1973), bratranec Prežihovega Voranca, je posredovala pri tedanji slovenski vladi. Na njeno zahtevo je razmejitevna komisija ponovno pregledala rezultate glasovanja in ugotovila, da so se Libeličani na plebiscitu zares odločili za *Kraljevino SHS*. Zato so lahko 30. septembra 1922 to koroško vasico uradno priključili k matični domovini.

Med obema svetovnima vojnama

Leta 1921 se je zaposlil kot učitelj v Guštanju in opravljal učiteljsko službo polnih trideset let, vendar z vmesno štiriletno prekinitvijo zaradi izgnanstva med drugo svetovno vojno. V času od 1925 do 1937 je bil upravitelj šole in otroškega vrtca. Kot zavzet pedagoški delavec se je javno zavzemal za pravice učiteljev v tedanji družbi in za pravilno vzgojo učencev. Iz vzgojnih namenov je ob šoli uredil vrt s sadovnjakom in šolskim čebelnjakom. Leta 1930 se je poročil z učiteljico Miro Šijanec (1903–1973), doma iz Maribora. Gačnik je bil ves čas goreč jugoslovanski patriot, zato ni čudno, da sta bila oba z ženo zelo aktivna člana guštanjanskega *Sokolskega društva* od leta 1921 do 1941. Pomembne so njegove zasluge pri gradnji *Sokolskega doma* v Guštanju, ki je bil odprt 22. novembra 1931. Od vsega začetka so mu v društvu poverili nalogo, da organizira kulturno-prosvetno delo. Tako so že leta 1921 ustanovili pevsko in godbeno društvo, v katerem se je zlasti Mira izkazala kot dobra pianistka. Janko je bil dejaven tudi kot režiser spevoiger in operet, s katerimi so igralci *Sokola* gostovali v raznih krajih, kot režiser in glasbenik pa je sodeloval tudi v tedanjem guštanjanskem delavskoprosvetnem društvu *Svoboda*. Žal pa se je s svojim zavzetim delovanjem v sokolski organizaciji v drugi polovici tridesetih let zameril drugače mislečim politikom, ki so tedaj prišli na oblast, zato so ga leta 1937 kljub številnim protestom brez razloga odstavili z mesta šolskega upravitelja.

Druga svetovna vojna

Veliko gorja je doživel tudi med drugo svetovno vojno. Ko so Nemci okupirali Jugoslavijo, se je

Taboriščna čitanka (vir: Slovenski šolski muzej v Ljubljani, arhivska zbirka, fasc. 155)

pred nacisti umaknil v Ljubljano, žena pa k svojim staršem v Maribor. Zaradi sodelovanja z OF so ga italijanski fašisti aretirali v raciji februarja 1942 in ga poslali v zapore v Padovi, od tam pa v izgnanstvo v vas Torricella Peligna v Abrucih v osrednji Italiji. Po kapitulaciji Italije leta 1943 je uspel pred Nemci pobegniti v zbirno taborišče *Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije (NOVJ)* v kraju Gravina v Apuliji na jugu Italije, kjer je vodil prosveto številnih primorskih Slovencev, ki so zapustili italijansko vojsko in se vključili kot partizani v *NOVJ*. Zanje je napisal *Kratko slovnico za učni tečaj slovenščine*, obenem pa sestavil posebno *Taboriščno čitanko*, ki so jo izdali v ciklostilu leta 1944 v 800 izvodih. V njej so trije njegovi prispevki: *Slovenski svet, ti si krasan!*, *Odlomki iz naše zgodovine* in *Po Jugoslaviji*.

Po drugi svetovni vojni

Po vojni sta se oba z ženo vrnila v Guštanj. Za krajši čas je prevzel vodenje novoustanovljenega dijaškega doma v gradu Ravne, nato pa spet poučeval na osnovni šoli. Od 1947. do upokojitve leta 1951 je bil šolski upravitelj. Razen tega je kot tajnik *Zveze borcev* sodeloval pri postavitvi *Malgajevega spomenika* na Dobrijah in pri urejanju partizanskih grobov. Poskrbel je, da se je nadaljevala tradicija predvojne pevске in godbeniške dejavnosti v okviru *Sindikalnega kulturno-umetniškega društva Svoboda*, kasneje *Prežihov Voranc*. Režiral je različne igre, vodil in vadil domače pevce in plesalce koroških plesov. Z zavzetim pedagoškim delom in vsemi ostalimi dejanji je svojim učencem in

mnogim Ravenčanom ostal v neizbrisnem spominu. Po njem so kasneje poimenovali *Gačnikovo pot*, po kateri sta hodila z ženo v službo. V stavbi nekdanje osnovne šole na *Gačnikovi poti* je danes sedež *Občine Ravne na Koroškem*.

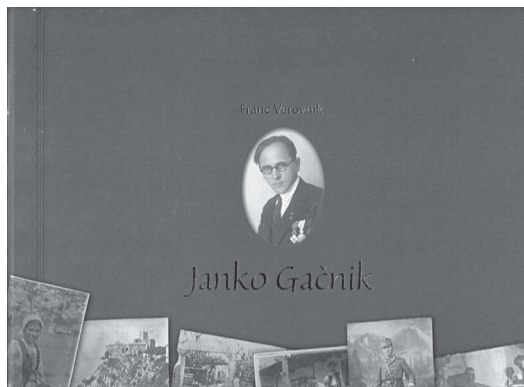
Leta 1951 se je upokojil in na ženino željo sta se preselila v Maribor, kjer je ostal še naprej družbeno aktiven in ohranil stike s Koroško. O dogodkih iz preteklosti je v lepi slovenščini napisal vrsto zanimivih člankov, ki so bili objavljeni v *Koroškem fužinarju* in v drugih tiskih. Pri *Rdečem križu* v Mariboru so ga izvolili za predsednika zdravstveno-prosvetne komisije občinskega odbora te organizacije. Nekaj časa je bil predsednik *Zveze prostovoljcev borcev za severno mejo 1918-19* in poleg tega še neumoren predsednik *Sklada Prežihovega Voranca*. Tako je v letih od 1953 do 1963 organiziral številna gostovanja združenih pevskih zborov iz zamejske Koroške v Mariboru in njegovi okolici, Mežiški in Dravski dolini ter Prekmurju. Z ženo sta bila zelo dejavna člana mariborskega *Kluba koroških Slovencev*. Zamejska *Slovenska prosvetna zveza* ga je za zasluge odlikovala z *Drabosnjakovim priznanjem*.

Umrli je 4. septembra 1967 in je pokopan v Libeličah, kar si je želel ves čas. Na njegovem grobu stoji lepo izdelan spomenik z vklesanim priimkom in imenom, s kratko oznako njegovega delovanja: *UČITELJ IN BOREC*, ter z letnicama rojstva in smrti, 1895-1967. Gačnikovo delo na področju kulture in hkrati veliko navezanost na Koroško pa izkazujejo vklesane besede z začetka znane pesmi: »NMAV ČREZ JEZARO« ...

Žena Mira je umrla leta 1973, po odločitvi sorodnikov pa so jo pokopali na Pobrežju v Mariboru.

GAČNIKOV ALBUM

Sestavni del knjige o Janku Gačniku je tudi faksimile njegovega albuma s fotografijami, ki jih je posnel kot vojak v letih od 1915 do 1918. Očitno je bil že tedaj navdušen ljubiteljski fotograf, kar je ostal vse življenje, saj ga je menda fotoaparata znamke *Leica* spremljal skoraj na vsakem koraku. Leta 1931 je fotografije skrbno uredil na šestindvajsetih straneh albuma in k vsaki od njih v lepo čitljivi pisavi pripisal razlago posameznih prizorov. Na uvodnih straneh je dodal slike iz mladosti in iz kasnejšega obdobja, zato jim je dal pomenljiv naslov: *Iz mojega življenja - Razne dobe*. Sledijo fotografije s soške fronte s pretresljivimi prizori ruševin, vojakov na frontni črti, ranjencev in mrtvih. Naslednji posnetki so nastali v letih 1916 in 1917, ko je bil na okrevanju kot ranjenec. Na preostalih petnajstih straneh albuma so fotografije s fronte v Romuniji. Nekaj

Naslovnica knjige z Gačnikovimi fotografijami

jih je posnel tudi v zaledju in na njih so ohranjene podobe krajev, njihovih prebivalcev, domačih živali – pa tudi prizori iz vsakdanjega življenja vojakov za fronto. Razvrščene so kronološko: začnejo se z letnico 1917 in končajo s posnetki ob koncu vojne leta 1918.

Gačnikov album je nedvomno pomemben in nazoren dokument o viharnem obdobju naše zgodovine pred enim stoletjem.

Franc Verovnik

VIRI IN LITERATURA

- ANON. Janko Gačnik. V: *Glasnik slovenske koroške pesmi 1969*, št. 4, str. 7.
- ANON. Janko Gačnik. V: *Slovenski vestnik 1967*, št. 37, str. 4.
- ANON. Guštanj. *Tovariš Janko Gačnik je bil odlikovan z zlato kolajno*. V: *Učiteljski tovariš 1922*, št. 16, str. 2.
- DROFENIK, Zora in Mirko. *Življenjepis. Libeliče, tipkopis*, 2009.
- FERK, Ivan. *Janku Gačniku v slovo*. V: *Koroški fužinar 1967*, št. 4, str. 38.
- GAČNIK, Janko. *Koroška pomlad (Spomini koroškega dobrovoljca)*. Tipkopis. V: *Arhiv Republike Slovenije 1193, fond Ude Lojze, 1896-1982, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana*.
- GAČNIK, Janko. *O vzgojnem delu sokolskega društva v Ravnah na Koroškem*. V: *Telesna vzgoja treh dolin; Slovenj Gradec: TVD »Partizan« Slovenj Gradec, 1958*, str. 111-118.
- GAČNIK, Janko. *Spomini na nemiški videz Maribora*. V: *Boj za Maribor 1918-1919: spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem; Maribor: Obzorja, 1988*, str. 207-215.
- JAMŠEK, Hedvika. *Dragemu učitelju v slovo!* V: *Koroški fužinar 1967*, št. 4, str. 39.
- KOS, Lojze. *Libeliče 1920-1922. Prevalje: Grafika, 1982*.
- OSOJNIK, Miroslav. *Gledališka dejavnost v Mežiški dolini od prvih znanih začetkov do leta 1941*. V: *Koroški fužinar, 1991*, št. 2, str. 20-26.
- PRISTAVNIK, Alojz. *Osnovno šolstvo v občini Ravne na Koroškem v letih 1945-1991. Slovenj Gradec: Koroški pokrajinski muzej, Enota Ravne na Koroškem, 2006*.
- SUŠNIK, Franc. *Janko Gačnik - sedemdesetletnik*. V: *Koroški fužinar 1965*, št. 4-6, str. 33.
- ULE, Lojze. *Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919*. V: *Koroški plebiscit/Razprave in članki. Ljubljana: Slovenska matica, str. 131-214*.
- V. M. *Kdo je bil Janko Gačnik*. V: *Ravenski razgledi 2004*, str. 42.

Več kot samo igra

Razmislek ob knjigi Marijana Pušnika

KNJIŽNE OCENE

Šport me spremlja že od malih nog. Podeželski mulci smo prosti čas v večini preživljali z žogo v rokah ali v nogah. »Žoganje« pa kaj kmalu ni bilo več samo zabava, ampak je postalo tudi vsakodnevna dejavnost, ko sem v petem razredu osnovne šole začel s treningi rokometu. Tudi zaradi tega, da bi s tem pridobil kakšno »bonus točko« pri našem takratnem razredniku gospodu Mirku Ogrizku. Naš učitelj matematike in telesne vzgoje je bil namreč tudi naš prvi trener. Na tem mestu to, ali sem jo dobil ali ne, sploh ni pomembno. Dobil sem nekaj veliko večjega; nekaj vznemirljivega, dinamičnega, nepredvidljivega, dobil sem rokomet. Lahko bi rekli ljubezen na prvi met, ki traja še danes. Ko je metov bolj malo, je pa veliko drugih aktivnosti na in ob igrišču. Takoj po končani igralni karieri sem namreč poprijel za delo sekretarja takratnega rokometnega kluba, danes pa sem predsednik *Rokometnega kluba Slovenj Gradec 2011* in trener dveh mlajših selekcij.

Ampak ta zapis ni namenjen meni, napisano naj služi le kot oris moje vpletenosti v šport. In kot takšen seveda z zanimanjem spremljam tudi dogajanje v drugih športnih panogah. Priznam pa, da gre večino moje pozornosti ekipnim športom z žogo. No in tukaj nastopita nogomet in Marijan Pušnik.

Če se za hip vrnem v čase, ko smo kot mulci brcali žogo v hiši, pred hišo, za hišo, kdaj pa tudi na hišo ... Takrat smo od starejših fantov na šoli slišali, da so bili na ta pravi nogometni tekmi. In da je *Dravograd* spet zmagal. Radovednost nam seveda ni dala miru. Le še starše smo morali prepričati, da smo že dovolj stari za obisk tekme s prijatelji – in že smo sedeli na tribuni štadiona v Dravogradu. Ter se navduševali nad zmagami mladih domačih fantov, ki jih je vodil Marijan Pušnik. Takrat je bilo teh zmag veliko več kot porazov in *Dravograd* se je iz četrte lige prebil v prvo. Ogromno zaslug za to gre ravno Marijanu Pušniku, ki je s svojim odličnim delom z mladimi že takrat nakazal, da gre za odličnega trenerja.

Z zanimanjem sem včasih bolj, včasih manj intenzivno spremljal njegovo delo. Bolj, ko je delal v Sloveniji in bil zaradi tega večkrat medijsko izpostavljen, ter manj takrat, ko je delal v tujini. Najmanj pa zagotovo v času, ko je delal na Japonskem kot trener Fukuoke. Informacij

iz dežele vzhajajočega sonca pač ni bilo toliko, pa tudi japonska nogometna liga v meni ni vzbujala pretiranega zanimanja. Potem pa se je na velika vrata vrnil domov in prevzel krmilo *Olimpije*. Kluba, ki je bil v zadnjem času globoko v senci svojih velikih rivalov iz Maribora. Letos, pod vodstvom Marijana Pušnika, pa Ljubljančani igrajo odlično in zasedajo prvo mesto na prvenstveni lestvici. Ter se po dolgih letih zopet zdijo resen kandidat za naslov prvaka. Ker sem bil v dvobojih med *Olimpijo* in *Mariborom* vedno na strani zeleno-belih, sem njihovega prebujenja seveda vesel in držim pesti, da bodo tako uspešni tudi v nadaljevanju sezone.

No, in ravno v tem času občudovanja letošnjih dosežkov *Olimpije* in dela Marijana Pušnika, sem dobil v roke knjigo *Z japonskimi pregovori do motivacije*. Začetno začudenje nad imenom avtorja, saj se mi ni niti sanjalo, da je Marijan Pušnik tudi avtor knjige, je nasledila odločenost, da jo uvrstim na seznam obveznega čtiva.

Priznam, da ta seznam ni ravno obširen, pa tudi vrstni red sem zaradi radovednosti glede »japonske avanture« Marijana Pušnika nekoliko priredil. Tako sem njegovo knjigo kaj kmalu vzel v roke in jo prebral. Na dušek.

Kot športnega trenerja me je seveda, veliko bolj kot stil zapisanega, zanimala vsebina. Da bi lahko ocenjeval kaj več kot vsebino, niti nimam potrebnega znanja, pa tudi sicer je v mojem športu bolj kot oblika in stil pomembna vsebina. Napisanega, povedanega, prikazanega.

Moram priznati, da sta negotovost in skeptičnost kaj kmalu zamenjala navdušenost in občudovanje. Prilagodljivost, odločenost in pripravljenost Marijana Pušnika pred njegovo »potjo v neznano« so resnično občudovanja vredne. Hipna prilagoditev na norme, pravila in zahteve v novi družbi ter kulturi, hkrati pa popolna osredotočenost na delo, ki je pri tujcih še posebno pod drobnogledom, pa prav tako.

Zagotovo se lahko vsi trenerji iz njegovega pristopa in izkušnje, ki je sledila, veliko naučimo. Sam se kot mlad trener, ki vso svojo pozornost posveča delu v domačem klubu, sicer še nisem kaj dosti poigral z mislimi o delu v tujini. Je pa to zagotovo izkušnja, ki bi si jo želel. Konec koncev je angažma zunaj meja naše države potrditev dobrega in uspešnega

Yin in Yang

ali kako sem srečal trenerja
Marijana (Pušnika, seveda)

KNJIŽNE OCENE

dela športnega delavca. Pa naj gre za trenerja ali igralca. In takšne potrditve si želimo vsi. To, če je bom deležen tudi sam, bo pokazal čas. Zagotovo pa sem nanjo sedaj bolje pripravljen. In seznanjen s pastmi, ki jih delo v tujini prinaša, na priprave, ki so potrebne zanj, in na prilagoditve, ki jih je potrebno opraviti za uspešno opravljanje le-tega.

Marijan Pušnik se je z vsemi naštetimi izzivi spoprijel uspešno in dokazal, da se da s pravi pristopom ter načinom dela premostiti še tako visoke ovire. Ena izmed najvišjih so bila zagotovo družbena pravila v japonske kulturi. Predvsem razslojenost in stroga hierarhična urejenost. Razmerje senpai – kohai, ki ga vzpostavljajo in vzdržujejo na vseh ravneh družbenega in zasebnega življenja, je v primerjavi z našim družbenim ustrojem precej neobičajno. Na čem temelji hierarhija v naši družbi, mi sicer ni najbolj jasno. Je to premoženje, uspešnost ali morda odsotnost moralnih in etičnih vrednot, pretkanost, politična pripadnost ali kaj podobnega? Vem pa, da to zagotovo ni starost.

Način, kako je to razmerje, ki ga je na začetku zagotovo težko sprejel in razumel, celo obrnil v svojo korist, me je navdušil. To, da imajo starejši vedno prav, da imajo posebne pravice, da so po hierarhiji višje postavljeni od svojih mlajših kolegov, je na Japonskem neizpodbitno dejstvo. Starejši so v nogometnem moštvu torej vedno nad mlajšimi. Kaj pa če nad oboje postaviš nekaj še starejšega, še izkušenejšega? Pregovore, ki so plod izkušenj naših prednikov, njihovih prednikov, njihovih ... In temeljijo izključno na izkušnjah?

Morda načrtno, morda povsem nevede, v vsakem primeru pa zelo učinkovito, je na ta način zmanjšal razlike med starejšimi in mlajšimi v moštvu. Obojim je namreč nadpostavil še nekaj starejšega in izkušenejšega. Nekaj, kar so oboji spoštovali in temu sledili. Glede na to, da so japonski pregovori vsebinsko in po pomenu zelo podobni našim, bi lahko rekli celo, da je našel jezik, ki so ga razumeli tako on kot igralci. Na ta način so igralci končno povsem razumeli, kar jim je želel povedati, sam pa jim je lahko povedal točno tisto, kar jim je želel. In jih motiviral na način, na katerega je želel ...

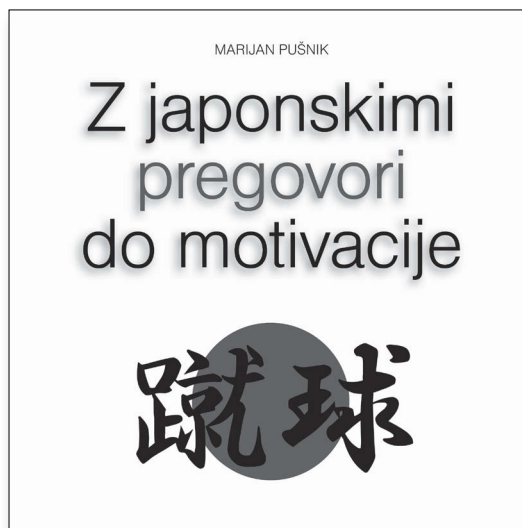
Mi trenerji bi rekli – odigral je taktično perfektno ...

Matej Nabernik

Kdo šteje sekunde svojega življenja? Ali še bolje: kdo šteje trenutke še krajše od sekund? So to zrnca v peščeni uri ali je to pretečena voda v da Vincijevem vodnjaku? V njegovem času je bilo vse še zvezno, analogno. Newton je opazil nezvezno naravo elektromagnetnega valovanja, imenovanega svetloba. Njegov sodobnik Leibniz, še pametnejši od njega, govori o tem, da je čas zaporedje dogodkov. Če ni dogodkov, ni časa. Ves čas se nam nekaj dogaja. Se tega zavedamo ali ne? Nekaj se nam mora dogajati ...

Na prehodu v drugo polovico življenja se mi je zgodilo. Nisem pričakoval, da bom kdajkoli spoznal nogometnega trenerja! Telovadba je bila poleg likovnega pouka in glasbe moj najbolj neljubi predmet v osnovni šoli. Nogometna žoga, jasno za kaj drugega kot za statično obrambo tako ali tako nisem bil, mi je med telovadbo priletela v trebuh, točneje v trikotnik pod prsnico, da sem za nekaj daljših trenutkov od sekund čepel pri tleh loveč sapo. To je bil zadosten pogoj za dokončen sklep, da nikoli v življenju ne bom igral nogometa. Verjetnost, da bom torej v svojem življenju spoznal nogometnega trenerja, je bila praktično nična. Vendar se je kljub temu zgodilo.

Dobil sem elektronsko pošto od prijateljice, součenke iz časa, ko sem se učil japonščino v Ljubljani. Sporočila mi je, da prihaja na Japonsko slovenski nogometni trener, ki bo

vodil nogometno ekipo v kraju blizu mojega bivanja, in če naju lahko seznaniti. Seveda! Ne zgodi se ravno vsak dan, da bi slovenski trener prišel v mojo bližino na otok Kyushu! Z Marijanom sva takoj izmenjala nekaj sporočil in se dogovorila, da se srečava kmalu po njegovem prihodu. S tremo, prazapprav strahom, ki sem ga pridobil in ga še vedno imam do učiteljev telovadbe, sem se napotil proti njegovemu domovanju. Nisem razmišljal o času. Razmišljal sem o prostoru. Če bi živela v Sloveniji, se prav gotovo ne bi srečala. Prostor je prispevala k temu, da sva se srečala. Približala sva se drug drugemu. In ne samo v prostoru. Marijan je takoj predlagal tikanje in prijateljski odnos. Yang v eni osebi! Človek z drugega sveta! Moje nasprotje. Zanimivo! Kaj takega se mi še ni zgodilo. In to v tej starosti!? Olajševalna okoliščina: Marijan je samo eno leto starejši od mene. Kot starejši ima pravico predlagati tikanje, jaz pa dolžnost, da ga ubogam. Taka so pač pravila v prostoru, kjer sva se srečala. Marijan je moj senpai. On odloča!

Obvlada šah. Premika kmete, konje, trdnjave, dela rošade. Komaj mu sledim! Morda pa ne igra šaha? Morda »samo« ves čas žonglira z enajstimi igralci? Še dobro, da se nogomet kakor tudi šah igra na ravni ploskvi. Kaj bi šele bilo, če bi bili to igri v treh dimenzijah!? Težko si je predstavljati, kako bi se potem vse odvijalo ...

Tretja dimenzija v nogometu? Lahko bi se tako reklo. Moja stroka je strojništvo in robotika. Z roboti igramo nogomet. Pravzaprav ne z roboti, ampak roboti igrajo nogomet med sabo. Mi jih naredimo in sprogramiramo, potem pa sami drviijo s kamero in polnimi baterijami po igrišču in se trudijo spraviti žogo bolj proti kot pa v nasprotni gol. Roboti so še neboljeni. V dvodimenzionalnem problemu. Ni kaj nadgrajevati. Marijanov pristop pa je drugačen. Trudi se po človeško. Poizkuša dodati pomen. Poizkuša nadgraditi, želi vzgojiti – želi vpeljati tretjo dimenzijo v nogomet! Poizkuša prebuditi Yang v igralcih. Biti aktiven, zavedati se, delovati. Z adrenalinom! Meni povzroča slabo počutje, Marijan pa ne more brez njega. Ah, kaj bo iz tega? Panika! Še dobro, da se je spomnil, da bi uporabil pri svojem delu japonske pregovore. Končno se lako oddahnem! Našlo se je nekaj skupnega. Pregovori! To poznamo. Uporabil

jih bo pri motivaciji igralcev. Da jim »napolni baterije« in izboljša medsebojno komunikacijo. Mogoče je pa podzavestno hotel izboljšati tudi najino, se sprašujem.

Marijan ni malenkosten! Po dva pregovora na tekmo. V sezoni je 42 tekem, to je 84 pregovorov. Drži se ritma. Dva pregovora na tekmo. Število pregovorov raste. Z njimi najino prijateljstvo. Z Marijanovo bližino sem vstopil v drugačno okolje. Spoznal sem kar lepo število ljudi, ki jih drugače nikoli ne bi srečal. Prvič v življenju sem s tribune gledal nogometno tekmo lokalne ekipe. Navijal bi kar za obe ekipi, vendar se ne spodobi. Prav je, da navijam samo za Marijanovo. Pred tekmo me je presenetil s prihodom na tribuno. To se ponavadi ne dogaja. Ampak Marijan ima svoj način. Tudi do navijačev je zelo prijazen. Pozdravlja, odzdravlja. Imajo ga radi. Na tribuni je velik plakat »Boter Marijan« in slovenske zastave vihrajo med navijači. Kaj sem morda v Stožicah? Ali pa v Marijanovem Dravogradu? Ne, čisto na drugem koncu sveta in tudi tukaj se to dogaja. Morda še bolj? Prav lep in osvežujoč pogled.

Šla sva na sprehod ob obali. Za spomin imam fotografijo. Fotografiral naju je starejši možakar, fotografija je sicer premaknjena in proti svetlobi, bo pa lep spomin na prostor in čas, ki sva ga delila. »Kaj če bi pregovore izdal kot knjigo,« mu mimogrede omenim. Marijan je za to. Samo kdaj in kako? Ni časa za to. Vsak teden tekma, včasih tudi dve. Zaupam Marijanu. Ko bojo pogoji izpolnjeni, se bo zgodilo. Potrebujeva nekoga, ki bo zadevo literarno dodelal, in zadevo »zašpiliti«, kot se je izrazil Andrej, ki je kasneje to nalogo prevzel.

Po dveh letih dela na Japonskem se je Marijan vrnil v Slovenijo. Uspelo mu je napisati in izdati knjigo *Z japonskimi pregovori do motivacije (Založba Cerdonis)*. Nanizal je pregovore ene sezone, dodal fotografije in opisal svoja razmišljanja, občutja in izkušnje iz tako drugačnega okolja, kot je Japonska. Tukaj je potrebno desetletje, da se človek res vključi. Prileteti in takoj začeti aktivno delovati je nekaj nenavadnega. Tega ne zmore vsakdo.

Z Marijanovo vrnitvijo v Slovenijo se je razdalja v prostoru med nama povečala, prijateljstvo pa je ostalo.

Ivan Godler

Z rjasto kopreno natopljene podobe fužinarske preteklosti

Akademski slikar Štefan Marflak je po diplomu na *Akademiji za likovno umetnost* v Ljubljani (1972) in po ovinkastih poteh osebnega iskanja več kot dve desetletji živel in delal v prestolnici in nato nekaj let še v Celju, a se nikoli ni odmaknil od posebnega, koroškemu čutenju prirojenega ustvarjalnega značaja, za katerega je značilna introvertirana, vase usmerjena intimistična nota, ki tudi takrat, ko navidez nagovarja neposredno in provokativno, skriva v sebi globlje, skrite plasti duhovnega izraza. Koroški slikarji, pa tudi literati in glasbeniki, namreč v veliki meri zastopajo tisto občutje v narodovem tkivu, ki je morda najdosledneje ohranilo pečat izvirnega slovenskega sentimenta. Za koroškega človeka in seveda tudi ustvarjalca je namreč značilna neka posebna, sebi lastna in vase pogreznjena kontemplativnost v odnosu do okolja in življenja. Zato ni naključje, da se Marflak v razponu velikega slikarskega opusa, od zgodnjih del iz sedemdesetih in osemdesetih let preteklega stoletja do najnovejših ciklov, ki danes vročično nastajajo v idilični »koči-ateljeju« v odmaknjenem kotu vrta med vrstnimi hišami na ravnskem Čečovju, venomer vrača k poetičnim izhodiščem, ki jih je zaznamoval s skupnim naslovom *In kaj so ljudje ko lesovi*. S tem se v trdnem dramaturškem loku likovne pripovedi neposredno navezuje na tenkočutno misel iz zbirke zapisov dr. Franca Sušnika, že pokojne-

ga profesorja in ravnatelja znamenite gimnazije in študijske knjižnice na Ravnah ter domala v mit biblijskega modreca povzdignjenega koroškega humanističnega erudita, ki se je iz sveta učenosti in knjig obrnil k zemlji in h gozdu, v sozvočju z letnimi časi in duhom prednikov. Koroški starosvetni način razmišljanja, pogojen s pristnim vživljanjem v krogotok življenja sredi ne tako radodarne narave, ki ji dajejo ton še vedno mogočni, neokrnjeni in temačni gozdovi, je Marflak še poglobil z osebnim diskurzom v lastni mitski svet intimnih želja in vztrepalnih prisluhov duše, ki se priklanjajo podobnim vitalističnim izhodiščem. Od tam prihaja tudi eden izmed osrednjih motivov njegovega slikarstva: drevo življenja kot ideja živega kozmosa v nenehnem obnavljanju, a tudi drevo spoznanja, kot tisti drugi, človeško racionalni pol, ki lahko v čudovitem svetu brezmejne umetniške svobode stoji tudi kot simbol ustvarjalne napetosti avtorja samega, v različnih prelomnih trenutkih ustvarjalnega dela, razpetega med kratka obdobja intenzivne, koloristično bogate slikarske akcije in daljša, bolj zaokrožena obdobja kontemplativnega, poudarjeno melanholičnega likovnega razmišljanja, značilno zaznamovanega z belino slikarskega prostora, ki je pravzaprav brezprostorje, saj ne žari in ne vpija; je zgolj brezmadežna koprena, iz svetlobe narojeni pajčolan, ki pljuska prek robov slike

Štefan Marflak, iz cikla *Slika-kip-beseda* (detajl), 2013, kovina, pigment, vezivo, šelak, 70 x 120 cm

Štefan Marflak, iz cikla *Slika-kip-beseda (detajl)*, 2013,
kovina, pigment, vezivo, šelak, 70 x 120 cm

in se spleta v obnemelo, neoprijemljivo duhovno površino spomina in pridušenega odmeva izkušeni. Marflak vsako podobo, ki se izvije izpod njegovih večjih rok, vselej pojmuje kot metaforični oltar, z drevesom namesto križa kot simbolom hrepenenja, ki vpija sok univerzuma, s katerim se poganja v večnost rasti, umiranja in ponovnega prerojenja. Serije v belino potopljenih slik, h katerim se nenehno vrača, pa prinašajo še eno pomembno dimenzijo Marflakovega slikarskega načina: smisel za teatraličnost in inscenacijo likovne materije. Njegovo dolgoletno intenzivno scenografsko in kostumografsko delo v slovenskih gledališčih je zgovorno zaznamovalo formalno zasnovane podob, kaže pa se v izrazitem občutku za snovnost slikarskih in slikarstvu privzetih materialov ter v tehnološkem perfekcionizmu pri izrabi najrazličnejših neslikarskih materialov. S kolažnim načinom sestavljanja slike iz različnih gradiv je že v osemdesetih letih, ko so tudi našo deželo zapljusnili t. i. postmodernistični umetniški trendi, na izviren način problematiziral modernistični problem zlivanja figure s ploskvijo nosilca in se zaradi izrazite metaforične in alegorične sporočilnosti podob vpisal med najzanimivejše slovenske figuralike, kar sta v letih 1996 in 2011 ilustrativno podčrtali veliki pregledni razstavi v *Koroški galeriji likovnih umetnosti* v Slovenj Gradcu.

Po prelomu tisočletja, ko se je Štefan Marflak vrnil domov in na Ravnah na Koroškem zasnoval novo družino, je postal njegov slikarski pogled še neposredneje zaslepljen s svetlobo razžarjenih peči in stopljene jeklene magme, ki v zrcalu iskrecih se fužinarjevih oči švigajo skozi zavest stoletnega utripanja doline med Peco in Uršljo goro. Prvo razstavo po povratku je postavil v »štauhariji«, najstarejšem ohranjenem delu železarniškega kompleksa, kjer so se prostori industrijskih ambientov, odeti v sivo odejo sipkih opilkov in sajastega prahu, spre-

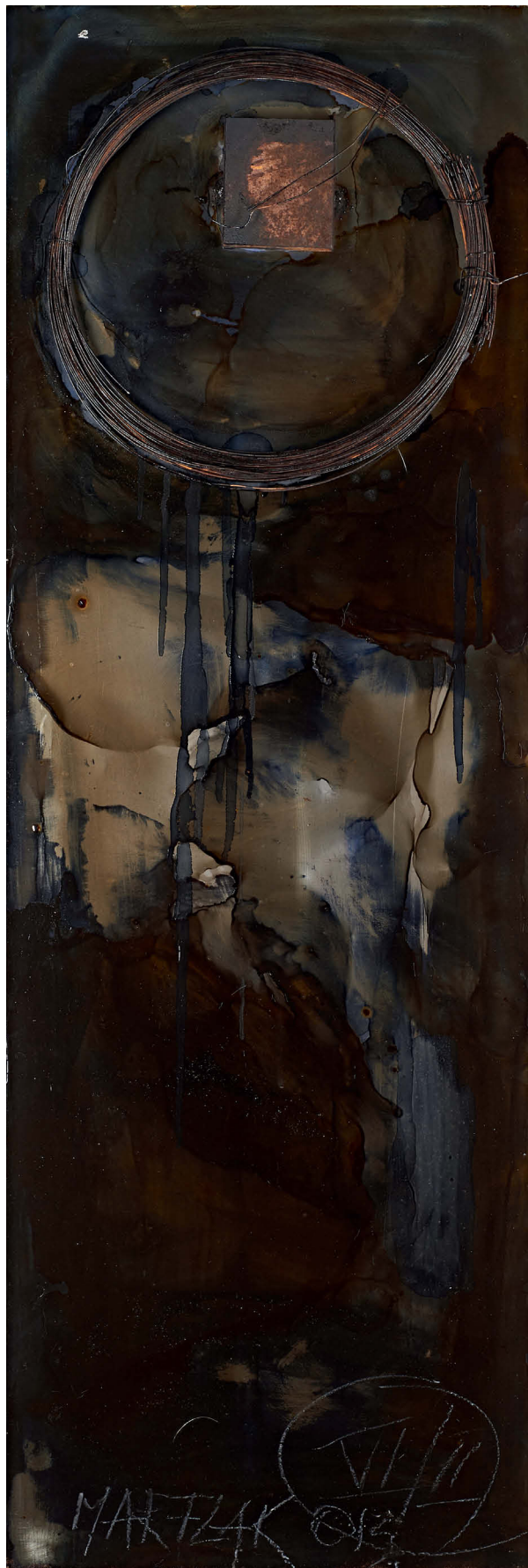
minjali v muzeje minulih dob, človekov spomin pa je pod bremenom sprememb novega časa kot franžasta pajčevina prekril nosilce, traverze, gredi in kavle obnemelih strojev. Črna in bela, tistikrat skoraj povsem abstraktna platna, so kot gravitacijska jedra v dejavnem dialogu z »oglušelim« okoljem vsrkala žlahtno identiteto prostorov in njegovega »pohišva«. Črna svetloba kot svetloba teme v težkih, snovno bogatih nanosih v črnino odetega platna, se je v brezbrežju pogledov kot optični antipod dotaknila presvetljene slike z monohromnim barvnim nanosom zgoščene beline enakega, poudarjeno velikega formata, obe pa sta se na skrajnih točkah barvnega spektra, ki kot vse presegajoča metafora ujame življenje na koncu in na njegovem začetku, zlili v eno samo izhodiščno prapodobo odtisa prostora, ki je bil vselej Marflakov navdih. A kot tak prej ko slej v zavedanju, da je lahko tisto, kar je za vselej minulo, navzoče le še v elementarnem diskurzu umetniške interpretacije.

V letih, ki so sledila, je Marflak storil le še logični korak ter kot material in osnovo za ciklus najnovejših podob uporabil jeklene plošče, po katerih se kot fužinarski znoj cedi sled rjaste patine. Slike se sedaj preobražajo v likovnine, ki so bliže kiparskemu nagovoru, saj s svojo izpostavljeno fizično prisotnostjo skoraj haptično učinkujejo na gledalca. Najbolj sugestivna je v tem smislu monumentalna, spomeniško zasnovana kompozicija z naslovom *Štauherija*, ki jo je postavil na ploščad pred blagovnico *Tuš* v središču Raven na Koroškem. Avtentično, z lokalno identiteto napolnjeno likovno zgodbo je uspešno nadaljeval v seriji jeklenih slik, ki jih je skupaj s knjigo lastne avtorske poezije predstavil leta 2014 v *Galeriji Ravne* in v izboru na nekaterih reprezentativnih skupinskih razstavah v letu 2015.

Marko Košan

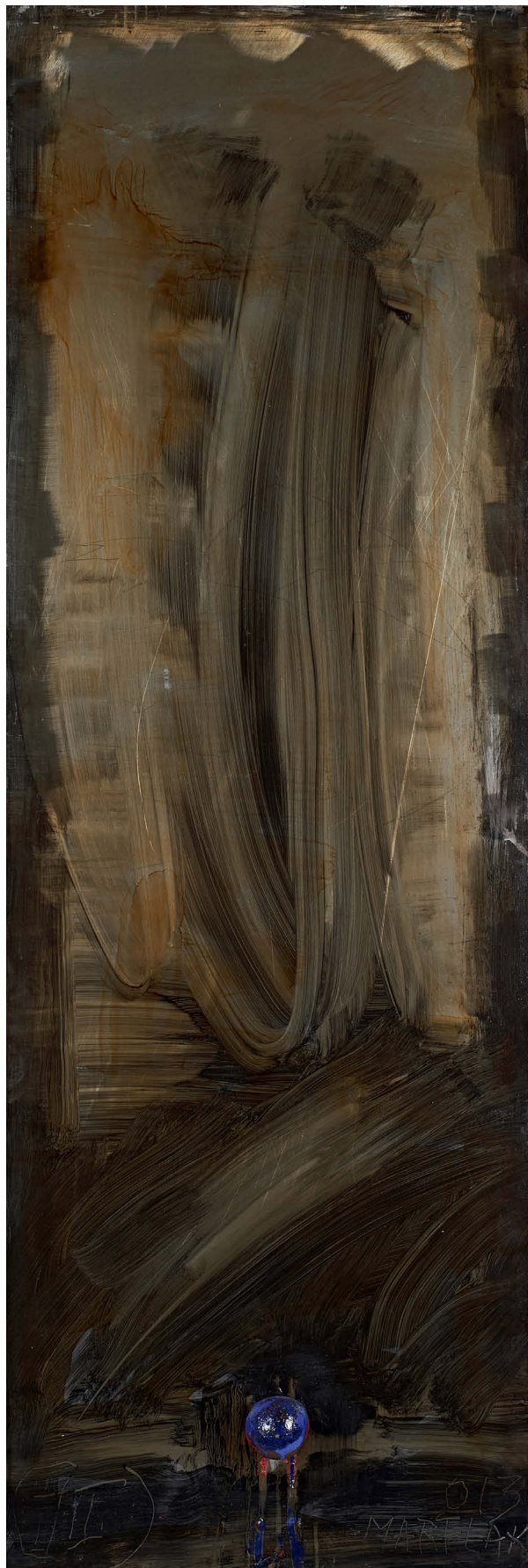
Štefan Marflak, iz cikla *Slika-kip-beseda*, 2013,
kovina, pigment, vezivo, šelak, 70x120 cm

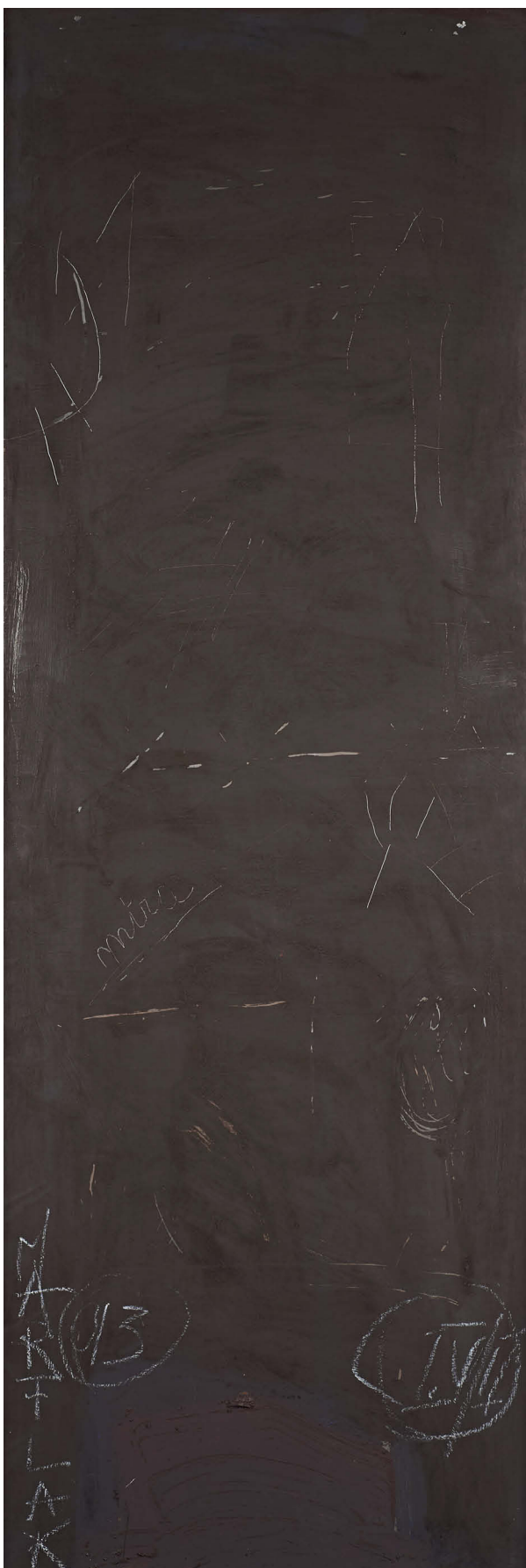
*Štefan Marflak, iz cikla Slika-kip-beseda, 2013,
kovina, pigment, vezivo, šelak, 70x120 cm*

Štefan Marflak, iz cikla *Slika-kip-beseda*, 2013,
kovina, pigment, vezivo, šelak, 70 x 120 cm

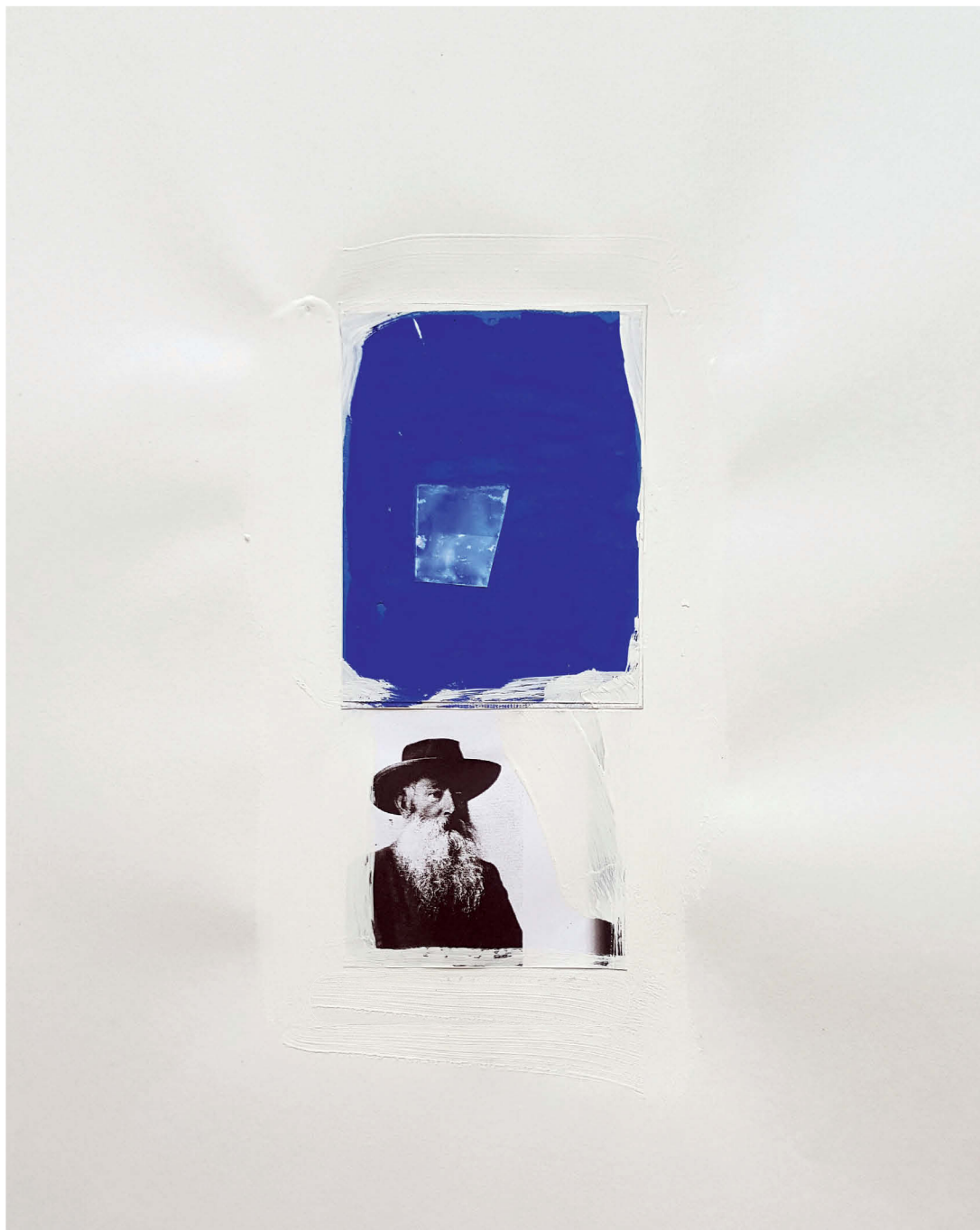
*Štefan Marflak, iz cikla Slika-kip-beseda, 2013,
kovina, pigment, vezivo, šelak, 70x120 cm*

Štefan Marflak, iz cikla *Slika-kip-beseda*, 2013,
kovina, pigment, vezivo, šelak, 70x120 cm

Avtor portretov
FAKT je, da je slikanje spominski **FLEŠ**
in obliž srčnim **RANAM**.

ANAGRAMI

Javno **MNENJE** potrjuje, da je zmerjanje **GREZNICA** besednih odpadkov.

Pri petdesetih so **SKROMNE SANJE** o prvencu dokončno uresničene.

Marsikateri pisateljski stavek, narejen z **MLINOM**
brbotajočih besed, je časopisni **KLIŠE**.

Snovanje **FARS** se začne s **KLINIČNIM**
opisom in opisom literarnih oseb.

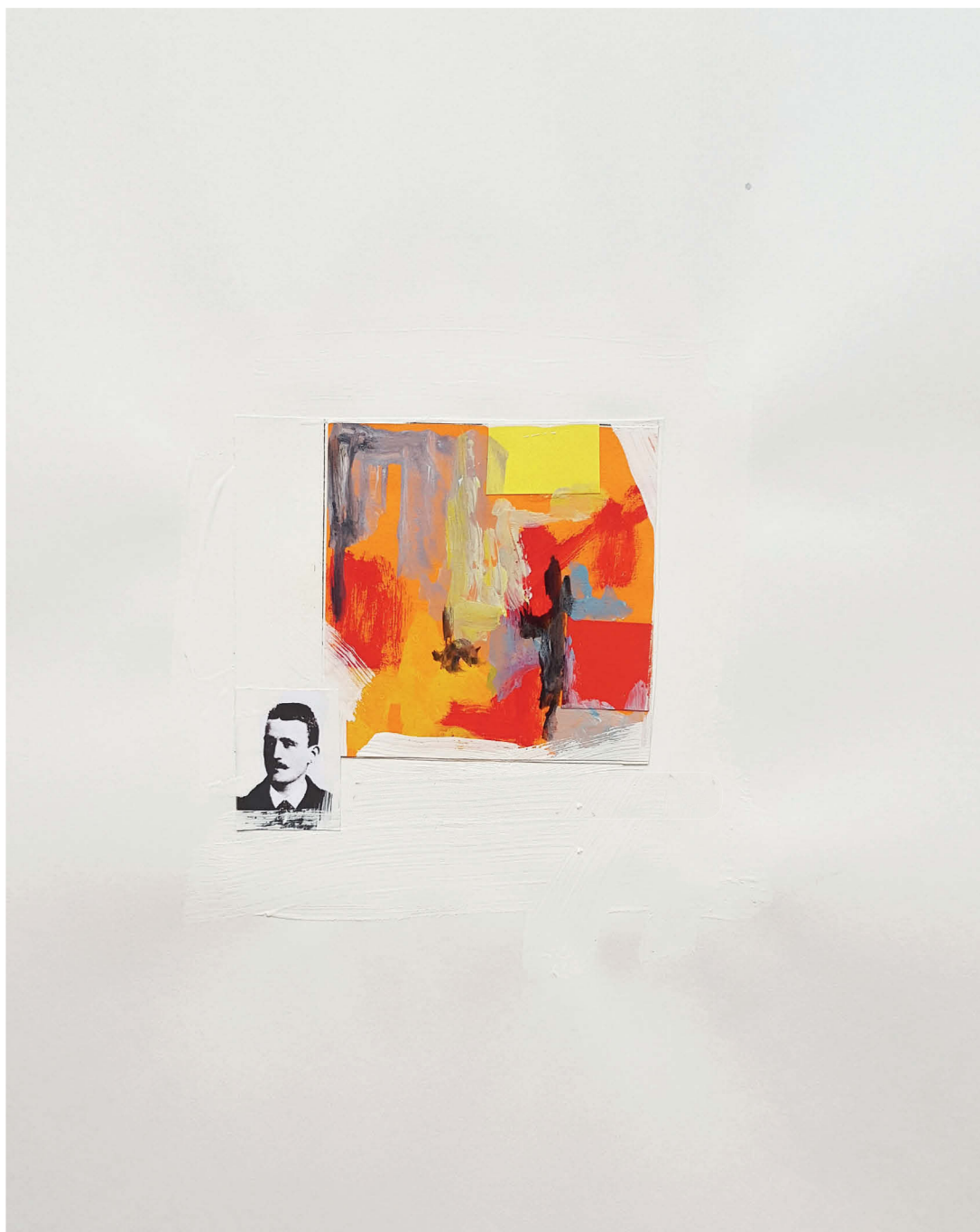
INTIMNA lirika je kakor vzpenjajoča **VITA**.

Če si pisateljska bela **VRANA**, to daje ubeseditvam poseben **MIK**.

DA, res igrivo iskriv SMUKEC humorja je sol snovanja.

Kar je za oči škrlatno valoveči **RUJ**, je za dušo prijeten **SPOMIN**.

Simbol je spominski **OKVIR** podob, metafora je prostrana **SOBANA**
ne(za)slišanih pomenov.

Bogat **BESEDNJAK** pisatelju omogoča
veliko ustvarjalnih **URIC**.

Anagrami (Miran Kodrin) in portreti (Štefan Marflak)
slovenskih literarnih ustvarjalcev

Z mag. Andrejem Golobom elektronsko o Kmetovalcu, Cerdonisu, zasebnem ...

KULTURA

Takšen čas živimo, da nas delo pogosto povezuje, a ko pod postorjenim potegnemo črto, se pri tem naše zgodbe praviloma tudi končajo. Namreč – za tisto najvrednejše v nas, o našem zasebnem, človeškem, pa zastavimo kakšno besedo, praviloma raje nobene, zakaj za to ni časa, kajti novo delo že čaka. Že kliče nov projekt, nova zadolžitev, novo neodložljivo ... Pogosto smo s tistim v nas odveč že samim sebi, kaj šele, da bi odmerili prostor drugim. Z gospodom Andrejem Golobom, magistrom in direktorjem *Kmetijske založbe* ter *Založbe Cerdonis*, sva delovno že velikokrat prekrižala svoje poti, toda nikoli ni bilo časa za pogovor o zasebnem. Tokrat se nama je izšlo – a glej jo, ironijo, »razgovor« sva opravila po elektronski pošti.

Pa pojdiva in medias res z oksimoronom – z rojstvom, družino, domom. Po premisleku pa sklicevanje na uvodni bistroumni nesmisel hitro zbledi – zakaj prav začetek slehernikove poti je dejansko vstop v sredino stvari.

Rojen sem bil v jeseni (28. 10.) 1955, dobrih 10 let po koncu vojne, katere travme so bile takrat že pozabljene, smo pa se otroci pogosto igrali partizane in »nemce«. Pri tem smo uporabljali tudi ostanke orožja, ki se je takrat še našlo.

Praktično edinec (sestra je 13 let starejša), zato sem bil v prvih letih precej razvajan, kasneje pa moral kar trdo poprijeti za delo. Imeli smo, za tiste čase, kar veliko kmetijo. Tako je bila moja prva zadolžitev paša, ki se je vlekla vsa osnovnošolska in še del gimnazijskih let. (Za prvo štipendijo sem kupil električnega pastirja.) Čeprav paša ni bila vedno enostavna (si moral držati krave na slabem pašniku, te pa so v bližini vohale slastno deteljo, koruzo ali peso ...), pa mi je bilo to delo ljubo, saj sem lahko na paši bral in sanjaril. Med počitnicami sem se enkrat tedensko odpravil v mestno knjižnico in se vrnil s polno vrečko knjig, ki sem jih prebral v tednu dni. Bral sem hitro, predvsem pustolovsko branje (celotnega Karla Maya, Julesa Verna, Sinkiewicza, Kiplinga, pa tudi naše: Finžgarja, Jalna). Nekaj časa sem se navduševal nad antiko (Miklavž mi je prinesel *Najlepše antične pripovedke*) ... Redno sem prebiral tudi *Zvitorepca*, ki ga je svak prinesel domov vsak teden. Veliko že tudi strokovne kmetijske literature. Brali smo vsi v družini radi: oče je imel naročen *Kmečki glas*, mama *Našo ženo*, *Družino*, sam

Cicibana, kasneje *Pionirski list*, pa še sestra je marsikdaj prinesla kakšno revijo, pa svak že omejenega *Zvitorepca*. Pozornost, ki smo jo v družini posvečali branju, je bila tudi vzrok za kakšen dovtip med sosedi.

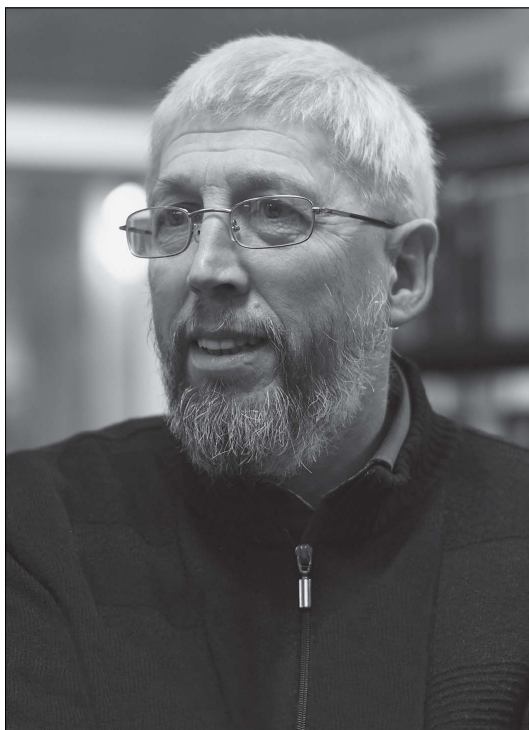
Samoizobraževanje je pomemben (morebiti celo najpomembnejši) del osebnega oblikovanja in zorenja, najbrž pa obvezne (institucionalne) vzgoje in izobraževanja ne gre postavljati na stranski tir, v slepi rokav?

Osnovno šolo sem obiskoval v Slovenj Gradcu: prvih 5 razredov v starem poslopju v *Rotenturnu*, zadnje tri pa že v novi šoli na Štibuhi. Bil sem kar soliden učenec. Po eni strani sem bil kar bolehen, po drugi »stekljiv« in sem praktično vsako leto končal v bolnici. Tako sem enkrat na paši hotel posnemati vrhovodce, sicer res ne po vrvi, ampak samo po gornjem drogu lesenega plotu. Kljub širši in trdnejši podlagi sem izgubil ravnotežje in nerodno padel ter si grdo zlomil levico v komolcu. Posledice čutim še danes.

Drugič se je k sreči končalo brez posledic, lahko bi bilo pa tragično. Po pouku smo se s sošolci šli potepat proti Legnu. Zgodaj spomladi, ko se je na Pohorju tajal sneg, je bila Mislinja močno narasla. In ker je mladost norost, smo, namesto po mostu, Mislinjo prečili po deblu, podrtem preko struge. Na sredi poti sem pogledal v divje valove pod sabo, v trenutku se mi je zvrtilo in padel sem v vodo. Plavati nisem znal in še danes mi ni jasno, kako sem se uspel prigrabiti do brega, kjer so me sošolci potegnili na suho. K sreči je bil eden doma v bližini in sem se tam posušil. Seveda doma o tem nisem upal črhniti.

Po obvezni osnovni šoli se je odprl prostor osebnih izobraževalnih izbir.

Po končani osnovni šoli (1970) sem bil pred razpotjem med kmetijsko šolo in gimnazijo, zaradi bližine je zmagala slednja. Tako sem se štiri leta vozil na Ravne. To je bilo kar težavno obdobje. Poleg odraščanja so se težave kar kopičile. Doma je zbolel oče in vedno več dela na kmetiji je padalo na moja ramena – kar naenkrat sem bil edina moška delovna moč. Seveda v tistem času še nismo imeli nobenih strojev in je bilo vse potrebno narediti ročno oziroma z volovsko vprego. Veliko časa za malo učinka. Tudi v šoli

Mag. Andrej Golob (foto Jerneja Golob)

sem precej popustil, čeprav vzrok ni bil pomanjkanje časa, ampak volje za učenje. Pravi šok je bila prva naloga pri slovenščini, za katero sem dobil krepak cvek, pa sem si vedno domišljal, da znam napisati dober spis. Potem pa naprej v stilu vroče – hladno. Pri predmetih, ki so me zanimali, sem prejemal dobre ocene, pri ostalih pa borba za dve ali tri. Kljub vsemu sem uspel gimnazijska leta prigrutati do konca in leta 1974 narediti maturo z ocensko lestvico (2, 3, 4, 5). Sledil je maturantski izlet, ki ga nimam v nič kaj dobrem spominu. Takrat sem prvič poletel z letalom in videl morje, a že na začetku staknil vnetje srednjega ušesa in se z maturantskega izleta v glavnem spomnim bolečine.

In - študij.

V jeseni sem se vpisal na *Biotehniško fakulteto*, smer agronomija. Prvo leto je bilo kar težavno. Najprej selitev od doma. Na prigovarjanje enega od sošolcev smo si trije najeli precej uborno sobico v Šiški, ker nas je prišla ceneje od bivanja v študentskem domu. Na faksu večina nezanimivih predmetov, ki jih že v gimnaziji nisem preveč maral. Ob semestru je umrl oče. Takrat sem se srečal z eno prvih birokratskih neumnosti: ker sva ostala na kmetiji z mamo sama, je katastrski dohodek (preračunan na osebo) presegel cenzus in izgubil sem socialno štipendijo. Kar naenkrat smo se našli v hudi stiski. Sobico, v kateri smo bivali, smo ogrevali s pečjo na premog, s kate-

rim smo pa močno varčevali in smo večino časa v njej prebili pod odejo. Da bi prihranili denar za nakup premoga, smo tega »kradli« na železniški deponiji za *Unionom*. Če danes pomislim, je bil tisti premog krvavo prislužen. Nositi žakelj premoga na hrbtu kakšna dva kilometra daleč, niso mačje solze.

A stvari so se začele kmalu izboljševati. Naslednje leto sva dva socimra zaprosila za bivanje v študentskem domu in bila tudi sprejeta. Tako nama vsaj za topel prostor in kopalnico ni bilo več potrebno skrbeti. Tudi na kmetiji so se začele stvari spreminjati. Oče je namreč ostro nasprotoval »zapufanju« kmetije, po njegovi smrti pa smo najeli kredit in najprej kupili kosilnico, nato še traktor in postopoma priključke. Čeprav je mogoče takrat to izgledalo precej samomorilsko dejanje, se je kmalu pokazalo za odrešilno. Prej je bilo na kmetiji veliko dela, pa skoraj nič pridelka za prodajo, po nabavi strojev se je pričelo to spreminjati. Namesto volov smo lahko redili dve kravi več in mleko prodali, dve kravi več sta dali dodatna teleta, ki smo jih lahko spitali in prodali ... Iz prej samooskrbne kmetije je začela nastajati tržna. S stroji je bilo lažje opraviti potrebna dela med vikendom, ko sem bil doma, poleg tega pa so z njimi radi delali tudi nečaki, ki so takrat prihajali v najstniška leta. Za povrh je inflacija močno olajšala vračilo kreditov.

V višjih letnikih so tudi predmeti postajali zanimivejši in bolj ko se je študij bližal koncu, bolj me je mikalo nadaljevati ga še po diplomi.

In ste zastavili pot univerzitetne kariere?

Mentor mi je ponudil tudi zaposlitev in tako sem po diplomi (zanjo sem prejel fakultetno *Prešernovo nagrado*) leta 1979 pričel kot stažist (danes bi temu rekli mladi raziskovalec) na *Katedri za poljedelstvo in pridelovanje krme na Biotehniški fakulteti*. Tako sem zaplul v raziskovalne vode. Zanimivo je, da sem že ob koncu osnovne šole v anketi *Zavoda za zaposlovanje* na vprašanje, kaj bi želel postati, odgovoril – kmet ali znanstvenik.

Leta 1981 sem odšel v Dublin (*Trinity College*) na 14-dnevno izpolnjevanje iz pridobivanja energije v kmetijstvu, zatem pa še za 2 meseca na *Grassland Research Institute* v Angliji, kjer sem se spoznaval z metodami meritve konzumacije na paši. Tam sem se prvič srečal z uporabo osebnih računalnikov pri raziskovalnem delu. Tudi prebral Tofflerjevo knjigo *Third wave*. Ta je name naredila velik vtis.

V Dublinu sem tudi spoznal kolega iz *Oddelka za živinorejo*, ki me je kasneje povabil v službo na *Oddelek za živinorejo Inštituta za prehrano*.

Tako sem s 1. 1. 1982 zamenjal delovno mesto. Ker je to bilo v nasprotju z voljo prejšnjega mentorja, je to nekoliko zavrlo moj akademski razvoj in sem magistriral šele leta 1988.

Prvotna tema mojega raziskovalnega dela je bila namenjena proučevanju vpliva različnih vrst trav na konzumacijo na paši. Preprosto rečeno: želel sem določiti okusnost posameznih vrst trav za krave in razkrivati dejavnike, ki na to vplivajo.

Z novim delovnim mestom se je nekoliko spremenila tema mojega raziskovanja. Takrat je bilo obdobje po prvi energetski krizi in tako v znanosti kot politiki so močno prevladovali maltuzijanci. (Malthus je bil angleški demograf in politični ekonomist, ki je živel na začetku 19. stoletja in je zaslovel s svojo teorijo o prenaseljenosti. Po njej se človeštvo razmnožuje po geometričnem zaporedju, pridelava hrane pa raste samo po aritmetičnem zaporedju.) Ker naj bi bila rast človeštva veliko hitrejša od pridelave hrane, je bilo konec sedemdesetih in v začetku 80. let vsesplošno prepričanje, da nas okoli leta 2000 čaka lakota. Skratka, scenariji so bili hudo črnogledi in tudi raziskave na kmetijskem področju so bile usmerjene v iskanje novih virov hrane. Predvsem pomanjkanje beljakovin je pereče. Tu smo rešitev videli v listnih beljakovinah – beljakovinah v zelenih delih rastlin. Pridelek teh je lahko zelo visok – nekajkrat višji kot npr. s sojo, ki velja za najpomembnejši rastlinski vir beljakovin. Žal so te beljakovine dostopne sorazmerno ozkemu krogu porabnikov (prežvekovalcem), za monogastrite, kamor spada tudi človek, pa so obdane s preveč vlaknine. Za Slovenijo, ki ima relativno veliko travnikov in pašnikov ter gozdov in le malo ornih površin, je ideja o pridobivanju beljakovin iz listov izgledala še toliko bolj zanimiva. In to je bila tudi tema moje magistrske naloge: *Iztisljivost listnih beljakovin*. No zadeve so se kasneje zasukale povsem drugače in hvalabogu, namesto listnih, še vedno lahko jemo (naj mi vegetarijanci oprostijo) živalske beljakovine.

Veliki denarji, vloženi v raziskave v kmetijstvu v tistih letih, so imeli za posledico precejšnje povečanje pridelkov hrane in tako smo se na prelomu tisočletja, navkljub prerokovanemu povečanju števila prebivalcev za 50 % (z okoli 4 na 6 milijard), namesto s pomanjkanjem srečevali z viški hrane. Raziskave so spremenile tok in glavni izziv je postala uporaba kmetijskih pridelkov za druge namene, namesto za hrano. Tako smo iz žit, sladkorne pese ... začeli pridobivati alkohol in ga mešati k bencinu, rastlinsko olje uporabljati za pogon dizelskih motorjev, iz mlečnih beljakovin izdelujejo niti in tkanine, iz koruznega škroba polimere za plastične vrečke ...

Apologeti pomanjkanja nas občasno še vedno

strašijo z lakoto. Res, ljudje še marsikje stradajo; blizu milijarda je takšnih, a na drugi strani je tri milijarde ljudi, ki imajo težave zaradi previsoke teže – prenažiranja. Lakota ni posledica pomanjkanja hrane, kajti te še vedno pridelamo preveč, le pravilno bi bilo potrebno porazdeliti pridelek. Japonci so nedavno izračunali, da je s trenutnim znanjem in tehnologijo možno na obstoječih površinah prehraniti 57 milijard ljudi.

No, iz cele zgodbe sem poleg magisterija pridobil še malo bolj skeptičen pogled na razne napovedi strokovnjakov, tudi akademikov in nobelovcev. Nekako v tem času sem prebral zanimiv esej Isaaca Asimova, kemika in univerzitetnega profesorja, sicer znanega predvsem kot pisca znanstvene fantastike. V tem delu na osnovi števil, ki jih najdemo v svetem pismu, izpelje številne fizikalne konstante in dokazuje, kako je možno iz poljubnega nabora podatkov »znanstveno« utemeljiti kakšno hipotezo. Kot lep zgled napačne vzročno-posledične povezave prof. Pahor na *Ekonomski fakulteti* študentom predstavi statistično značilno povezavo med številom štokeljev in rojstvom otrok v Sloveniji, s katero bi lahko utemeljili predpostavko, da v Sloveniji otroke prinašajo štokelje.

Kljub temu podobne navidezno znanstveno utemeljene trditve vsakodnevno še vedno prodirajo v javnost in zlasti na področju prehrane, zdravja in okolja hitro padejo na plodna tla. In bolj ko je ideja neumna, bolj ji bodo ljudje verjeli. Idealno gojišče za šarlatane. In seveda – norost, če jo dovolj časa ponavljaš, postaja vedno bolj normalna. Kot da bi zdrava kmečka pamet povsem izpuhtela.

Večinoma je takšno obnašanje posledica strahu pred spremembami. A spremembe so na tem svetu edina stalnica. Če bi podlegali mnenju večine, bi človek še vedno bival v jamah in vprašanje, če bi sploh uporabljal kamnito orodje. In kamena doba se ni končala, ker je zmanjkalo kamna, niti bronasta doba zaradi pomanjkanja bronca, kot tudi ne industrijska zaradi izčrpnih zalog premoga, tako se tudi postindustrijska ne bo končala zaradi pomanjkanja nafte, kljub stalnim grožnjam pesimistov v tej smeri. K sreči je človeštvo vedno premoglo vizionarje, ki so navkljub splošnemu odporu proti spremembam videli širše in so še vedno pognali civilizacijo na višjo stopnico.

Tako kot pri sleherniku v tistih časih, je tudi vaše znanstveno delovanje prekinil odhod »k vojakom«.

Jeseni 1982 sem bil napoten na obvezno sluzenje JLA, k sreči v Mariboru, kjer sem kmalu pristal v posebni »vrtinarski« enoti, ki je skrbela

za samooskrbo vojašnice s hrano. Tako nisem pridobil ravno veliko vojaških spretnosti, mi je bilo pa kar lušno.

Čez leto dni pa ...

Jeseni 1983 sem se vrnil na fakulteto, kjer sem najprej opravljal delo asistenta, kasneje višjega predavatelja.

Dve leti sem prebival kar v garsonjeri na fakulteti in ker je ta precej dislocirana (Groblje pri Domžalah), sem tudi večino prostega časa prebil v fakultetni knjižnici in takrat predelal ogromno strokovne literature.

V tem obdobju sem bil precej aktiven tudi v organizaciji *Mladih naučnih radnika*, kjer sem v Beogradu zastopal Slovenijo.

Leta 1985 sem preko *Emone inženiringa* odšel za 3 mesece v Južno Ameriko, kjer sem sodeloval pri izdelavi izvedljivostne študije za svetovno banko (*Razvoj mlekarstva v Gvajani*).

Znanstvena kariera seveda ne pokrije vseh posameznikovih potreb.

Leta 1987 sem se poročil in ustvaril družino. To je pomenilo precejšen preobrat v življenjskem slogu. Hkrati mi je pojenjevala volja za raziskovalno delo, kjer je bilo na voljo vedno manj denarja, zanj pa vedno več administriranja, kar me je že od nekdaj odbijalo. Ob zmanjševanju raziskovalnih proračunov se je za sredstva vnel vedno bolj neizprosni boj. Začeli so nastajati osebni vrtički nekaterih profesorjev ... Razmere so se vedno bolj oddaljevale od opevane akademske svobode.

Po drugi strani mi je bilo vedno bolj žal stagniranja domače kmetije, kjer sem sicer še vedno opravil glavna dela s stroji preko vikenda, sprotno delo pa je ostajalo na vse bolj ostareli mami. Pri iskanju alternativ sem pomislil tudi na urednikovanje strokovnega časopisa, namenjenega kmetom, po tujih zgledih. Kot dvoživka sem lahko videl, kakšen razkorak je na eni strani med strokovnjaki na fakultetah in inštitutih ter kmeti kot končnimi porabniki tega znanja na drugi strani. Sam sem se ves čas dela na fakulteti intenzivno ukvarjal tudi s prenosom znanja v prakso. Bil član organizacijskih in uredniških odborov za različne posvete in zbornike. Z idejo o novi strokovni reviji, namenjeni praktikom, ki bi jo urejal, sem šel na obstoječe založbe, ki pa se jim nova revija ni zdela potrebna. Sem pa pri teh prizadevanjih spoznal še nekaj somišljenikov in tako je na koncu dozorela ideja, da takšno revijo ustanovimo sami. Seveda pa je bilo potrebno najprej ustanoviti založbo, v okviru katere bo revija izhajala. To se mi je zdelo enostavno, saj je bil čas po osamosvojitvi Slovenije zelo naklonjen

osebni pobudi. Tako je bila leta 1993 ustanovljena *Kmetijska založba* in oživiljen *Kmetovalec*. Z rednim izhajanjem *Kmetovalca* smo začeli leta 1994 - to leto se je krasno ujelo z ustanovitvijo (1884) in ukinitvijo (1944) prvotnega *Kmetovalca*.

Začetki so bili hudo skromni - z ženo sva kar v kuhinji na tleh ročno pisala naslove naročnikov na kuverte in vanje pakirala prve izvode revije.

A število naročnikov se je hitro večalo in tudi naše delo smo vse bolj profesionalizirali. Takrat (leta 1994) sem tudi zaključil službo na fakulteti in družina se je preselila v Slovenj Gradec.

Kmetovalec pa ni ostala edina publikacija, ki ste ji trasirali pot in jo umestili v slovenski prostor.

Med mojim bivanjem v Ljubljani me je vedno močno zanimalo, kaj se dogaja v domačih krajih. Žal je bilo teh informacij malo in bile so težko dostopne. Zato se mi je ideja o ustanovitvi lokalnega časopisa za Koroško zdela izredno zanimiva in sem se ji z veseljem priključil.

Tako smo leta 1997 ustanovili *Založbo Cerdonis* in začeli izdajati *Koroški tednik*. Zgodba je pravzaprav zelo podobna zgodbi *Kmetovalca*, žal se ni tako uspešno končala. Mogoče po reku »veliko babic, kilavo dete« ali pa so bila naša pričakovanja o potrebnosti lokalnega časopisa pretirana, mogoče pa je tudi, da smo vsi trije ustanovitelji stopili v prevelike čevlje. V nekaj letih nam ni uspelo pridobiti ne zadostnega števila naročnikov, ne oglaševalcev in *Cerdonis* je bil pred propadom. Kot zagrizen lokalpatriot nisem mogel dopustiti omadeževanja tako pomembnega imena, ki ga je nosila založba, in smo pri *Kmetijski založbi* stisnili zobe ter pokrili dolgove *Cerdonisa* in ga ohranili pri življenju. Osnovno delo podjetja *Cerdonis* je tako postalo oblikovanje, priprava za tisk in tisk, pri založniškem delu pa nadaljujemo z izdajo knjig koroških avtorjev.

*Dovolil si bom na tem mestu še enkrat citirati zapis, ki ga vsaki številki revije *Odsevanja priloži bralcem v vednost njen oblikovalec Blaž Prapótnik. S tem hočem sam pritrčiti vaši ugotovitvi o žlah-tnosti človeka in dejavnosti, po kateri nosi založba ime.**

Matthaeus Cerdonis de Windischgretz - Matevž Cerdonis iz Slovenj Gradca je prvi dokumentirani tiskar iz slovenskih krajev. Študiral je na Dunaju, postal baccalaureus in magister ter predaval na univerzi. V letih od 1482 do 1487 je imel svojo tiskarno v Padovi kot zadnji samostojni tiskar inkunabul. Izdal je okoli 60 poljudnoznanstvenih knjig, prevsem za potrebe tamkajšnje univerze, med njimi nekaj izrazito humanističnih. Cerdonis je tiskal le z eno vrsto črk - z malo gotico - in namesto listov paginiral le polovične tiskovne pole. V NUK hranijo

Letos je Založba Cerdonis dočkala polnoletnost. Tokrat me zanima samo njena leposlovnja dejavnost. Razglejte se, prosim, po prehojeni poti.

Čas hitro beži in sproti niti nimaš občutka, da bi bili posebno aktivni pri izdajanju leposlovja. Ko pogledaš nazaj na prehojeno pot, je pa le nekaj videti. V 18 letih smo na svetlo spravili kar nekaj del – 52 se jih je nabralo do danes. Pokrili smo različna področja od poezije do dramatike in široko paleto avtorjev. Nekaj je že pravih hišnih avtorjev. Začetno obdobje je močno zaznamoval Marjan Kolar, ki je ravno z izdajo treh svojih del pri *Založbi Cerdonis* prekinil četrstoletni pisateljski molk. V zadnjem času pa Janez Žmavc, najstarejši slovenski aktivni dramatik, ki je izredno plodovit, saj smo v začetku leta izdali že njegovo šesto knjigo.

Je zamejenost s »koroškimi avtorji« za založbo oz. direktorja kot finančni zalogaj posebno breme? Mislim na trg, kupce, bralstvo, materialno vzdržnost ...

Pravzaprav je založništvo leposlovja svojevrstno breme povsod, kajti le redko katera knjiga založbi prinese dobiček. Pa saj je to svetovni trend, ki je v majhnem jezikovnem prostoru še toliko krutejši. Na obrobju Slovenije, kjer marsikdaj za štetje prodanih izvodov knjig zadostujejo prsti na rokah in nogah avtorja, urednika, oblikovalca in založnika, je seveda iluzorno razmišljati o gospodarnosti izdajanja leposlovja. Glede na velik interes piscev po izdaji knjig in majhno število prodanih izvodov imam občutek, da v teh krajih živi več pisateljev kot bralcev. No, roko na srce, k slabi prodaji precej prispeva tudi pomanjkanje trgovske žilice, tako pri meni kot sodelavcih. Vsem je bližje ustvarjanje od prodajanja. Da se da knjigo prodati, nam je dokazal Marijan Pušnik, ki ni le odličen nogometni trener, ampak tudi avtor in knjigotržec.

Včasih nam je uspelo za izdajo knjig dobiti kakšno donacijo od lokalnega gospodarstva, danes je tudi to velika redkost. Tega ne bi toliko pripisoval neoliberalni pohlepnosti novih lastnikov in vodilnih v teh podjetjih, ampak gre bolj na račun vedno agresivnejše države, ki s prokrustovskimi davčnimi okviri podjetnikom vedno manj omogoča razpolagati s prihodki.

Da knjige še vedno izhajajo, gre zasluga sodelujočim, ki praktično vse delo opravijo brezplačno. Tako so skoraj ves strošek papir in barve ter seveda država, ki na žalost postaja vedno bolj nenasitna in se svojemu deležu knjige nikakor ni pripravljena odreči. A ne gre samo za davek in paradavek v obliki obveznih izvodov, ki pri niz-

kih nakladah predstavljajo pomembno postavko v kalkulaciji. Medtem ko mali založniki poskušamo na vse načine poenostaviti poslovanje in ga s tem poceniti, država iz leta v leto bolj komplicira. Najhujši so vedno bolj neživiljenjski predpisi, ki po eni strani obremenjujejo založnika z nepotrebnimi stroški, po drugi strani nam poberejo ogromno časa za spremljanje kar naprej spremenjajočih zakonov, pravilnikov in tolmačenj.

Naj za ilustracijo nesmiselnosti zakonodaje navedem samo primer *Zakona o enotni ceni knjige*, od katerega na prvi pogled ne bi pričakoval nič slabega, a sem zaradi njega trenutno v prekrškovnem postopku. Verjetno je zakon, ki prepoveduje znižanje cene šest mesecev po izidu knjige, zlobirala *Mladinska knjiga*. *MK* je dejanski monopolist na knjižnem trgu in je pri prodaji knjig majhnim založnikom zaračunavala mastne provizije, zato smo želeli čim več knjig prodati mimo *MK*. V ta namen smo v neposredni prodaji kupcem nudili dodaten popust. Korist takšne prodaje je bila obojestranska: kupec je dobil cenejšo knjigo, založba pa zanjo več denarja in plačilo takoj, medtem ko pri prodaji preko posrednika dobimo le polovico iztržka in še na tega moramo čakati nekaj mesecev. Sedaj se vmeša država in pod krinko zaščite kupca(!) prepoveduje založbi prodajo knjige po nižji ceni. A kaj češ, oblast je oblast, smo stisnili zobe in se hočeš nočeš prilagodili novemu zakonu. Žal so zakoni pri nas pisani tako, da si jih pravni laiki, kateri si v majhnih podjetjih tudi ne moremo privoščiti drage pravne pomoči, ne znamo vsega pravilno raztolmačiti. Vedno bolj imam občutek o namenski dvoumnosti zakonodaje, saj se vse pogosteje po objavi novega zakona po podjetjih zapodijo inšpektorji in veselo polnijo državni proračun. Tako smo bili deležni obiska inšpektorja tudi mi. Najprej ti vzame cel dopoldan, seveda njemu gre to v rok službe, nam je to vstran vržen čas in denar, saj tisti dopoldan ne moreš narediti nič načrtovanega. Potem se inšpektor vtakne v kakšno malenkost in veselica se začne. Pri nas je bila problematična prodaja šestih knjig po prednaročniški ceni po izidu knjige. Kako je do tega prišlo? Zadnja prednaročila smo prejeli tik pred izidom knjige in v izognitev dvakratnemu pošiljanju (najprej predračuna in nato še knjige) ter s tem povezanih stroškov smo položnico poslali kar skupaj s knjigo. In s tem storili hud greh, zaradi katerega založbi grozi 2000 € kazni, meni, kot odgovorni osebi, pa še 500 €. V razpravi z inšpektorjem je prišla na svetlo še dodatna neživiljenjskost zakona: po uradnem tolmačenju ni dovolj ločeno predhodno pošiljanje računa, ampak mora tudi denar na račun založbe prispeti pred izidom knjige. Tu se pojavijo nove

Andrej Golob in 90-letnik Janez Žmavc, najstarejši avtor pri Založbi Cerdonis (foto Jerneja Golob)

težave: v kakšnem času bo pošta dostavila predračun naročniku; bo ta predračun takoj plačal ali ga kam založil; kaj če bo banka imela težave z računalnikom in ne bo pravočasno izpeljala transakcije, bodo vmes praznični dnevi ...? Vse to so dejavniki, na katere založnik nima vpliva in je zaradi njih lahko hitro v prekršku. A oblasti to nič ne zanima, ces(r)ar zahteva svoje. Pri tem še velja pravilo prvo plačaj, potem se pritoži, in ker se pritožbe obravnavajo po načelu »kadija te tuži, kadija ti sudi«, upanja na uspeh ni.

Druga težava, s katero se še nismo soočili, a me je nanjo pred kratkim opozoril znanec, je delo na črno. Kot sem že omenil, vsi, ki delamo na založniškem programu *Cerdonisa*, delamo to brezplačno. Po novih tolmačenjih zakona je to delo na črno, kazni zanj astronomske.

Če k temu prištejemo še davčno zakonodajo, kjer je blagajniški prejemek iz vezane knjige računov skoraj težje pravilno izpolniti, kot pa napisati knjigo, se resno sprašujem, kako dolgo bomo še zdržali. Človek ne ve več, ali je ta država še resničnost ali mōra iz Kafkovega romana. So oblast pri nas prevzeli norci ali povsem povampirjeni birokrati?

Če se oblast ne bo spametovala in bo vztrajala pri opisanih zahtevah, bomo morali prenehati z založniško dejavnostjo.

Vsa vaša cerdonisovska leta ste tudi stali ob strani reviji Odsevanja. Ta stati ob strani bo treba nekoč tudi jasno poimenovati (zdaj bi bilo to morebiti nehigienično, zato naj ostane, kot je). Kultura je širok pojem – tokrat me ne zanima njen pomen v agronomiji, pač pa vaš odnos do nje v duhovnem

smislu.

Pred dnevi so mi prišli v roke stari *Koledarji družbe sv. Mohorja* iz konca 19. stoletja. V njih je objavljen tudi seznam vseh udov (naročnikov), ki so letno prejeli poleg *Koledarja* še 5 knjig (med njimi dve verski, eno leposlovno in dve strokovni: *Umna živinoreja* in *Naše škodljive rastline*). Neverjetno je, da je pred 120 leti *Mohorjeva zbirka* v dekaniji Šmartno (ta je pokrivala območje današnjih občin Mislinja in Slovenj Gradec) prihajala na 760 naslovov. Če odštejemo pretežno nemškutarski mestni del (kjer je bilo samo 34 naročnikov), praktično skoraj v vsako hišo. Letna članarina je znašala 1 goldinar, kar za tisti čas ni bil zanemarljiv strošek (za lažjo primerjavo: dninar, dekla in podobni nekvalificirani poklici so morali za goldinar delati dober dan, gimnazijski profesor je na dan zaslužil 4–6 gld). Če zgornje primerjamo z današnjimi naročniki npr. *Odsevanj*, ki jih v vsej Mislinjski dolini ni za desetino naročnikov nekdanje *Mohorjeve zbirke*, se lahko vprašamo, kaj se je zgodilo s kulturnim nivojem v tej dolini. Ali drugače – v občini Slovenj Gradec živi vsaj 1500 ljudi z višjo in visoko izobrazbo, včasih so jim rekli intelektualci, danes jih komaj 5 % čuti potrebo po duševni hrani v obliki literarnega časopisa. Res v čudne čase smo prišli.

Zadnja misel je vredna, da za njo postaviva najinemu razgovoru še zadnjo piko. Naj služi za razmišljevalsko iztočnico vsem tistim pogojnim 95 % v dolini s pridobljenimi potrdili o opravljenih izpitih izobraževalnega pogona, čeprav so svojo zadnjo prebrano knjigo odložili v srednji šoli kot pezo obveznega domačega branja, težki časi, ko davki pritiskajo in draginja tare, pa so jim od takrat naprej priročen izgovor, da je človeška praznina pač državni projekt in ne zasebna praksa.

Andrej Makuc

Založba Cerdonis je dočkala polnoletnost

Priloženi zbirnik knjižnih edicij *Založbe Cerdonis* seveda kliče po poglobljenem razmisleku o vlogi in pomenu tudi tako imenovanih »malih založb«. Za to vrednotenje bo treba poiskati novo, drugačno priložnost. Tokrat seznam izdane knjižne bere (na naslednji strani) namenimo samo informativnemu vpogledu v to, da globalnega ni in ne more biti brez lokalnega. Ali drugače – tudi sanjači o državljanstvih sveta morajo vedno znova v posteljo položiti samega sebe. Ali isto po domače: drugam se je mogoče odpraviti šele takrat, ko veš, kje si doma.

Leto	Cerdonis/opomba	Avtor	Naslov dela	Urednik
1996	Studio S, d.o.o.	Blaž Prapótnik	V REDU KAOS	Andrej Makuc
1997	Studio S, d.o.o.	Ernest Goll	V TRPKI DEŽELI ČLOVEKA/ IM BITTEREN MENSCHENLAND	Andrej Makuc
1999		Antonija Senica	KRUHOVA TORTA IN DROBTINICE IZ ŠENTANELA	Blaž Prapótnik
2000	s ČZP Voranc, d.o.o., Ravne na Koroškem	Andrej Makuc	NORCI	Niko R. Kolar
2002		Ivo Janez Cundrič	POZABLJENO BOHINJSKO ZLATO	Blaž Prapótnik, Ivo Janez Cundrič
2003		Bogdan Borčić	SLIKE	
2003		Marjan Kolar	SVETO SIVO ŽIVLJENJE	Blaž Prapótnik
2004		Anka Matvoz	PRAVLJIČNO IGRISČE	
2004		Marija Vačun Kolar	IME NAŠEGA IMENA	Blaž Prapótnik
2004		Tone Turičnik	POGOVORI	Blaž Prapótnik
2004		Jože Vačun	IZ KAŠČE	Blaž Prapótnik
2004		Reinhard Brečko	71 DNI PLAVE SAMOTE	
2004		Ivan Srebnik	ŽUPNIK URH HAFNER NA OJSTRICI 1916–1926 in njegovo neprecenljivo delo ter drugi zgodovinski dogodki in zanimivosti z Ojstrice	
2004		Marjan Kolar	PREKRSTITVE	Blaž Prapótnik
2004	s Koroško galerijo likovnih umetnosti	Pino Poggi	BREZ MODRINE NEBA JE DRUGAČE	Jernej Kožar, Rado Poggi
2005		Blaž Prapótnik	BLAŽEV ŽEGEN	Blaž Prapótnik
2005		mag. Peter Prodanovič	SLOVENSKO ODVETNIŠTVO IN CELOSTNA PODOBA ODVETNIKA	
2005		Jože Spacal	MOZAIKI	Jure Mikuž
2005		Marija Vačun Kolar	MLADI BRALEC	Blaž Prapótnik
2005		Janez Žmavc	OTOK WALCHEREN	Blaž Prapótnik
2005		Peter Petrovič	LISIČINA	Blaž Prapótnik
2005		Saša Fužir	MUŠJA KRALJICA	Blaž Prapótnik
2005		Marjan Kolar	ROBINZONOVA ZASTAVA	Blaž Prapótnik
2006	z Ustanovo Fundacijo slikarja Karla Pečka	Karel Pečko	MONOGRAFIJA KAREL PEČKO	
2006		Heda Praprotnik	SMEH IN JOK V ENEM KOŠU	Blaž Prapótnik
2006	2. natis	Ljuba Prenner	BRUC	Blaž Prapótnik
2006		Tone Turičnik	OBRASLIKE	Blaž Prapótnik
2006		Jani Rifel	ČLOVEŠKI DOTIKI	Blaž Prapótnik
2007		Peter Petrovič	NAVADNE STVARI	Blaž Prapótnik
2007		Zlatko Verzelak	TENORIST	Blaž Prapótnik
2008		Marijana Vončina	JESENSKE MEGLICE	Blaž Prapótnik
2008	z Moderno galerijo Ljubljana	Janez Bernik	SLIKARJEVA HIŠA	Breda Ilich Klančnik
2008		Franc Vezela	SODOBNA GUVERANTA	Blaž Prapótnik
2009		Marija Irma Vačun Kolar	ČRNJANSKI ROKOPIS	Blaž Prapótnik
2009		Karel Rustja	OZKOTIRNA ŽELEZNIŠKA PROGA Poljčane–Slovenske Konjice–Zreče	Martin Mrzdovnik Blaž Prapótnik Jože Baraga
2010	ponatis izvirnika	dr. Avguštin Stegenšek	KONJIŠKA DEKANIJA	Blaž Prapótnik
2010		Andrej Makuc	ANTIGONCE ALI KLIJINI OKLJUKČKI	Blaž Prapótnik
2011	2. dopolnjena izdaja	Jani Rifel	OBLETNICA SAMOTE	
2011		Janez Žmavc	NEKAJ TRETJEGA	Blaž Prapótnik
2011		Maruša Prapotnik & Kaja Ravnak	MRAČNA SKRIVNOST NAŠE ŠOLE	Blaž Prapótnik
2012		Janez Žmavc	NA KRONANJU V BUDIMPEŠTI	Blaž Prapótnik
2012		Pavle Krnc	KO PREPROSTE STVARI SPREGOVORIJO	
2012		Janez Švab	KRALJ MATJAŽ V GORI PEČI	Blaž Prapótnik
2013		Matjaž Lesjak	DRUGE ZGODBE	Andrej Makuc
2014	prvi ponatis	Slavko Sušec	SPOMINI NORCA	
2014		Jani Rifel	RAZGLEDNICE	
2014		Ivana Čreslovnik	KOROŠKA DEKLICA BAJBERLI	
2014		Janez Žmavc	VSTAJENJE IVANA PODKOLESNIKA / KRISTA	
2014		Jože Leskovar	GLASBA – NJEGOVA LJUBEZEN	
2014	ponatis	Jože Leskovar	GLASBA – NJEGOVA LJUBEZEN	
2015		Janez Žmavc	HOLANDSKA KRALJICA / PINDAROVA ODA	
2015		Jože Potočnik	UTRINKI Z MOJIH POTI	
2015		Marijan Pušnik	Z JAPONSKIMI PREGOVORI DO MOTIVACIJE	Andrej Makuc

MUZEJ V GIBANJU –

Performing the Museum

Projekt *Muzej v gibanju* se je začel kot poskus, da razmislimo o tem, kaj je vloga muzeja za sodobno umetnost danes in kateri so potenciali takšnega muzeja. V tak razmislek nas, kot zaposlene v muzeju, seveda vodi vedno bolj problematična situacija, v kateri se danes muzeji nahajajo, ko so bodisi potisnjeni v popolno komercializacijo ali pa vztrajajo pri zahtevnejših vsebinah in dobesedno životarijo nekje na robu, naj bo to na geografskem ali ekonomskem – velikokrat pa je to tudi povezano. Naše izhodišče razmišljanja je bilo, da se osredotočimo na vsebine, zbirke, arhive in zgodovino, ki preči te institucije, in da skušamo na podlagi teh najti neke vzrode za aktualna vprašanja sedanjosti.

Sodelovanje s partnerskimi institucijami se je začelo s prvimi okvirnimi predlogi, ki pa so v dialogu dobivali vedno jasnejšo podobo. Tako smo se v snovanju projekta povezali z *Muzejem sodobne umjetnosti* iz Zagreba, z *Muzejem sodobne umjetnosti Vojvodina* iz Novega Sada in s *Fundacio Antoni Tapies* iz Barcelone ter skupaj zastavili dvoletni projekt, ki smo ga uspešno prijaviли na evropski program *Kreativna Evropa*. Muzej iz Zagreba, ki je tudi največji partner v tej povezavi, pa je prevzel koordinatorsko vlogo.

Osrednji del projekta predstavljajo razstave, ki se v vsaki od institucij odvijajo na drugačen način in v drugačni obliki. Naš skupni cilj je bil, da v projekt vključimo posameznike ali kolektive, imenovali smo jih interpreti, ki bodo z intervencijami in reinterpretacijami izpostavili fokuse zbirk ali vsebinskih poudarkov institucij, hkrati pa da skušamo podane vsebine posredovati javnosti na zanimiv in dostopen način. Vsak od muzejev si je zastavil tudi tematski fokus, v primeru *KGLU* je bila to tema izobraževanja, o tej temi je potekal tudi enodnevni strokovni seminar.

Tako se je v *KGLU* odvila razstava *Muzej v gibanju*, ki je združevala šest razstavnih projektov. K sodelovanju smo povabili Iso Rosenberger, ki je s *KGLU* sodelovala že v preteklosti na projektu *Javni govor* in ki je že takrat zastavila video z naslovom *Deveti kraj*, ki govori hkrati o utopičnem izhodišču galerije kot o geopolitičnem kontekstu Koroške, kjer se galerija nahaja. V okviru razstave *Muzej v gibanju* pa je video nadgradila z intervjuji in novim pogledom na zbirko, ki se je dopolnjeval z njeno prejšnjo tematiko. Del njenega dela predstavlja tudi grafična mapa, ki jo je, kot referenco na sam nastanek zbirke, podarila

galeriji. Video pa je dobil tudi nov naslov, ki citira naslov prve mednarodne razstave iz leta 1966: *Mir, humanost in prijateljstvo med narodi*.

Tadej Pogačar se je dolga leta v lastnih projektih ukvarjal s tematiko muzejev in je v okviru omenjene razstave v *KGLU* predstavil delo z naslovom *Ljudje in slike*, za katerega je kot izhodiščni material uporabil arhivske posnetke otvoritev razstav v galeriji. Delo *Ljudje in slike* pa z reprodukcijo loterijske srečke govori še o drugem pomembnem dogodku v zgodovini institucije, namreč o loteriji, ki jo je organizirala galerija, takrat imenovana Umetnostni paviljon, s katero so zbirali denar za izgradnjo novih prostorov. *Ljudje in slike* tako predstavlja materialne sledi preteklosti, ki so bile zaokrožene v prostorsko postavitev.

Delo Vadima Fiškina *Museum's Fall* pa na poetičen način govori o jeseni v muzeju, lahko pa ga beremo tudi kot jesen muzejev. Inspiracijo za delo je umetnik dobi ob obisku *Parka miru* na Štibuhi, ki priča tako o izgubljenih idealih prijateljstva med narodi, kar se manifestira v zasajenih drevesih, ki so pomenila simbol povezave med bivšimi republikami Jugoslavije, kot v skulpturah, ki so bile darilo teh republik Slovenj Gradcu. Ob vstopu v prostor, kjer je bilo nameščeno delo *Museum's Fall*, so s stropa padli posušeni listi dreves iz *Parka miru* in se kopičili na tleh.

Delo Nike Avtor, naslovljeno *Obzornik 62*, se sklicuje na preteklo filmsko formo, ki je izpostavljala vsebine, ki so bile drugače v medijski kra-

KULTURA

jini Jugoslavije zapostavljene ali cenzurirane. V *Obzorniku* Nika Avtor združuje različne poglede in kombinira arhivski material z aktualnim političnim dogajanjem, ki ga je v času priprave na razstavo zaznamoval začetek begunske krize. Izhodišče za delo *Obzornik 62* je Nika našla v arhivskih pisnih sirskih umetnikov, ki so na razstavi sodelovali leta 1966. Iz pisem je razvidno, da so z vodstvom galerije načeli pogovore o odkupu del, vendar do tega kasneje ni prišlo. O prisotnosti umetnikov na razstavi tako priča samo majhna reprodukcija v katalogu leta 1966, kot pisma. Tako je pod to iztočnico Nika v videu združila arhivske posnetke razstave leta 1966, ki jih hrani RTV SLO, arhivske posnetke gradnje galerije, ki jih je v galerijski arhiv poklonil Ervin Kralj, in posnetke oktobrskega dogajanja z meje, ko je v Slovenijo prišel prvi val beguncev iz Sirije. Video tako vzporeja dve zgodbi o upanju na boljše življenje. V sklopu dela pa je umetnica na internetu našla tudi delo *Vojna* Jana Forsberga, ki je bilo nagrajeno na mednarodni razstavi leta 1966, vendar pa ni ostalo v zbirki. Umetnica je grafiko, ki je bila na prodaj na e-bayu, kupila za 78 dolarjev in jo podarila galeriji. Grafika je v galerijo prišla dva tedna pred koncem razstave.

Performing the
Museum
Muzej v gibanju

K sodelovanju pa smo povabili še kolektiv *ŠKART*, ki je izvedel delavnice za odrasle in kustosinjo Barbaro Steiner, ki je v sodelovanju z oblikovalko Anno Leno von Helldorf zastavila postavitev zbirke poklonjenih del iz mednarodnih razstav z naslovom *Zbirka v obratu: prenos, transformacija in prelomi*.

Andreja Hribernik

Razstava **ZBIRKA V OBRATU:** prenos, transformacija in prelomi

kustosinja Barbara Steiner,
vizualna interpretacija
Anna Lena von Helldorf

Andreja: Razstava *Zbirka v obratu* se osredotoča na zbirko *KGLU*, ki je nastala kot rezultat mednarodnih razstav pod pokroviteljstvom *Združenih narodov*, ki so potekale v galeriji, takratnem *Umetnostnem paviljonu*. Skozi dve desetletji so se zvrstile štiri razstave: leta 1966/67 razstava z naslovom *Mir, humanost in prijateljstvo med narodi*, leta 1975 razstava *Mir 75 - 30 let OZN*, leta 1979 *Za boljši svet* in zadnja razstava v tem sklopu razstava leta 1985 *Za mir*.

Katarina: Razstava je nastala kot del širšega projekta in razstave *Muzej v gibanju*, ki se je osredotočila na specifično zgod(b)ovino *Koroške galerije likovnih umetnosti*, ki je največji del svoje prepoznavnosti in identitete zgradila na tradiciji prirejanja velikih mednarodnih razstav. Povabljeni interpreti so k razstavnemu projektu pristopili vsak na svoj način. Na tem mestu želimo izpostaviti razstavo *Zbirka v obratu* kot rezultat proučevanja gostujoče kustosinje Barbare Steiner, ki je bila povabljena k projektu z namenom, da se osredotoči na zbirko *KGLU*.

Kustosinja **Barbara Steiner** je ob razstavi te zbirke zapisala:

»*Naš prispevek ne obravnava le teh štirih mednarodnih razstav, organiziranih pod pokroviteljstvom OZN, ampak tudi premike v njihovih vsebinah. To beremo vzporedno s preobrazbo umetniških del, kar se tiče statusa, pomena in prezentacije v obdobju, odkar so del zbirke. Pobljže smo si ogledali dela, ki so bila razstavljena, opisana v katalogih in nazadnje podarjena. Vzorčni primeri kažejo, v kolikšni meri so se dela spremenila.*«

Katarina: Na tem mestu bi bilo dobro pojasniti, kaj pridobimo, kadar k proučevanju lastne zbirke povabimo zunanega strokovnjaka, ki o sami instituciji in njeni zbirki pred tem ni vedel veliko, vendar pa ima poleg odličnega poznavanja sodobne umetnosti tudi zelo dobro razdelano raziskovalno strategijo. Tovrstno sodelovanje in pristop zunanega strokovnjaka h gradivu, ki ga mi sicer poznamo, nas veliko nauči, saj pogled

drugega prinaša nove pristope in drugačne zorne kote, posledično pa tudi nova spoznanja, zruši samoumevne predstave in pomaga zgraditi nove, ki temeljijo na temeljitem proučevanju različnih virov in gradiva.

Za samo razumevanje razstave je zato pomembna tudi informacija o pristopu avtoric razstave:

»Če na mednarodne umetnostne razstave v Koroški galeriji pogledamo z današnjega vidika, lahko sočasno primerjamo nekoč zaporedne dogodke. Nemogoče pa je resnično videti razstave iz let 1966/67, 1975, 1979 in 1985. Dostopne so le posredno – preko katalogov, fotodokumentacije, opisov, arhivskega gradiva in tedanjih pričevalcev in del, ki so se z mednarodnih razstav preselila v stalno zbirko. Ti viri niti ne dajejo popolnega vtisa niti niso popolnoma zanesljivi glede informacij. Pravzaprav nekaj prikazujejo, dajejo nekakšne informacije, a ne moremo trditi, da so izčrpne, zato sprožajo spekulacijo. Razmišljanje o vrzelih in neskladjih je tako postalo bistveni del najine predstavitve, ki postavlja RAZSTAVO – KATALOG – ZBIRKO v medsebojni odnos in umešča umetniška dela poleg arhivskega gradiva in reprodukcij.«

Katarina: Večmesečno proučevanje in raziskovanje zgodovine mednarodnih razstav in konstituiranja zbirke je potekalo na več področjih hkrati. Odgovoriti smo morali na številna vprašanja in da bi našli odgovore, smo morali temeljito proučiti arhivsko gradivo, fotodokumentacijo, tiskovine ter ne nazadnje ponovno tudi sama umetniška dela. Ugotovili smo tudi, da

na nekatera odprta vprašanja ne bo moč nikoli odgovoriti, saj v času trajanja teh razstav nekateri segmenti niso bili dokumentirani, ustni viri pa so odvisni od krhkosti spomina in tako smo pri preverjanju informacij na določeno vprašanje od različnih informatorjev dobili različna pričevanja o istem dogodku. Tudi vsebina gradiva v arhivski fotodokumentaciji *KGLU* priča o tem, kaj je bilo v času teh razstav dojeta kot pomembno. Tako imamo do 90. let 20. stoletja zelo malo posnetkov postavitve samih razstav, nimamo na primer nobenega posnetka postavitve mednarodne razstave leta 1979 v galeriji, na drugi strani pa obstaja zelo veliko fotografij z otvoritev razstav, fotografij ljudi. Kljub temu so nam ti posnetki omogočili delni vpogled v takratne načine prezentacije umetnosti, ki jih odraža tudi tokratna postavitve zbirke.

Andreja: Sama postavitve razstave citira vizualne elemente preteklih razstav in reklira nekdanje razstavne elemente, kot so podstavki, zavesa, obešalni sistemi ... S posebej zasnovanim aranžmajem premičnih sten teče po centralnem delu razstavnega prostora kronološka hrbenica z izbranimi deli iz zbirke, ki vzorčno govorijo tudi o estetskih okvirjih obravnavanih razstav. Po obodu dvorane na zunanjih stenah pa stopajo v dialog z besedili posamezni vzorčni primeri transformacij del v zbirki, med katerimi izpostavljamo primer Burenove zastave, Vasarelyja in Romera ...

Katarina: Proučevanje zgodovine mednarodnih razstav v *KGLU* je postopoma naplavilo na

površje nekatera spoznanja, ki se nanašajo na pomen in prezentacijo del v zbirki ter na prenose in transformacije njihovega statusa in vsebine, odkar so del zbirke *KGLU*, kakor nakazuje tudi sam naslov razstave. Pomen umetniškega dela se nam skozi tovrstno prezentacijo pokaže ne kot zgolj to, kar je delo predstavljalo v času svojega nastanka, pač pa je skozi prikaz rekonstrukcije njegove zgodovine v zbirki možno brati njegove pomene večplastno. Grafika *Upanje* slovitega japonskega umetnika Uena Makota tako ni več zgolj prikaz simbola miru, h kateremu je pozival Ueno Makoto skozi svoja dela, vse odkar je v živo videl posledice atomske bombe v Nagasakiju, pač pa je z leti postala prepoznaven motiv razstave leta 1966/67 in tudi mesta Slovenj Gradec.

Kot piše **Barbara Steiner**: »*Makotovo delo Espoir je preraslo iz simbola svetovnega upanja v simbol Slovenj Gradca kot 'mesta glasnika miru'. Vsak izmed vzorčnih primerov je tako osvetljen iz različnih zornih kotov: od okoliščin njegovega nastanka, do konteksta, v katerem se je pojavil na eni od mednarodnih razstav v KGLU, ter ne nazadnje do današnjega pomena, ki ga ima v kontekstu zbirke muzeja in tudi širše v kontekstu družbe.*«

Andreja: Tako lahko razstavo beremo kot sodobno interpretacijo preteklih mednarodnih projektov, ki pričajo o neverjetnem angažmaju lokalne skupnosti in posameznikov s takratnim ravnateljem galerije profesorjem Karlom Pečkom na čelu. Hkrati pa razstava preizprašuje vlogo galerije kot institucije z jasno politično agendo takrat in seveda to postavlja v perspektivo druž-

bene vloge galerije danes. Ta družbena vpetost preteklih razstav je vseskozi prisotna in tudi predočena obiskovalcu skozi izpostavljene citate najpomembnejših akterjev pri razstavah. Tako so ob bok postavljeni citati mednarodnih politikov, lokalnih voditeljev in kustosov, kar priča tudi o medsebojni prepletenosti družbenih vprašanj in umetnosti.

Katarina: Družbene in politične okoliščine tako v svetu kot doma so bile v 60. in 70. letih 20. stoletja povsem drugačne, kot so danes. Odziv umetnikov iz vsega sveta, pripravljenost sodelovati pri razstavnih projektih, ki so želeli s pomočjo umetnosti ustvariti boljši svet, angažma posameznikov ter širše lokalne skupnosti, je danes v spremenjenih družbenih okoliščinah težko predstavljaliv. Zbirka *KGLU* se je konstituirala kot posledica tega velikega angažmaja. Na teh razstavah so sodelovali tudi največji umetniki tistega časa in pozvani so bili, da donirajo svoja dela za zbirko galerije, katere glavna naloga je prizadevanje za promocijo kulture miru. Zbirka tako vsebuje dela, ki segajo vse od abstraktnih del, kot so grafike Victorja Vasarelyja, do del z jasno politično vsebino. Razstava izpostavlja tudi delo Henryja Moora, ki je bil zaradi sodelovanja na mednarodnih razstavah in izražene naklonjenosti idejam miru do 80. let 20. stoletja referenčna osebnost v programu muzeja, vendar kljub osebni naklonjenosti umetnika njegovega dela za zbirko ni bilo moč pridobiti. Občasna razstava v razstavi *Henry Moore se vrne*, začasno »vrne« v *KGLU* njegova dela, ena od vrzeli v zbirki je tako začasno zapolnjena.

Andreja: *Henry Moore se vrne* pa govori na simbolični ravni tudi o želji, da se vrne, pa ne pretekli čas, niti ne pretekle ideje, ki jih seveda v luči dogodkov zadnjih desetletij vidimo drugače kot v omenjenem času mednarodnih razstav, ampak da se morda vrne tisto upanje, ki je bilo gonilo takratnih dogodkov, nek optimizem, ki je preveval svet in ki je govoril o drugačni prihodnosti, kot nam jo slikajo ali si jo sami slikamo danes.

**Andreja Hribernik in
Katarina Hergold Germ**

ŠKART: NAPAČNI TRENUTEK

dvom v razlago umetnosti in zgodovine

Razstava *Muzej v gibanju* je bila razdeljena na več segmentov, eden izmed njih je bil tudi projekt kolektiva ŠKART, ki ga sestavljata Dragan Protić in Djordje Balmazović iz Srbije. Za avtorja je značilno, da se pri projektih, ki jih izvajata, vedno vežeta na specifiko kraja oz. organizacije. Njuno izhodišče je vezano na participativno udeležbo različnih skupin, projekti pa zaradi same narave trajajo daljše časovno obdobje.

Udeleženci delavnice med branjem svojih scenarijev zgodbe s slike, skrajno desno mentor Dragan Protić

Avgusta 2015 sta v Koroški galeriji likovnih umetnosti izvedla delavnico za odrasle z naslovom *Napačni trenutek*, udeleženci niso potrebovali predhodnega znanja s področja umetnosti in ustvarjanja, nanašala pa se je na umetniška dela iz stalne zbirke KGLU s poudarkom na regionalizmu in naivni umetnosti. Udeleženci delavnice so po ogledu in predstavitvi predlaganih del s strani KGLU izbrali deli Ženin Borivoja

Izdelovanje mini gledališč po zamišljenem scenariju zgodbe, skrajno desno mentor Djordje Balmazović

Maksimovića in *V gostilni* Antona Repnika. Nanašajoč se na izbrani deli so razvijali vzporedne zgodbe in razmišljali o tem, kakšno bi lahko bilo delo, če bi nastalo pred ali po trenutku, ki ga je ujel avtor dela. Tako so upodobljene osebe dobile imena in fiktivna medsebojna razmerja, razvijali so se dialogi, določena sta bila kraj in čas dogajanja, nastajati so začele nove zgodbe, ki so pripeljale do trenutka upodobitve na sliki, ali dogodki, ki so pomenili nadaljevanje. Ugotovitve oz. alternativne zgodbe so udeleženci pretvorili v pomanjšano lutkovno gledališče. Sočasno so

KULTURA

Vsako miniaturno lutkovno gledališče je bilo drugačno, razlikovala so se po vsebini, uporabljenih materialih in izdelavi ...

Ekspérimentiranje z osvetlitvijo scene lutkovnih gledališč med fotografiranjem za končni izdelek

Razstava miniaturnih gledališč in natisnjenih motivov na platno, nastalih po gostilniškem motivu slikarja Antona Repnika razstavljen je bilo tudi besedilo – eden od scenarijev dramske situacije.

ustvarili tudi dokumentarni material o samem procesu in poteku dela, na odprtju razstave pa so pripravili tudi krajši glasbeni performans z navezavo na Repnikovo sliko *V gostilni*.

Cilj delavnice je bil postaviti izbrana dela iz muzejske zbirke v novo perspektivo; perspektivo, ki ni perspektiva muzejskega strokovnjaka, ampak obiskovalca. Za te zgodbe več ni pomemben kriterij pravilnosti; lahko so osebne, lokalne, pa tudi zelo splošne, vseeno pa predstavljajo pomemben glas, drugačno vrsto znanja.

Nina Popič

Djordje Balmazović:

Delavnico v Slovenj Gradcu sva si zamislila kot demistifikacijo umetnosti z analizo umetniških del iz muzejske zbirke. Udeleženci delavnice, ki niso strokovnjaki na področju umetnosti, so si izmislili svoje zgodbe, vezane na izbrana umetniška dela v smislu »kaj bi bilo, če bi bilo«. Pri tem so si s pomočjo risb, kolažev in dialogov v obliki lutkovnega gledališča zamišljali, kaj bi se lahko zgodilo pred in po trenutku, ki je zabeležen na umetniškem delu. Delo z ljudmi v Slovenj Gradcu

*Ob originalni Repnikovi sliki *V gostilni*, kot izhodišču za razmišljanje, interpretacije in ustvarjanje, je bilo na razstavi prikazano tudi dokumentarno gradivo, ki je nastalo med delavnico – skice, risbe, fotografije ...*

Ob interpretaciji slike Ženin Borivoja Maksimovića so bili princip dela in rezultati podobno zanimivi ...

je bilo sproščeno, zabavno, smešno. Pri skupnem ustvarjanju smo uživali, se smejali in šalili. Najzabavnejši trenutek je bil, ko sva jih prosila, naj ponovno narišejo skice, ki so jim bile v pomoč pri delavnici pred mesecem dni. Ko so končali skice, jih je Protá pogledal in dejal: »Brilijantno! Prav za razstavo!«

Dragan Protić:

Ne poznamo se, tudi nismo ista generacija, niti ne prihajamo iz istega mesta, a lahko vseeno delamo skupaj. Združimo naša neznanja in znanja, da vidimo, kam to vodi. Ta delavnica je pravzaprav poligon preizkušanja novih načinov dela v novo oblikovani skupini. Kako razložiti, približati, osvežiti, ponovno 'obuditi' dela iz skritih depojev galerije? Kako jih predstaviti na nov način?

Vsi, ampak res vsi udeleženci delavnice (na srečo nas je bilo ravno dovolj, da smo se zbrali za veliko mizo in slišali in videli drug drugega) so v skupino prinesli nove ideje in pristope. Najzanimivejše so bile napake, ki so vodile k novim rešitvam in zaključkom.

Na kratko, od oblikovanja dialogov ter ustvarjanja likov in scen do fotografiranja in tiskanja izbranih scen ter na koncu performativnega skupinskega petja o delih smo bili vedno znova presenečeni nad svežino in nepredvidljivostjo rezultatov. Odziv udeležencev delavnice, ki so ponovno osvojili prostor igre, je dokaz, da skupaj zmoremo in zmoremo še dlje!

Seminar:

Medijacije umetnosti

V okviru projekta *Performing the Museum* je oktobra 2015 v KGLU potekal mednarodni seminar z naslovom *Medijacije umetnosti*, ki se je osredotočal na različne načine in pristope k izobraževanju na področju umetnosti. Na predavanjih so bili izpostavljeni primeri dobrih praks v izobraževalnih in kulturnih institucijah ter neodvisnih organizacijah in načini posredovanja umetnosti obiskovalcem z namenom izboljšanja razumevanja, zanimanja in doživljanja sodobne umetnosti. Kot govorce, ki so odprli različna področja dela s publiko in izobraževanja, smo povabili Bojano Piškur iz *Moderne galerije*, ki je predstavila izhodišča in metode, s katerimi se je ukvarjal kolektiv *Radikalno izobraževanje* od leta 2006 do 2014 (*Muzej - prostor skupnega / Primer radikalnega izobraževanja*), Barbaro Borčić iz *Zavoda SCCA*, ki je bila ena od pobudnic za ustanovitev *Sole za kustose* in kritike sodobne umetnosti, ter Franca Purga, mednarodno priznanega umetnika, ki že vrsto let deluje tudi na področju izobraževanja mladih. Skupaj s kolektivom *ŠKART* je pedagoške in andragoške programe KGLU in problematiko vključevanja mladih v izobraževalne programe vezane na umetnost predstavila Nina Popič. Svoje umetniške prakse so predstavile tudi naše partnerske institucije. Nada Beroš iz *Muzeja sodobne umetnosti Zagreb* se je dotaknila vprašanja *Je to umetnost?*, na katerega pogosto naletijo kustosi pedagogi v muzejih sodobne umetnosti. O tem, da se v *Muzeju sodobne umetnosti Vojvodina* vedno bolj usmerjajo k raziskovanju in sodelovanju občinstva pri delovanju, je predaval Jovan Jakšić, medtem ko sta Linda Valdés in Nùria Solé Bardalet iz *Fundació Antoni Tàpies* predstavile projekt *Odprtokodni prototipi*, katerega cilj je razširiti refleksijo o arhivu ustanove z namenom spodbujanja ustvarjanja znanja o muzeju in njegovem delovanju.

Seminar je bil odprt za širšo javnost, udeležilo se ga je veliko število obiskovalcev, predvsem pedagogov, strokovnih delavcev in kustosov.

KGLU

KULTURA

Performing the
Museum
Muzej v gibanju

Literarno-spominski večer za Ivanko Hergold v Knjižnici Ksaverja Meška

KULTURA

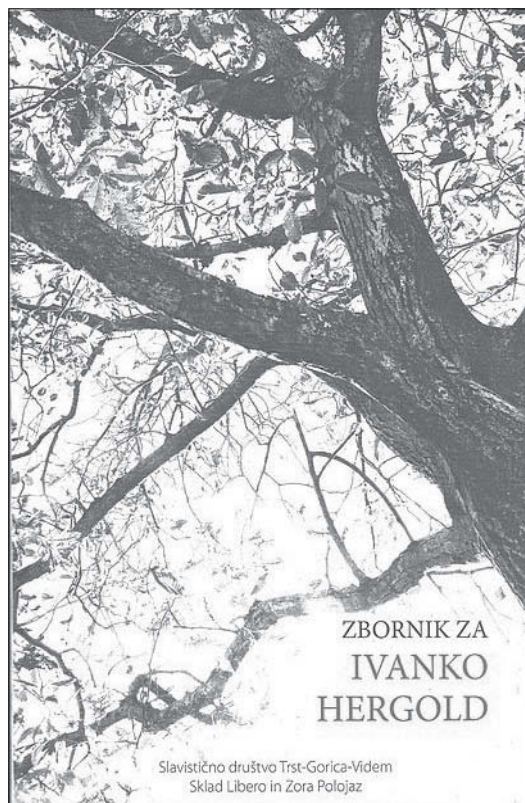
Dan slovenskih splošnih knjižnic smo v *Knjižnici Ksaverja Meška*, 20. novembra 2015, obeležili z dvema dogodkoma. Pričeli smo že s šesto sezono projekta bralne značke za odrasle, ki po koroških knjižnicah poteka pod motom *Korošci pa bukve beremo*. V Slovenj Gradcu in Mislinji se število udeležencev približuje številki 80, kar nas uvršča v sam slovenski vrh med projekti branja za odrasle. V ta namen vsako leto izdelamo priporočilni bralni seznam in letos smo nanj uvrstili tudi našo rojakinjo, slovensko tržaško pesnico in pisateljico Ivanko Hergold. Le-tej smo ob *Dnevu slovenskih splošnih knjižnic* tudi namenili osrednjo prireditev, literarno-spominski večer za Ivanko Hergold.

Ivanka Hergold se je rodila 27. 9. 1943 na Legnu pri Slovenj Gradcu visoko pod Pohorjem na domačiji pri Maroltovih. Po končani osnovni šoli, ki jo je obiskovala v Šmartnem pri Slovenj Gradcu, je maturirala na ravenski gimnaziji in je bila ena prvih, ki se je že v maturitetni nalogi posvetila ustvarjalnosti Jožeta Tisnikarja, s katerim je kasneje prijateljevala še v zrelih letih. Velik in odločilen vpliv nanjo je imel ravenski profesor in ravnatelj Franc Sušnik, ki je že takrat v njej prepoznal pronicljivo in poetično dušo in kateremu je tudi sama kasneje v življenju, ob zavedanju in spoznanju, kakšno moč ima na mladega človeka v pravem trenutku zasajena vzpodbudna beseda, nemalokrat namenila hvaležne besede. Med drugim smo jim priča tudi v njenem prispevku – kratki zgodbi *MČFD*, ki je leta 1995 izšla v zborniku *Zgod(b)ovina Gimnazije Ravne na Koroškem*. Študij je nadaljevala v Zagrebu in Ljubljani in diplomirala iz slavistike in anglistike. Leto dni je preživela v Londonu, nato pa se je poročila s tržaškim pesnikom in pisateljem Markom Kravosom. Odtlej je, nekako od leta 1972, živela v Trstu, v Pahorjevem »mestu v zalivu«, in v več desetletjih prav tam ustvarila svoj glavni literarni opus, v katerem je zarisala tudi nekatere izrazite črte tržaške slovenske usode. Zaposlena je bila na *Primorskem dnevniku*, v šolah, nazadnje na videmski univerzi. V tržaško književnost se je zapisala s prozo, poezijo, z literarno kritiko, esejistiko, bila je dejavna tudi na področju gledališča. Kot avtorica je, verjetno po lastni izbiri, večino časa živela na robu javne pozornosti, nekako odmaknjena. Pa vendar, četudi pogreznjena v moderno eksistencialno problematiko, kot ugotavlja profesorica Marija Pirjevec

Paternu, in še tako oddaljena od domačega sveta, je Ivanka na poseben način za vedno ostala koroška natura. Umrla je leta 2013 in je pokopana v Šmartnem pri Slovenj Gradcu.

V obdobju od leta 1972 do 2008 je v knjižni obliki izšlo sedem njenih del: *Pasja radost ali karkoli* – zbirka kratke proze (*Mladinska knjiga*, Ljubljana, 1972), *Beli hrib* – novela (*Literarni klub SG in Kulturna skupnost SG*, Slovenj Gradec 1973), *Dido* – novela (*ZTT*, Trst, 1974), *Vse imaš od mene* – zbirka kratke proze (*Založba obzorja*, Maribor, 1974), *Nož in jabolko* – roman (*Cankarjeva založba*, Ljubljana, 1980), *Pojočni oreh* – zbirka kratke proze (*ZTT*, Trst, 1983), *Ponikalnice, Paracels* – poezija, drama (*ZTT – EST*, Trst, 2008). Pod tujim imenom, psevdonom Irving Harom, je leta 1981 pri *ZTT* v Trstu izšla njena, po obsegu najboljšeješa v njenem opusu, *Sanjska knjiga* s podnaslovom *Simbolika sanj od Freuda do Junga*.

Kot svobodna književnica je objavljala v raznih literarnih revijah, prevajala iz italijanščine ter hrvaščine v slovenščino, bila urednica,

Zbornik za Ivanko Hergold

Ivanka Hergold

avtorica spremnih besed, za tržaško televizijsko hišo *Ponteco* je leta 1991 pripravila pet enournih videoposnetkov o delu tržaških kulturnikov, po njenih delih so prirejeni televizijski in radijski scenariji. Njeno dramo *Paracels* so leta 1984 uprizorili v tržaškem *Stalnem slovenskem gledališču*, njene radijske igre, med njimi tudi dramatisacija romana *Nož in jabolko* (1991), je predvajal *Radio Trst A*. Po libretu, katerega vir je avtoričina kratka proza *Pojoči oreh*, je skladatelj Pavle Merku oblikoval izvirni libreto za radijsko operno enodejanko (1987), *Televizija Slovenija* pa je leta 1976 predvajala njeno dramo *Suha leta*.

Lansko leto je *Slavistično društvo Trst-Gorica-Videm* pripravilo simpozij, ki so ga njeni člani posvetili življenju in ustvarjalnosti leto prej preminule Ivanke Hergold. Na podlagi le-tega je januarja letos pri *Skladu Libero in Zora Polojaz* izšel *Zbornik za Ivanko Hergold*, v katerem so zbrani prispevki s tega simpozija.

Boris Pahor se je osredotočil na nekatere osebne spomine, ko sta se srečevala, saj se je Ivanka veliko ukvarjala z njegovimi deli. Zborniku je dodan tudi Ivankin odlomek eseja o Pahorjevem romanu *Nekropola*, literarnokritičen tekst, za katerega se je Pahor izrekel, da je eden najbolj tehtnih in kritično suverenih, tako v hvali kot v pripombah, kar jih je izšlo doma in na tujem. Zelo osebno in spoštljivo se je Ivanki na svoj način poklonil Marko Sosič, ki jo poimenuje kot najbolj pronicljivo literarno ustvarjalko tržaškega prostora in se ji ob enem hvaležno priklanja za čas, ko ga je kot mladega ustvarjalca nezavistno pospremila v svet literature. O neznanih besedilih Ivanke Hergold, skozi osebno zgodbo, saj sta bila življenjska sopotnika več kot dvajset let, spregovori Marko Kravos in se dotakne tudi

problemov, ki jih je avtorica imela z vživljanjem v zamejski svet ob preselitvi v Trst. Ugledni literarni zgodovinar Boris Paternu poudarja avtoričino pomembno mesto v slovenski prozi vse od romana *Nož in jabolko* (1980) dalje, »ki je kot miniaturni literarni zemljevid, ki daje orientacijo v vse predele njenih raznovrstnih pripovedi njenega opusa«. O odločilni sledi, ki jo je Ivanka zapustila v tržaškem literarnem prostoru, pripoveduje Loredana Umek, ki njen literarni postopek podrobno razčlenjuje in se pogloblja v njen intimno čutni svet ženske psihe skozi prvoosebni govor v romanu *Nož in jabolko*. Igor Škamperle opozori na njen izjemen literarni slog v njeni zbirki kratke proze *Pojoči oreh*, v katerem so prepoznavni večstopenjski pomeni zgodb, preplet grotesknega in fantastičnega na eni ter realnega sveta na drugi strani, čut za podrobnosti in premišljeno natančnost ter nadzorovano distanco do družbenega sveta. »Gre za pravo, čisto literaturo, ki govori o notranjih plasteh človeka, v čisti obliki se to v njeni prozi izkaže v težkem in zapletenem iskanju intimne bližine do druge osebe.« Z njeno znamenito dramo *Paracels* se zelo natančno ukvarja Denis Poniž, ko analizira problematiko, upodobljeno v *Paracelsu*, s hkratno kritičnim pregledom recenzentskih odmevov na odrsko tržaško uprizoritev. Obravnava jo z vseh možnih vidikov in zaključuje, da je *Paracels* drama, v kateri si zgodovina in sodobnost podajata roke. Na njeno zgodnjo novelo *Dido* (1974) se je osredotočila Marija Cenda in jo uvršča med najznačilnejše obnovitve klasičnih mitov s poudarkom, da delo ni parafraza zgodbe o Eneju in Didoni, saj je Hergoldova od antične predloge ohranila komaj kaj pripovednega ogrodja in imen. Z mladostnim pesništvom Ivanke Hergold, ki je v zbirki *Ponikalnice* izšlo šele leta 2008, se je ukvarjala Vilma Purič. Ugotavlja, da »zbirka predstavlja najskrajnejšo ravnino tržaškega modernizma«. Gre za pesmi v prozi, ki jih odlikujejo verzna ritmičnost, pozornost do zvočne uglašenosti besed, intenzivna, intimna sporočilnost, strnjena v gosto lirsko podobje, ki na bralca

KULTURA

Ivanka Hergold v pogovoru s Tonetom Turičnikom

učinkujejo z očaranostjo in s potrebo, da se ob branju ustavlja, se poistoveti z doživetim in izlušči odgovore na bivanjske dileme. Publikaciji je dodan tudi prispevek *Iz zapuščine Ivanke Hergold* – odlomki iz pisateljičinih *Odgovorov za pozorno bralko Nevenko Kukovec* iz leta 2002; vprašanja se sicer niso ohranila, v odgovorih pa je moč zaznati vso ostrino ob zagrenjenem spoznanju, da je okolje (kot prišleka in poleg tega še kot ustvarjalke ženskega spola) ni želelo nikoli do kraja sprejeti in je zato vse prevečkrat ostala ob robu. Izbrano bibliografijo Ivanke Hergold sta v zbornik prispevala Neva Zaghet in Kajetan Kravos, slednji, pisateljičin sin, je publikacijo tudi oblikoval, prispeval fotografije iz družinskega albuma ter jo opremil z vrsto izvrstnih lastnih posnetkov iz narave, katerih motive je moč dojemati kot simbolično upodobitev avtoričinega vsestranskega ustvarjanja.

Literarni večer v stari slovenjgraški knjižnici

Predstavitve omenjenega zbornika je bila tudi osrednja nit literarno-spominskega večera v naši knjižnici. Od daleč so s posebnim in srčnim spoštovanjem do avtorice med nas prišli: s Češke gospod Peter Kuhar, recenzent *Zbornika za Ivanko Hergold*, sicer pa kritik, urednik in esejist, dolgoletni kulturni urednik na *Televiziji Slovenija*, zdaj pa že vrsto let živi in ustvarja v Pragi, iz Trsta v Slovenj Gradec pa so pripotovali gospod Marko Kravos, slovenski tržaški pesnik, pisatelj, prevajalec, kritik, urednik in esejist in dolgoletni življenjski sopotnik Ivanke Hergold, njen sin Kajetan Kravos, ki je zbornik likovno opremil, gospa Vlasta Polojaz, psihoanalitičarka in predsednica *Sklada Libero in Zora Polojaz*, ki je omogočil izid zbornika, ter dve tržaški slovenistki, profesorici, gospa Loredana Umek ter pesnica in pisateljica gospa Vilma Purič.

Med gosti je krmaril gospod Andrej Makuc, ki je večer tudi tematsko razdelil na dva sklopa, literarnega, v katerem so gostje spregovorili predvsem o avtoričinem ustvarjanju in njenih delih, še posebej romanu *Nož in jabolko*

(Loredana Umek) in njeni poeziji, ki je izšla v delu *Ponikalnice* (Vilma Purič), ter spominskega, v katerem so svoje spomine na Ivanko izpovedali tako že omenjeni gostje kot tudi domačini, znanci in sorodniki (Peter Hergold, Jožica Škorjanc, Niko R. Kolar). Dogodek je glasbeno popestrila Alina Hirtl, odlomke iz avtoričinih del pa sta brali Karin Šnabl in Draga Ropič.

Spominska prireditev v slovenjgraški knjižnici

Ob skromni razstavi avtoričinih del, portretnih fotografij in fotografij, ki odslkavajo avtoričine pohorske korenine, smo po uradnem zaključku razmišljali, začutili in si dali obvezo, da Ivanki Hergold in njenemu literarnemu opusu v prihodnje posvetimo in namenimo še kakšno pozornost, znabiti s kakšnim širšim dogodkom ali simpozijem zanjo tudi v domačem kraju, in tako pripomoremo k prepoznavnosti ter uveljavitvi njenega lika in njenih del, saj je Ivanka Hergold, z besedami Marka Kravosa, ne le

Gostje na spominski prireditvi

posebno zvoneč glas intimnosti v sodobni slovenski književnosti in razmerah v tržaškem okolju zadnjih nekaj desetletij, ampak tudi posebno dragocena dediščina kot memento o gorskih kmetijah na koroškem Pohorju. Da vsaj delno, čeprav posmrtno, popravimo krivico spregledanosti, ki je je bila deležna za časa svojega življenja.

Draga Ropič

TETA ANKICA

Kot otroku se mi je zdelo, da je moja teta ena taka čudodelka, ker piše knjige. Bil sem ponosen nanjo. Med vsemi sorodniki je bila nekaj posebnega, ker je bila pisateljica. Knjige sem izredno rad bral. Čarobno je bilo slediti zgodbam, z njimi sem vstopil v svet, v katerem se je razmahnila moja domišljija. Zato sem pisatelje občudoval kot čarovnike, kot ustvarjalce fantastičnih vzporednih svetov. Tudi teto Ankico, kot smo jo klicali najbližji sorodniki, sem občudoval zaradi tega, čeprav takrat nisem prebral še nobene njene knjige. Kadar je prišla na obisk, sicer zelo redkokdaj, je iz nje izžarevala neka drugačna energija. Z iskrivimi svetlimi očmi, s hudomušnim nasmehom in tipično koroško barvo glasu nas je vedno očarala. Govorila je zbrano in pronicljivo, s strogim kritičnim pogledom je vzbujala globoko spoštovanje. Četudi so pogovori tekli o povsem banalnih stvareh, je vedno znala razpravljati z občutkom in s spoštovanjem do sogovornika.

Spominjam se dogodka iz sedemdesetih let, ko so na televiziji predvajali filmsko uprizoritev njene zgodbe Suha leta. Doma smo ta film pričakovali z veseljem, v skoraj prazničnem vzdušju. Cela družina se je zbrala pred televizorjem, radovedno smo v popolni tišini čakali, kaj se bo zgodilo. A v nasprotju z našimi pričakovanji, ki so izhajala iz tipično klišejskih predstav o filmih, smo spremljali zgodbo o mučnem in težkem življenju robotih pohorskih ljudi. Iz filma je udarjala tesnobna, čudna in skoraj neznosna atmosfera. Onemel sem. Onemeli smo vsi. Ta nemost se mi je vtisnila v spomin. Takrat sem bil še otrok. Morda sem prvič občutil podobo njene notranjega sveta, meni še nedoumljivega in skrivnostnega, ki mi je bil morda celo bližje, kot sem si upal predstavljati.

Po smrti naše bice smo se sorodniki vsako leto srečevali na njeni domačiji, pri Maroltu pod Kremžarico. Iz Trsta je prišla tudi Ivanka s sinom Kajetanom in z možem, tržaškim pesnikom Markom Kravosom. Veselil sem se teh srečanj. Spominjam se, kako je Marko nekoč navdušeno vrtel odojka na ražnju, otroci smo se igrali, strici in tete pa so ob jedači in pijači veselo kramljali. Po popitem vinu so pogovori običajno postajali glasnejši in ostrejši, na dan so pogosto privrela še čustva. Tudi Marko in Ivanka sta postajala vse bolj sarkastična in zadirčna, a vselej na nivoju duhovitih besednih dvobojev. Nam mladim se je vse to zdelo zelo zabavno in smešno, ker so

bili strici in tete živahni in razposajeni kot otroci. Žal so naša vsakoletna srečanja pri Maroltu po desetletju prenehala, tudi stikov med nami je bilo skorajda konec. Čez nekaj let smo izvedeli, da sta se Ivanka in Marko ločila, njuna družina je razpadla. Ni mi bilo vseeno zaradi njih, vsi so mi bili ljubi.

V začetku devetdesetih let sem zaključeval študij v Ljubljani in takrat sem opravil tudi vozniški izpit. Dogovoril sem se s prijateljico, da obiščeva teto Ivanko v Trstu. Z izposojenim avtom sem prvič samostojno vozil in v enem izmed tržaških tunelov skoraj povzročil karambol. Ko sem v temi iskal stikalo za luči, sem se z avtom skoraj zabil v steno tunela. Za las je šlo. A v mestu sem se presenetljivo hitro znašel, brez težav sem pripeljal na Via Fornace pri Sv. Justu, kjer je teta imela stanovanje. Zanj je obisk bil presenečenje. Sprejela naju je toplo in gostoljubno. Živela je sama z mačkom, sin Kajetan je takrat že živel v svojem stanovanju na drugi strani mesta. Njeno skromno asketsko domovanje je bilo polno knjig, na stenah je viselo nekaj slik, med njimi ena Tisnikarjeva, zgodnejše delo iz obdobja, ko je slikal alkoholno delirične blodnje.

KULTURA

Ivanka Hergold, portret s klobukom

Bila je med prvimi, ki je začutila Tisnikarjevo izrazno moč in izvirnost. Maturitetno nalogo je napisala o njegovem delu. In Tisnikar ji je poklonil sliko. Prinesla je mojstrovino domov. Doma pa so bica sliko skrili za omaro, ker je bila strašljiva. Celo sama je nekaj časa slikala in razmišljala, da bi postala slikarka. Bila je dijakinja ravenske gimnazije, prebrala je ogromno knjig in profesor Franc Sušnik jo je navdušil za pisanje. To je bilo odločilno. Študij je začela v Zagrebu z umetnostno zgodovino, a nadaljevala v Ljubljani s slovenščino in angleščino. Tu je spoznala Marka Kravosa, dolgoletnega življenjskega sopotnika. Sedaj je bila sama, nič ni rekla o njem. Zdelo se mi je, kot da bi želela del svojega življenja potlačiti, ker jo preplavlja z nelagodnimi občutki. Vso materinsko ljubezen je posvetila skrbi za Kajetana. Skupaj smo ga obiskali.

Pred odhodom naju je povabila še v eno izmed njej ljubših kavarn. Omenila je, da bi bilo dobro, če bi znal italijansko, ker sta italijanska kultura in umetnost izjemno bogati. Na videz drobna in krhka Ivanka je razmišljala suvereno. Misli je izrekala lucidno, zbrano in z ostro mero kritike, z vsako mislijo je potrjevala neomajnost svojih stališč. Trst, mesto, v katerem je prebila večino življenja, je postal njen dom. Mesto z avtohtono slovensko manjšino, ki se lahko ponša z mnogimi pomembnimi ustvarjalci, pesniki, pisatelji, slikarji, arhitekti, skladatelji. Oni predstavljajo nosilne stebre identitete zamejskih Slovencev. Za tržaško intelektualno elito je bila Ivanka obstranka, prišlek, ki ni bil vrojen v ta prostor. Ona, kmetica s pohorskih hribov tam pod Kremžarico, je občutila to odrinjenost kot bivanje v senci neke namišljene domačijske ekskluzivnosti. In ni ji bilo vseeno, da so jo tako rekoč potisnili za štedilnik. Prebijala se je skozi življenje kot svobodna umetnica s svojim literarnim delom, z lektoriranjem, s pisanjem recenzij, poučevanjem. Sama se je izpostavljala za druge, ko je opozarjala na spregledane tržaške pisatelje, ki so s svojimi deli izstopali iz okvirjev tipično slovenske literature. Veličino dela Vladimirja Bartola je opazila mnogo prej, preden so njegovi romani dosegli svetovno slavo. Na danes vsem znanega tržaškega pisatelja Borisa Pahorja in njegovo delo Nekropola je prva opozorila v recenziji in ga v številnih razgovorih omenjala kot enega izmed najpomembnejših piscev današnjega časa. Do afirmacije je znala pomagati mnogim pisateljem, nikoli pa ni na tak način izpostavljala lastnega dela ali poskrbela zase. Do lastnega ustvarjanja je bila še posebej kritična.

Od moje zadnje poti v Trst je preteklo že kar nekaj let. V tem času sem se zaposlil v šoli, diplomiral, z Andrejo sva pričakovala prvega otroka.

Proti koncu poletja me je po telefonu poklicala Ivanka in se najavila na obisk. Šla je k sestri Marici v Slovenj Gradec in je želela obiskati tudi mene in moje najbližje v Radljah. Veselili smo se njenega prihoda, radovedno sta jo pričakovali tudi moja tašča in Andreja, ki je še nista poznali. Po prihodu je Ivanka ob pogledu na Andrejin velik trebuh velikodušno ponudila, da bi otroku lahko postala botra, če bi mi to želeli. Bili smo prijetno presenečeni, ker tega nismo pričakovali. Moja mama jo je povabila na kosilo. Skuhala je govejo juho in spekla najboljšo svinjsko pečenko. Ko je bilo kosilo že na mizi, pa ji je Ivanka povedala, da žal ne je mesa, ker je vegetarijanka, da bo samo solato in krompir. Opazila je mamino zagato, zato je, da bi mamo vsaj malo potolažila, toliko bolj hvalila domačo solato in krompir. Potem je šla na naš majhen balkon, da si je tam prižgala cigareto. Kadila je strastno, z užitkom in veliko.

Zanimalo jo je, kaj ustvarjam. Takrat sem ravno pripravljala dela za prvo večjo samostojno razstavo. Povabil sem jo na otvoritev, a žal ni uspela priti. Imela je težave s statusom svobodnega umetnika, nujno je morala poskrbeti za pokojninsko zavarovanje. Rešitev je videla v tem, da si najde službo kot učiteljica v šoli. Misli je, da bo kot učiteljica slovenščine ali angleščine lažje dobila službo v domovini. Pisala je prošnje na številne šole v Sloveniji, pri tem sem ji pomagal s spremljanjem razpisov in z razpošiljanjem prošenj. A v Sloveniji ni bilo prostega delovnega mesta, vsi odgovori so bili negativni. Na srečo ji je uspelo dobiti službo na univerzi v italijanskem Vidmu, kjer je delala do upokojitve.

Nazadnje sem se z Ivanko srečal v Strunjanu. Nekaj let pred tem sem se s svojo družino preselil v Slovenj Gradec. Poklicala me je decembra in nas povabila za tri dni v terme Strunjan. Luka in Hana sta bila še majhna, Luka je bil star dve in Hana štiri leta. Bila sta igriva, pa sta samo bezljala in stikala naokrog kot vsi radovedni otroci. Ivanko je iz Trsta pripeljal Kajetan. Srečali smo se v recepciji hotela, razveselila se je moje družine. Tudi ona je že postala babica, Kajetan je prav tako imel dva majhna otroka.

V tistih dneh, ko je bilo na razpolago precej časa za pogovor, smo veliko govorili o družini. Njene bogate življenjske izkušnje so bile zame izjemno dragocene. Ivanka je poudarjala pomembnost medsebojnih odnosov in vzgoje. Pri tem se ji je zdelo ključno poznavanje in razumevanje vedenjskih vzorcev, ki jih otroci v okrilju družine posnemajo in ponavljajo za starši, jih nezavedno vpijajo kot materino mleko. Način življenja in življenjske odločitve, kot je izbira partnerja, pri odraslem človeku zrcalijo in doka-

Ivanka Hergold v zrelih letih

zujejo resnično ujetost posameznika v psihični odtis staršev. Prepoznavanje vzorcev, predvsem negativnih, je odločilno, ker so lahko uničujoči za človeka. Prekini tak vzorec, mi je večkrat dejala.

Dobro je poznala psihoanalizo, ki ji je omogočila razumevanje in uvid v mehanizme človeške duševnosti. To znanje pa ni bilo zgolj teoretično, imela je lastno psihoanalitično izkušnjo. Presenečen sem bil, ko mi je zaupala, da je preživela globoko duševno krizo. Zaradi travmatičnih dogodkov iz preteklosti je zapadla v hudo depresijo, ki jo je odnesla na tisti nevaren rob med življenjem in smrtjo. V trenutkih popolnega obupa, ko se je že odločila stopiti preko in iti onstran, jo je rešilna roka potegnila nazaj. Angel varuh, ki jo je rešil, je bil njen psihoanalitik.

Ivanka je odrasčala v kmečki družini, kjer je trdo in neizprosno življenje bremenil še alkohol. Očeta je imela zelo rada, čeprav je pil in večkrat ravnal zelo robato, ko si je kaj vtepel v glavo. Doma so pogosto trepetali od strahu zaradi njegovih pijanskih norosti. Obsojala pa ga zaradi tega ni nikoli. Kot da bi slutila, da neznana bolečina pekli tudi njegovo dušo. Zgolj nemočno je lahko opazovala, kako so mu sinovi, njeni bratje, trmasto sledili po isti poti alkoholne pogube. Odkrivala mi je skrite pasti, ki bi me lahko speljale na podobno življenjsko pot, kot so jo ubrali moji predniki. Obžalovala je, da so se stiki med številnimi sorodniki porazgubili, želela je,

da ohranjamo medsebojne vezi in odnose. Čutil sem, da je bila zaradi oddaljenosti, pa tudi odtujenosti in nerazumevanja med sorodniki, osamljena, čeprav je iskreno hrepenela po človeški bližini.

Najine pogovore sta občasno prekinjala otroka, ko sta prišla iz bazena in naju vabila na kopanje, spet drugič na kosilo ali na večerjo. Zanimalo jo je sodobno koroško literarno in likovno ustvarjanje, ker z njima ni bila redno seznanjena, saj se je redkokdaj vračala v rodne kraje. Spraševala je o Tisnikarju, Pečku, Borčiču in drugih, ki jih je cenila kot ljudi in umetnike. Obljubil sem ji, da ji bom poslal čim več novejšega gradiva, knjižnih izdaj, Odsevanj in likovnih katalogov.

Tretji dan smo se poslovili. Ponjo je prišel sin Kajetan. Dogovorili smo se, da naslednjič pride k nam na Koroško. A žal se to ni zgodilo. Vabili smo jo na srečanja sorodnikov, ki smo jih na pobudo bratrancev in sestričen po dolgem času ponovno organizirali. Minila so leta. Ni je bilo.

Ko sem izvedel, da je umrla, sem se spomnil njenih besed. Kar vsule so se name. Pekla me je vest in očital sem si, da sem storil premalo, da sem nanjo tako rekoč pozabil. Kajetan nas je obvestil, da bo pogreb v Šmartnem. V spremstvu svoje družine jo je pripeljal v žari. Zbralo se nas je le nekaj sorodnikov. Pokopali smo jo v družinski grob zraven njenega ateja, mame in brata. Tišine na pokopališču niso polnile besede župnika, govornikov in žalostinke pevcev, polnila jo je velika praznina, ki je ostala za njo.

Peter Hergold

Nagrobnik

»Narečje naj ostane, narečje nas ohranja in narečje je naše bogastvo.«

(Zinka Zorko)

KULTURA

Ob 80-letnici akad. zasl. prof. dr. Zinke Zorko

V letu 2016 na področju slovenske dialektologije beležimo pomembni obletnici. Mineva sto let od rojstva Tineta Logarja (1916–2002), akademika in profesorja, enega največjih slovenskih jezikoslovcev in utemeljiteljev slovenske dialektologije, in 80. rojstni dan praznuje Zinka Zorko, akademikinja, doktorica jezikoslovnih znanosti in upokojena zaslužna redna profesorica na *Pedagoški fakulteti* v Mariboru (danes *Filozofski fakulteti*). Življenjski poti letošnjih jubilarcev sta se medsebojno prepletali: dr. Logar je bil profesor, učitelj in mentor dr. Zorkovi; obema je vedno bila skupna ljubezen do slovenskih narečij. Temu sta posvetila svoje raziskovalno in znanstveno delo ter za to področje navdušila, vzgojila in naučila mnoge, ki nadaljujejo/nadaljujemo njuno delo.

Zasebno, službeno in znanstvenoraziskovalno življenje akademikinke in zaslužne profesorice dr. Zinke Zorko je povezano s Koroško, posvečeno Koroški, Koroščem in Korošicam, predvsem našemu jeziku – koroškemu narečju. Zaradi nje je naš prvi materni jezik tako dobro znanstveno raziskan in ohranjen za prihodnje rodove – (za)hvala.

Dr. Zinka (Terezija) Zorko, rojena Leb, se je rodila 24. februarja 1936 na Kapli na Kozjaku (to je zadnja fara v Dravski dolini, kjer še govorijo koroško narečje) v številčni družini. Pot jo je po nižji gimnaziji v Rušah in po II. gimnaziji v Mariboru vodila na *Filozofsko fakulteto* v Ljubljano, kjer je študirala slovenski jezik in književnost ter ruski jezik s književnostjo (1956–1961). Za diplomsko delo (1961: *Govor Kaple na Kozjaku*) s področja slovenske dialektologije je prejela študentsko *Prešernovo nagrado*. To je bil čas, ko jo je njen profesor dr. Tine Logar popeljal na jezikovno pot, svojo prepletel z njeno in jo navdušil za narečno raziskovanje. Kot sama pravi, je takoj ugotovila, da bo to njen »vrtiček«, ki ga bo vsakodnevno obdelovala.

Doktorica Zorkova rada pove, kako je marca 1957 na študentskem plesu pod

Rožnikom v Ljubljani spoznala svojega moža Ivana, arhitekta, s katerim sta preživela štiri ustvarjalna desetletja. Najprej ju je službena pot zanesla na Ravne na Koroškem, čeprav bi mlada profesorica lahko postala asistentka pri prof. dr. Logarju na *Univerzi v Ljubljani*. Na Ravnah je poučevala slovenščino (na *Metalurški industrijski šoli*, na *Kovinarski šoli* in v dveh osmih razredih osnovne šole) in ruščino (na gimnaziji in srednji tehnični šoli za izredni študij). Tega obdobja se zelo rada spominja, s koroškimi učenci je spletla trdne vezi (redno se srečujejo na obletnicah) in za slovenski jezik navdušila ljudi tehničnih strok (nekateri med njimi se celo ukvarjajo s poezijo in pripovedništvom). Zavedala se je, da slovenščina dijakom v srednji strokovni šoli ni prvi predmet, a jim je uspešno približala književnost in pravilnosti ter lepote slovenskega jezika.

S Koroške se je družina po desetih letih preselila v Selnico ob Dravi, od koder je bil doma mož. Ker je dr. Zorkova od malih nog skrbno čuvala in v vsakdanjem življenju negovala domačo kozjaško govorico (posebej je slovenski jezik vzljubila med vojno, ko niso smeli govoriti slovensko in je bila za vsako izrečeno domačo besedo tepena), se je odločila, da bo poklicno pot nadaljevala na mariborski univerzi in bo znanstveno raziskovala naša narečja. 1971. leta je bila na *Pedagoški akademiji* izvoljena v naziv asistentka za slovenski jezik in 1996 na *Pedagoški fakulteti* v naziv redna profesorica za zgodovino slovenskega jezika in dialektologijo. Ob rednem delu je leta 1976 magistrirala (*Koroški govori na severnem Pohorju zahodno od Ruš do Vuzenice*) in 1985 doktorirala (*Koroški govori Dravskega obmejnega hribovja od Ojstrice do Duha na Ostrem Vrhu*). Mentorstvo doktorske disertacije je prevzel akademik prof. dr. Tine Logar, ki je njeno nadaljnjo delo spremljal do svoje smrti.

V času službovanja je bila večkratna predstojnica *Oddelka za slovanske jezike in književnosti* v Mariboru, prodekanka za znanstvenoraziskovalno dejavnost (1999–2003), pro-

Zinka Zorko

rektorica za knjižnični sistem in habilitacije, predstojnica *Znanstvenega inštituta*, članica *Sveta za visoko šolstvo*, organizatorica mednarodnih simpozijev, sodelovala je v številnih raziskovalnih projektih, v obdobju 1986–1996 je slovensko dialektologijo predavala na *Univerzi v Ljubljani*, od leta 1972 je desetletja sodelovala z *Visoko šolo v Sombotelu* na Madžarskem, po več semestrov je bila gostujoča profesorica na univerzah v Gradcu, Celovcu in Trstu.

Ko se je leta 2003 kot zaslužna profesorica na *Univerzi v Mariboru* upokojila, z delom ni prenehala. Še deset let je ostala pedagoško dejavna. S svojimi raziskavami je sodelovala in sodeluje na številnih simpozijih ter objavlja prispevke doma in v tujini. Vse svoje življenje posveča raziskovanju slovenskih narečij, ki se govorijo v Sloveniji in tudi izven njenih meja. V ospredje postavlja koroško, štajersko in panonsko narečno skupino. Proučila je številne posamezne govore (13 iz koroške narečne skupine, 14 iz štajerske, iz panonske vse govore haloškega narečja, prleške govore, prekmursko narečje tudi v Porabju na Madžarskem) na glasoslovni, oblikoslovni, skladijski in besedijski ravni. Analizirala je tudi mariborski mestni govor z vsemi primestnimi.

Osebna bibliografija dr. Zinke Zorko po *COBISS-u* je za obdobje 1976–2015 obsežna in bogata. V njej je 606 enot, od tega (med drugim) tri znanstvene monografije (1995: *Narečna podoba Dravske doline*; 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*; 2009: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*), 34 izvirnih znanstvenih člankov, 9 vabljenih predavanj, 52 objavljenih znanstvenih prispevkov na konferenci, 2 strokovna prispevka na konferenci, 48 samostojnih znanstvenih in strokovnih sestavkov ali poglavij v monografski publikaciji, 15 intervjujev idr. Sodelovala je pri 5 strokovnih monografijah, bila mentorica pri 5 doktorskih disertacijah, 7 magistrskih delih, 126 diplomskih delih ter somentorica pri moji doktorski disertaciji, štirih magistrskih in sedmih diplomskih delih.

Za svoje dosežke na znanstvenoraziskovalnem in vzgojno-izobraževalnem področju je prejela naslednja priznanja: priznanje *Pedagoške akademije Univerze v Mariboru* za prispevek k razvoju in uveljavitvi šole (1980), nagrado Republike Slovenije na področju šolstva za leto 1997 za življenjsko delo v vzgoji in izobraževanju na področju visokega šolstva, zlato plaketo *Univerze v Mariboru* za izjemne dosežke na znanstvenoraziskovalnem in pedagoškem področju (1999), svečano listino za uspešno opravljeno delo prorektorice *Univerze v Mariboru* (2003), naslov zaslužne profesorice *Univerze v Mariboru* (2003) in *Zoisovo nagrado* za življenjsko delo (2013). Pred trinajstimi leti (2003) je bila izvoljena v izredno in šest let kasneje za redno članico *Slovenske akademije znanosti in umetnosti II. razreda* za filološke in literarne vede. Njen prispevek k razvoju in današnjemu stanju na področju slovenske dialektologije je izjemen in občudovanja vreden.

Pričetek življenjske poti vsakega posameznika na svetu je čudež narave. Če se prepletejo poti več ljudi in jo ti del prehodijo skupaj, je to stvar naključja ali usode (odvisno od tega, v kaj verjamemo). Gospod Zorko je bil na Ravnah prijatelj in sodelavec mojega dedka, z družinama so bili skoraj sosedje, gospa Zorko je bila predavateljica in mentorica pri diplomskem delu moji mami in moja profesorica ter somentorica pri zaključku podiplomskega doktorskega študija. Kadar

koli in kjer koli sva se srečali, sva klepetali in »kakšno koroško rekli«. V času študija je v meni obudila že prižgano luč za raziskovanje domačega koroškega narečja, jo dodobra zalila z voskom znanja in poskrbela, da ta svetloba ne bo ugasnila, kamor koli me bo vodila pot.

Očitno se ljubezen do jezika, posebej narečja, prenaša – z dr. Zorkove na mojo mamo in nato name. Leta 2007 me je akademikinja kot študentko povabila k svojemu narečnemu raziskovanju rokopisnega slovarja Luke Sienčnika, živinozdravnika, ki je bil doma iz Dobrle vasi v Avstriji, in o tem sva skupaj pisali razprave. Nato sem s področja slovenske dialektologije leto kasneje zagovarjala diplomsko delo (2008: *Rokopisni slovar Luke Sienčnika ob narečnih ustreznicaх tostran državne meje*), pri katerem mi je bila dr. Zorkova desna roka. Tako se je najina skupna pot prvič prepletla in se še danes prepleta z medsebojnim sodelovanjem (s številnimi prispevki/objavami in z referati na konferencaх doma in v tujini, vse v soavtorstvu – skupaj imava v COBISS-u zabeleženih 23 objav) in s spoštovanjem. Sama sem slovenski dialektologiji posvetila že del življenjske poti, saj sem koroško narečje raziskovala še v svoji doktor-

Zinka Zorko v elementu

Neutrudna Zinka Zorko

ski disertaciji (2013: *Teoretični model za izdelavo strokovnih narečnih slikovnih slovarjev /na primeru koroškega podjunskega narečja/*), pri kateri je dr. Zorkova sodelovala kot somentorica. Upam, da bom kot ona znala prenašati to iskrico ljubezni do materinščine in narečij na hčerko, učeče in vse, ki so mi in mi bodo v življenju blizu.

Naj zaključim sestavek z željami. Ob podelitvi *Zoisove nagrade* (2013) je dr. Zorkova izrekla naslednje: »Vsak pravi znanstvenik je na nek način umetnik Življenja. In vsak pravi umetnik je znanstvenik duše, srca in duha. (...) Kot slavistki mi zdajle v tem svečanem trenutku misel beži v našo tisočletno usojenost maternega jezika – od Brižinskih spomenikov do danes. Majhni smo in smo obstali med velikimi. Od malih in od velikih se razlikujemo zopet zaradi našega jezika. Zato bodimo ponosni na svojo materinščino, na svoj slovenski jezik. Branimo njegovo dostojanstvo in suverenost tako, da pri nas slovensko govorimo in pišemo na vseh ravneh obstajanja, in radostno sanjajmo tudi svoje narečje. In bodimo v vsem poštenji, odkriti, sočutni in solidarni. Bodimo torej hvaležni in veselo vznemirjeni raziskovalci Življenja. Delajmo dobro, varujmo se hudega in radi se imejmo.«

Mi ji ob 80. rojstnodnevnem prazniku želimo korp zdravja ter naj še naprej ostaja umetnica Življenja in naših narečij.

Dr. Anja Benko

Pot domov. Zgodbe o vračanju

»Toda, ko vedel bi to, kaj vse ti je sojeno s potjo, koliko skusil boš zla, preden uzreš domovino.«

Tako je zapel slepi pevec Homer pred več kot 2800 leti, verz v prevodu Antona Sovreta pa se nanašata na Odiseja, ki je po desetletni vojni Grkov proti Troji še nadaljnjih deset let taval po morju od otoka do otoka, dokler ni prispel na rodno Itako. Zgodba o Odiseju in njegovih številnih prigodah nam je vsem gotovo znana še iz osnovnošolske zgodovine in književnosti. Izbrani Homerjev verz pa je tudi rdeča nit projekta, ki ima naslov *Pot domov* in katerega sestavni del je tudi avdio in video predstava, ki smo jo 15. oktobra 2015 premierno izvedli v *Koroškem pokrajinskem muzeju, Muzeju Slovenj Gradec*.

Ideja o projektu je ob letošnji 70. obletnici konca druge svetovne vojne vzknila med strokovnim osebjem *Muzeja novejšje zgodovine Slovenije*. Največ zaslug za projekt in idejo samo sta imela mag. Monika Kokalj Kočevar in mag. Marko Štepec. Projektu se je pridružilo 17 slovenskih muzejev in galerij in dva posameznika, med njimi tudi naš *Koroški pokrajinski muzej*. Rezultat sta razstava z istim naslovom v *Muzeju novejšje zgodovine*, ki bo na ogled do 1. septembra naslednje leto (2016), in zelo lep in zanimiv katalog. Za oboje smo vsak po svojih močeh prispevali gradivo vsi udeleženci projekta; dve zgodbi so objavili tudi nam, in sicer zgodbo taboriščnice Anice Hovnik, poročene Marošek, iz Slovenj Gradca, ki je ohranila in muzeju že pred mnogimi leti izročila lep zvežčič s svojimi dnevniškimi zapisi in posvetili sotrpinov in sotrpink, in zgodbo Ivana Goličnika - Drenova, doma sicer z Lepe Njive nad Mozirjem, ki se je bojeval med koroškimi partizani, tudi na Svinški planini, po vojni pa je živel v Črni, kjer je tudi pokopan. Namen projekta je bil, v nasprotju z dosedanje prakso, ko so se, seveda v povezavi zgolj z drugo svetovno vojno, največ obravnavale teme, kot so okupacija, odpor, sklepní boji in podobno, zbrati **zgodbe tistih, ki so se ob koncu vojn vračali domov**: od kod in kako so se torej po strahoviti vojni moriji vračali, kaj vse so na poti še doživeli, kakšni občutki so jih spremljali med vračanjem, kaj so pričakovali in kakšno stanje so našli doma, ko so se vrnili. Koncept je bil zastavljen tako, da se, tudi v povezavi s 100. obletnico prve svetovne vojne (1914), ki je bila lansko leto, in letošnjo 100. obletnico začetka soške fronte

(1915), ne bi omejili samo na drugo svetovno vojno, ampak na vse dosedanje vojne, za katere je mogoče zbrati osebne zgodbe udeležencev. Tako je mogoče v katalogu k vseslovenskemu projektu najti prvo zgodbo iz časa Napoleonovih vojn, vse naslednje pa izvirajo iz najrazličnejših vojn vse do časa osamosvajanja Slovencev, njihovi pripovedovalci pa so pogosto tudi vojaki, ki so se znašli na nasprotnih si straneh. Dogovorili smo se, da bo poleg osrednje razstave tudi vsaka posamezna udeležena ustanova pripravila še svojo obliko posredovanja vsebin javnosti – razstavo ali kako drugo obliko. Tako smo se tudi mi, glede na količino gradiva, ki nam je bilo na voljo, kot tudi glede na naše finančne zmožnosti, odločili za avdio in video predstavitev zbranih zgodb. Pri zbiranju in odbiranju zgodb pa smo naleteli na več strokovnih problemov in dilem.

Prvi problem je pomanjkanje živih prič. Večino od 20 izbranih zgodb, ki se nanašajo na Koroško ali jih pripovedujejo naši domačini ali tisti nedomačini, ki so imeli kakršnokoli zvezo s Koroško – s poudarkom na naših treh koroških dolinah, smo tako dobili iz bogatega spominskega fonda našega muzeja ali iz objav (večinoma v *Vestniku koroških partizanov* in *Koroškem fužinarju*, raznih spominskih zbornikih, kot na primer *Slovenke v narodnoosvobodilnem boju*, *Še pomnite, tovariši*), iz različne spominske literature, tudi iz arhivskega gradiva. Med zgodbami je kakšna tudi iz zamejske Koroške, da ne bi ostal ta del slovenskega etničnega ozemlja popolnoma zanemarjen, saj ga osrednja razstava in katalog ne zajemata.

Drugi problem je pomanjkanje ustreznih zgodb – takih, ki bi odgovarjale naslovu. Večina pričevalcev se najbolj spominja medvojnih dogodkov, njihove pripovedi so včasih lahko tudi zelo zanimive, s potjo domov pa opravijo na kratko, včasih tudi v enem samem stavku. Druge pripovedi, ki vsebujejo tudi opise poti domov in bi po tej plati prišle v poštev, so spet – vsaj nekatere med njimi – preveč obsežne in razvlečene.

Tu pa naletimo na **tretji problem** – krajsanje in lektoriranje zgodb. Zgodbe so večinoma zapisane v prvi osebi ednine. Večinoma jih pripovedujejo akterji sami, tu in tam tudi drugi, ki so jih od akterjev slišali (vir druge roke). Če so obsežne in jih moramo skrajšati, obenem tudi lektorirati, jih s tem osiromašimo tako vsebinsko kot tudi za originalni individualni pripovedni stil, kar

je seveda velika škoda. Tako smo se odločili, da pustimo vsako izbrano zgodbo tako, kot je – s pripovednim stilom vred. Uvodne predstavitev pričevalcev, kot smo si jih zamislili in jih tudi predlagali za osrednji projekt, pa smo za našo predstavitev skrajšali na najkrajši možni obseg.

Četrty problem je tudi pomanjkanje zgodb, s katerimi bi pokrili čim širši spekter vojnega dogajanja – torej vse vojne in vse vojaške formacije, v katere so bili vključeni naši domačini. Tako smo zgodbe glede na njihovo vsebino razdelili na sedem sklopov: prva svetovna vojna, ruska oktobrska revolucija, španska državljanska vojna in Sovjetska zveza, izgon Slovencev 1941, upor in partizanstvo, zapori in taborišča, povojna represija. Že znotraj navedenih sklopov smo se soočili z velikimi nesorazmerji tako glede števila zgodb kot tudi njihove obsežnosti. Največ zgodb imamo za sklopa partizanstvo (5) in taborišča (6), za druge veliko manj – za večino samo eno ali dve. Nobene ustrezne zgodbe doslej nismo mogli najti za kakega prisilnega mobiliziranca v nemško vojsko – tu se bojim, da smo v glavnem že v zamudi, saj jih je živih še samo malo, pa še ti morajo biti glede na letnike, ki so prišli v poštev za mobilizacijo, stari 90 let in več. Med najdenimi zgodbami je morda kakšna zanimiva, ki govori, kako se je mobiliziranec vračal s fronte na dopust domov, vendar smo se dogovorili, da bomo kot mejnik postavili konec vojne. Nismo jih mogli najti tudi za druge vojne, ki so se dogajale v 20. stoletju in ki so v katalogu k osrednji razstavi v *Muzeju novejšje zgodovine* dobro pokrite. Seveda je lažje najti dovolj ustreznih zgodb za celotno slovensko ozemlje kot za njegov majhen del. V *Arhivu Republike Slovenije* sem že pred leti pregledal in si izpisal obsežen fond zapisnikov o zaslišanih tistih nemških mobilizirancev, ki so šli skozi sovjetska ujetniška taborišča. Med njimi jih je kar nekaj, ki so se v SZ priključili tamkaj ustanovljeni 1. jugoslovanski brigadi ali drugim enotam Jugoslovanov, ki so bile tam ustanovljene, in odšli z njimi na sremsko fronto. Po resoluciji *Informbiroja* in sporu Jugoslavije s Sovjetsko zvezo 1948 pa so vsi postali sumljivi jugoslovanski tajni službi, *UDBI*. Med temi primeri pa žal ni bilo nobene zgodbe, ki bi odgovarjala naslovu našega projekta.

Peti problem je pomanjkanje ustreznega fotografskega in materialnega gradiva. Skoraj nobene fotografije nimamo, ki bi zares odgovarjala naslovu projekta in s katero bi ponazorili pot dotičnega pričevalca domov po končani vojni. Večinoma se niso imeli možnosti fotografirati in tudi nihče najbrž ni mislil na to. Vsak je imel pred očmi samo, kako bi se čim prej rešil iz objema smrti in prišel srečno domov med svoje

drage, za katere tudi ni vedel, ali so vsi še živi ali ne. Tako smo si morali pomagati z majhnim obodom: s fotografskim gradivom, večinoma iz našega muzeja ali iz literature, smo prikazali zgolj širši kontekst, vzdušje, v katerem so se znašli posamezni pričevalci v času trajanja vojne. Pa tudi tu smo trčili na problem nesorazmerja v količini gradiva. Le redki so tudi ohranjeni predmeti, s katerimi smo ponazorili dogajanje in poskrbeli za ustrezno vzdušje v prostoru, kjer se predstavitev odvija. Gre za taboriščno obleko, kos krematorija, kos bodeče žice in kos cevi, po kateri je dotekal strupen plin, ter zvežčiče s posvetili, kar vse so prinesli s seboj taboriščniki.

Pri projektu *Pot domov* ne gre za izrazito znanstven projekt. Zgodbe, ki smo jih zbrali in ki jih bomo še, spadajo v področje tako imenovane »oral history« (pripovedna zgodovina), ki je zlasti na Zahodu že precej let moderna. Za znanstveno rabo so sicer le deloma uporabne, imajo pa vsekakor drugačen pomen: pričarajo nam splošno vzdušje v določenem zgodovinskem obdobju, česar nam znanstvena zgodovinska dela navadno ne dajo. Kot vsa spominska pričevanja so tudi naše zgodbe deloma tudi subjektivne; pripovedovalec se je pač sam odločil, kaj bo povedal in česa ne bo. Marsikaj je nepreverljivo. Njihova kvaliteta je različna – nekatere so stvarne, morda preveč enostavne, druge so celo na meji literarnega. Iz njih se zrcalijo tudi značaji pripovedovalcev. Sledili smo torej zgodbam posameznikov, ki so nam bile vodilo, zato se bo predstavitev zdela morda nekaterim obiskovalcem premalo izčrpna in bodo pogrešali še kaj. Vendar, kot rečeno, pomembne so zgodbe, te pa so vsebinsko omejene. Dve izmed njih se nanašata tudi na povojno represijo. Morda bo imel kdo pripombo, zakaj jih nismo vključili še več, drugi spet, zakaj smo ju sploh vključili, saj gre že za povojno obdobje. Obe sta bili pogojno vključeni, ker sta še ravno dovolj povezani z minulo vojno. Zlasti to velja za zgodbo Valentina Stücklerja kot tujca, ki se je vrnil v svojo domovino, Avstrijo, po 12 letih oziroma sedem let po končani drugi svetovni vojni, bil pa je ves čas nemške okupacije duhovnik za vso Mežiško dolino z Dravogradom.

Projekt vsekakor s predstavo (oziroma z več predstavami, ki jih je sedaj mogoče na enostaven način izvesti v različnih koroških krajih in jih tudi bomo izvedli) nikakor ni zaključen. Čaka nas še veliko dela, spomine in drugo gradivo o minulih vojnah bomo zbirali tudi v prihodnje. Tudi v naslednjih letih bomo vsako leto pripravili podobno predstavo na različne teme, odvisno od tega, kaj bo v kakšnem letu aktualno.

IZBRANE ZGODBE

FRANC SUŠNIK (1898–1980)

Rojen na Prevaljah. **Mobiliziranec avstro-ogr-ske vojske (poročnik)**, pozneje doktor književnosti, ustanovitelj Gimnazije Ravne, vsestranski kulturni, prosvetni in javni delavec.

VIR:

Dr. Franc Sušnik, Prevaljski punt o sinsvetih 1918 (spomini na začetek prevrata v Mežiški dolini), Zbornik zgodovinskega društva Maribor, 1937, str. 244–247.

Bilo je o sinsvetih (1. november) 1918. Srečno sem se pretolkel skozi madjarsko mejo in prilezel do Gradca, kjer so mi pobrali še oficirski bajonet. Sredi dopoldneva je prisopihal vlak do Košakov in obstal, ker na mariborsko postajo ni mogel; tu so se tepli in streljali Čehi in Madjari. Na Koroškem kolodvoru smo se zbirali in čakali tisti, ki smo bili namenjeni na koroško stran. Okoli devetih zvečer so nam napregli nekaj razbitih vagonov in nas spustili v noč. Ko smo primigali do Dravograda, se je že danilo.

Dravogradska postaja je bila vsa zataknjena z vagoni. Nam navstric je čakal tovorni vlak, obrnjen proti Mariboru. Od nekod je prihitel železničar in začel vpiti. Uradnik z rdečo kapo je pritekel, se obrnil in šel k stroju. »Vlak bodo izropali!« Vlak z »milodari« se je primaknil, najprej nekaj metrov proti Vuzenici, potem – na postaji je vse vpilo – nazaj proti Labotu, gor na most čez Mežo. Nič ni pomagalo. Iz našega vlaka so drli za onim – tedaj je potegnil naš proti Koroški; morda bo privabil razdražene vojake nazaj. Pa jih ni. Pred stroj so šli in ga ustavili, v gručah so obstopili železničarje – in konec vseh koncev je bil ta, da so vagoni z »milodari« priklenili na naš vlak in hajdi proti Guštanju.

Dve uri hoda je od Dravograda do Guštanja, poldrugo uro je vozil vlak to pot. Kdor se je naveličal, je stopil iz voza in šel peš ob njem. Ali pa je počakal, da so prišli do njega vagoni z »milodari«, si šel po kak zaboj in ga odnesel spred v svoj vagon. Vsega je bilo: čokolade, cigaret, paste za zobe, nogavic in rokavic, glavnikov in krtač, pisem in sveč, žarnic, blazin in limon, tudi ruma. Otroci so drli za radodarnim vlakom in stroj je pihal, kot da bi rad ušel, pa ne more. Sončen dan je bil in od ruma je bila prešernost še večja. Kakor za maščevanje sentimentalnim damam, ki so bog ve komu in čemu na ljubo nabrale svoje »Liebesgaben«, so frčali zaboji iz vlaka.

Na Prevalje smo prišli okoli desetih. Na postaji se je trlo ljudi. Glas o našem vlakom je bil hitrejši kot vlak sam. Roke so se stegovala, tisti, ki so bili bolj

podjetni, so kar sami zlezli v vagoni, in vojaki jim niso branili. »Tak torej je konec!« smo se pozdravili s kaplanoma Zupanom in Mošicem, ki sta prišla gledat direndaj. »In začetek!« ...

V domači bajti so bili veseli, da sem prišel, čeprav nisem prinesel nobenih »Liebesgaben«. Zvečer, ko so se gosposke hiše plaho zaklenile, sva šla z očetom na Prevalje na ogled. Očetu je dobro delo, da se pokaže s sinom oficirjem, meni pa, da se postavim z očetom delavcem. Brez strahu sva šla po vaški ulici; v temi sva videla mračne trope, ki so tiho oprezovale. Pri Ahacu, tam, kjer se cepi cesta na Leše, je bilo kar živo leških rudarjev. Brez skrbi sem spal to prvo noč v domači izbi.

ALOJZ PERUŠ (1890–1985)

Živel na znani Peruševi domačiji na Št. Primožu na Pohorju. Mobiliziranec avstroogr-ske vojske (oficir), vojni ujetnik v Rusiji, **udeleženec ruske februarске in oktobrске revolucije**. Po prihodu domov je prevzel domačijo, bil dolgoletni župan. Zelo ugledna in vplivna oseba v svojem kraju in tudi širše.

VIR:

Izjava vnuka Milana Ermenca, Muratova 26, Slovenj Gradec, avtorju projekta, 18. 9. 2015.

Mojega dedka Alojza Peruša je prva svetovna vojna zajela proti koncu služenja vojaškega roka, med katerim je končal oficirsko šolo. Odpeljan je bil na vzhodno fronto in že kmalu hudo ranjen blizu Dnepropetrovska. Neki ruski vojak mu je s sabljo prebodel desno roko, nato je dobil še strel v desno nogo. Kot negibnega so ga zajeli skupaj s pribočnikom in številnimi drugimi vojaki. Po ugotovitvah ruskih vojaških oblasti, da je avstrijski Slovan, so ga poslali na zdravljenje v Taškent. Zanj in za druge ranjence so skrbele nune in sestre-prostovoljke. Po dveh ali treh mesecih je ozdravel tako, da so jih vsak dan zakopavale v blato in pesek. Tam se je zblížal z neko negovalko in jo učil nemščino, ona pa je njega naučila ruščino. Po ozdravitvi so ga poslali v ujetniško taborišče v Insar, kjer se je srečal in se sprijateljil z drugimi vojnimi ujetniki, med katerimi je bilo šest Jugoslovanov, devet Čehov in 13 Bolgarov. Med drugimi si je posebej zapomnil učitelja Ivana Černeja iz Celja. Revolucija, najprej februarска 1917, je pljusnila tudi v oddaljeni Insar. Že takrat je sodeloval na demonstracijah in se tu spoznal tudi z Josipom Brozom, poznejšim Titom. Po oktobrски revoluciji ga je nova boljševiška oblast kot oficirja in sposobnega človeka vključila v svojo strukturo. Sprva je bil pristaš revolucije in komunizma, potem pa je postopoma spoznal pravo naravo tega sistema vključno z delovanjem tajne polici-

KULTURA

je. Sprva je sodeloval pri gradnji železniške proge na Finsko, ki je potekala po močvirjih in je tam veliko vojnih ujetnikov umrlo od nalezljivih boleznih zaradi komarjevih pikov. Čez nekaj časa so ga poslali v manjši kraj 80 kilometrov od Moskve, kjer je kot sposoben človek, ki se je spoznal na kmečko delo, postal upravnik kolhoza, v katerega je bilo vključenih od 40 do 50 kmetov. Le-ti so dobivali mesečno plačo, ki jo je vsak mesec v obliki palice iz mehkega železa, kajti pravega denarja sprva še ni bilo, dvigal v Moskvi. Nekoč je na vlaku zaspal in mu je nekdo ukradel to palico. Oblasti so ga aretirale, ker so bile prepričane, da jo je prodal na črnem trgu. Po nekaj tednih je policija našla tatu in so ga izpustili.

S prijateljem Slovincem, katerega ime in priimek nista znana, sta se odločila, da gresta v Ameriko. Kot človeka iz »strukture« sta si uredila »povlastice« (privilegije): kjer se je vlak ustavil, sta imela pravico do brezplačne hrane in prenočišča, za kar sta se izkazala z dokumenti. Odpeljala sta se s transsibirsko železnico in po najmanj mesec dni trajajoči vožnji, vmes celo prespala ob kitajskem zidu, prispela do Vladivostoka. Tam sta si, ker je bila zima in imela sta denar, kupila sani in pasjo vprego in se napotila do Beringovega preliva, računajoč, da je zamrznjen. Tako bi bila prišla na Aljasko in nato preko ZDA domov. Ker pa zaliv ni bil zamrznjen, sta to namero opustila, se vrnila v Vladivostok in se nato odločila vsak za svojo pot. Prijatelj se je odločil za pomorsko pot od Vladivostoka do ZDA in nato čez ZDA in Atlantski ocean. Po več kot mesecu dni mu je, tako naj bi mu bil sporočil, uspelo priti do doma. Dedek pa se je odločil za transsibirsko železnico, tokrat v obratni smeri. Po mnogih dogodivščinah mu je uspelo priti do Graza, od tam pa peš po bližnjicah domov na Št. Primož. Še vedno je imel na sebi uniformo in kučmo. Takšnega, vsega razcapanega, neobritega in neumitega, ga celo potem, ko se je po vuzeniški grapi približeval domu, nihče od domačinov ni prepoznal, saj ga tudi videli niso že deset let. Ob prihodu domov se je najprej srečal s hlapcem in mu izrazil željo, da bi rad videl gospodarico (že med potjo je zvedel, da je oče umrl 1914). Tudi hlapec ga ni prepoznal. Mati je naročila hlapcu, naj mu da kos kruha in kozarec mošta in naj ga napoti naprej, češ da ne potrebujejo delovne sile. Na njegovo vztrajanje se je mati vendarle prikazala in šele po dveh minutah se ji je posvetilo, da ima pred sabo lastnega sina. Na kraju, kjer ga je mati spoznala, je kmalu posadil mlado lipo, pod korenine pa dal steklenico z zapisom svojih doživetij in videnj ter prognoz svetovnih dogodkov - v slovenščini, nemščini in ruščini. Zraven je priložil rubelj, dinar in krono. Vsebinsko je otrokom in vnučkom le nakazal, ker je bila preveč zlovesča. Imel

je videnje, da bo prišlo čez čas do nove svetovne vojne in celo to, da bo na svetu sčasoma prevladala rumena rasa; da bodo kmetje mleko kupovali in da bo glavna nevarnost na svetu boj za vodo. Vse to se je deloma uresničilo in se še uresničuje. Kmalu po prihodu domov je postal župan občine Št. Primož na Pohorju in je s svojimi kolegi - župani sosednjih občin Dravske doline - sodeloval pri trasiranju slovensko-avstrijske meje, župansko funkcijo pa je opravljal še dolga leta. Lipa še stoji, ima močne korenine, in če jo bo kdo kdaj podrl, bo morda našel pod njimi omenjeno steklenico.

IVAN KOKALJ - IMRE (1908-1989)

Revolucionar, organizator 2. in 3. kongresa SKOJ 1923 in 1926 v Kefrovem mlinu pri Guštanju (Ravne). Španski borec, nato pripadnik sovjetske tajne policije NKVD.

VIR:

AS, UDB Sg, št. dok. 87-94, poročilo o zaslišanju Ivana Kokalja - Imreta, v srbohrvaškem jeziku, nedatirano, a gotovo po letu 1948, sodeč po vsebini (podpisan Žan More); Danilo Slivnik, Potnikovo poročilo, Ljubljana 1999, str. 172-178. Poročilo, dopolnjeno s Slivnikovo zgodbo, smo predstavili v prvo osebo ednine.

Po prihodu iz Španije v SZ sem bil nekaj časa na okrevanju v Jalti na Krimu, nato sem se ukvarjal z registracijo španskih borcev in se zaposlil v tovarni krogljčnih ležajev. Leta 1941 so me poslali preko Kominterne v višjo šolo za funkcionarje. Kmalu so me preko najbližje postaje milice poklicali na sedež sovjetske tajne politične policije NKVD v Lubianko h majorju Mordvinovu, ki mi je po krajšem pogovoru predlagal, da bi šel v šolo za obveščevalce in diverzante, na kar sem pristal. Poslali so me v to šolo, ki je bila v okolici Moskve. Istočasno so me poslali tudi na inštrukcije iz angleškega jezika. Po končanem tečaju me je imenovani Mordvinov pripravil za odhod v Turčijo, kjer naj bi počakal na zvezo pri Atatürkovem spomeniku v Ankari, če je ne bi dobil, mi je dal rezervno zvezo v Istanbulu. Preko omenjenih zvez naj bi dobil natančna navodila, kaj in kako naj delam. Že naslednji dan po prihodu v Ankaru sem dobil zvezo, kot je bilo dogovorjeno. Ženska, ki mi je prinesla direktive, me je napotila v Istanbul. Tam me je dobil na zvezo major, ki mi ga je bil že v Moskvi predstavil Mordvinov. Dal mi je direktivo, da moram na jugoslovansko veleposlaništvo, kjer bom dobil dovoljenje za začasno bivanje v Turčiji, pod pretvezo, da sem tukaj zbolel in da se hočem ozdraviti. To sem tudi storil, še prej sem šel k zdravniku in dobil potrdilo, da sem bolan. Čez tri tedne je prišel v Istanbul sam Mordvinov. Na kontaktu v loži kina v ulici, kjer je bilo jugoslovansko vele-

poslaništvo, mi je dal direktivo, naj pridem v neki park, kjer me bo seznanil z nekimi Jugoslovani, ki naj jih naučim ravnanja z orožjem. Začel mi je tudi govoriti o nemškem diplomatu Franzu von Papnu, ki je pripravil pot za sporazum med Stalinom in Hitlerjem avgusta 1939. Naslednji dan sem se res zglasil v omenjenem parku in Mordvinov me je seznanil z dvema jugoslovanskima mladeničema, ki da sta preverjena člana partije. Eden od njiju se je imenoval Omer in naj bi bil študent. Res sem ju učil v ravnanju s pištolo, ki mi jo je dal Mordvinov. Slednji me je v nadaljevanju pripravljajal na atentat na von Papna, ki pa ga ni bilo, čeprav sva ga skupaj čakala nekaj dni ob zalivu Zlati rog. Turške oblasti mi niso podaljšale dovoljenja za bivanje, ampak so me pregnale v Sirijo, pozneje sem se umaknil v Jeruzalem in od tod v Kairo. Od tu bi se moral kmalu vrniti v Istanbul in uradno delati kot šofer na jugoslovanskem veleposlaništvu pri generalnem konzulu Djordjeviću, ki je bil povezan z NKVD, konkretno z Mordvinovom. Turške oblasti pa mi niso podaljšale potnega lista. V Kairu sem zvedel, da je bil atentat na von Papna medtem res izveden, izvedel ga je prej omenjeni Omer, ki je ob atentatu umrl od bombe, ki jo je odvrigel in ki je bila (namerno) naravnana na hitro eksplozijo, von Papen pa jo je odnesel skoraj nepoškodovan. V Kairu so me nato poklicali na sedež britanske Intelligence Service in me zasliševali v zvezi z omenjenim atentatom; seveda sem vsako vedenje o tej zadevi zanikal. Kmalu sem bil izpuščen, NKVD pa odtlej ni več poskušala vzpostaviti stika z mano.

Po koncu vojne je prišla k meni predstavnica sovjetskega konzulata in me vabila, da bi prišel živeti v SZ. Ker se nisem dal prepričati, so poslali nekega moškega, ki me je nagovarjal, da bi odšel živeti v SZ, kjer bi kot »zasluženi človek« imel privilegije in bi dobro živel. Tudi njemu se nisem dal prepričati, ampak sem se javil jugoslovanski delegaciji za vrnitev v domovino. Že pred potovanjem in tudi med njim sem doživel več fizičnih napadov, kar sem imel za delo NKVD, ki bi se me rada iznebila, glede na to, da sem o njej in njeni dejavnosti vedel veliko. Takoj po prihodu v Split me je aretirala tajna jugoslovanska politična policija OZNA, bil sem zaprt dva meseca, nato so me odpeljali na sedež OZNE v Ljubljani, kjer so me po šesttedenskem zaporu izpustili. Zaslišal in izpustil me je sam Ivan Maček - Matija, s katerim sva se poznala iz revolucionarne dejavnosti pred vojno, potem ko sem mu izjavil, da sem se naveličal sveta in politike in si želim samo še domov.

Doma sem po dolgih letih srečal svoja stara prijatelja Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca in Rudija Slivnika, s katerima sem začel skupno revolucionarno pot, a nas je usoda zanesla na različne konce sveta. Vsi trije smo bili pri novi oblasti,

ki smo jo s svojim dolgoletnim revolucionarnim delom pravzaprav pomagali ustoličiti, verjeli ali ne, v nemilosti (hvaležnost pa taka!), saj so vajeti zgrabili mlajši ljudje, ki smo jim mi kot starejši postali nadležni. Ker pa smo prej leta in leta policije vse Evrope prenašali okrog, smo bili zlahka kos tudi zagnani, a vendarle mladi in manj izkušeni UDBI.

ŠTEFAN LEDNIK (1922)

Rojen v Mežici, kjer živi tudi danes. **Izgnanec 1941, partizan na sremski fronti, vojni ujetnik v Nemčiji.**

VIR:

Štefan Lednik, Leta izgnanstva (zapisi iz dnevnika in spomini), nadaljevanje in konec, Koroški fužinar št. 1, Ravne na Koroškem, 18. februar 1987, str. 29.

V začetku julija 1945 s transportom končno domov, v Slovenijo. Veselje. Koprnce pričakovane ... 5. julija 1945, točno 4 leta po izgonu od doma, prestopimo mejo na Jesenicah. V Radovljici nas vse štiri tovariše iz Srema razvrste v Škofjo Loko, v enoto »dopunske komande« 4. JA. Čez tri tedne na dopust, ki se mi spremeni v odpust.

V Mariboru ogledujem po bombnih napadih razrušeno mesto. Vroče avgustovsko sonce sije. Skočim k Dravi. Le nekega konja umivajo v njej. Okopam se. Nato na vlak.

Popoldanski sončni žarki obsevajo gladino Drave. Sence temnih lesov se lesketajo v njej. Že smo v Dravogradu. Končno Prevalje. Konec je poti z vlakom.

Na postaji že čaka stara tatra, rudniški tovorňjak. Pred leti sem za njeno tolikokrat v globokem snegu dobro vtisnjeno in kar široko gazjo pritiskal kolo proti Žerjavu, na siht. Nanjo se nabaše vse, kar gre po dolini navzgor. Plačila ne pobirajo. Tedaj je bilo še vse skupno, naše. Kdo bi se le menil v svobodi za take malenkosti. Še nekaj ovinkov in tovorňjak obstoji na trgu v Mežici. Ravno tam, kjer je pred štirimi leti zabrnal avto ob izgonu od doma. Kot takrat tudi sedaj držim svojo prtljago kar v žaklju. Nekaj jopic, ki sem jih pred odhodom na hitro »zaplenil« v bližnji graščini pri Linzu, s skladiščem hitlerjevskih organizacij, in ko tu v prvi slasti svobode razbijemo več sto glinastih Hitlerjevih kipov. Skočim s tatre in se ozrem okrog sebe. Peca še stoji. Pred njo se dvigajo kot kullise smrekovi gozdovi, spredaj na Srečnikovem vsi temni, v ozadju vse svetlejši, dokler se ne stopijo z obrisi Pece v srebrno-sivo zaveso. Jesenikov vrh in Gorna, zvesta stražarja na vsaki strani ob vznožju Pece, še čuvata kraljestvo kralja Matjaža. Bujno zelenje je vsepovsod. Nikjer se mi travniki in gozdovi niso zdeli tako razkošno zeleni kot tu. Kako sem pogršel ta pogled vsa leta, kadar sem v daljnem braniku nad Orašjem odložil sekiro

in z očmi koprneče božal obrise Rtanja v daljavi in posebno Jastrebeca, ki me je s svojo obliko spominjal na domačo Peco.

Tudi hiše še stoje. Vse je tako kot pred štirimi leti; od rudarskih hauzov, pa navzgor ob cesti, na zgornji konec kraja, kjer smo se tedaj osramočeni poslavljali od doma.

Toda neka sprememba vseeno je. Hiše, ki jih premerjam z očmi, se mi zde kot škatlice, majhne, neznatne. Razdalje, koder smo včasih tekali in so se nam zdele tako dolge, kot da so se skrčile. Ali me pogled vara? Saj vendar v teh nekaj letih nisem toliko zrasel, da bi se zdel kot Guliver med pritlikavci. Ali mi je v zavesti res ostal kraj, kakor sem ga videl in doživljal še kot majhen otrok in ne kot odrasčajoč fant? Res čudno.

Toda že sem v krogu znancev, prijateljev. Stiski rok, medsebojno spraševanje in telegrafsko hitro popisovanje usod.

Doma pa – ne vedoč za mojo usodo poslednjih mesecev in ob nenadnem prihodu – veselje ob snidenju s starši, sestrami, z malim Jožetom. Solze v maminih in babičinih očeh. Kot tedaj, pred štirimi leti, zopet solze. Vendar tokrat solze sreče.

Svoboda!

Šele sedaj, po oni prvi v Srbiji in drugi v Linzu, jo v tretje občutim ob svojih in v domačem kraju z vsem žarom.

IVAN GOLIČNIK - DRENOV (1923–1990)

Rojen na Lepi Njivi nad Mozirjem, živel in umrl v Črni. Partizan na Koroškem, tudi na Svinški planini (Sausalpe) kot enem najboljših izpostavljenih terenov slovenskega partizanstva. Zgodba je objavljena tudi v katalogu.

VIR:

Ivan Goličnik, Spomini iz vojnih dni, Koroški fužinar št. 2, 25. 4. 1979, str. 41–48.

Domov na Lepo Njivo sem prišel ves ušiv in zrcapan. Vso mojo obleko in opremo so takoj zažgali, da ne bi raznesel uši po hiši. Oblekel sem svojo predvojno obleko, ki pa mi je bila majhna, saj sem med vojno še zrastel. Naslednji dan sva šla z mamo k zdravniku v Šoštanj. Mislim, da k dr. Mediču. Vem, da mu je morala mama plačati ta pregled. Zdravnik me je takoj napotil v bolnico v Celje, kjer sem bil tri tedne. Ko sem se vrnil iz bolnice, sem takoj šel na poveljstvo mesta Šoštanj, da bi tam izvedel, kje so koroške enote, da bi se vrnil k njim. Ne le, da teh informacij nisem dobil, vse skupaj se je zasukalo čisto drugače. Na komandi mesta me je sprejel oficir, ne vem, kakšno dolžnost je opravljal. Takoj me je začel zasliševati, kdo sem in kje sem bil do zdaj. Povedal je, da še nikoli ni slišal za Svinško

planino in da zato tudi ne obstaja. Mojim odgovorom sploh ni verjel. Še norčeval se je, da imam verjetno v mislih kakšno svinjsko glavo, ki sem jo obiral zabit v kakšnem skrivališču. V tistih krajih se je zadnje zimo res nabralo precej dezertarjev in skrivačev, ki so si zdaj izmišljali razne zgodbe, da ne bi bili kaznovani. Žal so tudi mene prišteli k tem ljudem. Nihče me tam ni poznal in tudi jaz nikogar. Oficir me je pri priči mobiliziral v vojsko in ukazal, da moram ostati v Šoštanju. Tako ravnanje se mi je zdelo ponižujoče in neumno, zato sem se začel prepirati s tistim podporočnikom. Poklical je dva stražarja, ki sta me odpeljala v mestni zapor. Tam sem bil malo manj kot dva dni, potem so me izpustili. Dodelili so me k nekemu stražarju, da sva skrbela za okrog 30 zaplenjenih konj. Te živali so imeli v neki ogradi in zaradi lakote jih je že precej poginilo. Konje sva potem izmenično gonila na pašo. Po približno 10 dneh so si živali opomogle in spravili so jih drugam. Mene so premestili v zaščitno enoto v Šoštanj. Varovali smo železniško progo, razna skladišča in tudi v okolico Šoštanja smo hodili v patrolje. Napredoval sem v desetarja in kasneje v vodnika. Še v SKOJ so me nameravali še enkrat sprejeti. Toda prav takrat je prišel v Šoštanj tovariš, s katerim sva bila skupaj na partijskem tečaju na Ljubnem. Ta je bil zdaj pomembna oseba, zato so mu brez pridržkov verjeli, da sem že član KPS in da sem bil že takrat politkomisar čete. V začetku 1946. leta so me poslali na vojni odsek v Šmarje pri Jelšah. Od tod pa poleti v 15. Majevičko brigado 17. divizije. V tej bosanski brigadi so me že po nekaj tednih izključili iz KPJ, ker sem bil nemški vojak. Takrat sem jih precej poslušal, kot bi me šele potegnili iz kakšnega nemškega bunkerja. Tudi bogomolec sem bil, pa čeprav že lep čas nisem videl nobene cerkve od znotraj. Drugače sem pa vežbal regrute v Bohinjski Beli. Iz 15. Majevičke brigade so me demobilizirali februarja 1947. Vrnil sem se na Lepo Njivo.

ANICA HOVNIK, poročena MAROŠEK (1925–2008), in sestra MARIJA, poročena SLEMNIK (1923)

Rojeni v Pamečah. Taboriščnici v Ravensbrücku. Aničin dnevniški zapis je bil objavljen tudi v katalogu.

VIR:

Koroški pokrajinski muzej, zveščič z Anicinim dnevniškim zapisom in posvetili njenih sotrpinov; Še pomnite, tovariši, 2. knjiga, Slovenj Gradec, 2008, str. 61–63.

Anicin dnevnik

28. 4. 1945. Že navsezgodaj so nas tirali po cesti v lagerju sem in tja, rekoč evakuacija je. Skupinica

za skupino so se postavljale v vrsto, paznice so kričale »ven, ven«. Množica ljudi, s strahom pred bodočnostjo, je zapustila lager in se valila po cesti naprej brez cilja. Ura je bila pol dve popoldne, ko se nas je zbrala manjša skupina. Pokorno smo stale pred vrati in čakale z velikim redom povelje »naprej«. Izza vogala se je prikazala mala, debela, odurna postava. »Los,« se je razleglo in začeli smo se pomikati naprej. Še en pogled na te grozne barake, še ena izjava »maščevanje je sladko« in odšli smo v neznano kam. Po sedemurnem potovanju smo prišli do gozda. Nenadoma smo zaslišali grozne detonacije, rekoč, »saj je samo razstreljevanje tovarne«. V tem strahu smo se razkropile na vse strani, misleč, bije nam zadnja ura. Po dolgem času smo se spet našle in si pripovedovale, kako je vsaka svoje stvari zgubila. Ker nismo ničesar več imele, smo šle na lov za pakete, katerih je ležalo okoli ko listja in trave. Použivale smo in se spravile pod drevo k počitku. Noč je bila brez spanja in ko smo se drugo jutro zbudile, smo opazile, da je noč vzela polovico naših sotrpink. Napotile smo se z velikim strahom proti Austerlitz Walchow. Pot je bila velika in naporna. Ker je bila teža nahrbtnikov že prevelika, smo zmetali naše vse stvari proč in obdržali samo jestvine. Kot megla se je vlekla naša že sedaj mala čreda proti gozdu, v katerem smo spet počivali. Zažugali so nam, kdor bo opešal, bo ustreljen. Takoj smo si napravili načrt za pobeg. Po kratki pavzi smo šli spet naprej in prispeli do neke vasi, v kateri smo srečali nemške vojake. Po kratkem razgovoru smo zvedeli, da vodi vsa pot na desno v ruske roke. Umaknili smo se v neki skedenj, v katerem je bilo 7 Italijanov. Skrili so nas in pri živahnem razgovoru je minil čas. Srca so nam utripala iz strahu, da se še v zadnjem trenutku pokažejo nemški psi in nas postavijo pred zid. Ostali so se začeli počasi pomikati naprej na zahod - »rešeni smo« je bil vzklik »hura«. Skozi špranje smo gledali za njimi in se jim smejali, kaj češ, potegnili smo jih za nos. Ker je bil strah vendarle prevelik, smo se le počasi pomirile. Našim rešiteljem smo pripovedovali o grozotah v lagerju. Bili so oni prvi, po celem dolgem letu mučenja, kateri so z nami sočustvovali in nam iz srca privoščili dan svobode.

Bum, bum, bum se slišijo glasni koraki. Po lestvi pride eden izmed teh in prinese vedro polno dobre krompirjeve omake in dve vrsti mesa. Bratsko so razdelili obed tudi med nas. Ko se nam je poglela velika lakota, smo zapeli pesmi veselja in svobode. Po kratkem odmoru smo se napotili naprej, kajti v kratkem se je morala vsa vas izprazniti. Dospeli smo do gozda, v katerem smo se usidrali. Naši bratje Italijani so naredili iz borovih vej velik šotor, kateri nas je kril pred letali, katera so švigala nad nami. Streljalo je okoli nas, le nekaj metrov pred nami je padla bomba. Bila je velika

katastrofa, okoli 200 ljudi je našlo smrt in mnogo različnih vozil je bilo strtih. Bilo je ob desetih dopoldne, ko sta šla dva na izvid. Zagledali smo ruski tank in dva oficirja, ki sta nas z veseljem pozdravila in nas spremljala do našega šotora. Čez pol ure smo se napotili proti (nečitljivo). Med potjo smo bile vsakemu dobrodošle, nadajali so nam vina, kruha, klobas, tako da kmalu tudi tega nismo mogli več nositi. Ob cesti so ležala vozila brez lastnika, polna raznih dobrot, katerih smo se polastili. Nahrbtniki so bili polni, tako da se nam je strah pred lakoto polegel. Na večer smo prišli na cilj. Vselili smo se v neki zapuščen hiši, v kateri smo se kmalu udomačili in bili kot ena velika družina. Ni bilo dolgo in prišli so vojaki s harmoniko. Bil je prijeten družabni večer, čas je minil ob petju, godbi in plesu, in pozno v noč smo šli k počitku. Drugi dan smo si priskrbeli legitimacije in po dolgem tednu mnogih groznih dogodkov smo odraščali z vozom in dvema konjema proti Stettinu.

Nadaljevanje pripovedi njene sestre Marije.

Kar dva tedna smo morale čakati na vlak. Potovale smo v živinskih vagonih, vlak se je cijazil nepopisno počasi in kar naprej se je ustavljal. Ampak zdaj smo vedele, da se peljemo domov in nič več nam ni bilo težko. Preko Poljske, Češke in Madžarske smo pripotovale v Zrenjanin. Tam so nam ponudili golaž in beli kruh. Kakšno nepopisno razkošje! Skoraj smo že pozabile, kakšen okus ima hrana, dostojna človeka. Naslednje srečno presenečenje je bilo, da sva se srečali z bratom Lojzetom, ki je bil v Zrenjaninu takrat kapelnik muzike. Tako sva izvedeli, da so Nemci našo domačijo požgali, vendar so vsi člani naše družine srečno preživeli vojno. Dva brata sta bila v partizanih, mamo pa so z najmlajšim bratom in s sestro izselili v Nemčijo.

5. avgusta sva se tudi midve vrnili domov. Zbrali smo se na pogorišču, pa vendarle neizmerno srečni, saj nam je bilo dano živeti svobodo, za kar so bili mnogi oropani. Življenje šteje in to je vedno najpomembnejše.

RUDOLF SLIVNIK (1909–1965)

Rojen in umrl na Prevaljah. Predvojni komunist, organizator ilegalne partijske konference v škofovem dvorcu Goričane oktobra 1934, nato **povojni zapornik in taboriščnik**, obdolžen sodelovanja z okupatorjem.

VIR:

Danilo Slivnik, Potnikovo poročilo, Ljubljana, 1999, str. 131 in 168–170; izjava sina Nika R. Kolarja avtorju.

Oče se je iz »pripora ozne«, kakor je pozneje v življenjepisih uradno imenoval svoje bivanje v

Sterntalu in Bresternici, vrnil v začetku marca 1946. Izpustili so ga po tistem, ko so na sedežu mariborske ozne nekoliko natančneje pregledali sezname zaprtih po okoljskih taboriščih in zaporih ter kopije poslali v Ljubljano. Na glavnem poveljstvu so prepoznali očetov priimek in takoj poslali v Maribor direktivo, da ga morajo izpustiti. Očetu niso nič povedali. Nekega jutra so mu potisnili v roke odpustnico, mu izročili njegove stvari, denar za vlak do Prevalj in rekli, da je svoboden. Oče nikoli ni mogel natančno izvedeti, kdo ga je rešil (po njegovem se je zanj zavzel Boris Kidrič, s katerim sta se potem še nekajkrat slišala). Na Prevalje je prispel v soboto, 13. marca 1946. Že na železniški postaji je izvedel, da se je prav tisti dan poročila njegova ženska Milka Kolar, s katero je nekaj mesecev prej dobil sina ...

Očetova vrnitev na Ravne in Prevalje je bila zelo neprijetna. Medtem ko je bil v zaporu, so mu novi lokalni oblastniki vrtnarijo takoj odvzeli in vse njegovo imetje na njej po kratkem postopku zasegli. Oče je bil tako spet brez vsega: ni imel službe, ni imel prijateljev in ni vedel, kaj bi delal ... Prvi teden po vrnitvi je smel le nekajkrat pogledati v vrtnarijo, strogo pa mu je bilo prepovedano, da bi se česar koli dotikal. Vendar je bilo tako skoraj vse v razsulu. Njegove osebne stvari so nekam odnesli, zaposleni so postopali naokoli, na vratih je visela odredba o državnem nadzoru zaplenjenega imetja in nihče ni vedel, ali se bo spomladi delo v vrtnariji nadaljevalo ... Že dober mesec po vrnitvi iz taborišča je oče od krajevnega ljudskega odbora na Prevaljah zahteval svoje premoženje in vrtnarijo nazaj ... Že zelo kmalu je ugotovil, da je pod posebnim nadzorom ozne in da njeni agenti in ovaduhi na Ravnah in Prevaljah sledijo vsem sumljivim in da nista izjemi niti taka stara komunista, kot sta Prežihov Voranc in Ivan Kokal ...

VALENTIN STÜCKLER (1913–1990)

Avstrijec iz okolice Wolfsberga, med nemško okupacijo 1941–1945 **duhovnik v Mežiški dolini**, po vojni obsojen na sedem let ječe, **politični zapornik** v jugoslovanskih povojnih zaporih.

VIR:

Msgr. Valentin Stückler, duhovnik med okupacijo in revolucijo. Spomini nemškega župnika v Mežiški dolini iz vojnih in prvih povojnih let, Celovec, 1987, str. 111–114.

Popoldan pred 24. decembrom 1952 pride ravnatelj jetnišnice z znamenito listo v našo celico. Da, ta znana lista! Spet bo nekaj srečnih poklicanih po imenu, medtem ko bodo drugi morali še mesece čakati, da spet pride podoben trenutek. Stojimo v

pozoru ter napeti in razburjeni čakamo, kdo bo pač prebran. Počasi pada ime za imenom, dokler ni bilo poklicanih vseh dvanajst Nemcev, ki so bili še tu. »Tako,« sem si mislil, »spet je branje pri koncu, ne da bi omenili mene.« Tedaj šef jetnišnice za trenutek prekine, pogleda mene – nato pa počasi in jasno izreče: »Trinajsti: Valentin Stückler.« Zvenelo mi je kot iz daljne daljave in tako docela neresnično. Slišal sem miren svoje ime, ki ga že dolgo nisem več slišal, saj smo bili le številke.

Nobeno občutje se ni zganilo v meni. Kazati svoja občutja, tega smo se že davno odvadili. Čustveno življenje nam je bilo otopelo in se zabe-toniralo.

Že v prejšnjih letih so moje ime pogosto klicali skupno z drugimi. Toda takrat je zmeraj šlo za prestavitev v drugo jetnišnico. Iz tega razloga sem si tudi to pot komaj dovolil upati, da to pomeni iti domov. Samo povezava z dvanajstimi Nemci mi je dovoljevala nekaj upanja.

Ko so bila imena pri koncu izklicana, v prostoru so bili tudi domačini, nam vele: »Zagrabite vse svoje reči in čakajte, da pridemo po vas!« Ob devetih zvečer so nas iz celice odvedli v upravo jetnišnice. Tam so nas oblekli. Nemci so prejeli civilna oblačila, meni so vrnili mojo obleko, v kateri sem bil pred šestimi leti odveden v jetništvo. Potem smo prišli kot »prikupni gospodje« v poseben prostor. Sami sebi smo se smejali, ker smo se zdeli drug drugemu docela tuji. Nismo bili več vajeni civilnih oblek. Tukaj so nam šele nedvo(u)mno povedali, da gremo domov. Mirno smo sprejeli zdaj to uradno obvestilo. Nihče ni kazal resničnega veselja. Veselja nismo več poznali ... Pristno veselje se nam je jelo prebujati šele pozneje, doma.

Ob enajstih ponoči so nas vedli k ekspresnemu vlaku Beograd–München. Spremstvo je seveda bilo z nami. To pa je komaj še bilo opazno. Imeli so nas pač že za svobodne osebe in so tako z nami tudi ravnali. Tako smo sedaj potovali proti severu: Zagreb, Ljubljana. Na sveti večer opoldne smo bili na Jesenicah. Tu sta se oba spremljevalca poslovila s prav človeško občutenim pozdravom. Obenem so v oddelek stopili zastopniki vlade iz Bonna, enako tudi koroške deželne vlade. Prvi so pozdravljali svoje zadnje vračajoče se iz jugoslovanskega območja, ti pa mene, kot zadnjega vračajočega se Avstrijca, v imenu moje domovine. Nato se je vlak počasi premikal proti velikemu, temnemu predoru, ki nas je peljal v domovino, proti karavanškemu predoru. Ko smo bili onkraj, je razprostrta pred mano v zimskem siju svetega večera ležala domovina, tako lepa, kakor še nikoli prej in tudi ne več pozneje. Bila je ona domovina, ki je nisem videl dvanajst let, a je vendar v tujini nobeno uro nisem izgubil iz oči.

Marjan Linasi

Mestna občina Slovenj Gradec

KULTURA

OBMOČNA IZPOSTAVA SLOVENJ GRADEC

Francetova 5, 2380 Slovenj Gradec

tel.: + 386 (0)2 88 12 460 / fax: + 386 (0)2 88 12 461

e-pošta: oi.slovenj.gradec@slkd.si

CerDONIS

Z A L O Ž B A

STARI TRG 278, SLOVENJ GRADEC

02 88 56 702, 041 627 496

info@cerdonis.si

www.cerdonis.si-info@cerdonis.si

Epigraf

Vsebinam urejamo obliko

**GRAFIČNO OBLIKOVANJE
UREDNIŠTVO
PRODUKCIJA TISKOVIN**

041 512 758

info@epigraf.si

www.epigraf.si

ODSEVANJA - revija za leposlovje in kulturo

Izdajatelja in založnika: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec in Zveza kulturnih društev Slovenj Gradec

Uredniški odbor: Andrej Makuc (glavni in odgovorni urednik), Blaž Prapótnik (oblikovalec, izvršni in tehnični urednik), Maja Martinc, Maša Čas in Tatjana Knapp

Lektoriranje: Nina Vožič Makuc

Izdajateljski svet: Blaž Prapótnik, Jani Rifel, Andrej Makuc, Jože Potočnik, Niko R. Kolar, Ivan Karner in Martina Šisernik; nadzorni odbor: Franjo Murko (predsednik), članci Andreja Gologranc in Draga Ropič

Častno razsodišče: Niko R. Kolar, Marijana Vončina, Janez Žmavc

Naslov: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec, Ronkova 4 (knjižnica), 2380 Slovenj Gradec, tajnica Martina Šisernik

Fotografije: Tomo Jeseničnik, Primafoto - Primož Podjavoršek, stalni sodelavci in arhiva Odsevanj ter JSKD

Zasnova in grafično oblikovanje: Epigraf, Blaž Prapótnik, s.p., tel.: 041 512 758, info@epigraf.si

Distribucija: Cerdonis, d.o.o., Stari trg 278, Slovenj Gradec, tel.: 059 010 576, info@cerdonis.si

Produkcija: Epigraf, 300 izvodov, februar 2016 **Cena:** 6,5 EUR - naročniki 6 EUR

*Štefan Marflak, iz cikla Slika-kip-beseda, 2013,
kovina, pigment, vezivo, šelak, 70 x 120 cm*

NA PLATNICAH

Hrbtna stran:
Štefan Marflak,
slike iz cikla
Slika-kip-beseda,
KGLU
Slovenj Gradec,
2013

Štefan Marflak, iz cikla Slika-kip-beseda, 2013,
kovina, pigment, vezivo, šelak, 70x120 cm

